PĂRINȚII BISERICII

SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

OPERE COMPLETE
I

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ
Α'

EDITURA GÂNDUL APRINS 2015

SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

OPERE COMPLETE I

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ Α'

SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

OPERE COMPLETE I

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ Α΄

Introducere, traducere, note:
Adrian Tănăsescu, Cornel Coman, Cristian Chivu

Coordonator: Cristian Chivu

Editura Gândul Aprins 2015

Tehnoredactare: Larisa Barbu

Descrierea CIP a **Bibliotecii Naţionale a României**
IOAN DAMASCHIN, **sfânt**
Opere complete = Apanta ta erga / Sfântul Ioan Damaschin ; trad., note, introd., nota asupra ed.: Adrian Tănăsescu, Cornel Coman, Cristian Chivu, ; coord.: Cristian Chivu. - Bucureşti : Gândul Aprins, 2015-
vol.
ISBN 978-606-93430-6-7
Vol. 1 : Opere complete. - 2015. - ISBN 978-606-93430-7-4

I. Tănăsescu, Adrian (trad.)
II. Coman, Cornel (trad.)
III. Chivu, Cristian (trad.)

2

Tipărit la Gutenberg
021.345.09.26

În memoria celor doi mari dogmatologi
ai Bisericii lui Hristos,
vrednicii de pomenire,
Părintele Dumitru Stăniloae
şi Nikos Matsoukas.

Cuprins

Abrevieri

ΒΕΠΕΣ	*Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων*
CC	*Corpus Christianorum*
CFHB	*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*
ΕΠΕ – EPE	*Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*
Ε.Θ.Σ.Π.Θ	*Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*
GA	*Editura Gândul Aprins*
GCS	*Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*
GOThR	*Greek Orthodox Theological Review*
FG	*Filocalia Greacă*
ΘΗΕ	*Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδια*
FR	*Filocalia Românească*
Mansi	*T. D. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*
OCA	*Orientalia Christiana Analecta*
PG	J. P. Migne, *Patrologia Graeca*
PL	J. P. Migne, *Patrologia Latina*
PTS	*Patristische Texte und Studien*
SC	*Sources Chrétiennes*
WBS	*Wiener Byzantinistische Studien*

Viața și opera lui Ioan Damaschin

Ἐρῶ δὲ ἐμὸν οὐδέν – „de la sinemi nu voi grăi nimic". Această *afirmație negativă* a sfântului Ioan Damaschin exprimă magistral smerenia abisală a acestui colos al teologiei creștine. Această smerenie este impregnată în toată opera sa, transpărând și din paucitatea datelor biografice. S-au scris tomuri întregi despre opera și învățătura sa și se vor mai scrie, de vreme ce acestea din urmă reprezintă un izvor nesfârșit de cunoaștere, dar a scrie despre viața lui Ioan Damaschin, marele dogmatolog al Bisericii, este foarte dificil, pentru că acest mare smerit a ascuns deliberat multe dintre datele legate de viața sa. Astfel, puținele informații despre viața lui le avem din unele lucrări care îi aparțin, de la unii dintre contemporanii lui și din unele documente ale sinoadelor vremii în care a trăit[1].

Prima biografie greacă mai pe larg a lui Damaschin a fost scrisă foarte târziu în secolul al XII-lea de patriarhul Ioan al VIII-lea, care a avut ca sursă de inspirație unele biografii scrise într-un limbaj simplu în arabă, după propria mărturie[2]. Au urmat apoi mai multe biografii sau surse ale biografiei lui Damaschin[3], scrise, evident, în stilul hagiografic entuziast bizantin, care nu pot conferi rigurozitate științifică scurtei noastre introduceri.

---

[1] Th. Zisis, *Introducere*, I. Damaschin I. EPE 1, p. 9.

[2] PG 94, 3, 434B.

[3] Sursele biografiei lui Damaschin sunt: 1. *Textele arabe*. 2. *Vita Damascenica Hierosolymita*. 3. *Viața lui Ioan Merkouropoulos*. 4. *Vita Cosmas Lauriana*. 5. *Viața de la „Preasfânta din Halki"*. 6. *Vita Atheniensis*. 7. *Vita Vaticana Barberiana*. 8. *Cuvântul panegiric a lui Constantin Akropolitul* 9. *Sinaxarele*. Gabriel Mândrilă, *Estetica în elocința Bisericii*, cap. 6, p. 260.

Ioan Damaschin s-a născut în Damasc dintr-o familie de origine greacă din Siria[4], după unii cercetători, sau siriană elenizată după alţi[5], dar ceea ce pare sigur este că familia lui era una nobilă care a ocupat de-a lungul timpului funcţii înalte în administraţia civilă a oraşului chiar şi în timpul califatului umayyad[6]. Bunicul lui Ioan, Mansur ibn Sarjun, de la care a păstrat şi numele sub care este regăsit sfântul în documentele arabe, şi-a păstrat înalta funcţie civilă chiar şi după predarea Damascului arabilor în 635[7], iar fiul acestuia, Sarjun ibn Mansur, tatăl sfântului, a deţinut, în timpul califului Abd-el-Malek (685-705), funcţia de logothet general, conform mărturiei cronicarului Teofan[8]. Familia, se pare, era cunoscută sub numele Mansur, numele bunicului, de vreme ce împăratul iconoclast Constantin Copronimul îl numeşte pe Damaschin, cu ironie, Manzer („cel fals") în loc de Mansur („cel biruitor")[9].

Nu se ştie sigur anul naşterii marelui dogmatolog al Bisericii. Kotter, autorul ediţiei critice vorbeşte despre anul 650[10], Nasrallah 655-660[11], Zisis face notă discordantă şi aproximează naşterea lui undeva în jurul anului 680[12]. Cultura vastă dovedită cu prisosinţă în operele sale confirmă o pregătire enciclopedică, profundă şi intensă, în ştiinţele eline. Biografia lui ne spune că a urmat ciclurile educaţiei eline cu un învăţător foarte bun, Cosma, un monah

---

[4] Zisis, p. 10. R. Browning, *Imperiul Bizantin*, p. 111.

[5] Mândrilă, p. 291. D.J. Sahas, *John of Damascus on Islam*, Leiben, 1992, p. 43. A. Louth, *Ioan Damaschinul*, ed. Deisis, p. 22.

[6] Louth, p. 22. Zisis, p. 10. Mândrilă, p. 291.

[7] Louth, p. 21.

[8] Teofan, *Cronologia*, PG 108, 741C. Ed. CSHB, p. 533.

[9] Teofan, p. 643.

[10] Kotter, *Johannes von Damaskos*, în *Theologische Realenzyklopädie*, vol. XVII, 1988, p. 127.

[11] Nasrallah, *Saint Jean de Damas*, 1950, p. 58.

[12] Zisis, p. 10.

originar din Italia pe care tatăl său l-a cumpărat ca sclav de la saracini[13]. Astfel, el a învățat aritmetică, geometrie, muzică, astronomie, retorică, dialectică și etică după învățăturile lui Platon și Aristotel, apoi, evident, și teologie[14]. Același lecții le-a urmat și fratele său vitreg, Cosma, numit mai apoi Melodul, originar din Ierusalim, pe care tatăl lui Damaschin, Serghie, le-a înfiat când era încă prunc[15].

Plecând de la comparația sfântului cu evanghelistul Matei în actele sinodale ale Sinodului VII Ecumenic[16], putem deduce că Damaschin în tradiția familiei lui a urmat o carieră în administrația fiscală a umayyazilor, foarte probabil în timpul califatului lui al-Walid (705-715)[17]. Biografia lui ne spune că a deținut funcția înaltă de *protosymboulos*, un fel de consilier principal[18]. Probabil aceste funcții însemnau de fapt coordonarea fiscală a populației elene, mai ales că în timpul lui Damaschin încă se folosea limba greacă în administrație. De asemenea, foarte probabil ca despărțirea lui Damaschin de funcția sa administrativă să se fi făcut în jurul anului 706, atunci când califul al-Walid a schimbat limba oficială a administrației civile din greacă în arabă[19]. Tradiția ne spune că motivul demiterii a fost confruntarea lui cu împăratul iconoclast Leon al III-lea pe tema cinstirii icoanelor, mai precis o malversațiune a acestuia din urmă prin care a plăsmuit o scrisoare a sfântului către acesta prin care îi cerea ajutor să scape din mâinile califului. Scrisoare care a ajuns la calif care l-a acuzat pe Damaschin de tră-

---

[13] PG 94, 442.

[14] Ibidem, 444-447.

[15] Ibidem, 444. Despre subiectul „cei doi Cosma" vezi Mândrilă, p. 294-296.

[16] Mansi 13, 357B.

[17] Zisis, p. 11. Louth, p. 23.

[18] PG 94, 450.

[19] Louth, p. 23.

dare şi a poruncit să i se taie mâna dreaptă[20]. Tot tradiția ne spune că în urma rugăciunilor fierbinți ale sfântului la icoana Maicii Domnului, mâna tăiată a fost pusă la locul ei, iar califul i-a redat demnitatea de dinainte[21]. Totuşi sfântul a părăsit această funcție, şi-a împărțit averile săracilor şi a plecat la mănăstire. Este însă foarte puțin probabil ca motivul demisiei lui Ioan să fi fost legat de disputa iconoclastă, pentru că la curtea califului era imposibil să se arate ca un apărător al icoanelor, iar din documentele sinodului ecumenic al VII-lea se înțelege că el a părăsit Damascul înainte de începerea dezbaterii iconoclaste[22].

Cert este că Ioan a părăsit Damascul şi s-a închinoviat ca monah într-o mănăstire din Palestina, care, după *Viața* scrisă de Ioan al Ierusalimului, ar fi mănăstirea Sfântului Sava din deşertul Iudeei[23]. Cu siguranță, el s-a închinoviat undeva în Țara Sfântă şi undeva aproape de Ierusalim, de vreme ce într-una din scrierile sale ne spune că este foarte apropiat de patriarhul Ierusalimului, probabil referindu-se la Ioan al V-lea (706-735)[24], cel care foarte probabil l-a şi hirotonit preot. Aici a îmbătrânit „în iarna cuvintelor" (ἐν χειμῶνι τῶν ἐπῶν)[25]. Aici, se pare, şi-a scris şi o mare parte din operă. *Vita Hierosolyma* ne relatează nevoințele lui ascetice şi în special tăierea voii în fața gheron-ului său[26]. Apoi, se pare că a stat o perioadă şi pe lângă Biserica Învierii Domnului din Ierusalim, unde ar fi fost predicator al

---

[20] PG 94, 456.

[21] Ibidem. De aici şi icoana Maicii Domnului cu trei mâini, *Triherusa*, care se păstrează la mănăstirea Hilandar din Athos.

[22] Mansi 13, 357: „Ioan, care este numit de ei Mansur, lăsând toate şi râvnind Evanghelistului Matei, l-a urmat pe Hristos, considerând mai mare bogăție pătimirea lui Hristos decât comorile Arabiei".

[23] PG 94 462.

[24] *Cuvânt despre Trisagion*, 26, 13-14. Louth, p. 23.

[25] *La Adormirea Maicii Domnului*, II, I, 30 şi PG 96, 724A.

[26] PG 94, 468.

acestei Biserici[27]. Cronicarul Teofan ne spune chiar că era un predicator foarte bun şi îl numeşte *chrysorrhoas*, adică „cel din care curge aur", datorită strălucirii ca aurul a harului duhovnicesc care înflorea în discursul şi în viața lui[28].

Despre anul trecerii la Domnul a sfântului se admite în genere de către cercetători anul 749, rezultat dintr-un calcul meticulos al cercetătorului Siméon Vailhé, chiar dacă şi în privința acestui calcul există anumite dubii[29]. Ultima informație despre sfânt din această perioadă o avem din documentele sinodului iconoclast de la Hieria, din 754, convocat de Constantin al V-lea, unde se spune că Treimea l-a „doborât" pe Damaschin – numit aici Mansur – alături de Gherman al Constantinopolului şi Gheorghe Cipriotul[30], ceea ar însemna că toți aceştia erau morți la această dată[31]. Profesorul Zisis însă, plecând de la expresia de mai sus – poate şi de la duritatea expresiilor folosite de acest sinod împotriva lui Damaschin –, sugerează că acesta era încă în viață în timpul sinodului[32]. El spune că Damaschin a murit puțin înainte de Sinodul al VII-lea ecumenic din 787, în ale cărui documente este pomenit în rândul celor trecuți la Domnul[33].

Dacă datele despre viața lui Damaschin sunt smerite, datele despre opera lui sunt mai mult decât generoase.

---

[27] Evstratiadis, 1931, p. 497.

[28] Teofan, p. 417. Louth, p. 24.

[29] *Échos d'Orient* 9, p. 28-30. Sursa principală a acestuia a fost *Viața sfântului Ștefan Făcătorul de minuni*, identificat în tradiție cu Ştefan, nepotul lui Damaschin. Unii cercetători au conchis că aceste doua persoane nu sunt identice, ceea ce pune serios sub semnul întrebării calculul lui Vailhé. Vezi ex. Robert S. Blake, *Deux lacunes comblées dans la Passio XX monahorum Sabaitarum, Analecta Bollandiana*, 38, 26-43. Pentru mai multe informații vezi Mândrilă, p. 308.

[30] Mansi 13, 356.

[31] Louth, p. 24. Mândrilă, p. 310.

[32] Zisis, p. 13. Aceeaşi opinie vezi şi la P. Hristou, ΘΗΕ 6, 1965, 1221.

[33] Zisis, p. 13.

Ioan Damaschin este unul dintre cei mai mari teologi ai Bisericii, cu o operă vastă şi variată. În vreme ce biografia lui împarte opera sa în patru categorii: 1. „Cântările dulcegrăitoare", 2. Cuvintele panegirice, 3. „Cartea cea sfântă"[34] (*Izvorul cunoaşterii*) şi 4. Lucrările despre icoane[35], astăzi noi avem date despre multe alte lucrări, ceea ce ne oferă o imagine oarecum completă a operei lui. Pornind de la împărțirea clasică în domenii teologice[36], vom accentua polivalența teologică a acestui mare Părinte al Bisericii. Valențele sale teologice sunt:

A. *Dogmatolog.* Damaschin este cunoscut ca primul mare sintetizator al dogmelor Bisericii prin lucrarea lui principală, *Expunerea credinței ortodoxe*[37] partea a trilogiei *Izvorul cunoaşterii*[38], cunoscută şi sub numele de *Dogmatica.* Împărțită în 100 de capitole, lucrarea abordează aproape toată problematica teologică, despre Dumnezeu şi însuşirile lui, despre îngeri, demoni, bine şi rău, despre lume şi om, despre Hristos, anume dogma hristologică, despre Maica Domnului, despre icoane, despre liberul arbitru, despre credință, despre taine, despre sfințenie şi sfinți. Celelalte două părți ale acestei lucrări sunt *Capetele filosofice*[39] sau *Dialectica,* care este partea introductivă a *Izvorului cunoaşterii,* în care Damaschin explică termenii

---

[34] Acest calificativ aparține aghiografului.

[35] PG 94, 473, 476.

[36] Zisis, p. 14-26. Th. Papadopoulos, *Viața şi Operele Sfântului Ioan Damaschin,* în *Documentele Congresului teologic cu tema Sfântul Ioan Damaschin,* Thessalonic, p. 232-238.

[37] PG 94, 782-1128. În limba română în traducerea lui D. Fecioru, ed. Scripta 1993, şi traducerea lui Gheorghe şi Gherontie, Iaşi 1806.

[38] PG 94, 521-1228.

[39] PG 94, 522-676. În limba română în traducerea lui I. Ică jr., în Louth, p. 443-521.

filosofici folosiți în teologie, și *Despre erezii*[40], în care sunt abordate pe scurt o sută de erezii. Printre operele dogmatice amintim și lucrările scrise împotriva maniheilor, *Dialogul împotriva maniheilor*[41] și *Cuvântul ortodoxului Ioan către un maniheu*[42], în care sfântul combate dualismul maniheic și ideea că Dumnezeu este autorul răului. Cele trei opere *Despre icoane*[43], scrise în prima fază a certei iconoclaste în apărarea cultului icoanelor și caracterizate de o abordare teologică foarte profundă, reprezintă o lucrare dogmatică foarte importantă a lui Damaschin. Tot aici în acest capitol putem insera lucrarea antinestoriană *Despre credință împotriva nestorienilor*[44] și lucrările împotriva monofizitismului iacobit *Despre firea compusă împotriva acefalilor*[45], *Despre cântarea „Sfinte Dumnezeule", către arhimandritul Iordan*[46], *Împotriva iacobiților*[47] și *Despre cele două voințe și lucrări și celelalte însușiri naturale din Hristos*[48]. Alte lucrări dogmatice sunt: *Libel despre cugetarea dreaptă*[49], *Expunerea sau declararea credinței*[50], *Despre cei adormiți întru credință*[51]. Lucrările *Împotriva ereziei nestorienilor*[52], *Introducere elementară*

---

[40] PG 94, 678-780.
[41] PG 95, 1505-1584.
[42] PG 94, 1320-1336.
[43] PG 94, 1232-1420, în rom. de D. Fecioru, 1937.
[44] PG 95, 188-224.
[45] PG 95, 112-125.
[46] PG 95, 21-61.
[47] PG 94, 1436-1501.
[48] PG 95, 128-185.
[49] PG 94, 1421-1033. În română de I.Ică jr., Louth, p. 523-530.
[50] PG 95, 417-436.
[51] PG 95, 247-278.
[52] PG 95, 188-224.

în dogme[53], *Fragment împotriva lui Sever*[54], *Împotriva mohamedanilor*[55] şi opusculele *Despre firea lui Hristos, Despre teologie* şi *Despre firea omului*[56] sunt incerte în ce priveşte autenticitatea lor. Neautentice sunt *Libel despre Ortodoxie*[57], *Despre Sfânta Treime prin întrebări şi răspunsuri*[58], *Întrebări şi răspunsuri despre credința ortodoxă la lucrările lui Athanasie*[59], *Despre mărturisire*[60], *Despre azimă*[61], *Despre Preasfântul Trup*[62], *Dialogul dintre un saracin şi un creştin*[63], *Despre punerea în icoană a lui Dumnezeu*[64], *Cuvânt apodictic despre sfintele icoane*[65], *Dialog înfierător împotriva iconoclaştilor*[66], *Epistolă către Teofil*[67], fragmentul *Despre icoane*[68], precum şi lucrările needitate *Despre dreptate, Despre unirea ipostatică, Despre credința ortodoxă, Despre Născătoare de Dumnezeu, Despre pronie*[69].

B. *Ermineut*. Deşi Sfântul Ioan Damaschin nu a scris comentarii la textele Scripturii, cu excepția comentariului la Epistolele lui Pavel[70], el foloseşte în celelalte lucrări

---

[53] PG 95, 100-112. În română de I.Ică jr., Louth, p. 434-441.
[54] PG 95, 225.
[55] PG 94, 1596-1597.
[56] PG 95, 225-237, 244.
[57] OCP, 8, 1916, 82-103.
[58] PG 95, 9-17.
[59] PG 28, 773-796.
[60] PG 95, 284-304.
[61] PG 95, 388, 398.
[62] PG 95, 401-412.
[63] PG 95, 1040-1588.
[64] PG 95, 228.
[65] PG 95, 309-344.
[66] PG 95, 1347-1361.
[67] PG 95, 345-385.
[68] PG 95, 435-438.
[69] Zisis, p. 19.
[70] PG 95, 441-1033. *Omiliile la Exaimeron* (*Ekklesiastikos Faros*, 13, 1914, 53-69. 119-149) nu sunt decât o colecție de fragmente din *Omiliile* lui

de ale lui foarte multe citate din Sf. Scriptură, mai ales în cele ascetice și cele dogmatico-apologetice[71]. Exemplu cel mai elocvent este faptul că în lupta sa pentru cinstirea icoanelor tâlcuiește pe larg textul de la *Deuteronom* 5, 7 „să nu-ți faci ție chip cioplit", pe care îl invocau în des ereticii iconoclaști[72].

C. *Îndrumător al vieții creștine.* Ca unul ce și-a petrecut mare parte din viață ca monah, Damaschin a acordat o mare atenție problemelor ascetice și morale. Principala lucrare morală *Sfintele Paralele*[73] este o colecție de texte din Scriptură și Părinți, având ca obiect de studiu cele dumnezeiești, cele omenești și cele morale[74]. Sugestiv este faptul că deși este o lucrare pe care noi o catalogăm drept ascetico-morală, Damaschin, marele dogmatolog, pune la începutul lucrării capitolul „Despre dumnezeirea veșnică a sfintei și celei de-o ființă Treimi și unul și în toate este Dumnezeu[75] și acesta pentru a sublinia că Dumnezeu, ca izvor al binelui, este izvorul și modelul moralei. Alte lucrări pe care le putem așeza aici sunt *Despre sfintele posturi, către Komitas*[76], *Despre cele opt duhuri ale răutății*[77] și *Despre virtuți și răutăți*[78]. Neautentice par lucrările needitate *Despre trezvia sufletului, Despre feciorie* și *Despre rugăciunea domnească*[79].

Severian de Gavala, unele puse chiar sub numele lui Ioan Hrisostom. PG 56, 429-500. Autenticitatea lucrării needitate *Sinopsă la Vechiul Testament* este nesigură. Vezi Th. Papadopoulos, p. 233.

[71] Vezi I. Galanis, *Documentele Congresului teologic cu tema Sfântul Ioan Damaschin*, Thessalonic, p. 74.

[72] *Despre Icoane, II*, 7, 28-32.

[73] PG 95, 1040-1588.

[74] Zisis, p. 22.

[75] Vezi EPE 6, p. 32.

[76] PG 95, 64-77.

[77] PG 95, 80-84.

[78] PG 95, 85-97.

[79] Zisis, p. 23.

Aici putem să inserăm şi operele lui aghiologice: *La martiriul lui Artemie*[80], *La Ioan Hrisostom*[81], *La Sfânta Varvara*[82] şi lucrarea needitată *La Sfânta Anastasia*[83]. *Viața sfintei Ecaterina* nu s-a păstrat[84]. Nu par ale lui Damaschin cuvintele: *La cei şaizeci de răstigniți la Ierusalim*[85], *La Petru al Capitoliei* (păstrat în traducere georgiană) şi cele două needitate *La Meletie al Antiohiei* şi *La Sfânta Parascheva*[86]. I se mai atribuie lui Damaschin şi *Viața lui Ioan Calavritul*[87].

D. *Omilet*. Pornind de la numărul omiliilor lui care s-au păstrat până azi şi de la calitatea lor teologică, putem trage concluzia că Damaschin a avut o activitate omiletică consistentă. În *Patrologia Graeca* editate ca autentice sunt următoarele omilii: *La Schimbarea la Față*[88], *La Smochin*[89], *La Sâmbăta Mare*[90], *La Adormirea Maicii Domnului* (trei omilii)[91], *La Buna Vestire* (două omilii)[92], *La Naşterea Născătoarei de Dumnezeu*, foarte probabil doar prima, pentru că a doua aparține se pare lui Theodor Studitul[93]. De asemenea i se atribu-

80 PG 96, 1251-1320.
81 PG 96, 761-781.
82 PG 96, 761-813.
83 Zisis, p. 24.
84 Ibidem.
85 A. Papadopoulos-Kerameus, *Palestinkij* XII, 1, Petersburg, 1-7.
86 Zisis, p. 24.
87 PG 114, 568-582.
88 PG 96, 545-576. În română de I. Ică jr., Louth, p. 531-544.
89 PG 96, 576-588.
90 PG 96, 601-644. În română de I. Ică jr., Louth, p. 555-582.
91 PG 96, 700-761.
92 PG 96, 648-661, 643-648. A doua omilie este în latină, tradusă din arabă. I se atribuie şi altă omilie la această sărbătoare, dar aceasta aparține lui Gherman al Constantinopolului (PG 98, 320-340).
93 PG 96, 661-680, 680-697. I se atribuie lui Damaschin şi trei omilii ale lui Andrei Criteanul (PG 97, 820-881).

ie greșit și omiliile *La Vinerea Mare*[94] a lui Proclu al Constantinopolului, *La zămislirea Anei*[95] a lui Ioan al Evoiei, *La prunci*[96] a aceluiași, *La cei adormiți*[97] probabil a lui Mihail Singhelul. Autentice sunt și omiliile *La Nașterea lui Hristos*[98] și *La Întâmpinarea Domnului*[99], pe când *La Judecată*[100], *La Îngeri*[101], *La Strămutarea mâinii Botezătorului*[102] par neautentice. Dintre omiliile needitate autentică este *La Florii*, în vreme ce de autenticitatea omiliilor needitate *La minunea lui Mihail din Hone, La cei patruzeci de mucenici, La Înălțare, La Parusie*[103] nu putem fi siguri.

E. *Imnograf*. Sfântul Ioan Damaschin este recunoscut ca unul dintre cei mai mari imnografi ai Bisericii. Nichifor Calist[104] îl numește „noul Orfeu", iar Ioan Zonaras[105] și Marcu Evghenicul[106] au lăudat compozițiile lui imnografice. Bineînțeles, este nevoie de o cercetare profundă pentru a cunoaște care dintre compozițiile imnografice aparțin sau nu lui Damaschin. Tradiția consemnează că el este autorul a 14 canoane, printre care amintim *Canonul Paștilor* și *Canonul slujbei de înmormântare*. De asemenea, se consideră că este autorul *Octoihului*.

---

[94] PG 96, 589-600.
[95] PG 96, 1460-1500.
[96] PG 96, 1501-1508.
[97] PG 95, 248-277.
[98] Ed. S. E stratiadis, *Neos Poimen*, 3, 1921, 23-32.
[99] Ed. N. Camarda, *Epigrafii eline needitate*, Palermo 1873, p. 98-134.
[100] Ed. Basel 1575, 457-458.
[101] F. Combefis, *Auctarium*, Paris 1648, 1525-1580.
[102] *Acta Sanctorum*, Iunie 4, 739.
[103] Zisis, p. 24.
[104] Paranikas, *Anthologia*, 6, XVI.
[105] Zisis, p. 27.
[106] *Opera imnografică a lui Marcu Evghenicul*, ed. Mileva, p. 376.

Mai adăugăm şi alte lucrări: romanul *Viața lui Varlaam şi Ioasaf*, atribuit de unii cercetători lui Damaschin[107] şi *Paschalia*[108]. Opusculele *Despre balauri* şi *Despre strigoaie*[109], atribuite în trecut lui Damaschin, nu îi aparțin.

Pe temeiul acestor lucruri, putem conchide că opera sfântului Ioan este una dintre componentele de maximă însemnătate ale moştenirii patristice.

---

[107] F. Dölger, *Der Griechische Barlaam Roman, ein Werk des Johannes von Damaskos*, Ettal, 1953.
[108] PG 95, 239-242.
[109] PG 94, 1600-1604.

Notă asupra ediției

Cele două scrieri ale sfântului Ioan Damaschin cuprinse în volumul de față constituie primele două părți ale trilogiei *Izvorul cunoașterii* – opera teologică fundamentală a acestui geniu atât de multilateral, scrisă ca răspuns la cererea sfântului Cosma al Maiumei, fratele său adoptiv și un alt mare imnograf al Bisericii. Cosma, care a urmat la catedră sfântului sfințit mucenic Petru, martirizat de arabi în anul 743 pentru că – ne spune *Hronograful* sfântului Theofan Mărturisitorul, l-a numit pe Mohamed „proroc mincinos și înainte-mergător al lui Antihrist", dându-l anatemei pe el, „și toate basmele scrise de el, și pe toți ce cred într-însele"[1]. Așadar, de vreme ce sfântul Ioan a trecut la cele veșnice în anul 749, este limpede că el a alcătuit această trilogie în ultimii ani de viață – între 743 și 749. În condițiile în care, ca episcop al Maiumei, Cosma se confrunta atât cu problema monofizită, cât și cu noua amenințare a prozelitismului islamic militant, este firesc ca el să fi cerut de la marele teolog un instrument care să-l ajute în disputele legate de învățătura de credință. Dintre cele trei părți pe care Ioan le anunță chiar din scrisoarea care servește drept prolog, prima și a treia – *Dialectica* și *Dogmatica* – alcătuiesc un tot unitar, pe când *Despre eresuri* a fost, în general, percepută ca având o importanță secundară: în numeroase manuscrise de dată timpurie este omisă, iar în altele este plasată după *Dogmatică*. Motivul nu este greu de înțeles: primele optzeci de capitole din „Despre eresuri" sînt preluate practic *ad*

[1] V. *Theophanis chronographia*, vol. 1, p. 416, r. 24 – p. 417, r. 14, Leipzig, 1883.

litteram din aşa-zisul *Sumar* (*Anakephalaiosis*) – făcut, probabil, la începutul secolului al IV-lea – al *Panarionului* lui Epifanie al Ciprului, neprezentând îndeobşte vreun interes special din punct de vedere informativ, drept care majoritatea covârşitoare a cititorilor neglijau această parte a trilogiei în favoarea celorlalte două, a căror importanţă pentru învăţătura de credinţă a Bisericii e greu de supraestimat, după cum vedem dintr-o notă lăsată într-un manuscris al *Izvorului cunoaşterii* de un copist din vechime: „Deşi în epistolă[2] sfântul acesta a zis că după va înfăţişa cele aflate la înţelepţii elinilor, apoi va expune cele ale eresurilor şi pe urmă cele ale adevărului, noi însă am făcut altfel: după cele ale filosofilor am înfăţişat cele ale adevărului, apoi cele ale eresurilor – nu împotrivindu-ne sfântului, Doamne fereşte, ci preferând să aflăm după adevăr şi cu de-amănuntul cele ale adevărului decât cele ale eresurilor"[3]. Întrucât publicarea într-un singur volum a *Dialecticii* şi *Dogmaticii* ar fi avut ca rezultat un volum de dimensiuni prea mari, am preferat să urmăm ordinea enunţată de autor.

Desigur, dintre cele două lucrări prezentate în acest prim volum al *Operelor* sfântului Ioan Damaschin *Dialectica* (sau *Capetele filosofice*) este cea care prezintă un interes major. Sîntem de părere că Klaus Oehler, în celebrul său articol *Aristotle in Byzantium*, avea perfectă dreptate să susţină că principalul scop al autorului este cel de dezambiguizare: „Nu e lipsit de interes să studiem relaţia dintre termenii pe care Ioan i-a folosit în compendiul său de logică[4] şi termenii pe care i-a folosit în tratatele sale teologice. O astfel de comparaţie arată clar că atunci când a scris *Capetele filosofice* pe Ioan îl interesa în primul rând să distingă înţelesurile termenilor aşa cum erau folosiţi la Părinţi de înţelesurile

[2] Cea către sfântul Cosma, care serveşte drept prolog trilogiei.
[3] V. PG vol. 94, 675-676.
[4] „Dialectica".

pe care ei le aveau la Aristotel. Este surprinzător faptul că în tratatele sale teologice Ioan nu foloseşte toţi termenii pe care i-a folosit în tratatul său de logică, ci, aproape fără excepție, doar aşa cum erau folosiți de Părinți şi numai cu sensurile pe care le aveau la Părinți. În plus, în tratatele teologice există termeni pe care nu i-a folosit niciodată în tratatul său de logică. Aşadar, este puțin probabil ca aceste *Capete filosofice* să fi fost concepute ca o introducere filosofică generală pentru tratatele teologice. Scopul lor era, mai degrabă, cel de a proteja de o înțelegere greşită termenii folosiți atât de Aristotel, cât şi de Părinți. Aşadar, însemnătatea lor e mai degrabă teologică decât filosofică"[5]. După cum remarcă acelaşi autor, „dialectica aristotelică a neoplatonismului devenise legată inextricabil de problemele hristologice din momentul când monofiziții au început să folosească pentru prima dată logica aristotelică, aşa cum se găsea ea în *Isagoga* lui Porphyrios şi în alte comentarii neoplatonice la Aristotel. Termenii folosiți în hristologie erau, aparent, termenii lui Aristotel. Reacția Ortodoxiei a fost ori cea de a elimina aceşti termeni, ori cea de a le atribui noi înțelesuri. Lucrul acesta este valabil în secolul VI, pentru cercul lui Theodor din Raith, când acest cerc a încercat să se opună lui Sever al Antiohiei, şi în secolul VII, pentru Maxim Mărturisitorul, Anastasie Sinaitul şi autorul lucrării *Doctrina Patrum de Incarnatione Verbi*, care este îndreptată împotriva monofiziților şi monoteliților. În urma acestei controverse a ajuns dialectica lui Aristotel mai încorporată decât oricând în gândirea creştină. Pentru Ioan Damaschin nu se mai punea problema de a înlătura sau nu termenii aristotelici din argumentația creştină: obiectivul lui putea fi numai cel de a-l utiliza pe Aristotel între hotarele Ortodoxiei, şi din această perspectivă trebuie să examinăm prima

---

[5] V. Klaus Oehler, *Aristotle in Byzantium*, p. 144, în *Greek, Roman and Byzantine Studies*, vol. 5, no. 2 (1964).

parte a compendiului său – *Capetele filosofice*"[6]. Un studiu atent arată foarte clar că sursele *Dialecticii* cuprind, pe lângă sursele patristice, numeroase tratate ce țin de tradiția comentatorilor neoplatonici ai lui Aristotel; este foarte posibil, după cum subliniază tot Oehler, ca în mediile creştine să fi existat şi alte compendii similare, din care Ioan s-ar fi putut inspira; „în orice caz", spune el, „compendiul lui Ioan a creat modelul ce revine în toate cărțile bizantine de logică ce au urmat, inclusiv în operele unor oameni ca Mihail Psellos, Ioan Italos, Nichifor Vlemmydis"[7]. La această concluzie, întru nimic exagerată, ținem să adăugăm: prin acest „compendiu de logică" sfântul Ioan a conceput un instrument teologic extrem de necesar în condițiile în care terminologia filosofiei profane putea – şi poate – deveni o capcană fatală pentru cei ce nu-i conştientizează limitările; şi omul contemporan, care în general este departe de structurile gândirii antice, de realiile culturale şi atmosfera intelectuală în care au fost alcătuite textele dogmatice ale Părinților, riscă să înțeleagă foarte greşit numeroase afirmații ale acestora. Putem spune din proprie experiență că lectura *Dialecticii* este ceva salutar pentru cei ce vor să se împărtăşească de conținutul acestor texte; personal, după ce am tradus-o am văzut cu alți ochi multe momente ale – ca să dăm un singur exemplu – teologhisirii sfântului Grigorie Palama şi am înțeles de ce sfântul Ioan a considerat că trebuie să ajungem la *Dogmatica* sa trecând prin pridvorul acestor „capete filosofice". Există, într-adevăr, numeroşi termeni care fără explicații clare asupra semnificației lor ne pot induce în eroare, mai ales în virtutea faptului că obişnuitele lor echivalente româneşti au în gândirea noastră asociații departe de cele pe care ei le stârneau în mintea cititorilor din mediul cultural şi intelectual pentru care au

---

[6] *Ibidem*, pp. 143-144.

[7] *Ibidem*, p. 144.

fost scrise ele. În legătură cu aceasta, țin să precizez că întrucât termenii elini au adeseori o multitudine de sensuri care depind de context (pornindu-se practic întotdeauna de la un înțeles concret, care ulterior era extins şi/sau abstractizat într-o direcție sau alta), iar acea multitudine de sensuri rămânea totdeauna asociată cu termenul respectiv în mintea grecului: de aceea, deşi poate părea supărător, am considerat necesar să folosesc în numeroase situații dublete de tipul „neam/gen", „ființă/substanță" sau „întâmplător/accident", tocmai pentru a reda într-o mai mare măsură această trăsătură a termenilor elini. Ca să dau numai un exemplu, cuvântul „gen" tinde să fie pentru românul contemporan foarte abstract, nefiind asociat cu nimic în afara unui concept de natură strict intelectuală, pe când γένος era pentru grec un termen cu puternice conotații emoționale, fiind asociat, poate, şi cu înțelesul său filosofic, dar totodată – neapărat şi chiar în primul rând – cu ceea ce noi numim, în sens restrâns sau larg, „neam". Pentru vorbitorul grec, cuvântul rămânea în fertila ambiguitate a bogăției sale de noime, dintre care el nu se simțea neapărat obligat să aleagă **una singură**; pentru noi (fenomenul este prezent în multe limbi moderne, dar parcă mai ales în cele romanice), sensul lui a tins, din păcate, să se specializeze, proces în urma căruia s-au pierdut în bună măsură flexibilitatea şi potențialul lui semantic.

Mai trebuie menționat că *Dialectica* ne-a parvenit în două versiuni, aşa-numitele *recensio fusior*, respectiv *recensio brevior*, ultima fiind, cel mai degrabă, rezultatul unei revizuiri efectuate chiar de către autor. Din motive tehnice, legate de posibilitățile tehnoredactoriale, nu am putut include în prezenta ediție decât versiunea mai lungă (*fusior*). Oricum, diferențele nu sînt esențiale, iar cei interesați să facă o comparație pot găsi cu uşurință versiunea mai scurtă în *Patrologia Graeca*, disponibilă actualmente, în mod gratuit, online.

În ce priveşte *Despre eresuri*, trebuie să recunoaştem că importanţa acestei părţi a trilogiei este mult mai redusă; după cum am menţionat deja, cea mai mare parte a lucrării este copiată dintr-un rezumat al *Panarionului* sfântului Epifanie. Ea cuprinde, totuşi, şi câteva puncte de interes aparte, cum ar fi citatele din *Arbitrul* lui Ioan Filopon, care prezintă o mare însemnătate pentru înţelegerea premizelor filosofice ale gândirii monofizite, sau informaţiile date de sfântul Ioan – cu un sarcasm deosebit de suculent – despre islamul primar, al cărui contemporan a fost, şi despre modul în care polemizau cu acesta creştinii ortodocşi.

Pentru text şi traducere am urmat în acest volum ediţia critică a lui Bonifatius Kotter (*Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 1, ed. De Gruyter, Berlin, 1969, respectiv vol. 4, ed. De Gruyter, Berlin, 1981, în seria *Patristische Texte und Studien* 7, respectiv 22).

În încheiere, ne exprimăm puternica nădejde că apariţia acestei prime părţi a uneia dintre operele fundamentale ale teologiei creştine ortodoxe va avea o înrâurire binefăcătoare asupra felului în care tradiţia dogmatică a Părinţilor este înţeleasă şi asumată în Biserica noastră.

Dialectica

Προοίμιον — Ἐπιστολή

Τῷ ὁσιωτάτῳ καὶ θεοτιμήτῳ Κοσμᾷ, ἁγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τοῦ Μαιουμᾶ, Ἰωάννης μοναχός

Τὸ μὲν στενὸν τῆς διανοίας καὶ τὸ ἄπορον τῆς γλώσσης τῆς ἐμαυτοῦ ἐπιστάμενος ὤκνουν, ὦ μακάριοι, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐγχειρεῖν καὶ τῶν ἀδυνάτων κατατολμᾶν ὥσπερ τις αὐθάδης καὶ τολμητίας τὸν ἐπηρτημένον τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσιν ὑφορώμενος κίνδυνον. Εἰ γὰρ Μωυσῆς, ἐκεῖνος ὁ θεῖος νομοθέτης, ὁ πάσης ἀνθρωπίνης θέας ἀποχωρήσας καὶ τοῦ βίου τὰς τρικυμίας καταλιπὼν καὶ πᾶσαν ὑλικὴν ἀποσμηξάμενος ἔμφασιν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικὸν καθηράμενος κἀντεῦθεν πρὸς θεοπτίαν γενόμενος ἐπιτήδειος, ὁ τὴν πρὸς ἡμᾶς τοῦ θεοῦ λόγου φιλάνθρωπον συγκατάβασιν καὶ τὴν αὐτοῦ ὑπερφυᾶ σάρκωσιν ἐν βάτῳ καὶ ἀΰλῳ πυρὶ κατιδεῖν ἠξιωμένος, φλέγοντι μὲν καὶ ἐκπυροῦντι τὴν ἄκανθαν καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ λαμπρότητα μεταβάλλοντι, οὐ καταφλέγοντι δὲ οὐδὲ ἀφανίζοντι οὔτε μὴν τῆς οἰκείας αὐτὴν ἐξιστῶντι φύσεως, ὁ πρῶτος τὸ τοῦ ὄντος καὶ ἀληθῶς ὑπὲρ οὐσίαν ὄντος μεμυημένος ὄνομα, τῶν οἰκείων καὶ συμφυλετῶν τὴν προστασίαν παρὰ θεοῦ ἐγχειριζόμενος, ἰσχνόφωνον ἐκάλει ἑαυτὸν καὶ βραδύγλωσσον, ὡς οὐ δυνάμενος τῷ θείῳ ἐξυπηρετεῖσθαι βουλήματι καὶ τοῦτο πρὸς τοὐμφανὲς ἄγειν καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καθίστασθαι, πῶς ἐγὼ ὁ ῥύπῳ μὲν

---

[1] Termen de respect folosit deseori pe atunci de către cei ce se adresau unui episcop.
[2] Aici, ca şi mai jos, avem de-a face cu pluralul de respect.
[3] În sensul alterării firii, adică naturii, rugului.
[4] În limbaj modern, „inițiat".

Proimion – Epistolă

Preacuviosului şi de Dumnezeu cinstitului[1] Cosma, preasfinţitului episcop al Maiumei, Ioan monahul

Ştiindu-mi îngustimea cugetării şi sărăcia limbii, şovăiam, o! fericiţilor[2], să încerc cele mai presus de putere[a mea] şi să cutez asupra celor cu neputinţă ca un samavolnic şi un obraznic, luând aminte la primejdia ce atârnă asupra celor ce cutează unele ca acestea – că dacă Moisí, legiuitorul acela dumnezeiesc, care s-a depărtat de orice vedere omenească, şi a părăsit furtunile vieţii, şi s-a dezbărat de orice oglindire materială, şi a curăţit puterea văzătoare a sufletului, şi prin aceasta s-a făcut în stare să Îl vadă pe Dumnezeu, cel ce iubitorul de oameni pogorământ către noi al lui Dumnezeu Cuvântul şi întruparea Lui cea mai presus de fire s-a învrednicit a le vedea în rug şi în focul nematerial, care pe de o parte învăpăia şi ardea spinii, preschimbându-i potrivit strălucirii sale, iar pe de alta nu-i mistuia, nici nu-i nimicea şi nu-i scotea din firea lor[3], care cel dintâi a fost învăţat în chip de taină[4] numele Celui ce este (şi, cu adevărat, mai presus de fire este), căruia de la Dumnezeu i s-a încredinţat mijlocirea pentru casnicii[5] lui şi pentru cei de un neam cu el, îşi zicea „slab la glas" şi „gângav"[6], ca unul ce nu avea putere a sluji voii dumnezeieşti, şi a o vădi pe aceasta, şi a ajunge mijlocitor între Dumnezeu şi oameni, eu, cel care sînt pătat cu întinăciunea a tot păcatul şi port în sinemi

[5] În sensul foarte larg de „apropiaţi (prin înrudirea de sânge)".
[6] V. *Ieşirea* 4, 10.

πάσης ἁμαρτίας κατεστιγμένος, φέρων δὲ τῶν λογισμῶν ἐν ἐμαυτῷ τὸν πολυτάραχον κλύδωνα, καὶ μήτε νοῦν καὶ διάνοιαν κεκαθαρμένος, ὡς ἔσοπτρον θεοῦ καὶ τῶν θείων χρηματίσαι ἐμφάσεων, μήτε λόγον ἔχων ἐπαρκέσαι τοῖς νοηθεῖσι δυνάμενον, τὰ θεῖα καὶ ἄῤῥητα φθέγξομαι, τὰ πάσης λογικῆς φύσεως ὑπερβαίνοντα τὴν κατάληψιν; Ταῦτα δὴ λογιζόμενος ὤκνουν τὸν λόγον, ἐδεδίειν τε τὸ ἐπίταγμα, εἰρήσεται γὰρ τἀληθές, μήποτε διπλοῦν ὀφλήσω τὸν γέλωτα, τῆς ἀμαθίας ἅμα καὶ τῆς ἀνοίας· τὸ δὴ χαλεπώτατον. Σύγγνωστον μὲν γὰρ τῆς ἀμαθίας τὸ ἔγκλημα, εἰ μὴ ἐκ ῥαθυμίας προέρχοιτο. Τὸ δὲ σὺν τῇ ἀμαθίᾳ κεκτῆσθαι τὴν τῆς γνώσεως οἴησιν, χαλεπὸν καὶ ἐπίμωμον καὶ συγγνώμης ἁπάσης ἀνάξιον καὶ μείζονος, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἄκρας ἀμαθίας τεκμήριον. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τῆς παρακοῆς ὁ καρπὸς θάνατος, ὁ δὲ ταπεινὸς καὶ ὑπήκοος Χριστοῦ μαθητὴς καθιστάμενος πρὸς ὕψος ἀνάγεται καὶ χάριν παρὰ θεοῦ τὴν φωταγωγὸν κομίζεται καὶ ἀνοίγων τὸ στόμα πληροῦται τοῦ πνεύματος καὶ καρδίαν καθαίρεται διάνοιάν τε φωτίζεται καὶ λαμβάνει λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος, οὐ μεριμνῶν τί λαλήσει, ὄργανον δὲ χρηματίζων ἐν αὐτῷ λαλοῦντος τοῦ πνεύματος, δι᾽ ὑμῶν τῷ ἐν ὑμῖν ἱεραρχοῦντι Χριστῷ πειθόμενος ὑποκύπτω τῷ ἐπιτάγματι καὶ ἀνοίγω τὸ στόμα θαῤῥῶν ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς, ὡς πληρωθήσεται πνεύματος, καὶ λαλήσω λόγια οὐ τῆς διανοίας καρπὸν τῆς ἐμῆς ἀλλὰ καρπὸν τοῦ τοὺς τυφλοὺς φωτίζοντος πνεύματος, ὅσα δώσει, λαμβάνων καὶ ταῦτα φθεγγόμενος. Καὶ πρότερον μὲν τῶν παρ᾽ Ἕλλησι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι εἰδώς, ὡς, εἴ τι μὲν ἀγαθόν, ἄνωθεν παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδώρηται, ἐπειδὴ „πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων". Εἴ τι δὲ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλον, τῆς σατανικῆς πλάνης „εὕρημα σκοτεινὸν καὶ διανοίας ἀνάπλασμα κακοδαίμονος", ὡς ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος. Τὸν τῆς μελίσσης οὖν τρόπον

[7] Sau „raționale". [8] Aici în sensul de „grav".
[9] V. *Efeseni* 6, 19. [10] V. *Luca* 12, 11. [11] *Iacov* 1, 17.
[12] V. Grigorie Teologul, *Cuvântul 39*, P.G. 36, 336-337.

viforul multzbuciumat al gândurilor, şi nici nu mi-am curăţit mintea şi cugetul ca să devină oglindă a lui Dumnezeu şi a dumnezeieştilor oglindiri, nici n-am cuvânt în stare să arate în chip îndestulător cele ce se înţeleg cu mintea, cum voi grăi cele dumnezeieşti şi negrăite, ce covârşesc puterea de cuprindere a toată firea cuvântătoare[7]? Pe acestea, dar, socotindu-le, şovăiam cu cuvântul şi mă temeam de poruncă, la drept vorbind, ca nu cumva să-mi agonisesc îndoită batjocură: pentru lipsa de învăţătură şi totodată pentru lipsa de minte, care este mai grea, pentru că vina lipsei de învăţătură e de iertat dacă nu vine din lenevire, dar a dobândi odată cu lipsa învăţăturii părerea că eşti cunoscător este lucru greu[8], şi vinovat, şi nevrednic de vreo iertare, şi dovadă de netăgăduit a unei şi mai mari – ca să nu zic a celei mai mari – lipse de învăţătură. Dar întrucât roada neascultării este moartea, iar cel ce s-a făcut ucenic smerit şi ascultător al lui Hristos e ridicat la înălţime, şi primeşte de la Dumnezeu harul călăuzitor la lumină, şi deschizând gura se umple de Duhul, şi se curăţeşte la inimă, şi se luminează la cuget, şi i se dă cuvânt întru deschiderea gurii[9], neîngrijindu-se ce va grăi[10], căci e organ al Duhului, Care grăieşte în el, [atunci] prin Voi lui Hristos, Celui care ierarhiseşte în Voi, crezând, mă plec poruncii şi deschid gura îndrăznind întru rugăciunile Voastre că se va umplea de Duhul şi voi grăi cuvinte rodite nu de cugetul meu, ci de Duhul, Cela ce luminează orbii, luând câte va da [El] şi pe acestea grăindu-le – şi mai întâi voi înfăţişa cele ce sînt mai bune dintr-ale înţelepţilor elineşti, ştiind că, dacă este ceva bun, de sús, de la Dumnezeu, este dăruit oamenilor, întrucât *toată darea cea bună şi tot darul desăvârşit de sús este pogorându-se, de la Tine, Părintele luminilor*[11]; iar dacă vreun lucru este potrivnic adevărului, a rătăcirii sataniceşti „născocire întunecată şi făcătură a mârşavei cugetări" este, după [cum zice] marele în cuvântarea de Dumnezeu Grigorie[12]. Aşadar, urmând obiceiului

μιμούμενος τοῖς οἰκείοις τῆς ἀληθείας συνθήσομαι καὶ παρ᾽ ἐχθρῶν σωτηρίαν καρπώσομαι, ἀποπέμψομαι δὲ πᾶν, ὅ τι φαῦλον καὶ τῆς ψευδωνύμου ἐχόμενον γνώσεως. Εἶτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεοστυγῶν αἱρέσεων συντάξω τὰ φληναφήματα, ὡς ἂν τὸ ψεῦδος ἐπιγινώσκοντες πλέον τῆς ἀληθείας ἑξώμεθα. Εἶτα τὴν τῆς πλάνης ὀλέτειραν καὶ τοῦ ψεύδους ἐλάτειραν, ὥσπερ κροσσωτοῖς χρυσοῖς τοῖς τῶν θεοπνεύστων προφητῶν καὶ θεοδιδάκτων ἁλιέων καὶ θεοφόρων ποιμένων τε καὶ διδασκάλων λόγοις κεκαλλωπισμένην καὶ περικεκοσμημένην ἀλήθειαν σὺν θεῷ καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκθήσομαι χάριτι, ἧς ἡ δόξα ἔσωθεν ἀπαστράπτουσα τοὺς ἐντυγχάνοντας μετὰ τῆς δεούσης καθάρσεως καὶ τῶν ταραχωδῶν λογισμῶν ἀποθέσεως φωτίζει τοῖς ἀμαρύγμασιν. Ἐρῶ δὲ ἐμὸν μέν, ὡς ἔφην, οὐδέν, τὰ δὲ τοῖς ἐγκρίτοις τῶν διδασκάλων πεπονημένα εἰς ἓν συλλεξάμενος, ὅση δύναμις, συντετμημένον τὸν λόγον ποιήσομαι κατὰ πάντα ὑπείκων τῷ ὑμετέρῳ προστάγματι. Ἀλλά μοι συγγνώμονες γένοισθε, θεοτίμητοι, παρακαλῶ, ταῖς ὑμετέραις ἐντολαῖς πειθαρχήσαντι καὶ λαμβάνοντες τὸ ὑπήκοον τὴν τῶν εὐχῶν χορηγίαν ἀντίδοτε.

1 Περὶ γνώσεως

Οὐδὲν τῆς γνώσεώς ἐστι τιμιώτερον· εἰ γὰρ ἡ γνῶσις φῶς ἐστι ψυχῆς λογικῆς, τοὔμπαλιν ἡ ἄγνοια σκότος. Ὡς γὰρ ἡ τοῦ φωτὸς στέρησις σκότος ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ τῆς γνώσεως στέρησις λογισμοῦ σκότος ἐστίν· ἀλόγων μὲν γὰρ ἡ ἄγνοια ἴδιον, λογικῶν δὲ ἡ γνῶσις. Ὧι τοίνυν μὴ πάρεστι γνῶσις, γνωστικῷ κατὰ φύσιν ὄντι καὶ ἐπιστημονικῷ, οὗτος κατὰ

[13] V. *1 Timotei* 6, 20.

[14] Este vorba de partea a doua din trilogia *Izvorul cunoaşterii*, consacrată istoriei ereziilor.

[15] În traducerea sinodală apare „ţesături", în cele mai vechi – „lanţuri". Nici una dintre ele nu e corectă: κροσσωτός înseamnă „[haină] cu ciucuri/ franjuri".

albinei, îmi voi însuşi cele ce sînt proprii adevărului şi voi culege mântuire şi de la vrăjmaşi, însă voi lepăda tot ce e rău şi ţine de cunoaşterea cu nume mincinos[13]. Apoi, după acestea, voi alcătui o scriere despre aiurelile eresurilor celor urâte de Dumnezeu, ca, [re]cunoscând minciuna, să ne ţinem mai bine de adevăr[14]. Apoi, pe adevărul cel pierzător al rătăcirii şi alungător al minciunii, ca şi cu nişte haine cu ciucuri[15] de aur înfrumuseţat şi împodobit cu cuvintele de Dumnezeu însuflaţilor proroci, şi de Dumnezeu învăţaţilor pescari, şi de Dumnezeu purtătorilor păstori şi învăţători, îl voi înfăţişa cu [ajutorul lui] Dumnezeu şi cu harul Lui, a cărui[16] slavă, strălucind dinlăuntru[17], pe cei ce citesc cu cuvenita curăţire şi lepădare a gândurilor tulburătoare îi luminează cu strălucirile [sale]. De la sinemi – precum am zis – nu voi grăi nimic, ci, adunând întru una, pe cât îmi stă în putere, lucrările învăţătorilor celor primiţi [de Biserică], pe scurt voi face cuvântul, întru toate plecându-mă Vouă – ci mă iertaţi, de Dumnezeu cinstiţilor, rogu-vă, pe mine, cel ce ascult de poruncile Voastre, şi primind supunerea răsplătiţi-mi prin a rugăciunilor dare.

1. Despre cunoaştere

Nimic nu-i mai de preţ decât cunoaşterea, că dacă aceasta e lumină a sufletului cuvântător/raţional, necunoaşterea e, dimpotrivă, întuneric; că precum lipsa luminii e întuneric, aşijderea şi lipsa cunoaşterii este întuneric al gândului, întrucât dobitoacelor le este proprie necunoaşterea, pe când celor cuvântătoare/raţionale – cunoaşterea. Aşadar, cel ce n-are cunoaştere cu toate că din fire este cuvântător/raţional

[16] Este, probabil, vorba de adevăr.
[17] V. *Psalmul* 44, 15.

φύσιν ὢν λογικὸς ἐξ ἀμελοῦς καὶ ῥαθύμου ψυχῆς ἀλόγων ἐστὶ χείρων· γνῶσιν δέ φημι τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων γνῶσιν. Εἰ δὲ τῶν ὄντων αἱ γνώσεις, ἡ ψευδὴς γνῶσις ὡς τοῦ μὴ ὄντος οὖσα γνῶσις ἄγνοια μᾶλλον ἤπερ γνῶσίς ἐστι· τὸ γὰρ ψεῦδος ἕτερον οὐδὲν ἢ τὸ μὴ ὂν καθέστηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐ γυμνῇ τῇ ψυχῇ ζῶμεν, ἀλλ᾽ ὥσπερ ὑπὸ παραπετάσματι τῷ σαρκίῳ καλυπτομένη ἡμῶν ἡ ψυχή, νοῦν μὲν ὁρῶντα καὶ γνωστικὸν οἷον ὀφθαλμὸν κέκτηται καὶ δεκτικὸν τῆς τῶν ὄντων γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, οὐκ οἴκοθεν δὲ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχει, ἀλλὰ δεῖται τοῦ διδάξοντος, προσέλθωμεν τῷ ἀψευδεῖ διδασκάλῳ τῇ ἀληθείᾳ—Χριστὸς δέ ἐστιν ἡ ἐνυπόστατος σοφία τε καὶ ἀλήθεια, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοι, ὅς ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς σοφία καὶ δύναμις—καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ διὰ τῶν θείων γραφῶν ἀκούσωμεν καὶ μάθωμεν τὴν πάντων τῶν ὄντων γνῶσιν τὴν ἀληθῆ. Προσερχόμενοι δὲ ἐπιμελῶς καὶ εἰλικρινῶς προσίωμεν, μὴ ἀμβλύνοντες ἡμῶν τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ὄμμα τοῖς πάθεσι· μόλις γὰρ ἂν καθαρωτάτῳ καὶ διειδεστάτῳ ὀφθαλμῷ τρανῶς ἐνατενίσαι τις τῇ ἀληθείᾳ δυνήσεται. Εἰ δὲ τὸ ἐν ἡμῖν φῶς ἤτοι ὁ νοῦς σκότος, τὸ σκότος πόσον; Ὅλῃ οὖν ψυχῇ καὶ πάσῃ διανοίᾳ προσέλθωμεν. Ὡς γὰρ ἀδύνατον ὀφθαλμὸν συχνῶς περιστρεφόμενον καὶ περιαγόμενον τρανῶς ἐνατενίσαι τῷ ὁρατῷ, ἀλλὰ δεῖ προσεχὲς τὸ ὄμμα ἐνερεῖσαι τῷ βλεπομένῳ, οὕτω πᾶσαν λογισμοῦ ζάλην ἀποσεισάμενοι ἀΰλως προσέλθωμεν τῇ ἀληθείᾳ. Προσερχόμενοι δὲ καὶ μέχρι τῆς πύλης φθάνοντες μὴ ἀρκεσθῶμεν, ἀλλ᾽ εὐτόνως κρούσωμεν, ὡς ἂν ἀνοιχθείσης ἡμῖν τῆς τοῦ νυμφῶνος θύρας ἴδωμεν τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη. Πύλη μὲν οὖν ἐστι τὸ γράμμα, ὁ δὲ ἐντὸς τῆς πύλης νυμφῶν τὸ κεκρυμμένον ὑπ᾽ αὐτὸ τῶν νοημάτων κάλλος ἤτοι τῆς ἀληθείας πνεῦμα. Εὐτόνως κρούσωμεν, ἀναγνῶμεν ἅπαξ, δίς, πολλάκις, καὶ οὕτως ὀρύσσοντες τὸν θησαυρὸν τῆς γνώσεως εὑρήσομεν καὶ

[18] În sensul că este capabil de a dobândi ştiinţă.

[19] V. *Coloseni* 2, 3.

[20] V. 1 *Corinteni* 1, 24.

[21] Mai literal „netocind ascuţimea văzului".

[22] V. *Matei* 6, 23.

şi ştiutor[18], acesta, cuvântător/raţional fiind din fire, este mai rău decât dobitoacele prin nepăsarea şi lenevirea sufletului – şi „cunoaştere" numesc adevărata cunoaştere a celor ce sînt; iar de vreme ce cunoaşterile sînt ale celor ce sînt, cunoaşterea mincinoasă, întrucât e cunoaştere a ceea ce nu este, e mai degrabă necunoaştere decât cunoaştere, fiindcă minciuna nu constituie altceva decât ceea ce nu este. Aşadar, deoarece nu trăim doar cu sufletul, ci sufletul nostru, acoperit, ca şi cu un văl, cu trupul, pe de o parte are minte văzătoare şi cunoscătoare ca un ochi şi în stare a primi cunoaşterea şi ştiinţa celor ce sînt, dar pe de alta nu de la sine are cunoaşterea şi ştiinţa, ci îi trebuieşte învăţător, să venim la Adevăr, Nemincinosul Învăţător – iar Hristos este Înţelepciunea Enipostatică şi Adevărul Enipostatic, în Care sînt toate vistieriile cunoaşterii cele ascunse[19], Care este Înţelepciunea şi Puterea lui Dumnezeu şi Tatălui[20] –, şi să ascultăm glasul Lui prin dumnezeieştile Scripturi, şi să învăţăm adevărata cunoaştere a tuturor celor ce sînt; şi venind [la El], să ne apropiem cu osârdie şi fără făţărnicie, neîmpăienjenind[21] ochiul cel înţelegător al sufletului cu patimile, căci chiar şi având ochi cât se poate de curat şi străvăzător abia va putea omul să scruteze limpede adevărul – iar dacă lumina care este în noi (adică mintea) e întuneric, întunericul cu cât mai mult[22]? Aşadar, cu tot sufletul şi cu tot cugetul să ne apropiem, că precum este cu neputinţă ca ochiul care se tot învârte şi se mută de la una la alta să scruteze limpede ceea ce vede, ci trebuie să ne aţintim cu sârg privirea la cele pe care le vedem, aşa să ne apropiem de adevăr: în chip nematerial, lepădând toată furtuna gândurilor; iar venind şi ajungând la uşă, să nu ne mulţumim cu atât, ci să batem cu tărie, ca deschizându-se nouă uşa cămării de nuntă să vedem frumuseţile din ea. Uşa este, dar, litera, iar cămara de nuntă cea dinlăuntru de uşă e frumuseţea noimelor cea ascunsă sub aceea, adică Duhul adevărului. Cu tărie să batem: să

τοῦ πλούτου κατατρυφήσομεν. Ζητήσωμεν, ἐρευνήσωμεν, ἀνακρίνωμεν, ἐρωτήσωμεν· «πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται». Καὶ «ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου ἐν γνώσει καὶ ἐροῦσί σοι». Ἐὰν οὖν ὦμεν φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς· ἁλωτὰ γὰρ ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ γίνεσθαι πέφυκεν ἅπαντα καὶ πρὸ πάντων καὶ μετὰ πάντα τῇ τοῦ διδόντος θεοῦ χάριτι. Ἐπειδὴ δέ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Πάντα δοκιμάζοντες τὸ καλὸν κατέχετε», ἐρευνήσωμεν καὶ τῶν ἔξω σοφῶν τοὺς λόγους. Ἴσως τι καὶ παρ᾽ αὐτοῖς τῶν ἀγωγίμων εὑρήσομεν καί τι ψυχωφελὲς καρπωσόμεθα· πᾶς γὰρ τεχνίτης δεῖται καί τινων ὀργάνων πρὸς τὴν τῶν ἀποτελουμένων κατασκευήν. Πρέπει δὲ καὶ τῇ βασιλίδι ἄβραις τισὶν ὑπηρετεῖσθαι. Λάβωμεν τοίνυν τοὺς δούλους τῆς ἀληθείας λόγους καὶ τὴν κακῶς αὐτῶν τυραννήσασαν ἀσέβειαν ἀπωσώμεθα καὶ μὴ τῷ καλῷ κακῶς χρησώμεθα, μὴ πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἁπλουστέρων τὴν τέχνην τῶν λόγων μεταχειρισώμεθα, ἀλλ᾽, εἰ καὶ μὴ δεῖται ποικίλων σοφισμάτων ἡ ἀλήθεια, πρός γε τὴν τῶν κακομάχων καὶ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἀνατροπὴν τούτοις ἀποχρησώμεθα.

Ἐκ τούτων τοίνυν τὴν ἀρχὴν ποιησώμεθα ὡς στοιχείων καὶ τοῖς ἔτι δεομένοις γάλακτος ἁρμοζόντων Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ ἐνυπόστατον λόγον ἀρωγὸν ἐπικεκλημένοι, «παρ᾽ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα δίδοται τέλειον». Ἔσται δὲ σκοπὸς τοῖς ἐντυγχάνουσι πρὸς τὸ μακάριον τέλος καθορμισθῆναι τὸν νοῦν· τοῦτο δέ ἐστι τὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀναχθῆναι πρὸς τὴν ὑπὲρ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ κατάληψιν, ὅς ἐστιν ὁ τῶν πάντων αἴτιος καὶ ποιητὴς καὶ δημιουργός. «Ἐκ γὰρ καλλονῆς τῶν οἰκείων κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς κατοπτεύεται», καὶ «τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται».

---

[23] Avem aici o listă de cvasisinonime ce desemnează căutarea cunoaşterii sub toate aspectele ei legitime.

[24] V. *Matei* 7, 8. [25] V. *Deuteronom* 32, 7. [26] V. *1 Tesaloniceni* 5, 21.

[27] Literal: „pentru a-şi confecţiona produsele".

[28] Este vorba, poate, de o aluzie la *2 Corinteni* 10, 5.

citim o dată, de două ori, de multe ori, şi, astfel săpând, comoara cunoaşterii vom găsi şi de bogăţie ne vom desfăta. Să căutăm, să cercetăm, să cercăm, să întrebăm[23], că *oricine cere capătă, şi oricine caută găseşte, şi oricui bate se va deschide*[24], şi: *întreabă pe tatăl tău şi va vesti ţie, pe cei mai bătrâni decât tine* în cunoaştere *şi vor spune ţie*[25]. Drept aceea, dacă vom fi iubitori de învăţătură, vom fi şi multînvăţaţi, că este lege a firii ca toate să poată fi dobândite prin sârguinţă şi osteneală – şi, mai întâi de toate şi după toate, prin harul Dătătorului Dumnezeu. Iar întrucât zice dumnezeiescul apostol: *toate să le cercaţi, ce este bun ţineţi*[26], să cercetăm şi cuvintele înţelepţilor dinafară; poate vom afla şi la ei ceva dintre cele bune de luat şi vom culege vreo roadă folositoare de suflet, pentru că orice meşteşugar are trebuinţă şi de ceva unelte pentru a făuri[27], şi împărătesei se cuvine a fi slujită de nişte roabe. Să luăm, dar, cuvintele roabe adevărului[28], şi să izgonim necinstirea de Dumnezeu, care rău le-a tiranisit, şi să nu ne folosim în chip rău de ceea ce este bun, să nu întrebuinţăm meşteşugul cuvântului spre înşelarea celor mai simpli, ci, cu toate că adevărului nu-i trebuie tot felul de sofisme, să ne folosim de acestea[29] spre răsturnarea celor care se luptă în chip rău şi cunoaşterii cu nume mincinos.

Aşadar, să începem cu acestea, deoarece sînt elementare şi se potrivesc celor ce încă au trebuinţă de lapte, asuprăchemându-L în ajutor pe Hristos, Cuvântul enipostatic al lui Dumnezeu, *de la Care este toată darea cea bună şi tot darul desăvârşit*[30] – iar scopul le va fi cititorilor cel de a ajunge cu mintea la limanul sfârşitului celui fericit, care este suirea prin simţuri la Cel mai presus de orice simţire şi cuprindere cu mintea, Care e Pricinuitorul, şi Făcătorul, şi Ziditorul tuturor, *pentru că din frumuseţea zidirilor Sale, după socoteală*[31], *Făcătorul lor Se vede*[32], şi *cele nevăzute ale Lui de la zidirea lumii,*

[29] De cuvinte, adică de conceptele şi formulările filosofilor profani.

[30] V. *Iacov* 1, 17.

[31] Mai clar: „prin analogie".

[32] V. *Înţelepciunea lui Solomon* 13, 5.

Ἀκενοδόξῳ τοίνυν καὶ ταπεινῷ φρονήματι τῆς γνώσεως ἐφιέμενοι τοῦ ποθουμένου τευξόμεθα· «οὐ γὰρ δύνασθε πιστεύειν εἰς ἐμέ», ἔφη Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, «δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες», καὶ «πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται».

2 Τίς ὁ σκοπός

Ἐπειδὴ πᾶς ἀσκόπως ἐναρχόμενος πράγματος ὡς ἐν σκότει διαπορεύεται—ὁ γὰρ ἀσκόπως κοπιῶν καθο λικῶς πτωχεύει—, φέρε τὸν προκείμενον τοῦ λόγου σκοπὸν πρότερον εἴπωμεν, ὡς ἂν εὔληπτα εἴη τὰ λεγόμενα. Σκοπὸς τοίνυν ἡμῖν ἔσται φιλοσοφίας ἀπάρξασθαι καὶ παντοδαπὴν γνῶσιν, ὅση δύναμις, συντετμημένως τῇ παρούσῃ ἐναπογράψασθαι δέλτῳ. Διὸ «Πηγὴ γνώσεως» ὀνομαζέσθω. Ἐρῶ τοιγαροῦν ἐμὸν μὲν οὐδέν, τὰ δὲ σποράδην θείοις τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσι λελεγμένα συλλήβδην ἐκθήσομαι. Ἄμεινον οὖν πρότερον γνῶναι αὐτόχρημα, τί ἐστι φιλοσοφία.

3 Περὶ φιλοσοφίας

α Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων, ᾗ ὄντα ἐστί, τουτέστι γνῶσις τῆς τῶν ὄντων φύσεως. Καὶ πάλιν· β Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων τουτέστιν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων. γ Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ μελέτη θανάτου τοῦ προαιρετικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ· διττὴ γὰρ ἡ ζωὴ ἥ τε φυσική, καθ᾽ ἣν ζῶμεν, καὶ ἡ προαιρετική, καθ᾽ ἣν προσπαθῶς τῆς παρούσης ζωῆς ἀντεχόμεθα. Διττὸς

[33] V. *Romani* 1, 20. [34] V. *Ioan* 5, 44. [35] V. *Luca* 14, 11.

[36] Prin „cuvânt" se înțelege lucrarea de față.

[37] Adică din perspectivă pur ontologică. Ammonios, în *Introducerea* sa la *Isagoga* lui Porphyrios, ne explică: „deoarece filosoful nu are ca scop cunoaşterea tuturor oamenilor din lume, după numărul lor (adică individual – n. n.), ci a firii/naturii omului, deoarece el cercetează ființa/substanța fiecărui lucru şi existența" (*In Porphyrii isagogen sive quinque*

înțelegându-se din făpturi, se văd[33]. Deci, dorind de cunoaștere cu cuget lipsit de slavă deșartă și smerit, de lucrul dorit vom avea parte, *că nu puteți crede în Mine*, a zis Hristos Adevărul, *slavă de la oameni primind*[34], și: *oricine se înalță va fi smerit, iar cel ce se smerește va fi înălțat*[35].

2. Care este scopul

Întrucât oricine începe un lucru fără să aibă scop umblă ca în întuneric (pentru că cel ce se ostenește fără scop îndeobște sărăcește), hai să spunem mai întâi care este scopul pe care îl urmărim prin acest cuvânt[36], încât să fie lesne de priceput cele spuse. Așadar, scopul nostru va fi cel de a începe cu filosofia și de a însemna aici în scris pe scurt, cât ne stă în putere, cunoașterea de tot felul. Drept aceea, numească-se [această lucrare] *Izvorul cunoașterii*. Nimic nu voi spune, dar, de la mine însumi, ci voi înfățișa adunate laolaltă cele spuse în felurite locuri de bărbați dumnezeiești și înțelepți. Deci, mai bine este a afla mai întâi cu acrivie ce e filosofia.

3. Despre filosofie

1. Filosofia este cunoaștere a celor ce sînt ca fiinde[37], altfel spus cunoașterea firii/naturii celor ce sînt. Și iarăși: 2. Filosofia este cunoașterea lucrurilor dumnezeiești și a celor omenești, adică a celor văzute și a celor nevăzute. 3. Filosofia, iarăși, este gândul[38] morții celei cu voia și al celei firești/naturale, că îndoită este viața: firească/naturală, potrivit căreia trăim, și cu voia, potrivit căreia ne ținem cu împătimire de viața asta; îndoită este și moartea: firească/

voces, p. 2, r. 22 – p. 3, r. 1, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.3, Berlin, 1891). Dealtfel, tot acest capitol împrumută masiv din *Introducerea la Isagogă* a lui Ammonios (pp. 2-16 din ed. citată).

[38] În sensul de reflecție constantă și susținută.

καὶ ὁ θάνατος ὅ τε φυσικός, ὅς ἐστι χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος, καὶ ὁ προαιρετικός, καθ᾿ ὃν τῆς παρούσης ζωῆς καταφρονοῦντες πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπειγόμεθα. δ Φιλοσοφία αὖθίς ἐστιν ὁμοίωσις θεῷ. Ὁμοιούμεθα δὲ θεῷ κατὰ τὸ σοφὸν ἤτοι τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν τὴν ἀληθῆ καὶ κατὰ τὸ δίκαιον, ὅ ἐστι τὸ τοῦ ἴσου διανεμητικὸν καὶ ἀπροσωπόληπτον ἐν κρίσει καὶ κατὰ τὸ ὅσιον δέ, τὸ ὑπὲρ τὸ δίκαιον, ἤτοι τὸ ἀγαθὸν τὸ εὐεργετεῖν τοὺς αὐτὸν ἀδικοῦντας. ε Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν. Ἡ γὰρ φιλοσοφία ἀρχή ἐστι πάσης τέχνης· δι᾿ αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη εὕρηται καὶ πᾶσα ἐπιστήμη. Τέχνη μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἔν τισι σφαλλομένη κατά τινας, ἐπιστήμη δὲ ἡ ἐν μηδενὶ σφαλλομένη· μόνη δὲ ἡ φιλοσοφία οὐ σφάλλεται. Καθ᾿ ἑτέρους δὲ τέχνη μέν ἐστιν ἡ διὰ χειρῶν ἐργαζομένη, ἐπιστήμη δὲ πᾶσα λογικὴ τέχνη, γραμματική, ῥητορικὴ καὶ αἱ τοιαῦται. στ Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ φιλία σοφίας. Σοφία δὲ ἀληθὴς ὁ θεός ἐστιν· ἡ οὖν ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν θεὸν αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία. Διαιρεῖται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν, τὸ θεωρητικὸν εἰς θεολογικόν, φυσικόν, μαθηματικόν, τὸ δὲ πρακτικὸν εἰς ἠθικόν, οἰκονομικόν, πολιτικόν. Θεωρητικὸν μὲν οὖν ἐστι τὸ τὴν γνῶσιν κοσμοῦν. Ἔστιν οὖν θεολογικὸν τὸ κατανοεῖν τὰ ἀσώματα καὶ ἄυλα, πρῶτον μὲν θεὸν τὸν ὄντως ἄυλον, ἔπειτα δὲ καὶ ἀγγέλους καὶ ψυχάς. Φυσιολογικὸν δὲ ἡ τῶν ὑλικῶν καὶ προχείρων ἡμῖν γνῶσις ἤτοι ζῴων, φυτῶν, λίθων καὶ τῶν τοιούτων. Μαθηματικὸν δὲ ἡ τῶν καθ᾿ αὑτὰ μὲν ἀσωμάτων, ἐν σώμασι δὲ θεωρουμένων γνῶσις, ἀριθμῶν φημι καὶ ἁρμονίας φθόγγων, ἔτι δὲ σχημάτων καὶ ἄστρων κινήσεως. Ἡ μὲν οὖν περὶ ἀριθμοὺς θεωρία τὴν ἀριθμητικὴν συνίστησιν ἐπιστήμην, ἡ δὲ περὶ φθόγγους τὴν μουσικήν,

---

[39] Aici este vorba nu de dreptatea cu care ne-am obişnuit în sens teologic, ci de conceptul filosofic respectiv.

[40] Termenul elin din original este ambivalent, putând semnifica şi „meşteşug", şi „artă".

[41] Este vorba nu de fiziologie în sensul modern, ci, aşa cum rezultă din definiţie, de cunoaşterea firii materiale – a naturii.

naturală, adică despărțirea sufletului de trup, şi cu voia, potrivit căreia, disprețuind viața de acum, grăbim către cea care va să fie. 4. Filosofia, iarăşi, este asemănare cu Dumnezeu – şi ne asemănăm cu Dumnezeu prin înțelepciune, altfel spus prin cunoaşterea cea adevărată a binelui, şi prin dreptate[39] (adică prin echitate şi prin nepărtinirea la judecată), şi prin cuvioşie, care este mai presus de dreptate (altfel spus, prin bine): a lucra binefaceri celor ce te nedreptățesc. 5. Filosofia este meşteşugul meşteşugurilor[40] şi ştiința ştiințelor, deoarece filosofia este începutul oricărui meşteşug, că prin ea sînt aflate orice meşteşug şi orice ştiință. Potrivit unora, meşteşugul este cel care e greşit în anumite privințe, ştiința – cea care nu e greşită în vreo privință; şi numai filosofia nu greşeşte. Iar potrivit altora, meşteşug este cel care se lucrează cu mâinile, pe când ştiința este oricare meşteşug discursiv: gramatică, retorică şi celelalte de acest fel. 6. Filosofia, iarăşi, este iubire de înțelepciune – iar înțelepciunea adevărată Dumnezeu este; aşadar, dragostea cea către Dumnezeu, aceasta este adevărata filosofie. Filosofia se împarte în teoretică şi practică; cea teoretică [se împarte] în teologică, fisiologică[41], matematică, iar cea practică în etică, economică, politică. Cea teoretică este cea care pune în rânduială[42] cunoaşterea: cea teologică este, dar, a înțelege cele netrupeşti şi nemateriale – mai întâi, pe Dumnezeu, Cel cu adevărat nematerial, apoi şi îngerii, şi sufletele; cea fisiologică este cunoaşterea celor materiale şi la îndemâna noastră, adică a animalelor, plantelor, pietrelor şi celorlalte de acest fel; iar cea matematică este cunoaşterea celor care în sine sînt netrupeşti, dar se consideră/observă în trupuri/corpuri – vorbesc de numere şi de armonia sunetelor, precum şi de figuri şi de mişcarea aştrilor. Teoria privitoare la numere constituie ştiința aritmetică, cea privitoare la

---

[42] Care ordonează cunoaşterea – în legătură cu aceasta, trebuie precizat că pentru mentalitatea elină ordinea (κόσμος) era strâns intercorelată cu ideea de frumusețe.

ἡ δὲ περὶ σχήματα τὴν γεωμετρικήν, ἡ δὲ περὶ ἄστρα τὴν ἀστρονομικήν. Ταῦτα δὲ μέσα σωμάτων καὶ ἀσωμάτων εἰσίν· ὁ γὰρ ἀριθμὸς καθ᾿ αὑτὸν μὲν ἀσώματός ἐστι, θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίτῳ τυχὸν ἢ οἴνῳ ἤ τινι τῶν τοιούτων.

Τὸ δὲ πρακτικὸν περὶ ἀρετὰς καταγίνεται· ἦθος γὰρ κοσμεῖ καί, πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι, διδάσκει. Καὶ εἰ μὲν ἑνὶ ἀνθρώπῳ νομοθετεῖ, λέγεται ἠθικόν, εἰ δὲ ὅλῳ οἴκῳ, λέγεται οἰκονομικόν, εἰ δὲ πόλεσι καὶ χώραις, λέγεται πολιτικόν.

Ἀλλ᾿ ἀναιρεῖν ἐπεχείρησάν τινες τὴν φιλοσοφίαν φάσκοντες μὴ εἶναι ταύτην μηδὲ γνῶσίν τινα ἢ κατάληψιν. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν· Πῶς φατε μὴ εἶναι φιλοσοφίαν καὶ γνῶσιν καὶ κατάληψιν, ἐγνωκότες καὶ κατειληφότες ἢ μὴ ἐγνωκότες μηδὲ κατειληφότες; Εἰ μὲν οὖν κατειληφότες, ἰδοὺ ἔστι γνῶσις καὶ κατάληψις, εἰ δὲ μὴ ἐγνωκότες, οὐδεὶς ὑμῖν πιστεύσει περὶ πράγματος διαλεγομένοις, οὗ τὴν γνῶσιν οὐ κατειλήφατε.

Ἐπεὶ τοίνυν ἔστι φιλοσοφία καὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἐστί, περὶ τοῦ ὄντος εἴπωμεν. Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὡς τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας ἀρχόμεθα, ὅπερ ὄργανόν ἐστι μᾶλλον τῆς φιλοσοφίας ἤπερ μέρος· αὐτῷ γὰρ πρὸς πᾶσαν ἀπόδειξιν κέχρηται. Διαλεγόμεθα οὖν περὶ ἁπλῶν φωνῶν τέως δι᾿ ἁπλῶν ἐννοιῶν ἁπλᾶ δηλουσῶν πράγματα· πρότερον γὰρ τὴν τῶν λέξεων σημασίαν δηλώσαντες οὕτω καὶ περὶ λόγων διασκεψόμεθα.

4 Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεβηκότος

Τὸ ὂν κοινὸν ὄνομά ἐστι πάντων τῶν ὄντων. Τοῦτο διαιρεῖται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. Οὐσία μὲν οὖν ἐστι τὸ

---

[43] În sensul moral al cuvântului.

[44] În sensul originar de management al relațiilor şi problemelor domestice, ca să zicem aşa, inclusiv al chestiunilor economice în sensul modern al cuvântului.

[45] Cuvântul „sunet" are aici, ca şi în numeroase locuri de mai jos, un înțeles aparte, şi anume cel de înveliş sonor sau formă sonoră a unui concept, altfel spus „termen".

sunete – muzica, cea privitoare la figuri – geometria, iar cea privitoare la aştri – astronomia. Acestea sînt intermediare între trupuri/corpuri şi cele netrupeşti, pentru că numărul, în sine, e netrupesc, dar se consideră/observă şi în materie – în grâu, să zicem, sau în vin, sau în altceva de felul acesta.

Cea practică se ocupă cu virtuțile, fiindcă pune în rânduială caracterul[43] şi învață cum trebuie să ne purtăm; şi dacă legiuieşte unui singur om se cheamă etică, dacă legiuieşte unei case întregi se cheamă economie[44], iar dacă legiuieşte cetăților şi țărilor se cheamă politică.

Unii însă au încercat să suprime filosofia, zicând că nu există filosofie, nici cunoaştere, nici cuprindere cu mintea. Acestora le vom spune: „Cum ziceți voi că nu există filosofie, şi cunoaştere, şi cuprindere cu mintea? Cunoscând şi înțelegând, sau necunoscând şi neînțelegând? Dacă [faceți asta] înțelegând, iată că există cunoaştere şi înțelegere; dacă [o faceți] necunoscând, nimeni nu vă va crede când vorbiți despre un lucru a cărui cunoaştere n-ați cuprins-o".

Aşadar, întrucât există filosofie şi există cunoaşterea celor ce sînt, să vorbim despre ceea ce este. Se cade a şti că începem cu partea logică a filosofiei (care e mai degrabă instrument decât parte a acesteia, întrucât filosofia se foloseşte de ea pentru oricare demonstrație). Ei bine, discutăm deocamdată despre sunetele simple[45], care prin concepte simple arată lucruri simple, fiindcă mai întâi vom arăta semnificația cuvintelor, şi abia apoi vom investiga zicerile[46].

4. Despre ceea ce este, ființă/substanță şi întâmplător/accident

„Ceea ce este" este denumirea comună a tuturor celor ce sînt. Aceasta[47] se împarte în ființă/substanță şi întâmplător/

---

[46] *V. infra*, cap. 8.

[47] Ceea ce este.

κυριώτερον ὡς ἐν ἑαυτῷ καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν, συμβεβηκὸς δὲ τὸ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία τὸ ὑποκείμενόν ἐστιν ὥσπερ ὕλη, συμβεβηκὸς δὲ ἡ ἐν τῇ οὐσίᾳ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ θεωρουμένη, οἷον χαλκὸς καὶ κηρὸς οὐσία σχῆμα δὲ καὶ μορφὴ καὶ χρῶμα συμβεβηκός, καὶ σῶμα μὲν οὐσία χρῶμα δὲ συμβεβηκός, καὶ ψυχὴ μὲν οὐσία ἐπιστήμη δὲ συμβεβηκός. Τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν τῷ χρώματι ἀλλὰ τὸ χρῶμα ἐν τῷ σώματι, οὐδὲ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀλλ᾽ ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ ψυχῇ, οὐ δὲ ὁ χαλκὸς ἢ ὁ κηρὸς ἐν τῷ σχήματι ἀλλὰ τὸ σχῆμα ἔν τε τῷ κηρῷ καὶ τῷ χαλκῷ. Οὐδὲ λέγεται τὸ σῶμα τοῦ χρώματος ἀλλὰ τὸ χρῶμα τοῦ σώματος, οὐ δὲ ἡ ψυχὴ τῆς ἐπιστήμης ἀλλ᾽ ἡ ἐπιστήμη τῆς ψυχῆς, οὐδὲ ὁ κηρὸς τοῦ σχήματος ἀλλὰ τὸ σχῆμα τοῦ κηροῦ. Καὶ τὸ μὲν χρῶμα καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ τὸ σχῆμα ἀλλοιοῦνται, τὸ δὲ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ κηρὸς τὰ αὐτὰ μένουσιν οὐκ ἀλλοιουμένης τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ μὲν οὐσία καὶ ἡ ὕλη τοῦ σώματος μία, χρώματα δὲ πολλά. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν τὸ μὲν ὑποκείμενον οὐσία ἐστί, τὸ δὲ ἐν ὑποκειμένῳ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον συμβεβηκός.

Ὁρίζονται δὲ τὴν μὲν οὐσίαν οὕτως· Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς ὕπαρξιν. Συμβεβηκὸς δέ ἐστι τὸ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι ἀλλ᾽ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν. Οὐσία τοίνυν ἐστὶ θεὸς καὶ πᾶν κτίσμα, εἰ καὶ ὁ θεὸς ὑπερούσιος οὐσία ἐστίν. Εἰσὶ δὲ καὶ οὐσιώδεις ποιότητες, περὶ ὧν ἐροῦμεν.

5 Περὶ φωνῆς

Ἐπειδὴ σκοπὸς ἡμῖν ἐστι διαλαβεῖν περὶ πάσης ἁπλῶς φιλοσόφου φωνῆς, δεῖ δὲ ἡμᾶς πρότερον γνῶναι, περὶ ποίας φωνῆς ἡ φιλοσοφία καταγίνεται, ἐξ αὐτῆς τῆς φωνῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ποιούμενοί φαμεν· Ἡ φωνὴ ἢ

[48] *V. supra*, nota 45.

accident. Ființa/substanța este cea mai importantă, întrucât are existența în sineși și nu în altceva, pe când întâmplătorul/accidentul este ceea ce nu poate ființa în sineși, ci se consideră/observă în ființă/substanță – pentru că ființa/substanța este subiectul (cum ar fi materia), pe când întâmplătorul/accidentul este ceea ce se consideră/observă în ființă/substanță ca în subiect. De pildă, arama și ceara sînt ființe/substanțe, pe când înfățișarea, și forma, și culoarea sînt accidente; și trupul este ființă/substanță, pe când culoarea este întâmplător/accident; și sufletul este ființă/substanță, pe când știința este întâmplător/accident. Trupul nu este în culoare, ci culoarea este în trup; nici sufletul nu este în știință, ci știința este în suflet; nici arama sau ceara nu sînt în înfățișare, ci înfățișarea este în aramă și în ceară. Nici nu se spune „trupul culorii", ci „culoarea trupului"; nici „sufletul științei", ci „știința sufletului"; nici „ceara înfățișării", ci „înfățișarea cerii". Și culoarea, și știința, și înfățișarea se schimbă, pe când trupul, și sufletul, și ceara rămân aceleași, neschimbându-se ființa/substanța; și ființa/substanța și materia trupului este una, pe când culorile [lui] sînt multe. Așijderea și în privința tuturor [celorlalte]: subiectul este ființă/substanță, iar ceea ce se consideră/observă în subiect – în ființă/substanță – este întâmplător/accident.

Ființa/substanța se definește astfel: ființa/substanța este lucru de-sine-existent, ce n-are nevoie de altceva ca să existe. Întâmplătorul/accidentul este ceea ce nu poate fi în sineși, ci își are existența în altceva. Așadar, ființă/substanță este Dumnezeu și orice zidire, măcar că Dumnezeu e Ființă/Substanță mai presus de ființă/substanță. Mai sînt și calități ființiale/substanțiale, despre care vom vorbi.

5. Despre sunet[48]

Întrucât scopul nostru este cel de a trata despre fiecare sunet filosofic general și, pe de altă parte, trebuie mai întâi să știm cu ce fel de sunete se îndeletnicește filosofia, începându-ne cuvântul chiar de la sunetul însuși zicem: sunetul este ori

ἄσημός ἐστιν ἢ σημαντική. Καὶ ἄσημος μέν ἐστιν ἡ μηδὲν σημαίνουσα, σημαντικὴ δὲ ἡ σημαίνουσά τι. Εἶτα πάλιν ἡ ἄσημος φωνὴ ἢ ἄναρθρός ἐστιν ἢ ἔναρθρος. Ἄναρθρος μὲν οὖν ἐστιν ἡ μὴ δυναμένη γραφῆναι, ἔναρθρος δὲ ἡ δυναμένη γραφῆναι. Ἔστιν οὖν ἄναρθρος καὶ ἄσημος φωνὴ οἷον ἡ γινομένη ἀπὸ λίθου τυχὸν ἢ ξύλου, οὔτε γὰρ γράφεται οὔτε σημαίνει τι, ἄσημος δὲ καὶ ἔναρθρος οἷον σκινδαψός· τοῦτο γὰρ γράφεται μέν, ἀλλ᾿ οὐδὲν σημαίνει, οὔτε γὰρ γέγονε σκινδαψὸς οὔτε ἐστί. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἀσήμου φωνῆς καὶ τῆς ἀνάρθρου καὶ ἐνάρθρου οὐδεὶς λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ δὲ σημαντικὴ φωνὴ πάλιν ἢ ἄναρθρός ἐστιν ἢ ἔναρθρος.

Ἄναρθρος μὲν οὖν σημαντικὴ φωνή ἐστιν ὡς ἡ ὑλακὴ τῶν κυνῶν· αὕτη γὰρ σημαίνει μὲν τὸν κύνα, ὅτι κυνὸς φωνή ἐστι. Σημαίνει δὲ καί τινος παρουσίαν. Ἄναρθρος δέ ἐστι, διότι οὐ γράφεται. Οὔτε οὖν περὶ ταύτης ἐστὶ λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ δὲ σημαντική ἐστιν ἢ καθόλου ἢ μερική· καθόλου μὲν οἷον ἄνθρωπος, μερικὴ δὲ οἷον Πέτρος, Παῦλος. Οὔτε οὖν περὶ τῆς μερικῆς ἐστι λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ περὶ τῆς σημαντικῆς καὶ ἐνάρθρου καὶ καθόλου ἤγουν κοινῆς καὶ ἐπὶ πολλῶν λεγομένης.

Αὕτη δὲ πάλιν ἢ οὐσιώδης ἐστὶν ἢ ἐπουσιώδης. Οὐσιώδης μὲν οὖν ἐστιν ἡ δηλωτικὴ τῆς οὐσίας ἤγουν φύσεως τῶν πραγμάτων (ἐπουσιώδης δὲ ἡ δηλοῦσα τὰ συμβεβηκότα), οἷον ἄνθρωπός ἐστι ζῷον λογικὸν θνητόν. Ταῦτα ὅλα οὐσιώδη εἰσίν. Ἐὰν γὰρ ἀφέλῃς τι τούτων ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔσται ἄνθρωπος. Ἐὰν γὰρ εἴπῃς, ὅτι οὐκ ἔστι ζῷον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἄνθρωπος. Καὶ ἐὰν εἴπῃς «οὐκ ἔστι λογικόν», οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος. Ὁμοίως καί, ἐὰν εἴπῃς, ὅτι οὐκ ἔστι θνητόν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος καὶ ζῷόν ἐστι καὶ λογικὸν καὶ θνητόν. Διὰ τοῦτο οὖν λέγονται οὐσιώδεις,

---

[49] Pentru că nu este alcătuit din elemente fonetice care să permită redarea lui în scris.

[50] Acest termen care, conform unora dintre autorii antici (Megasthenes, Athenaios, Aelius Herodianus etc.) desemna un instrument muzical cu coarde, a ajuns ulterior un exemplu clasic de cuvânt fără sens.

[51] Literal „adăugat la ființă/substanță".

purtător de semnificație, ori nepurtător de semnificație – și nepurtător de semnificație este cel care nu înseamnă nimic, pe când cel purtător de semnificație este cel care înseamnă ceva. Pe urmă, iarăși, sunetul nepurtător de semnificație este ori nearticulat, ori articulat; de pildă, nearticulat este cel ce nu poate fi scris[49], pe când articulat este cel ce poate fi scris. Așadar, sunet nearticulat și nepurtător de semnificație este, de pildă, cel făcut de o piatră, să zicem, sau de un lemn, că [acela] nici nu se scrie, nici nu înseamnă ceva, iar nepurtător de semnificație și articulat este „skindapsós"[50], fiindcă acesta se [poate] scrie, dar nu înseamnă nimic, pentru că nici n-a fost [ceva care să se numească] „skindapsós", nici nu este. Ei bine, despre sunetul nepurtător de semnificație (fie el nearticulat sau articulat) nu vorbește deloc filosofia.

Sunetul purtător de semnificație, iarăși, este fie nearticulat, fie articulat. De pildă, sunet nearticulat [și] purtător de semnificație este lătratul câinilor, fiindcă acesta îl însemnează/semnifică pe câine, că este sunet de câine (pe de altă parte, însemnează/semnifică și prezența a ceva/cuiva), iar nearticulat este întrucât nu se scrie. Deci, nici despre acesta nu vorbește filosofia. Pe de altă parte, cel purtător de semnificație este ori general, ori particular: de pildă, general este „om", particular este „Petru", „Pavel". Deci, nici despre cel particular nu vorbește filosofia, ci despre cel ce este purtător de semnificație, și articulat, și general, altfel spus comun și zis cu privire la multe/mulți.

Acesta, iarăși, este ființial/substanțial ori epiființial/episubstanțial[51]: de pildă, ființial/substanțial este cel ce arată ființa/substanța, adică firea/natura lucrurilor (epiființial/episubstanțial fiind cel ce arată întâmplătoarele/accidentele), ca [atunci când spunem] „omul este vietate cuvântătoare/rațională muritoare". Toate acestea sînt ființiale/substanțiale, că dacă îi iei omului ceva dintre acestea, n-o să mai fie om; că dacă zici că nu este vietate, nu mai e om, și dacă zici: „nu este rațional/cuvântător", nu mai e om; așijderea și dacă zici că nu este muritor,

ὅτι αὗται συμπληροῦσι τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀδύνατον συστῆναι τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς αὐτῶν. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ ἑκάστου πράγματος τὰ συνιστῶντα τὴν φύσιν αὐτοῦ οὐσιώδη λέγονται, ἐπουσιώδη δὲ τὰ συμβεβηκότα, ἅτινα ἐνδέχεται εἶναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἀνθρώπῳ τυχὸν ἢ ἵππῳ ἢ ἑτέρῳ τοιούτῳ τινί, καὶ μὴ εἶναι, οἷον τὸ λευκόν· κἂν γάρ ἐστί τις λευκὸς κἂν μέλας, οὐδὲν ἧττον ἔσται ἄνθρωπος. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπουσιώδη εἰσὶν ἤγουν συμβεβηκότα, ἅτινα αὐτά τε δυνάμεθα ἔχειν καὶ τὰ τούτων ἐναντία. Ἡ οὐσιώδης φωνὴ ἢ τὸ τί ἐστι δηλοῖ ἢ τὸ ποῖόν τί ἐστι, οἷον ἐρωτώμενοι «τί ἐστιν ἄνθρωπος» φαμὲν «ζῷον», εἶτα ἐρωτώμενοι «ποῖον ζῷον» λέγομεν «λογικὸν θνητόν».

Ἡ οὖν οὐσιώδης φωνὴ ἡ δηλοῦσα τὸ ποῖόν τί ἐστι λέγεται διαφορά. Ἡ δὲ δηλοῦσα τὸ τί ἐστιν ἢ πολλὰ εἴδη σημαίνει καὶ ποιεῖ τὸ γένος, ἢ πολλοὺς τῷ ἀριθμῷ μὲν διαφέροντας ἀλλήλων, τῷ δὲ εἴδει οὐδαμῶς, καὶ ποιεῖ τὸ εἶδος—τὸ μὲν πρότερον ἤγουν τὸ γένος οἷον ἡ οὐσία ἐστίν· ἡ γὰρ οὐσία σημαίνει καὶ ἄνθρωπον καὶ ἵππον καὶ βοῦν. Ἕκαστον γὰρ αὐτῶν οὐσία τε λέγεται καὶ ἔστιν, ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο εἶδος ὑπάρχει ἕκαστον. —τὸ δὲ δεύτερον ἤγουν τὸ εἶδος οἷον ὁ ἄνθρωπός ἐστι· σημαίνει γὰρ πολλοὺς ἤγουν πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινες τῷ μὲν ἀριθμῷ διαφέρουσιν ἀλλήλων (ἄλλος γάρ ἐστιν ὁ Πέτρος καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος καὶ οὔκ εἰσιν εἷς ἀλλὰ δύο) τῷ δὲ εἴδει οὐ διαφέρουσιν ἤγουν τῇ φύσει (πάντες γὰρ ἄνθρωποι καὶ λέγονται καί εἰσιν).

Ἔστιν οὖν τὸ μὲν μερικώτερον καὶ ἀριθμῷ διαφέρον οἷον ὁ Πέτρος ἄτομον καὶ πρόσωπον καὶ ὑπόστασις, ὅπερ τὸν τινὰ σημαίνει. Ἐρωτώμενοι γὰρ «τίς ἐστιν οὗτος», λέγομεν «ὁ Πέτρος». Σημαίνει δὲ καὶ τὸ ἄλλος· ἄλλος γάρ ἐστιν ὁ Πέτρος καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸς καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνος. Ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀτόμου λαμβάνεται καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπερ καθ᾽ ἑαυτὰ ὑφέστηκε. Τὸ δὲ περιέχον τὰ

[52] Adică respectivele trăsături sînt parte integrantă a firii/naturii respective în deplinătatea ei.

nu mai e om, fiindcă orice om este şi vietate, şi cuvântător/raţional, şi muritor. Aşadar, se numesc fiinţiale/substanţiale deoarece ele împreună-plinesc[52] firea/natura omului şi nu este cu putinţă să se alcătuiască omul fără ele. Aşijderea şi în privinţa oricărui [alt] lucru: cele care alcătuiesc firea/natura lui se cheamă fiinţiale/substanţiale, iar epifiinţiale/episubstanţiale sînt întâmplătoarele/accidentele, care pot să fie în subiect (în om, să zicem, sau în cal, sau în altceva de felul acesta), dar pot şi să nu fie (ca, de pildă, albul, că şi dacă este cineva alb, şi dacă este negru, nu este cu nimic mai puţin om). Acestea, dar, şi cele ca acestea sînt epifiinţiale/episubstanţiale, adică întâmplătoare/accidente – câte le putem avea, dar putem avea şi contrariile lor.

Sunetul fiinţial/substanţial arată ori ce [anume] este ceva, ori de ce fel este (ca atunci când, întrebaţi fiind: „ce este omul?", zicem: „vietate"; apoi, întrebaţi fiind: „ce fel de vietate?", spunem: „cuvântătoare/raţională muritoare"). Aşadar, sunetul fiinţial/substanţial care arată de ce fel este ceva se cheamă deosebire/distincţie, iar cel care arată ce [anume] este înseamnă/semnifică ori [mai] multe specii şi constituie neamul/genul, ori [mai] mulţi [netăiaţi/indivizi] care prin număr se deosebesc unul de altul, dar nicidecum prin specie, şi constituie specia: cel dintâi, adică neamul/genul, este, de pildă, fiinţa/substanţa (deoarece fiinţa/substanţa înseamnă/semnifică [potenţial] şi omul, şi calul, şi boul, pentru că fiecare [dintre aceştia] se numeşte – şi este – fiinţă/substanţă, dar fiecare e altă specie), iar cel de-al doilea, adică specia, este, de pildă, omul, fiindcă înseamnă/semnifică [mai] mulţi sau toţi oamenii cei în parte, care prin număr se deosebesc între ei (că unul este Petru şi altul este Pavel, şi nu sînt unul [singur] cei doi), dar prin specie sau prin fire/natură nu se deosebesc (că toţi se numesc – şi sînt – oameni).

Există, dar, ceea ce e mai particular şi se deosebeşte prin număr, cum ar fi Petru: netăiatul/individul, şi persoana, şi ipostasul; care pe de o parte arată „cine"-ul (că întrebaţi fiind: „cine este acesta?", zicem: „Petru"), iar pe de alta înseamnă/semnifică şi alteritatea (că altul este Petru şi altul este Pavel, şi el, şi

ἄτομα λέγεται εἶδος, καὶ ἔστι καθολικώτερον τοῦ ἀτόμου, ὅτι πολλὰ ἄτομα περιέχει οἷον ὁ ἄνθρωπος. Περιέχει γὰρ καὶ Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, ὅπερ λέγεται φύσις καὶ οὐσία καὶ μορφὴ κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας. Τὸ δὲ πολλὰ εἴδη περιέχον λέγεται γένος οἷον τὸ ζῷον· περιέχει γὰρ ἄνθρωπον, βοῦν, ἵππον, καὶ ἔστι καθολικώτερον τοῦ εἴδους. Οἱ δὲ ἅγιοι πατέρες τὸ εἶδος καὶ τὸ γένος ἐκάλεσαν φύσιν καὶ μορφὴν καὶ οὐσίαν. Ποιεῖ δὲ τὸ εἶδος ἤγουν ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ μορφὴ οὐκ ἄλλον οὐδὲ ἀλλοῖον ἀλλὰ ἄλλο· ἄλλο γὰρ κατὰ φύσιν λέγομεν τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄλλο τὸν ἵππον, οὐχὶ ἄλλον καὶ ἄλλον. Λέγεται δὲ ἐπὶ τοῦ εἴδους τοῦτο καὶ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅπερ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. Ἡ δὲ διαφορὰ ἀλλοῖον ποιεῖ· ἀλλοῖον γὰρ ζῷον τὸ λογικὸν καὶ ἀλλοῖον τὸ ἄλογον καὶ τοιοῦτον καὶ οἷον καὶ ὁποῖον. Ἡ δὲ ἐπουσιώδης φωνὴ ἢ ἑνὶ εἴδει ὑπάρχει ἢ πολλοῖς. Καὶ εἰ μὲν ἑνί, λέγεται ἴδιον, ὡς τὸ γελαστικὸν μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον καὶ τὸ χρεμετιστικὸν μόνῳ τῷ ἵππῳ. Εἰ δὲ πολλοῖς εἴδεσιν ὑπάρχει, ποιεῖ τὸ συμβεβηκὸς οἷον τὸ λευκόν· τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ καὶ κυνὶ καὶ ἄλλοις πολλοῖς εἴδεσι. Καὶ αὗταί εἰσιν αἱ πέντε φωναί, ὑφ᾽ ἃς ἀνάγεται πᾶσα φιλόσοφος φωνή.

---

[53] „Ce este"-le (τὸ τί ἐστι) – sintagmă de sorginte aristotelică, adeseori echivalată de traducătorii occidentali moderni prin „esență", care îl confundă, dealtfel, cu mai subtilul şi foarte greu traductibilul τὸ τί ἦν εἶναι. În *Topicele* 103b22, Aristotel enumeră *τὸ τί ἐστι* între cele zece categorii în care se încadrează cele patru tipuri de predicabile pe care le enunțase ceva mai sus, la 101b23-25; or, în *Categoriile* 1b26 sînt prezentate aceleaşi zece categorii, cu singura deosebire că în loc de τὸ τί ἐστι apare ουσία. Pe de altă parte, în *Topicele* 103b27-29, Aristotel afirmă explicit că τὸ τί ἐστι poate fi, într-adevăr, sinonim cu ουσία, dar alteori semnifică ori cantitatea, ori calitatea, ori una dintre celelalte categorii (v. Deborah K. W. Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, pp. 34-35, Cambridge University Press, 2001).

acesta, şi acela). Acestea şi cele ca acestea, câte subzistă de sine [stătător], se aplică netăiatului/individului; iar ceea ce cuprinde netăiaţii/indivizii se cheamă specie, şi este mai generală decât netăiatul/individul, deoarece cuprinde [mai] mulţi netăiaţi/indivizi (de pildă, „omul", căci [specia] „om" cuprinde şi pe Petru, şi pe Pavel, şi pe toţi oamenii cei în parte, numindu-se, potrivit sfinţilor părinţi, „fire/natură", şi „fiinţă/substanţă", şi „formă"); iar ceea ce cuprinde [mai] multe specii se cheamă neam/gen (de pildă, „vietatea", fiindcă aceasta cuprinde omul, boul, calul, şi e mai generală decât specia). Iar sfinţii Părinţi au numit [şi] specia, şi neamul/genul „fire/natură", şi „formă", şi „fiinţă/substanţă". Iar specia (adică firea/natura, şi fiinţa/substanţa, şi forma) reprezintă nu „altul" sau „de alt fel", ci „altceva", întrucât spunem că după fire/natură altceva este omul şi altceva este calul, nu că altul este omul şi altul este calul; şi cu privire la specie spunem „aceasta", şi „aceea", şi celelalte de felul acesta, câte sînt predicate în [categoria lui] „ce [anume] este"[53]. Iar deosebirea/distincţia formează „de alt fel"-ul, căci „de alt fel" este vietatea cuvântătoare/raţională, şi „de alt fel" este cea necuvântătoare/iraţională, şi „de acest fel", şi „un fel de", şi „de ce fel". Iar [ceea ce este desemnat de] sunetul epifiinţial/episubstanţial subzistă ori într-o singură specie, ori în mai multe specii – şi dacă [subzistă] întruna singură, constituie o proprietate [caracteristică] (de pildă, însuşirea de a râde subzistă doar în om, iar cea de a râncheza doar în cal); iar dacă [subzistă] în [mai] multe, constituie un întâmplător/accident (cum ar fi albeaţa, fiindcă aceasta subzistă şi în om, şi în cal, şi în câine, şi în multe alte specii). Şi acestea sînt cele cinci sunete în care se încadrează oricare sunet filosofic[54]. Aşadar, pe acestea trebuie să le cunoaştem, ce înseamnă fiecare,

---

[54] Această schemă a celor cinci „sunete" prin care poate fi precizată relaţia în care un predicat se poate afla în raport cu subiectul său îşi are originea la Aristotel, fiind modificată ulterior de Porphyrios (în *Isagoga* sa, acesta substituie specia definiţiei, modificând esenţial perspectiva din care se face predicarea). Aceste cinci „sunete" au ajuns să fie cunoscute în filosofia scolastică sub denumirea de „predicabile".

Ταύτας οὖν δεῖ ἡμᾶς γνῶναι, ἑκάστη τις τί σημαίνει καὶ ἐν τίνι κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις καὶ ἐν τίνι διαφέρουσιν. Εἰσὶ δὲ αὗται· γένος, εἶδος, διαφορά, ἴδιον, συμβεβηκός. Γένος μὲν τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον τουτέστι λεγόμενον καὶ κατονομαζόμενον· κατηγορεῖσθαι γάρ ἐστι τὸ κατά τινος λέγεσθαι. Εἶδος δὲ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. Διαφορὰ δὲ ἡ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορουμένη καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ λαμβανομένη ὡς οὐσιώδης. Αὕτη δέ ἐστι, ὃ οὐκ ἐνδέχεται εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ εἴδει καὶ ἀδύνατον μὴ εἶναι ἐν τῷ εἴδει, οὗ ἐστιν, ὃ καὶ παρὸν σῴζει καὶ ἀπὸν φθείρει. Καὶ ἀδύνατον αὐτὸ καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ εἴδει, οἷον τὸ λογικὸν ἀδύνατον μὴ εἶναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τὸ γὰρ ἄλογον οὐκ ἄνθρωπος. Τοῦτο παρὸν συνιστᾷ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸν φθείρει· τὸ γὰρ ἄλογον οὐκ ἄνθρωπος. Δεῖ οὖν γινώσκειν, ὅτι αὕτη λέγεται οὐσιώδης καὶ φυσικὴ καὶ συστατικὴ καὶ διαιρετικὴ καὶ εἰδοποιὸς διαφορὰ καὶ οὐσιώδης ποιότης καὶ φυσικὸν ἰδίωμα καὶ ἰδίωμα φύσεως, ἥτις λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἰδιαίτατα διαφορὰ ὡς ἰδιωτάτη καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως παραστατικὴ τῆς ἐχούσης αὐτήν. Ἴδιον δέ ἐστι τὸ ἑνὶ εἴδει ὑπάρχον καὶ παντὶ τῷ εἴδει καὶ ἀεί, ὃ καὶ ἀντιστρέφει· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος γελαστικόν, καὶ πᾶν γελαστικὸν ἄνθρωπος. Συμβεβηκὸς δέ ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορούμενον καὶ μὴ λαμβανόμενον ἐν τῷ ὁρισμῷ, ἀλλὰ δυνάμενον καὶ ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν, ὃ οὔτε παρὸν σῴζει οὔτε ἀπὸν φθείρει. Τοῦτο λέγεται ἐπουσιώδης διαφορὰ καὶ ποιότης. Τοῦτο ἢ χωριστόν ἐστιν ἢ ἀχώριστον· χωριστὸν

---

[55] Adică este factorul constitutiv determinant al naturii umane.

[56] În sensul literal de „făcător-de-specie".

şi ce au în comun, şi în ce se deosebesc – iar ele sînt: neamul/genul, specia, deosebirea/distincția, proprietatea [caracteristică], întâmplătorul/accidentul. Neam/gen este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie este predicat (adică spus şi numit, că a fi predicat înseamnă a fi spus cu privire la ceva/cineva) în [categoria lui] „ce [anume] este"; specie este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin număr e predicat în [categoria lui] „ce [anume] este", iar deosebire/distincție este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie este predicat în [categoria lui] „de ce fel este" şi se include în hotărnicire/definiție ca ființial/substanțial. Aceasta este ceea ce nu poate [şí] să fie, şí să nu fie în aceeaşi specie şi n-are cum să nu fie în specia unde este [prezentă]; prezența ei conservă specia, iar absența ei o distruge. Şi nu este cu putință ca şí ea, şí contrariul ei să fie [prezente] în aceeaşi specie (de pildă, raționalitatea nu are cum să nu fie [prezentă] în om, fiindcă ceea ce este irațional nu este om). Prezența ei constituie[55] firea/natura omului, iar absența ei o distruge, că ceea ce este irațional nu este om. Se cade, aşadar, să ştim că aceasta se numeşte „deosebire/distincție ființială/substanțială", şi „firească/naturală", şi „constitutivă", şi „dieretică", şi „specifică"[56], şi „calitate ființială/substanțială", şi „însuşire firească/naturală", şi „însuşire a firii/naturii", care se numeşte la filosofi „deosebire/distincție în sensul cel mai propriu", deoarece reprezintă însăşi firea/natura ce o posedă şi îi este proprie în cel mai înalt grad. Proprietate este ceea ce subzistă într-o singură specie, şi în întreaga specie, şi întotdeauna, şi admite reflexivitate: orice om e în stare să râdă, orice făptură în stare să râdă este om. Întâmplător/accident este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie este predicat în [categoria lui] „de ce fel este" şi nu face parte din hotărnicire/definiție, ci poate şí să existe, şí să nu existe, a cărui prezență nu conservă şi a cărui absență nu distruge. Acesta se numeşte deosebire/distincție şi calitate epiființială/episubstanțială. Acesta este ori separabil, ori inseparabil: separabil atunci când câteodată se întâmplă, iar câteodată dispare din unul şi acelaşi ipostas (de pildă, şederea, statul

μέν, ὃ ποτὲ μὲν γίνεται ποτὲ δὲ ἀπογίνεται ἐν τῇ αὐτῇ ὑποστάσει, ὡς κάθισις, ἀνάκλισις, στάσις, νόσος, ὑγίεια· ἀχώριστον δέ, ὅπερ οὐσίας μὲν οὐκ ἔστι συστατικὸν ὡς μὴ ἐν ὅλῳ τῷ εἴδει θεωρούμενον. Ὅμως ἡνίκα γένηται ἔν τινι ὑποστάσει, ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτῆς, οἷον ἡ σιμότης, ἡ γρυπότης, ἡ γλαυκότης καὶ τὰ τοιαῦτα. Τοῦτο τὸ ἀχώριστον συμβεβηκὸς λέγεται καὶ χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα· τοῦτο γὰρ τὸ ἀφόρισμα ἀποτελεῖ τὴν ὑπόστασιν ἤγουν τὸ ἄτομον. Ἄτομον δέ ἐστι τὸ ἐξ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων καθ᾽ ἑαυτὸ ὑφιστάμενον, ἀριθμῷ τῶν ὁμοειδῶν κεχωρισμένον, οὐ τὸ τὶ δηλοῦν ἀλλὰ τὸν τινά· περὶ ὧν ἐν τοῖς ἑξῆς ἀκριβέστερον σὺν θεῷ μαθησόμεθα.

6 Περὶ διαιρέσεως

Διαίρεσίς ἐστιν ἡ πρώτη τομὴ τοῦ πράγματος, οἷον τὸ ζῷον διαιρεῖται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Ἐπιδιαίρεσις δέ ἐστιν ἡ δευτέρα τομὴ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, οἷον τὸ ζῷον ἐπιδιαιρεῖται εἰς ἄπουν, δίπουν, τετράπουν, ἄπουν μὲν ἰχθύν, δίπουν δὲ ἄνθρωπον καὶ ὄρνεον, τετράπουν βοῦν, ἵππον καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὑποδιαίρεσις δέ ἐστιν ἡ τοῦ τμηθέντος σκέλους τομὴ οἷον τὸ ζῷον διαιρεῖται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, τὸ λογικὸν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον διαιρεῖται εἰς δύο σκέλη, εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Ἡ δὲ τοῦ ἑνὸς τῶν σκελῶν διαίρεσις ἡ λέγουσα «τὸ λογικὸν διαιρεῖται εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον» ὑποδιαίρεσίς ἐστιν. Οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ γίνεται διαίρεσις καὶ ἐπιδιαίρεσις, ἀλλ᾽ ὅτε μὴ πάντα περιέχονται ὑπὸ τὴν πρώτην διαίρεσιν, οἷον τοῦ ζῴου διαιρουμένου εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον καὶ ἐν τοῖς λογικοῖς καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις θεωρεῖται τὸ δίπουν. Ἀναγκαίως οὖν ἐπι διαιροῦμεν ἤγουν δευτέραν διαίρεσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος ποιούμεθα ἤγουν τοῦ ζῴου καί φαμεν· Τὸ ζῷον διαιρεῖται εἰς ἄπουν, δίπουν, τετράπουν.

întins, statul în picioare, boala, sănătatea), iar inseparabil atunci când nu este parte constitutivă a ființei/substanței (fiindcă nu se observă la toată specia), dar când se întâmplă într-un ipostas nu poate fi separat de el (de pildă, a fi cârn, sau a avea nasul coroiat, sau a fi cărunt şi celelalte de acest fel). Acest întâmplător/accident inseparabil se mai numeşte şi însuşire caracteristică, fiindcă această distingere produce ipostasul, altfel spus netăiatul/individul – iar netăiat/individ este ceea ce subzistă de sine [stătător] din ființă/substanță şi întâmplătoare/accidente, distingându-se prin număr de cei/cele de aceeaşi specie şi arată nu „ce"-ul, ci „cine"-ul. Despre lucrurile acestea vom fi învățați mai exact, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, în cele ce urmează.

6. Despre diereză

Diereza este împărțirea primară a lucrului (de pildă, vietatea se împarte în cuvântătoare/rațională şi necuvântătoare/irațională), iar epidiereza este împărțirea secundară a aceluiaşi lucru (de pildă, vietatea se supraîmparte în: apodă, bipedă, tetrapodă; apod este peştele, bipede sînt omul şi pasărea, tetrapode sînt boul, calul şi cele de acelaşi fel). Hipodiereza este împărțirea ramurii rezultate dintr-o împărțire [anterioară] (de pildă, vietatea se împarte în cuvântătoare/rațională şi necuvântătoare/irațională, cea cuvântătoare/rațională – în muritoare şi nemuritoare). Iată: cea dintâi se împarte în două ramuri – în cuvântătoare/rațională şi necuvântătoare/irațională –, iar diereza uneia dintre ramurile acestea, care spune: „ceea ce este cuvântător/rațional se împarte în muritor şi nemuritor", este hipodiereză. Nu toate sînt supuse însă, pe lângă diereză, şi epidierezei, ci [doar] atunci când nu toate sînt cuprinse sub prima diereză (de pildă, când vietatea se divide în cuvântătoare/rațională şi necuvântătoare/irațională, iar bipedalitatea se observă atât la cele cuvântătoare/raționale, cât şi la cele necuvântătoare/iraționale, în mod necesar aplicăm, dar, aceluiaşi lucru – adică vietății – epidiereza – adică diereza secundară –, şi zicem: „vietatea se împarte în apodă, bipedă, tetrapodă".

Διαιρετικοὶ δὲ τρόποι εἰσὶν ὀκτὼ δι᾽ αἰτίαν τοιαύτην· πᾶν γὰρ διαιρούμενον ἢ καθ᾽ αὐτὸ διαιρεῖται ἤγουν κατ᾽ οὐσίαν ἢ κατὰ συμβεβηκός. Καὶ εἰ μὲν καθ᾽ αὐτὸ ἢ ὡς πρᾶγμα ἢ ὡς φωνή· καὶ εἰ ὡς πρᾶγμα—ἢ ὡς γένος εἰς εἴδη, ὡς ὅταν διέλῃς τὸ ζῷον εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, —ἢ ὡς εἶδος εἰς ἄτομα, ὡς ὁ ἄνθρωπος εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, —ἢ ὡς ὅλον εἰς μέρη· καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ εἰς ὁμοιομερῆ ἢ εἰς ἀνομοιομερῆ. Καὶ ὁμοιομερὲς μέν ἐστιν, ὅταν τὰ τμήματα καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὅρον τοῦ τε ὅλου καὶ ἀλλήλων δέχωνται, οἷον ἡ σὰρξ διαιρεῖται εἰς πολλὰς σάρκας, καὶ ἕκαστον μέρος τῆς σαρκὸς σὰρξ λέγεται καὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς σαρκὸς ἐπιδέχεται. Ἀνομοιομερὲς δέ ἐστι τὸ ἀνάπαλιν, ὅταν τὸ τμηθὲν μὴ ἐπιδέξηται μήτε τὸ ὄνομα μήτε τὸν ὁρισμὸν μήτε τοῦ ὅλου μήτε ἀλλήλων, ὡς ἵνα διέλῃς τὸν Σωκράτην εἰς χεῖρας καὶ πόδας καὶ κεφαλήν· οὔτε γὰρ ὁ τμηθεὶς ποῦς ἀπὸ Σωκράτους Σωκράτης λέγεται ἢ κεφαλὴ οὔτε τὸν ὁρισμὸν Σωκράτους ἢ τῆς κεφαλῆς ἐπι δέχεται. —ἢ ὡς ὁμώνυμος φωνὴ εἰς διάφορα σημαινόμενα, καὶ οὕτω πάλιν διχῶς· ἢ γὰρ ὅλον τι σημαίνεται ὑπὸ τῆς φωνῆς ἢ μέρος. Καὶ ὅλον μὲν ὡς ἡ κύων φωνή· φέρεται γὰρ κατά τε χερσαίου κυνὸς καὶ ἀστρῴου καὶ θαλασσίου, ἅπερ ὅλον τί εἰσι καὶ οὐ μέρος ζῴου· ὡς δὲ μέρος, ὅτε τὸ τῆς γλώσσης ὄνομα φέρεται κατὰ τοῦ ἄκρου τοῦ ὑποδήματος καὶ τοῦ αὐλοῦ καὶ τοῦ γευστικοῦ μορίου τῶν ζῴων, ἅτινα μέρη εἰσὶ καὶ οὐχὶ ὅλα. Καὶ οὕτω μὲν καθ᾽ αὐτὸ διαιρεῖται τὸ διαιρούμενον. Κατὰ συμβεβηκὸς δέ—ἢ ὡς οὐσία εἰς συμβεβηκότα, ὡς ὅταν εἴπω· Τῶν ἀνθρώπων οἱ μέν εἰσι λευκοὶ οἱ δὲ μέλανες· ἄνθρωποι μὲν γὰρ οὐσία, λευκότης δὲ

---

[57] *V. supra*, cap. 5.

[58] Este vorba de steaua Sirius („Steaua Câinelui") sau de întreaga constelație *Canis Maior*.

[59] Evident, potrivit terminologiei eline.

[60] Altfel spus, aşa se împarte potrivit primului mod de diereză obiectul acesteia.

Modurile de diereză sînt opt, din cauză că orice se împarte se împarte ori de sine (adică după ființă/substanță), ori după întâmplător/accident; şi dacă [se împarte] de sine, [se împarte] ori ca lucru, ori ca sunet[57]. Dacă [se împarte] ca lucru, [se împarte] ori ca neam/gen în specii (ca atunci când împarți vietatea în rațională şi irațională), ori ca specie în netăiați/indivizi (de pildă, omul se împarte în Petru, şi Pavel, şi ceilalți oameni în parte), ori ca întreg în părți – şi această ultimă [împărțire] este de două feluri: ori în părți similare, ori în părți nesimilare; şi în părți similare este atunci când părților li se aplică şi denumirea, şi hotărnicirea/definiția atât întregului, cât şi celorlalte părți (ca atunci când împărțim carnea în mai multe bucăți, şi fiecare bucată de carne se numeşte „carne" şi i se aplică hotărnicirea/definiția cărnii), iar în părți nesimilare este atunci când părții, din contră, nu i se aplică nici denumirea, nici hotărnicirea/definiția întregului, nici ale celorlalte părți (ca atunci când îl împarți pe Socrate în mâini, şi picioare, şi cap, fiindcă piciorul tăiat din Socrate nici nu se numeşte „Socrate" sau „cap", nici nu i se aplică hotărnicirea/definiția lui Socrate sau a capului). Se împarte şi sunetul omonim/echivoc în diversele sale semnificații, şi tot în două moduri, fiindcă sunetul semnifică ori un întreg, ori o parte (întreg, ca în cazul sunetului „câine", fiindcă acesta poate însemna şi „câine de uscat", şi „câine stelar"[58], şi „câine de mare", acestea toate fiind întreguri, nu părți de vietate; sau parte, atunci când denumirea „limbă" este înțeleasă ca „parte superioară a sandalei", sau „parte superioară a fluierului"[59], sau „organ gustativ al vietăților", acestea toate fiind părți, nu întreguri). Aşadar, în acest fel se împarte de sine ceea ce se împarte[60]. Pe de altă parte, după întâmplător/accident se împarte ori ca ființă/substanță în întâmplătoare/accidente (ca atunci când zic: „dintre oameni, unii sînt albi, alții sînt negri", fiindcă „oameni" arată ființa/substanța, iar albeața

καὶ μελανία συμβεβηκότα. —ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς οὐσίας, ὡς ὅταν εἴπω· Τῶν λευκῶν τὰ μὲν ἔμψυχα τὰ δὲ ἄψυχα· λευκὸν μὲν γὰρ συμβεβηκός, ἔμψυχον δὲ καὶ ἄψυχον οὐσίαι. —ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς συμβεβηκότα, ὡς ὅταν εἴπω· Τῶν ψυχρῶν τὰ μὲν λευκὰ καὶ ξηρὰ τὰ δὲ μελανὰ καὶ ὑγρά· τό τε γὰρ ψυχρὸν καὶ τὸ λευκὸν καὶ τὸ μελανὸν καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ ξηρόν, ἅπαντα συμβεβηκότα. —Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος τρόπος ὡς τὰ ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ πρὸς ἕν. Ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς ἰατρικὸν βιβλίον, ἰατρικὸν ἐργαλεῖον· ἀπὸ γὰρ ἑνός, τῆς ἰατρικῆς, ὠνομάσθησαν ἰατρικά. Πρὸς ἓν δὲ ὑγιεινὸν φάρμακον, ὑγιεινὸν βρῶμα· πρὸς ἓν γὰρ βλέπουσι, τὴν ὑγίειαν. Τῶν δὲ ἀφ᾽ ἑνὸς τὰ μὲν ἔκ τινος αἰτίου λέγεται, ὡς ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀληθινοῦ αἰτίου τοῦ ἀνθρώπου λέγεται, τὰ δὲ ὡς ἀπό τινος ἐξῃρημένου ὡς ἰατρικὸν σμιλίον καὶ τὰ τοιαῦτα.

Καὶ αὕτη μέν ἐστιν ἡ καθόλου διαίρεσις, καθ᾽ ἣν διαιρεῖται πᾶν διαιρούμενον, ἢ ὡς γένος εἰς εἴδη ἢ ὡς εἶδος εἰς ἄτομα ἢ ὡς ὅλον εἰς μέρη ἢ ὡς ὁμώνυμος φωνὴ εἰς διάφορα σημαινόμενα ἢ ὡς οὐσία εἰς συμβεβηκότα ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς οὐσίας ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς συμβεβηκότα ἢ ὡς τὰ ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ πρὸς ἕν.

Τινὲς δὲ ἀπαγορεύουσι τὴν ἀπὸ εἴδους εἰς ἄτομα διαίρεσιν μᾶλλον ἀπαρίθμησιν φάσκοντες· πᾶσα γὰρ διαίρεσις εἰς δύο ἢ τρία ἢ σπανίως πάνυ εἰς τέσσαρα γίνεται. Τὸ δὲ εἶδος εἰς ἄπειρα τῷ πλήθει διαιρεῖται· ἄπειροι γὰρ τῷ πλήθει οἱ κατὰ μέρος ἄνθρωποι.

---

[61] Termenul ἐξῃρημένον este suficient de vag în acest context pentru a nu ne permite o traducere clară, dar în sursele ideii pe care o expune aici sfântul Ioan avem explicații ceva mai precise, care ne pot ajuta să elucidăm sensul acestui pasaj. De exemplu, Ioan Filopon spune în comentariul său la *Categoriile* lui Aristotel: „Dintre cele care derivă de la un lucru, unele își trag denumirea ca de la o cauză paradigmatică (de pildă, omul din imagine – de la omul adevărat), iar altele ca de la o [cauză] făcătoare (de pildă, bisturiul medical)" (*Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 13.1, p. 17, rr. 8-10, Berlin, 1898). Elias, în comentariul său la aceleași *Categorii*,

şi negreala sînt întâmplătoare/accidente), ori ca întâmplător/accident în fiinţe/substanţe (ca atunci când zic: „dintre cele albe, unele sînt însufleţite, altele – neînsufleţite", fiindcă albul este întâmplător/accident, iar însufleţitul şi neînsufleţitul – fiinţe/substanţe), ori ca întâmplător/accident în întâmplătoare/accidente (ca atunci când zic: „dintre cele reci, unele sînt albe şi uscate, altele sînt negre şi umede", acestea toate fiind întâmplătoare/accidente). Mai există şi alt mod, aşa cum este cazul [cu] cele [derivate] de la un lucru şi cele [relative] la un lucru: [derivate] de la un lucru (de pildă, de la medicină [derivă] carte medicală, instrument medical, fiindcă [acestea] au primit denumirea de „medicale" de la un singur lucru, şi anume medicina); [relative] la un lucru ([de pildă,] doctorie sănătoasă, mâncare sănătoasă, fiindcă [acestea] se raportează la un lucru, şi anume la sănătate). Dintre cele [derivate] de la un lucru, unele îşi trag denumirea de la o cauză (de pildă, imaginea omului îşi trage denumirea [de om] de la cauza sa, [adică] omul adevărat), iar altele – de la ceva aparte (de pildă, scalpelul medical şi celelalte de acest fel)[61].

Şi aceasta este diereza universală, potrivit căreia se împarte tot ce se împarte: sau ca neam/gen în specii, sau ca specie în netăiaţi/indivizi, sau ca întreg în părţi, sau ca sunet omonim/echivoc în întâmplătoare/accidente în diverse semnificaţii, sau ca fiinţă/substanţă în întâmplătoare/accidente, sau ca întâmplător/accident în fiinţe/substanţe, sau ca întâmplător/accident în întâmplătoare/accidente, sau cele [derivate] de la unul şi [relative] la unul.

Unii interzic însă diereza de la specie în netăiaţi/indivizi, zicând că este mai degrabă enumerare, că orice diereză se face în două, sau în trei, sau – foarte rar – în patru, pe când specia se împarte în nenumărat de multe, că nenumărat de mulţi sînt oamenii cei în parte.

---

repetă aproape cuvânt cu cuvânt aceeaşi frază (v. *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 18.1, p. 140, rr. 20-23, Berlin, 1900).

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὡς οὐδὲ ἑνὶ τρόπῳ τῆς διαιρέσεως θεωρεῖται ἐν τοῖς τμήμασι τὸ φύσει πρότερον καὶ ὕστερον οὐδὲ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Ἐν δὲ τοῖς ὡς ἀφ᾿ ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν διαιρουμένοις καὶ τὸ φύσει πρότερον καὶ ὕστερον θεωρεῖται καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἐξ οὗ ἡ ὀνομασία.

7 Περὶ τοῦ φύσει προτέρου

Φύσει οὖν πρότερόν ἐστι τὸ συνεισφερόμενον καὶ μὴ συνεισφέρον καὶ συναναιροῦν καὶ μὴ συναναιρούμενον, οἷον τὸ ζῷον φύσει πρότερόν ἐστι τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναιρουμένου γὰρ καὶ μὴ ὄντος ζῴου ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ ἄνθρω πος ἔσται· ζῷον γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. Ἀνθρώπου δὲ ἀναιρουμένου καὶ μὴ ὄντος δυνατὸν εἶναι ζῷον· ἔσται γὰρ ἵππος, κύων καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινά εἰσι ζῷα. Πάλιν εἰσφερομένου ἀνθρώπου πάντως καὶ ζῷον εἰσφέρεται· ζῷον γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. Ζῴου δὲ εἰσφερομένου οὐ πάντως εἰσφέρεται ἄνθρωπος ἀλλ᾿ ἢ ἵππος ἢ κύων ἤ τι τῶν τοιούτων. Οὔτε οὖν ὁ Πέτρος ἐστὶ φύσει πρότερος τοῦ Παύλου οὔτε τὸ λογικὸν ζῷον τοῦ ἀλόγου. Πέτρου γὰρ ἀναιρουμένου καὶ μὴ ὄντος ἔσται Παῦλος· καὶ Παύλου εἰσφερομένου οὐ συνεισφέρεται Πέτρος, οὔτε Πέτρου εἰσφερομένου συνεισφέρεται Παῦλος, καὶ οὔτε Πέτρος ἐστὶ μᾶλλον ἤγουν πλέον τοῦ Παύλου ἄνθρωπος ἢ ζῷον οὔτε Παῦλος τοῦ Πέτρου μᾶλλον. Εὑρίσκεται δὲ φάρμακον ὑγιεινότερον φαρμάκου καὶ βιβλίον ἰατρικώτερον βιβλίου ἄλλου.

---

[62] Aici sînt numite astfel cele rezultate prin diereză.

[63] Adică existența a ceea ce este posterior ontologic presupune existența a ceea ce este anterior, dar nu și viceversa; pe de altă parte, dacă ceea ce este anterior ontologic dispare, dispare și ceea ce este posterior, dar nu și viceversa.

[64] Vietatea, omul ș.a.m.d. trebuie înțelese aici la modul ontologic, ca naturi, nu ca indivizi.

Mai trebuie ştiut că în nici un [alt] mod de diereză nu se observă la secţiuni[62] anterioritate şi posterioritate prin fire/natură, nici mai multul şi mai puţinul, ci doar în cele ce se împart ca de la unul şi [relativ] la unul se observă şí anterioritate prin fire/natură, şí posterioritate; şi mai multul, şí mai puţinul; şí [lucrul] de la care [le] vine denumirea.

7. Despre ceea ce este anterior prin fire/natură

Ei bine, anterior prin fire/natură este ceea ce-i împreună-introdus, dar nu împreună-introduce, şi împreună-desfiinţează, dar nu este împreună-desfiinţat[63] (de pildă, vietatea[64] este anterioară prin fire/natură omului, că atunci când vietatea este desfiinţată şi nu mai există, în mod necesar nu va mai exista nici omul, căci omul este vietate; dar când este desfiinţat omul şi nu mai există, vietatea poate să existe, că vor exista calul, câinele şi celelalte de acest fel, câte sînt vietăţi). Iarăşi, dacă este introdus omul, este împreună-introdusă neapărat şi vietatea, că vietate este omul; dar dacă este introdusă vietatea nu este împreună-introdus neapărat şi omul, ci, de pildă, calul, sau câinele, sau altceva de acest fel. Aşadar, nici Petru nu este prin fire/natură anterior lui Pavel, nici vietatea cuvântătoare/raţională – celei necuvântătoare/iraţionale, că dacă este desfiinţat Petru şi nu mai există, va exista Pavel, şi dacă este introdus Pavel nu va fi împreună-introdus Petru, nici Pavel nu va fi împreună-introdus dacă este introdus Petru; şi nici Petru nu este mai om sau mai vietate decât Pavel, nici Pavel decât Petru – pe când leac mai sănătos decât alt leac se găseşte, şi carte mai medicală decât alta.

8 Περὶ ὁρισμοῦ

Ὁρισμός ἐστι λόγος σύντομος δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος τουτέστιν ὁ λόγος ὁ δι᾽ ὀλίγου σημαίνων τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου πράγματος, οἷον ἄνθρωπός ἐστι ζῷον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἐξέθεντο περὶ φύσεως ἀνθρώπου λόγους κατεπεκτάδην ἤγουν ἐκτεταμένους καὶ μεγάλους, ἀλλ᾽ οὔκ εἰσιν ὁρισμοί, διότι οὔκ εἰσι σύντομοι. Εἰσὶ δὲ καὶ σύντομοι λόγοι ὡς τὰ ἀποφθέγματα, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οὐ δηλοῦσι φύσιν πράγματος, οὔκ εἰσιν ὁρισμοί. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ πολλάκις δηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου πράγματος, ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν ὁρισμός· τὸ μὲν γὰρ ὄνομα μία λέξις ἐστίν, ὁ δὲ ὁρισμὸς λόγος. Λόγος δὲ ἐκ δύο τὸ ἐλάχιστον σύγκειται λέξεων. Ἔστιν οὖν ὁ μὲν ὅρος ὄνομα ἐξηπλωμένον, ὄνομα δὲ ὅρος κατὰ σύνοψιν.

Συνίσταται δὲ ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν ἤγουν οὐσιωδῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ ὅρου τοῦ ζῴου· ζῷον γάρ ἐστιν οὐσία ἔμψυχος αἰσθητική. Ἰδοὺ ἡ μὲν οὐσία γένος ἐστί, τὸ δὲ ἔμψυχον καὶ αἰσθητικὸν συστατικαὶ διαφοραί. Λαμβάνεται δὲ καὶ ἐξ ὕλης καὶ εἴδους, οἷον ἀνδριάς ἐστιν ἐκ χαλκοῦ πεποιημένος, ἀνδρὸς εἶδος σημαίνων· ὁ μὲν οὖν χαλκὸς ὕλη ἐστί, τὸ δὲ τοῦ ἀνδρὸς εἶδος εἶδος. Ἀναλογεῖ δὲ ἡ μὲν ὕλη τῷ γένει, τὸ δὲ εἶδος τῇ διαφορᾷ. Λαμβάνεται δὲ

[65] Am tradus aici λόγος prin „zicere”, nu „cuvânt”, pentru a evita interpretarea acestui termen în sensul de unitate lexicală de bază, cu care „cuvânt” e asociat în mod frecvent.

[66] Această sintagmă (ca şi ideea privitoare la diferenţa dintre nume şi definiţie) se întâlneşte deja la Antisthene, ucenic al lui Socrate (v. fragment 44b13, *Antisthenis fragmenta*, Milan, 1966). Ea apare ulterior la Aristotel (de exemplu, în *Topicele* 112a19) şi la numeroşi comentatori ai acestuia, în extrem de influenta *Isagogă* a lui Porfiriu şi apoi la unii dintre Părinţii Bisericii (mai ales la Grigorie al Nyssei: *Către elini, pe temeiul celor general recunoscute*, p. 31, rr. 6-7, în *Gregorii Nysseni opera*, vol. 3.1, Leiden, 1958; *Împotriva macedonienilor, despre Duhul Sfânt*, p. 101, r. 32, în *Gregorii*

8. Despre hotărnicire/definiție

Hotărnicirea/definiția e zicere[65] pe scurt, care arată firea/natura lucrului despre care este vorba, altfel spus zicere care semnifică pe scurt firea/natura lucrului despre care este vorba (de pildă, „omul este vietate cuvântătoare/rațională, muritoare, capabilă de înțelegere/gândire și de știință[66]" – pentru că mulți au alcătuit despre firea/natura omului ziceri pe larg, adică întinse și mari, însă [acestea] nu sînt hotărniciri/definiții, întrucât nu-s pe scurt. Există și ziceri pe scurt, cum ar fi apoftegmele, dar întrucât n-arată firea/natura lucrului, nu sînt hotărniciri/definiții. Și numele arată, de multe ori, firea/natura lucrului, însă nu este hotărnicire/definiție, pentru că numele este un singur cuvânt, pe când hotărnicirea/definiția este o zicere, iar zicerea este alcătuită din cel puțin două cuvinte. Așadar, hotărnicirea/definiția este un nume desfășurat, iar numele este o hotărnicire/definiție condensată.

Hotărnicirea/definiția se alcătuiește din neam/gen și din deosebirile/distincțiile constitutive, adică ființiale/substanțiale (de pildă, dacă e să luăm hotărnicirea/definiția vietății, „vietatea este ființă/substanță însuflețită simțitoare"). Iată: ființa/substanța este neam/gen, pe când însușirea de a fi însuflețit și cea de a fi simțitor sînt deosebiri/distincții constitutive. [Hotărnicirea/definiția] mai poate fi derivată și din materie și formă (de pildă, „statuia este ceva făcut din bronz, ce reprezintă un chip de om": așadar, bronzul este materia, iar chipul de om – forma"); iar materia corespunde aici neamului/genului, pe când chipul – deosebirii/distincției. [Hotărnicirea/definiția] mai poate fi derivată și din

Nysseni opera, vol. 3.1, Leiden, 1958; *Împotriva lui Eunomiu*, cartea 1, cap. 1, sc. 496, rr. 9-11, în *Gregorii Nysseni opera*, vol. 1.1, Leiden, 1960 *et alibi*, și lista poate continua), reprezentând în tradiția filosofică antică o definiție clasică, dacă putem spune așa, a omenității.

καὶ ἐξ ὑποκειμένου καὶ τέλους, οἷον ἰατρική ἐστι τέχνη περὶ ἀνθρώπεια σώματα καταγινομένη ὑγιείας περιποιητική. Ἰδοὺ ὑποκείμενά εἰσι τῇ ἰατρικῇ τὰ ἀνθρώπεια σώματα, τέλος δὲ αὐτῆς ἡ ὑγίεια.

Ἡ δὲ ὑπογραφὴ ἐκ τῶν ἐπουσιωδῶν σύγκειται ἤγουν ἰδίων καὶ συμβεβηκότων, οἷον ἄνθρωπός ἐστι γελαστικόν, ὀρθοπεριπατητικόν, πλατυώνυχον· ταῦτα γὰρ ὅλα ἐπουσιώδη εἰσί. Διὸ καὶ ὑπογραφὴ λέγεται, ὡς οἷον σκιάζουσα καὶ οὐ τὴν οὐσιώδη ὕπαρξιν τοῦ ὑποκειμένου δηλοῦσα ἀλλὰ τὰ παρεπόμενα. Ὁ δὲ ὑπογραφικὸς ὁρισμὸς μικτός ἐστιν ἐξ οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν, οἷον ἄνθρωπός ἐστι ζῷον λογικόν, ὀρθοπεριπατητικόν, πλατυώνυχον.

Εἴρηται δὲ ὁρισμὸς ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν τῆς γῆς ὁροθεσίων· ὥσπερ γὰρ τὸ ὁροθέσιον χωρίζει τὸ ἴδιον ἑκάστου ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, οὕτω καὶ ὁ ὁρισμὸς τὴν φύσιν ἑκάστου χωρίζει ἀπὸ τῆς τοῦ ἑτέρου φύσεως. Ὑγίεια δὲ ὁρισμοῦ ἐστι τὸ μὴ ἐλλείπειν μήτε πλεονάζειν ταῖς λέξεσι, κακία δὲ τό τε ἐλλείπειν καὶ τὸ πλεονάζειν ταῖς λέξεσι.

Τέλειος δὲ ὁρισμός ἐστιν ὁ ἀντιστρέφων πρὸς τὸ ὁριστόν, ἀτελὴς δὲ ὁ μὴ ἀντιστρέφων. Οὔτε οὖν ὁ ἐλλείπων ταῖς λέξεσιν ἀντιστρέφει οὔτε ὁ πλεονάζων. Ὅτε μὲν γὰρ πλεονάσει ταῖς λέξεσι, λείπει τοῖς πράγμασιν· ὅτε δὲ λείψει ταῖς λέξεσι, πλεονάζει τοῖς πράγμασιν. Ὥστε λέγειν· θαυμαστὸν ἐφεῦρεν ἡ φύσις μηχάνημα, ἔνδειαν πλουτοῦσαν καὶ πλοῦτον ὑποκρινόμενον ἔνδειαν. Οἷον ὁ τέλειος ὁρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου «ζῷον λογικὸν θνητόν». Ἰδοὺ ἀντιστρέφει· πᾶν γὰρ ζῷον λογικὸν θνητὸν ἄνθρωπός

---

[67] Aici, termenul ὑπογραφή are un înțeles strict specializat, „tehnic", și ilustrează, evident, nu în sens imagistic, ci în cel de descriere a subiectului prin intermediul unora dintre însușirile lui neesențiale.

[68] „Atributul consecvențial"(τὸ παρεπόμενον) este sinonim cu „proprietatea" aristotelică (τὸ ἴδιον): o însușire care este, în mod caracteristic, prezentă la indivizii unei anumite specii, însă nu este esențială pentru specia respectivă, a cărei esență nu este afectată de pierderea ei.

[69] Adică nu acoperă decât parțial realitatea pe care o definește.

subiect şi scop (de pildă, „medicina este un meşteşug care priveşte trupurile omeneşti, aducător de sănătate"; iată: subiectele medicinei sînt trupurile omeneşti, iar scopul ei este sănătatea).

Ilustrația[67], pe de altă parte, este alcătuită din [elemente] epifiinţiale/episubstanţiale, adică din proprietăţi şi întâmplătoare/accidente (de pildă, „omul e în stare să râdă, umblă în poziţie verticală, are unghii late" – fiindcă acestea toate sînt epifiinţiale/episubstanţiale). De aceea se şi numeşte ilustraţie – că este oarecum obscură şi arată nu subzistenţa fiinţială/substanţială a subiectului, ci [însuşirile lui] consecvenţiale[68]. Iar definiţia ilustrativă este amestecată din [elemente] fiinţiale/substanţiale şi epifiinţiale/episubstanţiale (de pildă, „omul este vietate cuvântătoare/raţională, care umblă în poziţie verticală şi are unghii late").

Hotărnicirea/definiţia îşi trage numele metaforic de la hotarele pământurilor, că după cum hotarul desparte ceea ce este [bunul] propriu al fiecăruia de cel străin, aşa şi hotărnicirea/definiţia desparte firea/natura fiecăruia de firea/natura celorlalte.

O definiţie sănătoasă nu este nici cu lipsă, nici cu prisos în cuvinte, pe când una rea este ori cu lipsă, ori cu prisos în cuvinte. Definiţie desăvârşită este cea reflexivă, iar nedesăvârşită cea nereflexivă. Aşadar, nici cea cu lipsă în cuvinte nu este reflexivă, nici cea cu prisos, că atunci când este cu prisos în cuvinte este cu lipsă în lucruri[69], iar când este cu lipsă în cuvinte este cu prisos în lucruri[70], aşa încât se poate spune că minunat tertip a născocit firea/natura: sărăcie care-i bogată şi bogăţie care se preface a fi sărăcie. De pildă, hotărnicirea/definiţia desăvârşită a omului este: „vietate cuvântătoare/raţională muritoare". Iată că este reflexivă, că orice vietate cuvântătoare/raţională muritoare este om, şi orice om este vietate cuvântătoare/raţională muritoare.

[70] Adică acoperă prea multe lucruri.

ἐστι, καὶ πᾶς ἄνθρωπος ζῷόν ἐστι λογικὸν θνητόν. Ἐὰν οὖν λείψῃ μιᾷ λέξει, πλεονάζει τοῖς πράγμασιν, οἷον ζῷον λογικόν. Ἰδοὺ ἔλειψε τῇ λέξει, οὐ γὰρ εἶπον «θνητόν», καὶ ἐπλεόνασε τοῖς πράγμασιν, οὐ γὰρ μόνος ἄνθρωπος ζῷον λογικὸν ἀλλὰ καὶ ἄγγελος, καὶ οὐκ ἀντιστρέφει. Ἐὰν δὲ εἴπω «ζῷον λογικόν, θνητόν, γραμματικόν», πάλιν οὐκ ἀντιστρέφει· ἐπλεόνασε γὰρ τῇ λέξει διὰ τοῦ εἰπεῖν «γραμματικόν», ἔλειψε δὲ τοῖς πράγμασιν. Οὐ πάντα γὰρ ἄνθρωπον ὡρίσατο, ἀλλ᾽ ἢ μόνον τοὺς γραμματικούς. Πᾶν μὲν γὰρ ζῷον λογικόν, θνητόν, γραμματικὸν ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῷον λογικόν, θνητόν, γραμματικόν ἐστιν· οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος γραμματικός ἐστι.

Τέλειοι οὖν ὁρισμοί εἰσιν οἱ ἀντιστρέφοντες πρὸς τὸ ὁριστόν. Ἀλλ᾽ ἐπεὶ καὶ τὸ ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ οὗ ἐστιν ἴδιον—εἴ τι γὰρ ἄνθρωπος, τοῦτο γελαστικόν, καὶ εἴ τι γελαστικόν, τοῦτο ἄνθρωπος—, δεῖ ἡμᾶς προσδιορισαμένους εἰπεῖν, ὅτι τέλειοι ὁρισμοί εἰσιν οἱ ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν παραλαμβανόμενοι καὶ μήτε ἐλλείποντες τῇ λέξει μήτε πλεονάζοντες καὶ ἀντιστρέφοντες πρὸς τὸ ὁριστόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ λαμβανόμενοι ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, τοῦ τε ὑποκειμένου καὶ τοῦ τέλους, τέλειοί εἰσι, καὶ οἱ ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ εἴδους, ἔστι δὲ ὅτε καὶ οἱ ἐκ μόνου τοῦ ὑποκειμένου, ὅταν τὸ ὑποκείμενον ἐκεῖνο οὐχ ὑπόκειται ἑτέρᾳ τέχνῃ ὡς ἡ ὕελος τῇ ὑελοψικῇ, καὶ ἐκ τοῦ τέλους μόνου, ὅταν τὸ τέλος ἐκεῖνο οὐ δύναται τέλος εἶναι ἑτέρας τέχνης ὡς ἐπὶ τῆς ναυπηγικῆς. Ὥστε ἐκ πάντων τούτων δεῖ γνῶναι, ὅτι τελειότης ἐστὶν ὅρου τὸ ἀντιστρέφειν.

Διαφέρει δὲ ὁρισμὸς ὅρου τῷ καθολικωτέρῳ καὶ μερικωτέρῳ· ὁ γὰρ ὅρος καθολικώτερός ἐστι τοῦ ὁρισμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ὅρος δηλοῖ τὸ ὁροθέσιον, δηλοῖ δὲ καὶ τὴν ἀπόφασιν, ὥς φαμεν «ὥρισεν ὁ βασιλεύς», δηλοῖ καί, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς σὺν θεῷ

Aşadar, dacă lipseşte un cuvânt, prisosesc lucruri: de pildă, [dacă zicem] „vietate cuvântătoare/raţională", iată că [definiţia] are cuvânt lipsă (că n-am zis „muritoare"), şi prisosesc lucruri, că nu doar omul este vietate cuvântătoare/raţională, ci şi îngerul, şi [definiţia] nu mai e reflexivă. Iar dacă zic: „vietate cuvântătoare/raţională, muritoare, cărturară", iarăşi nu este reflexivă, că are cuvânt de prisos, zicând: „cărturară", iar în privinţa lucrurilor e cu lipsă, că nu a definit orice om, ci numai pe cărturari (că orice vietate cuvântătoare/raţională, muritoare, cărturară este om, dar nu orice om este vietate cuvântătoare/raţională, muritoare, cărturară, că nu orice om este cărturar).

Aşadar, definiţii desăvârşite sînt cele reflexive – dar întrucât şí proprietatea se află într-o relaţie reflexivă cu ceea ce o posedă (că dacă este ceva om, are însuşirea de a râde, şi dacă are ceva însuşirea de a râde, este om), trebuie să precizăm că definiţii desăvârşite sînt cele derivate din neam/gen şi din deosebirile/distincţiile constitutive şi care n-au nici lipsă, nici prisos în cuvinte şi sînt într-o relaţie reflexivă cu lucrul definit. Aşijderea, desăvârşite sînt şi cele derivate din suma subiectului şi scopului, şí cele din materie şi specie, iar câteodată şí cele [derivate] doar din subiect, atunci când acel subiect nu e subiect al altui meşteşug (precum, de pildă, sticla este subiect doar al sticlăriei), şí doar din scop, atunci când acel scop nu poate fi scop al altui meşteşug (precum stau lucrurile, de pildă, cu facerea de corăbii). Aşa încât din toate acestea trebuie să cunoaştem că desăvârşirea definiţiei e reflexivitatea.

Definiţia diferă de termen prin aceea că unul este mai general, iar cealaltă mai particulară, pentru că termenul este mai general decât definiţia, deoarece cuvântul „termen" arată şi hotarul/limita, arată şi hotărârea (ca atunci când spunem: „împăratul a hotărât"), arată şi în ce se

μαθησόμεθα, δηλοῖ δὲ καὶ τὸν ὁρισμόν. Ὁ δὲ ὁρισμὸς μόνον δηλοῖ τὸν λόγον τὸν σύντομον, τὸν δηλωτικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῆς οὐσίας μόνης λαμβάνεται ὁρισμὸς καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς. Οὔτε δὲ ἀτόμου οὔτε συμβεβηκότων δυνάμεθα ποιήσασθαι ὁρισμὸν ἀλλ᾽ ὑπογραφήν, διὰ τὸ τὸν ὁρισμὸν ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν συγκεῖσθαι, τὴν δὲ ὑπογραφὴν ἐξ ἐπουσιωδῶν.

9 Περὶ γένους

Ἰστέον, ὡς ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων τρία δεῖ ζητεῖν. Ἐάν ἐστι τῶν ὁμωνύμων, καὶ πόσα σημαίνει καὶ περὶ ποίου αὐτῶν ἐστιν ὁ λόγος. Δεῖ οὖν πρότερον εἰπεῖν, τί ἐστιν ὁμώνυμον. Ὁμώνυμα οὖν εἰσιν, ὅταν δύο ἢ καὶ πλείονα ἓν ἔχουσιν ὄνομα, ἕκαστον δὲ αὐτῶν ἄλλο τι σημαίνει καὶ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν ἤγουν ἕτερον ὁρισμὸν δέχεται, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ γένους· τὸ γὰρ γένος τῶν ὁμωνύμων ἐστί. Λέγεται γὰρ γένος πρῶτον μὲν τὸ ἀπὸ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ τεκόντος, καὶ ἕκαστον αὐτῶν διχῶς· ἢ προσεχῶς ἢ πόῤῥω. Ἀπὸ μὲν τῆς προσεχοῦς πατρίδος, ὡς λέγεταί τις Ἱεροσολυμίτης, ἀπὸ δὲ τῆς πόῤῥω Παλαιστινός. Ὁμοίως ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς τεκόντος, ὡς ὅταν ὁ Ἀχιλλεὺς υἱὸς ὢν τοῦ Πηλέως λέγεται Πηλεΐδης, ἀπὸ δὲ τοῦ πόῤῥω, ὡς ὅταν ὁ αὐτὸς Ἀχιλλεὺς ἀπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Αἰακοῦ Αἰακίδης· οὗτος γὰρ ἦν τοῦ Πηλέως πατήρ. Λέγεται πάλιν γένος ἡ ἑνὸς πρὸς πολλοὺς τοὺς ἐξ αὐτοῦ σχέσις, ὡς ὅταν πάντες οἱ ἔχοντες τὸ

[71] V. Aristotel, *Analiticele* 24b16-17. Dintre comentatorii ulteriori, David exemplifică: „De pildă, „Socrate umblă" este propoziție; aceasta se descompune în „Socrate" și „umblă" – așadar, acestea amândouă, după cum spune Aristotel, se numesc „termen". Așadar, termen este și „Socrate", [termen] este și „umblă"" (*Prolegomene filosofice*, p. 13, rr. 20-23, seria *Commentaria in Aristotelem Graeca*, 18.2, *Davidis prolegomena et in Porphyrii isagogen commentarium*, Berlin, 1904). Pentru a dobândi o imagine mai exactă asupra numeroaselor paralele dintre capitolul despre definiție din

descompune propoziția[71] (precum o să aflăm, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, în continuare), arată şi definiția – pe când cuvântul „definiție" arată numai zicerea pe scurt care arată firea/natura lucrului despre care este vorba. Mai trebuie ştiut că definiția se poate da numai în cazul ființei/substanței şi a speciilor acesteia. Nici în privința netăiatului/individului, nici în privința întâmplătoarelor/accidentelor nu putem da o definiție, ci doar o ilustrație, pentru că definiția este alcătuită din neam/gen şi din deosebirile/distincțiile constitutive, pe când ilustrația – din cele epiființiale/episubstanțiale.

9. Despre neam/gen

Trebuie ştiut că în privința omonimelor/echivocelor trei lucruri trebuie să avem în vedere: dacă respectivul cuvânt face parte dintre cele omonime/echivoce, câte înțelesuri are şi despre care dintre ele este vorba. Aşadar, trebuie mai întâi să spunem ce anume este un omonim. Ei bine, cu omonime avem de-a face atunci când două sau şi mai multe lucruri au unul şi acelaşi nume, dar fiecare dintre ele înseamnă altceva şi este de altă ființă/substanță, adică se defineşte altfel – cum este cazul acum cu neamul/genul, fiindcă şi cuvântul „neam/gen" face parte dintre omonime/echivoce. Că mai întâi se numeşte „neam/gen" cel de la baştină şi de la părinte, şi fiecare dintre acestea în două feluri: de aproape sau de departe (de pildă, de la baştina mai de aproape cineva se numeşte ierusalimitean, iar după cea mai de departe palestinian). Aşijderea şí în privința părintelui mai de aproape (ca atunci când Ahile, fiind fiu al lui Peleu, se numeşte Peleian), şí a celui mai de departe (ca atunci când acelaşi Ahile se cheamă Aiacid de la bunicul său Aiax, fiindcă acesta era tatăl lui Peleu). Iarăşi: se cheamă „neam/gen" legătura

---

Dialectica şi această lucrare a filosofului alexandrin, vezi întreaga parte a cincea (*Praxis* 5) a acesteia din urmă.

καταγώγιον ἐξ Ἰσραὴλ λέγονται Ἰσραηλῖται. Περὶ μὲν οὖν τῶν προειρημένων γενῶν οὐκ ἔστι λόγος τοῖς φιλοσόφοις. Λέγεται πάλιν γένος, ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος, οἷον ὑπὸ τὸ ζῷόν ἐστιν ἄνθρωπος, ἵππος καὶ ἕτερα εἴδη· τὸ οὖν ζῷον γένος ἐστί. Περὶ τούτου τοῦ γένους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος. Γένος οὖν ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον, ὥσπερ τὸ ζῷον γένος ὂν κατηγορεῖται ἀνθρώπου καὶ ἵππου καὶ βοὸς καὶ ἄλλων πλειόνων ἐν τῷ τί ἐστιν, ἅτινα τῷ εἴδει διαφέρουσιν ἀλλήλων· ἕτερον γὰρ εἶδος ἀνθρώπου καὶ ἄλλο ἵππου καὶ ἄλλο βοός. Ἐν τῷ τί δέ ἐστι κατηγορεῖται. Ἐρωτώμενοι γὰρ «τί ἐστιν ἄνθρωπος», φαμὲν «ζῷον». Ὁμοίως καὶ ἵππος· ἐρωτώμενοι «τί ἐστιν», λέγομεν» ζῷον». Ὥστε γένος ἐστίν, ᾧ ὑπόκειται τὸ εἶδος. Τὸ γὰρ γένος εἰς εἴδη διαιρεῖται καὶ καθολικώτερον τοῦ εἴδους ἐστὶ καὶ περιέχει τὰ εἴδη καὶ ἐπάνω αὐτῶν ἐστιν. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὡς ἐπάνω λέγεται τὸ καθολικώτερον, ὑποκάτω δὲ καὶ ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν τὸ μερικώτερον. Ἔστι γὰρ ὑποκείμενον πρὸς ὕπαρξιν ὡς ἡ οὐσία, ὑπόκειται γὰρ πρὸς ὕπαρξιν τῷ συμβεβηκότι· ἐν αὐτῇ γὰρ ὑφίσταται τὸ συμβεβηκός. Καὶ ἔστιν ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν τὸ μερικόν· κατηγορεῖται γὰρ τὸ μὲν γένος τοῦ εἴδους καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων. Δῆλον δὲ ὡς καθολικώτερόν ἐστι τὸ γένος τοῦ εἴδους καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων, περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τοῖς ἑξῆς σὺν θεῷ μαθησόμεθα. Νῦν δὲ εἰπόντες περὶ τοῦ γένους εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ εἴδους.

---

[72] Aici, *Dialectica* urmează îndeaproape ideile expuse la Ioan Filopon, *Comentariu la Categoriile aristotelice*, p. 30, rr. 25-31 şi următoarele, în *Philoponi (olim Ammonii) in Aristotelis categorias commentarium*, seria *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 13.1, Berlin, 1898.

unuia cu cei mulți care se trag din el, ca atunci când toți cei care își trag obârșia din Israil se cheamă israiliteni. Despre neamurile/genurile sus-pomenite nu vorbesc, dar, filosofii. Se mai numește „neam/gen" cel căruia îi este subordonată specia (de pildă, vietății îi sînt subordonate omul, calul și celelalte specii). Așadar, „vietate" este un neam/gen. Ei bine, despre acest [fel de] neam/gen vorbesc filosofii. Așadar, neam/gen este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie e predicat în categoria „ce este"-lui (de pildă, „vietate", neam/gen fiind, se predică, în categoria „ce este"-lui, în privința omului, și calului, și boului, și a multor altora, câtor se deosebesc între ele prin specie, fiindcă alta este specia omului, și alta e cea a calului, și alta e cea a boului). Și se predică în categoria „ce este"-lui, deoarece fiind întrebați: „ce este omul?", spunem: „vietate". Așijderea și cu calul – fiind întrebați: „ce este?", zicem: „vietate". Așa încât neam/gen este cel căruia îi este subordonată specia, fiindcă neamul/genul se împarte în specii, și e mai general decât specia, și cuprinde speciile, și este deasupra lor – deoarece trebuie știut că „deasupra" se cheamă ceea ce este mai general, iar „dedesubt" și „subpus/subiect în raport cu predicarea" ceea ce e mai particular, deoarece subiect[ul poate fi subiect] în raport cu existența (ca în cazul ființei/substanței, fiindcă [aceasta] e subiect în raport cu existența întâmplătorului/accidentului, că în ea subzistă întâmplătorul/accidentul), sau în raport cu predicarea – ca în cazul particularului, fiindcă neamul/genul e predicat cu privire la specie și specia e predicată cu privire la netăiați/indivizi[72]. Și e vădit că neamul/genul este mai general decât specia și specia decât netăiați/indivizii, [lucruri] despre care vom afla mai amănunțit, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, în cele ce urmează. Iar acum, după ce am vorbit despre neam/gen, să vorbim și despre specie.

10 Περὶ εἴδους

Καὶ τὸ εἶδος δὲ τῶν ὁμωνύμων ἐστίν, δισσῶς λεγόμενον· λέγεται γὰρ εἶδος καὶ ἡ ἑκάστου μορφή, καθ᾽ ὃ εἴρηται· «Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος». Ἔστι πάλιν εἶδος τὸ οὐσιῶδες τὸ τασσόμενον ὑπὸ τὸ γένος. Καὶ πάλιν εἶδός ἐστιν, οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστι. Καὶ πάλιν εἶδός ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. Ἀλλ᾽ αἱ μὲν πρῶται δύο ὑπογραφαὶ κατὰ τὴν σχέσιν μόνον διαφέρουσιν ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις καὶ ἁρμόζουσιν ἐπὶ παντὸς εἴδους. Ἡ δὲ τρίτη καὶ τελευταία ὑπογραφὴ μόνον ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἴδους τοῦ προσεχῶς ἐπάνω τῶν ἀτόμων ὄντος, τοῦ περιέχοντος τὰς ὑποστάσεις, ὡς λέγομεν τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου. Εἴπομεν οὖν, ὡς τὸ γένος τρισσῶς λέγεται· ἀπὸ τοῦ τεκόντος καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος καὶ καθ᾽ ἑκάτερον διχῶς καὶ κατὰ τρίτον τρόπον, ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος. Καὶ τὸ εἶδος δὲ δισσῶς λέγεται· ὡς ἡ ἑκάστου μορφὴ καθ᾽ ἕνα τρόπον, κατὰ δεύτερον τρόπον, οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος, τὸ καὶ ὑπὸ τὸ γένος τασσόμενον ὡς ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενον. Περὶ τούτου τοῦ γένους καὶ τοῦ εἴδους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ γένους διαλεγόμενοι τοῦ εἴδους ἐμνημονεύσαμεν εἰπόντες «γένος ἐστὶ τὸ διαιρούμενον εἰς εἴδη», καὶ πάλιν περὶ τοῦ εἴδους διαλεγόμενοι τοῦ γένους ἐμνημονεύσαμεν εἰπόντες «εἶδός ἐστι τὸ ἐκ τοῦ γένους διαιρούμενον», χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὥσπερ περὶ πατρὸς λέγοντες ἐξ ἀνάγκης καὶ υἱοῦ μνημονεύομεν—οὗτος γάρ ἐστι πατὴρ ὁ ἔχων υἱόν—καὶ περὶ υἱοῦ διαλεγόμενοι ἐξ ἀνάγκης καὶ πατρὸς μνημονεύομεν—οὗτος γάρ ἐστιν υἱὸς ὁ ἔχων πατέρα—, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀδύνατον περὶ τοῦ γένους διαλαβεῖν ἐκτὸς τοῦ εἴδους ἢ περὶ τοῦ εἴδους ἐκτὸς

[73] Citatul face parte din piesa *Aiolos* a lui Euripide, operă din care nu s-au păstrat decât fragmente.
[74] În ierarhia ontologică.

10. Despre specie

Şi [cuvântul] „specie" face parte dintre omonime/echivoce, putând fi spus în două înţelesuri, că „specie" se numeşte şi înfăţişarea fiecăruia (înţeles în care se spune: „mai întâi, înfăţişare vrednică de domnie"[73]), şi [tot] specie este cea fiinţială/substanţială, subordonată neamului/genului. Şi iarăşi, specie este cea despre care se predică neamul/genul în categoria „ce este"-lui. Şi iarăşi, specie este ceea ce în privinţa [mai] multora ce se deosebesc prin număr este predicat în categoria „ce este"-lui. Primele două ilustraţii se deosebesc însă doar relativ, la fel ca „urcare" şi „coborâre", şi se potrivesc oricărui fel de specie, pe când a treia şi cea de pe urmă ilustraţie [se potriveşte] doar speciei de ordinul cel mai specific, care este imediat deasupra netăiaţilor/indivizilor[74] şi cuprinde ipostasurile (ca atunci când spunem „specia om"). Aşadar, spunem că „neam/gen" are trei înţelesuri: de la părinte, şi de la baştină (în ambele cazuri într-un dublu sens), şi un al treilea, [anume] cel căruia îi este subordonată specia. Şi „specie" poate avea două înţelesuri: primul este cel de înfăţişare a fiecăruia, iar al doilea – de cea cu privire la care este predicat neamul/genul, care se şi subordonează neamului/genului, deoarece rezultă din el prin diereză. Despre acest neam/gen şi această specie se vorbeşte la filosofi. Iar întrucât şi discutând despre neam/gen am pomenit de specie, zicând: „neam/gen este ceea ce se împarte în specii", şi iarăşi, discutând despre specie, am pomenit de neam/gen, zicând: „specie este ceea ce rezultă din neam/gen prin diereză", trebuie ştiut că după cum, vorbind de tată, ne duce gândul în mod necesar şi la fiu (că tată este cel ce are fiu), şi, vorbind de fiu, ne duce gândul în mod necesar şi la tată (că fiu este cel ce are tată), aşa şi aici este cu neputinţă să discutăm despre neam/gen fără specie sau despre specie fără neam/gen, că neamul/genul se împarte, negreşit, în specii, şi cel din care nu rezultă specii prin diereză nu este neam/gen; iar speciile sînt

τοῦ γένους· τὸ γὰρ γένος εἰς εἴδη διαιρεῖται πάντως, καὶ τὸ μὴ ἔχον εἴδη ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα οὐκ ἔστι γένος. Καὶ τὰ εἴδη ἐκ τοῦ γένους διαιροῦνται, καὶ τὰ μὴ ἔχοντα γένος οὐκ εἰσιν εἴδη. Καὶ ὥσπερ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἤγουν ὁ Ἀδὰμ μὴ ἐσχηκὼς πατέρα οὐ λέγεται υἱός, λέγεται δὲ πατήρ, ἔσχε γὰρ υἱούς· ὁ δὲ Σὴθ καὶ υἱὸς λέγεται τοῦ τεκόντος αὐτόν, ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ, καὶ πατὴρ λέγεται τοῦ τεχθέντος ἐξ αὐτοῦ, ἐγέννησε γὰρ τὸν Ἐνώς· ὁ δὲ Ἄβελ υἱὸς μὲν λέγεται, ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ, πατὴρ δὲ οὐ λέγεται, οὐ γὰρ ἔσχεν υἱόν, — οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ γένους καὶ τοῦ εἴδους. Τὸ πρῶτον γένος, ὅπερ οὐ διαιρεῖται ἀπὸ ἑτέρου γένους οὐδὲ ἔχει πρὸ αὐτοῦ γένος, γένος μόνον ἐστὶ καὶ οὐκ ἔστιν εἶδος καὶ λέγεται γενικώτατον γένος, ὃ καὶ ὁριζόμενοί φασιν· Γενικώτατον γένος ἐστίν, ὃ γένος ὂν οὐκ ἔστιν εἶδος διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐπάνω αὐτοῦ γένος. Τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα, ἐὰν ἔχωσιν ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἴδη ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα, καὶ εἴδη εἰσὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἤγουν τῶν ἐπάνω, ἐξ ὧν τέμνονται, καὶ γένη τῶν ἐξ αὐτῶν τεμνομένων ἤγουν τῶν ὑποκάτω καὶ λέγονται καὶ γένη καὶ εἴδη ὑπάλληλα. Τὰ δὲ εἴδη τὰ ἔσχατα καὶ κατώτερα τὰ μὴ ἔχοντα ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἴδη τουτέστι μὴ περιέχοντα εἴδη ἀλλὰ ἄτομα ἤγουν ὑποστάσεις οὐ λέγονται γένη ἀλλ᾽ εἴδη μόνον· ἀδύνατον γὰρ ῥηθῆναι γένος τὸ μὴ περιέχον εἴδη.

Λέγεται οὖν τὸ εἶδος τὸ μὴ περιέχον εἴδη ἀλλ᾽ ὑποστάσεις εἰδικώτατον εἶδος, διότι εἶδος ὂν οὐκ ἔστι καὶ γένος, ὥσπερ τὸ γένος τὸ μὴ ὂν καὶ εἶδος λέγεται γενικώτατον γένος.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς ἐξ ἀνάγκης τὰ εἴδη καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὁρισμὸν τοῦ γένους δέχονται καὶ τοῦ γένους τοῦ γένους αὐτῶν ἕως τοῦ γενικωτάτου. Ἀλλήλων δὲ τὰ εἴδη οὐ δύνανται τὸν ὁρισμὸν δέξασθαι.

---

[75] În funcție de perspectiva din care le privim.

rezultatul dierezei neamului/genului, şi cele ce nu au neam/ gen nu sînt specii. Şi precum întâiul om – adică Adam – care nu avea tată, nu este numit „fiu", e însă numit „tată" (că avea fii), pe când Sith este numit şí fiu al părintelui său (că îl avea tată pe Adam), şí tată al celui născut din el (că a născut pe Enos), iar Abel este numit fiu (că îl avea tată pe Adam), însă nu este numit tată (că n-avea fiu), aşa stau lucrurile şí cu neamul/genul şi specia. Neamul/genul primar, ce nu rezultă din împărţirea/diereza altui neam/gen, nici n-are neam/gen care să-i preceadă, este numai neam/gen, şi nu este specie, şi se numeşte „neam/gen de ordinul cel mai general", după cum spun şi cei care dau definiţia lui: „Neamul/genul de ordinul cel mai general este ceea ce, neam/gen fiind, nu este specie, întrucât nu are neam/gen deasupra lui". Iar cele ce rezultă din acesta prin diereză, dacă au sub ele alte specii rezultate din ele prin diereze, sînt şí specii (ale celor de dinaintea, altfel spus de deasupra lor, din care rezultă prin divizare), şí neamuri/genuri (ale celor obţinute din ele prin divizare, adică al celor de sub ele), şi se numesc alternativ[75] şí neamuri/genuri, şí specii. Iar speciile cele mai de pe urmă şi mai de jos, care nu au sub ele alte specii – adică nu cuprind specii, ci netăiaţi/ indivizi, adică ipostasuri – nu se numesc „neamuri/genuri", ci numai „specii", că nu e cu putinţă să se numească „neam/ gen" ceea ce nu cuprinde specii.

Aşadar, specia care nu cuprinde [alte] specii, ci [numai] ipostasuri, se cheamă „specie de ordinul cel mai specific", deoarece, specie fiind, nu este şi neam/gen, după cum şi neamul/genul care nu e şi specie se numeşte „neam/gen de ordinul cel mai general".

Mai trebuie ştiut că speciilor li se aplică în mod necesar şí numele, şí definiţia neamului/genului şi a neamului/ genului neamului/genului lor, până la [neamul/genul] de ordinul cel mai general. Unei specii nu i se poate însă aplica definiţia altei specii.

Ἵνα οὖν σαφέστερον ᾖ τὸ λεγόμενον, οὕτως εἴπωμεν· Ὂν ἐστι πρᾶγμα αὐθύπαρκτον καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν ἢ τὸ μὴ καθ᾽ ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι ἀλλ᾽ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν. Οὐσία δέ ἐστι πρᾶγμα αὐθύπαρκτον καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν μόνον. Ἰδοὺ οὐκ ἐδέξατο ἡ οὐσία ὅλον τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὄν τος. Ὥστε τὸ ὂν οὐκ ἔστι γένος τῆς οὐσίας οὔτε ἡ οὐσία εἶδος τοῦ ὄντος· τὸ γὰρ εἶδος ὅλον ἀπαραλείπτως τὸν ὁρισμὸν τοῦ γένους αὐτοῦ δέχεται. Ἀλλ᾽ οὐ δὲ τὸ συμβεβηκός ἐστιν εἶδος τοῦ ὄντος. Οὐδὲ γὰρ δέχεται ὅλον τὸν ὁρισμὸν αὐτοῦ ἀλλὰ τὸ ἥμισυ. Συμβεβηκὸς γάρ ἐστι πρᾶγμα τὸ μὴ καθ᾽ ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι ἀλλ᾽ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν μόνον. Ἰδοὺ οὔτε ἡ οὐσία δέχεται ὅλον τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὄντος οὔτε τὸ συμβεβηκός, ἀλλ᾽ ἡ μὲν οὐσία τὸ ἥμισυ καὶ τὸ συμβεβηκὸς τὸ ἄλλο ἥμισυ. Ὥστε εἰ καὶ τέμνεται τὸ ὂν εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι γένος αὐτῶν.

Ἡ οὐσία δὲ τέμνεται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον. Ἰδοὺ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον εἴδη εἰσὶ τῆς οὐσίας· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τέλειον τὸν ὅρον τῆς οὐσίας ἐπιδέχεται. Ὥστε ἡ οὐσία οὐκ ἔστιν εἶδος μὴ ἔχουσα ἐπάνω αὐτῆς γένος, ἀλλ᾽ αὐτή ἐστι πρῶτον καὶ γενικώτατον γένος.

Πάλιν τὸ σῶμα τέμνεται εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον· ἰδοὺ πάλιν τὸ σῶμα εἶδος ὂν τῆς οὐσίας γένος ἐστὶ τοῦ ἐμψύχου καὶ τοῦ ἀψύχου. Τὸ ἔμψυχον πάλιν διαιρεῖται εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον. Αἰσθητικὸν μὲν οὖν ἐστι τὸ ζῷον τὸ ζωὴν καὶ αἴσθησιν ἔχον, ἀναίσθητον δὲ τὸ φυτόν· οὐ γὰρ ἔχει αἴσθησιν. Ἔμψυχον δὲ λέγεται τὸ φυτὸν διὰ τὸ ἔχειν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ γεννητικὴν δύναμιν. Τὸ ζῷον πάλιν τέμνεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, τὸ λογικὸν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον, τὸ θνητὸν εἰς ἄνθρωπον, ἵππον, βοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα οὐκέτι τέμνεται εἰς ἄλλα εἴδη ἀλλ᾽

Aşadar, ca să fie mai limpede ce spunem, să zicem aşa. Ceea ce este e lucru care subzistă de sine [stătător] şi nu are nevoie de altul pentru a se constitui, sau ceea ce nu poate fiinţa de sine [stătător], ci îşi are subzistenţa în altceva, pe când fiinţa/substanţa este lucru care subzistă de sine [stătător] şi nu are nevoie de altul pentru a se constitui, şi atât. Iată că fiinţei/substanţei nu i se aplică întreaga definiţie a ceea ce este, aşa încât ceea ce este nu e neam/gen al fiinţei/substanţei, nici fiinţa/substanţa nu este specie a ceea ce este, pentru că speciei i se aplică definiţia întreagă, fără vreo omisiune, a neamului/genului său. Nici întâmplătorul/accidentul nu este însă specie a ceea ce este, căci nu i se aplică întreaga definiţie a acestuia, ci numai jumătate, fiindcă întâmplătorul/accidentul e lucru care nu poate fiinţa de sine [stătător], ci doar în altceva îşi are subzistenţa. Iată că nici fiinţei/substanţei nu i se aplică întreaga definiţie a ceea ce este, nici întâmplătorului/accidentului, ci fiinţei/substanţei jumătate şi întâmplătorului/accidentului cealaltă jumătate – aşa încât deşi ceea ce este se divide în fiinţă/substanţă şi întâmplător/accident, nu este neam/gen al acestora.

Fiinţa/substanţa se divide în trup/corp şi netrupesc/incorporal. Trupul/corpul şi netrupescul/incorporalul sînt, iată, specii ale fiinţei/substanţei, pentru că fiecăruia dintre ele i se aplică şí numele, şí întreaga definiţie a fiinţei/substanţei, aşa încât fiinţa/substanţa nu este specie, neavând neam/gen deasupra sa, ci însăşi fiind neamul/genul dintâi şi cel mai general.

Trupul/corpul se divide, la rândul său, în însufleţit şi neînsufleţit: iată, iarăşi, că trupul/corpul, fiind specie a fiinţei/substanţei, este neam/gen al însufleţitului şi neînsufleţitului. Însufleţitul se împarte şi el în simţitor şi nesimţitor. Simţitoare e vietatea ce are viaţă şi simţire, pe când nesimţitoare este planta, fiindcă [aceasta] n-are simţire; planta se cheamă însă însufleţită pentru că are putere de a se nutri, şi de a creşte, şi de a naşte. Vietatea, la rândul ei, se împarte în cuvântătoare/raţională şi necuvântătoare/iraţională; cea cuvântătoare/raţională în muritoare şi fără

εἰς ἄτομα ἤγουν ὑποστάσεις· διαιρεῖται γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἰς Πέτρον, Παῦλον, Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινες οὔκ εἰσιν εἴδη ἀλλ᾽ ὑποστάσεις. Τὰ γὰρ εἴδη, ὡς εἴπομεν, οὐ δέχονται τὸν ὁρισμὸν ἀλλήλων, οἷον τὸ σῶμα οὐ δέχεται τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἀσωμάτου, ὁ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἵππου· ὁ δὲ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Ἰωάννης ἕνα ὅρον δέχονται, τὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἄνθρωποι, ὥστε οὔκ εἰσιν εἴδη τοῦ ἀνθρώπου ἀλλ᾽ ἄτομα ἤγουν ὑποστάσεις.

Πάλιν τὸ εἶδος τεμνόμενον μεταδίδωσι τοῖς ὑποκάτω αὐτοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὅρου. Ὁ δὲ Πέτρος τεμνόμενος εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα οὔτε τῇ ψυχῇ οὔτε τῷ σώματι μεταδίδωσι τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὅρου· οὔτε γὰρ μόνη ἡ ψυχὴ Πέτρος οὔτε μόνον τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ συναμφότερον.

Ἔτι πᾶσα διαίρεσις ἀπὸ γένους εἰς εἴδη γινομένη μέχρι δύο ἢ τριῶν σπανίως δὲ τεσσάρων φθάνει· ἀδύνατον γὰρ διαιρεθῆναι γένος εἰς πέντε εἴδη καὶ ἐπάνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος εἰς πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους διαιρεῖται, οἵτινες ἄπειροί εἰσι τῷ ἀριθμῷ. Διό τινες οὐδέ φασι λέγεσθαι διαίρεσιν τὴν ἀπὸ εἴδους εἰς ἄτομα ἀλλ᾽ ἀπαρίθμησιν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Ἰωάννης εἴδη ἀλλ᾽ ἄτομα ἤγουν ὑποστάσεις. Οὔτε ὁ ἄνθρωπος γένος τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν λοιπῶν ὑποστάσεων ἀλλ᾽ εἶδος. Διὸ εἰδικώτατον εἶδός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος· εἶδος γάρ ἐστι τοῦ ἐπάνω ὡς ὑπ᾽ αὐτοῦ περιεχόμενον καὶ εἶ δος τῶν ὑποκάτω ὡς περιέχον αὐτά. Τό τε γὰρ ὑπὸ γένους περιεχόμενον εἶδός ἐστι, καὶ τὸ περιέχον τὰ ἄτομα τουτέστιν ὑποστάσεις εἶδός ἐστι. Τοῦτο οὖν ἐστι τὸ εἰδικώτατον εἶδος τὸ προσεχῶς ἐπάνω τῶν ἀτόμων ὑπάρχον· ὃ καὶ ὁριζόμενοί φασι· Εἶδός ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον.

moarte; cea muritoare în om, cal, bou şi celelalte de acest fel, câte nu se divid în alte specii, ci în netăiaţi/indivizi, adică în ipostasuri, fiindcă [specia] „om" se împarte în Petru, Pavel, Ioan şi ceilalţi oameni în parte, care nu sînt specii, ci ipostasuri – pentru că unei specii, după cum am zis, nu i se aplică definiţia altei specii (de pildă, trupului nu i se aplică definiţia netrupescului, omului nu i se aplică definiţia calului, pe când lui Petru, şi lui Pavel, şi lui Ioan li se aplică o singură definiţie, [şi anume] cea de „om", la fel ca celorlalţi oameni în parte, aşa încât nu sînt specii ale omului, ci netăiaţi/indivizi, adică ipostasuri).

Specia, iarăşi, divizându-se, le împărtăşeşte celor aflate mai jos de ea şí numele, şí definiţia sa, pe când Petru, divizându-se în suflet şi trup, nu împărtăşeşte nici sufletului, nici trupului numele şi definiţia sa, pentru că Petru nu e numai suflet, nici numai trup, ci suma amândorura.

Pe lângă asta, orice diereză care se face din neam/gen în specii ajunge până la două sau trei, rareori patru, că nu e cu putinţă să se împartă un neam/gen în cinci specii sau şi mai mult. Iar [specia] „om" se împarte în toţi oamenii în parte, care sînt nenumăraţi. De aceea, unii spun că diereza speciei în netăiaţi/indivizi nici nu se cheamă diereză, ci enumerare – de unde se vede că Petru, şi Pavel, şi Ioan, nu sînt specii, ci netăiaţi/indivizi, adică ipostasurile. Nici omul nu este neam/gen, ci specie a lui Petru, şi a lui Pavel, şi a lui Ioan, şi a celorlalte ipostasuri. Prin urmare, [specia] „om" este specie de ordinul cel mai specific, deoarece este specie a ceea ce se află deasupra (întrucât este cuprins de aceasta) şi [totodată] specie a celor de mai jos (întrucât le cuprinde pe acestea), fiindcă ceea ce este cuprins de neam/gen este specie, şi ceea ce cuprinde netăiaţii/indivizii – adică ipostasurile – este specie. Aşadar, specia de ordinul cel mai specific este cea care subzistă nemijlocit deasupra netăiaţilor/indivizilor, precum zic şi cei ce o definesc: „Specie e ceea ce se predică în categoria „ce este"-lui cu privire la mai multe ce se deosebesc prin număr".

Ὁμοίως καὶ ὁ ἵππος καὶ ὁ κύων καὶ τὰ τοιαῦτα εἴδη εἰσὶν εἰδικώτατα. Τὰ δὲ μεταξὺ τοῦ γενικωτάτου γένους καὶ τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν γένη εἰσὶν ὑπάλληλα καὶ εἴδη, εἴδη μὲν τῶν ἐπάνω γένη δὲ τῶν ὑποκάτω.

Καὶ αὗταί εἰσιν αἱ οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ διαφοραὶ καὶ ποιότητες, αἵτινες λέγονται διαιρετικαὶ καὶ συστατικαί, διαιρετικαὶ μὲν τῶν ἐπάνω συστατικαὶ δὲ τῶν ὑποκάτω· τὸ γὰρ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον διαιροῦσι τὴν οὐσίαν, ὁμοίως τὸ ἔμψυχον καὶ τὸ ἄψυχον διαιροῦσι τὸ σῶμα, ὁμοίως τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ ἀναίσθητον διαιροῦσι τὸ ἔμψυχον. Αὗται οὖν συνιστῶσι τὸ ζῷον. Λαμβάνω γὰρ οὐσίαν ἔμψυχον αἰσθητικὴν καὶ ποιῶ τὸ ζῷον· ζῷον γάρ ἐστιν οὐσία ἔμψυχος αἰσθητική. Λαμβάνω πάλιν οὐσίαν ἄψυχον ἀναίσθητον καὶ ποιῶ τὸν λίθον. Πάλιν λαμβάνω οὐσίαν ἔμψυχον ἀναίσθητον καὶ ποιῶ φυτόν. Πάλιν τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον τὸ ζῷον διαιροῦσι, τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον διαιροῦσι τὸ λογικόν, τὸ χερσαῖον καὶ τὸ ἔνυδρον διαιροῦσι τὸ ἄλογον. Λαμβάνω τὸ ζῷον γένος ὂν τούτων καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ θνητὸν καὶ συνιστῶ τὸν ἄνθρωπον· ἄνθρωπος γάρ ἐστι ζῷον λογικὸν θνητόν. Καὶ λαμβάνω τὸ ζῷον καὶ τὸ ἄλογον καὶ τὸ θνητὸν καὶ τὸ χερσαῖον καὶ συνιστῶ ἵππον, κύνα καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ λαμβάνω τὸ ζῷον καὶ τὸ ἄλογον καὶ τὸ θνητὸν καὶ τὸ ἔνυδρον καὶ συνιστῶ ἰχθύν. Διαφοραὶ δὲ λέγονται οὐσιώδεις καὶ φυσικαί, ὅτι αὗται ποιοῦσι διαφέρειν εἶδος ἄλλου εἴδους καὶ φύσιν καὶ οὐσίαν ἑτέρας οὐσίας καὶ φύσεως.

Aşijderea şi calul, şi câinele, şi toate cele de acest fel sînt specii de ordinul cel mai specific, iar cele aflate între neamurile/genurile de ordinul cel mai general şi speciile de ordinul cel mai specific sînt alternativ neamuri/genuri şi specii: specii ale celor de deasupra lor şi neamuri/genuri ale celor de dedesubt.

Şi acestea sînt deosebirile/distincţiile şi calităţile fiinţiale/substanţiale şi fireşti/naturale, ce sînt numite „împărţitoare/dieretice" şi „alcătuitoare/constitutive" – împărţitoare/dieretice ale celor de deasupra, alcătuitoare/constitutive ale celor de dedesubt (pentru că însuşirea de a fi trup/corp şi cea de a fi netrupesc/incorporal împart fiinţa/substanţa, aşijderea însuşirea de a fi însufleţit şi cea de a fi neînsufleţit împart trupul/corpul, aşijderea însuşirea de a fi simţitor şi cea de a fi nesimţitor împart ceea ce este însufleţit: fiindcă eu iau[, de pildă,] fiinţă/substanţă însufleţită simţitoare, şi am vietate, că vietatea este fiinţă/substanţă însufleţită simţitoare; iau, iarăşi, fiinţă neînsufleţită nesimţitoare, şi am piatră; iau, iarăşi, fiinţă însufleţită nesimţitoare, şi am plantă). Iarăşi, însuşirea de a fi cuvântător/raţional şi cea de a fi necuvântător/iraţional împart vietatea; însuşirea de a fi muritor şi cea de a fi nemuritor împart ceea ce este cuvântător/raţional; însuşirea de a fi terestru şi cea de a fi acvatic împart ceea ce e necuvântător/iraţional. Iau vietatea – care este neamul/genul acestora –, şi însuşirea de a fi cuvântător/raţional, şi cea de a fi muritor, şi alcătuiesc/constitui omul (că omul este vietate cuvântătoare/raţională muritoare); şi iau vietatea, şi însuşirea de a fi necuvântător/iraţional, şi cea de a fi muritor, şi cea de a fi terestru, şi alcătuiesc/constitui cal, câine şi celelalte de acest fel; şi iau vietatea, şi însuşirea de a fi necuvântător/iraţional, şi cea de a fi muritor, şi cea de a fi acvatic, şi alcătuiesc/constitui peşte. Iar deosebirile/distincţiile sînt numite „fiinţiale/substanţiale" şi „fireşti/naturale" deoarece ele fac ca o specie să se deosebească de alta şi o fire/natură şi fiinţă/substanţă de altă fire/natură şi fiinţă/substanţă.

11 Περὶ ἀτόμου

Τὸ ἄτομον τετραχῶς λέγεται. Ἄτομον γάρ ἐστι τὸ μὴ τεμνόμενον μηδὲ μεριζόμενον, ὡς ἡ στιγμὴ καὶ τὸ νῦν καὶ ἡ μονάς, ἅτινα καὶ ἄποσα λέγονται. Ἄτομον λέγεται καὶ τὸ δύστμητον τουτέστι τὸ δυσχερῶς τεμνόμενον ὡς ὁ ἀδάμας λίθος καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄτομον λέγεται καὶ τὸ εἶδος, ὅπερ οὐκέτι εἰς ἕτερα εἴδη τέμνεται ἤτοι τὸ εἰδικώτατον εἶδος ὡς ἄνθρωπος, ἵππος καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄτομον δὲ κυρίως λέγεται, ὅπερ τέμνεται μέν, οὐ σῴζει δὲ μετὰ τὴν τομὴν τὸ πρῶτον εἶδος, ὥσπερ Πέτρος τέμνεται εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλ᾽ οὔτε ἡ ψυχὴ καθ᾽ αὐτήν ἐστι τέλειος ἄνθρωπος ἢ Πέτρος τέλειος οὔτε τὸ σῶμα. Περὶ τούτου τοῦ ἀτόμου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος, ὅπερ ἐπὶ τῆς οὐσίας δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν.

12 Περὶ διαφορᾶς

Διαφορὰ καὶ ποιότης καὶ ἰδίωμα κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον ἕν εἰσιν, κατὰ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἕτερον καὶ ἕτερον· ἡ γὰρ λογικότης λέγεται καὶ ποιότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδίωμα καὶ διαφορά, ἀλλὰ καθ᾽ ἕτερον καὶ ἕτερον τρόπον. Ὡς μὲν γὰρ ποιοῦσα καὶ οἱονεὶ μορφοῦσα τὴν οὐσίαν λέγεται ποιότης, εἶτα ὡς ἰδία γενομένη ταύτης τῆς οὐσίας λέγεται ἰδίωμα. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸ ἄλογον συγκρίσει, βοῦν τυχὸν ἢ ἡμίονον ἢ κύνα, λέγεται διαφορά· ἐν αὐτῇ γὰρ ἄνθρωπος τῶν ἀλόγων διαφέρει.

Αὕτη δὲ τριχῶς λέγεται, κοινῶς τε καὶ ἰδίως καὶ ἰδιαίτατα. Ἀδύνατον γὰρ μὴ διαφέρειν ἀλλήλων δύο τινὰ κατά τι. Ἄλλοις οὖν διαφέρει εἶδος εἴδους, καὶ ἄλλοις ὑπόστασις τῆς ὁμοειδοῦς καὶ ὁμοουσίου ὑποστάσεως

11. Despre netăiat/individ

[Cuvântul] „netăiat/individ" are patru înțelesuri, pentru că netăiat/individ este ceea ce nu se divide, nici n-are părți (cum ar fi punctul, şi „acum"-ul, şi monada/unitatea, care se mai cheamă şi „necuantificabile"). Netăiat/individ este şi ceea ce anevoie se taie, cum ar fi diamantul şi celelalte de acest fel. „Netăiat/individ" se cheamă şi specia care nu se mai poate tăia/divide în alte specii, adică specia de ordinul cel mai specific (de pildă, „om", „cal" şi celelalte de acest fel). Iar în sens propriu „netăiat/individ" se cheamă ceea ce se poate tăia/divide, dar după tăiere/diviziune nu-şi păstrează specia inițială: de pildă, Petru se poate tăia/divide în suflet şi trup, dar în sine nici sufletul nu este om desăvârşit sau Petru desăvârşit, nici trupul. La filosofi e vorba despre acest [ultim] netăiat/individ, care din perspectiva ființei/substanței arată ipostasul.

12. Despre deosebire/distincție

„Deosebirea/distincția", şi „calitatea", şi „însuşirea" sînt unul şi acelaşi lucru în ce priveşte subiectul lor, însă în ce priveşte lucrarea se deosebesc, pentru că însuşirea de a fi cuvântător/rațional se numeşte şi calitate a omului, şi însuşire, şi deosebire/distincție [a lui], însă în moduri diferite (întrucât ca făcătoare şi, ca să zicem aşa, formatoare a ființei/substanței se cheamă „calitate", apoi, întrucât se însuşeşte acestei ființe/substanțe, se cheamă „însuşire", iar prin comparație cu ceea ce e necuvântător/irațional – boul, de pildă, sau catârul, sau câinele – se cheamă deosebire/distincție, fiindcă prin ea se deosebeşte/distinge omul de [vietățile] necuvântătoare/iraționale).

[Cuvântul] acesta se foloseşte în trei înțelesuri: unul general, unul aparte şi unul foarte aparte, fiindcă nu este cu putință ca două lucruri să nu se deosebească în nici o privință. Aşadar, în anumite privințe se deosebeşte specie de specie, şi în alte privințe se deosebeşte ipostas de alt ipostas din aceeaşi specie şi de

καὶ ἄλλοις ὑπόστασις ἑαυτῆς. Διαφέρει μὲν γὰρ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εἴδους τοῦ ἵππου κατὰ τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον. Καὶ λέγεται τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον οὐσιώδης διαφορά. Ὁμοίως καὶ πάντα, οἷς δια φέρει εἶδος εἴδους, φυσικὴ καὶ οὐσιώδης καὶ συστατικὴ διαφορὰ καὶ ποιότης λέγεται καὶ φυσικὸν ἰδίωμα, ὅπερ παντὶ τῷ εἴδει ἐνυπάρχει ἀπαραλλάκτως, ἥτις καλεῖται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἰδιαίτατα διαφορὰ ὡς οἰκειοτέρα καὶ τῆς φύσεως παραστατική. Πάλιν διαφέρει ἄνθρωπος ἀνθρώπου ἢ ἵππος ἵππου ἢ κύων κυνός, τουτέστιν ἄτομον ὁμοειδοῦς ἀτόμου, καθὸ ὁ μέν ἐστι μακρὸς ὁ δὲ κολοβός, ὁ μὲν παλαιὸς ὁ δὲ νέος, ὁ μὲν σιμὸς ὁ δὲ γρυπός, ὁ μὲν φρόνιμος ὁ ἕτερος μωρός. Ταῦτα πάντα ἐπουσιώδεις διαφοραὶ καὶ ποιότητες λέγονται, ὅπερ ἐστὶ τὸ συμβεβηκός, περὶ οὗ ἀκολούθως ἐροῦμεν.

13 Περὶ συμβεβηκότος

Συμβεβηκός ἐστιν, ὃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Καὶ πάλιν, ὃ ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι· καὶ γὰρ ἐνδέχεται ἄνθρωπον καὶ λευκὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι λευκόν, ὁμοίως καὶ μακρὸν καὶ φρόνιμον καὶ σιμόν. Τοῦτο οὔτε παρὸν σῴζει τὸ εἶδος, οὐ γὰρ λαμβάνεται εἰς τὸν τοῦ εἴδους ὁρισμόν, οὔτε ἀπὸν φθείρει· κἂν γὰρ μὴ ᾖ ὁ Αἰθίοψ λευκός, οὐδὲν παραβλαβήσεται πρὸς τὸ εἶναι ἄνθρωπος. Γίνεται οὖν καὶ ἀπογίνεται καὶ τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν οὐ παραβλάπτει. Ἔφημεν γάρ, ὡς ἡ οὐσία ὑποκείμενον καὶ ὕλη τίς ἐστι τῷ συμβεβηκότι.

aceeaşi fiinţă/substanţă, şi în alte privinţe se deosebeşte ipostasul de sine însuşi (că specia omului se deosebeşte de specia calului în virtutea faptului că una este cuvântătoare/raţională, iar cealaltă necuvântătoare/iraţională – şi însuşirea de a fi cuvântător/raţional, respectiv necuvântător/iraţional, se cheamă „deosebire/distincţie fiinţială/substanţială"). Aşijderea şi toate cele prin care se deosebeşte specie de specie se cheamă „deosebire şi calitate firească/naturală", şi „fiinţială/substanţială", şi „alcătuitoare/constitutivă", şi „însuşire firească/naturală", care subzistă fără schimbare în toată specia şi mai e numită de filosofi „deosebire/distincţie în sensul cel mai propriu", întrucât e mai proprie firii/naturii respective şi o reprezintă. Iarăşi, om de om se deosebeşte, şi cal de cal, şi câine de câine (adică un netăiat/individ [se deosebeşte] de alt netăiat/individ din aceeaşi specie întrucât unul este înalt, iar altul scund; unul este bătrân, iar altul tânăr; unul este cârn, iar altul e coroiat; unul este deştept, iar altul prost). Toate acestea se numesc deosebiri/distincţii şi calităţi epifiinţiale/episubstanţiale – ceea ce nu e alta decât întâmplătorul/accidentul, despre care vom vorbi în cele ce urmează.

13. Despre întâmplător/accident

Întâmplător/accident este ceea ce poate fi prezent sau absent fără ca subiectul să se distrugă; şi iarăşi, [este] ceea ce poate şí să fie, şí să nu fie în unul şi acelaşi lucru (fiindcă[, de pildă,] omul poate şí să fie alb, şí să nu fie alb, aşijderea şi mare, şi deştept, şi cârn). Acesta nici nu conservă specia prin prezenţa sa (fiindcă nu face parte din definiţia speciei), nici n-o distruge prin absenţa sa (fiindcă harapul, deşi nu este alb, întru nimic nu se lipseşte de omenitate). Aşadar, ori că e prezent, ori că e absent, nu ştirbeşte fiinţa/substanţa care este subiect/substrat (deoarece am zis că fiinţa/substanţa este un fel de subiect/substrat şi materie pentru întâmplător/accident).

Τοῦτο τὸ συμβεβηκὸς διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν καὶ εἰς τὴν ἰδίως διαφοράν. Κοινῶς μὲν οὖν διαφορά ἐστι τὸ χωριστὸν συμβεβηκός, οἷον κάθηταί τις καὶ ἕτερος ἵσταται· ἐνδέχεται ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν καθήμενον καὶ καθίσαι τὸν ἱστάμενον χωρισθῆναι τὴν διαφορὰν αὐτῶν καὶ λαβεῖν ἄλλην ἀντ' ἄλλης. Καὶ ἑαυτοῦ δέ τις λέγεται διαφέρειν κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός· διαφέρει γὰρ ἑαυτοῦ ἐν τῷ καθῆσθαι καὶ ἀνίστασθαι, ἐν τῷ νεάζειν καὶ γηρᾶν, ἐν τῷ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν καὶ τοῖς τοιούτοις. Ἰδίως δὲ διαφορά ἐστι τὸ ἀχώριστον συμβεβηκός, οἷόν ἐστί τις σιμός· ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτοῦ τὴν σιμότητα, ὁμοίως καὶ τὴν γλαυκότητα καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ ταῦτα οὖν τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα ἄτομον ἀτόμου τουτέστιν ὑπόστασις ὑποστάσεως διαφέρει, αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ οὐδέποτε. Ταῦτα δὲ οὐ συν τελοῦσιν εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς φύσεως· ἐνδέχεται γὰρ ἄνθρωπον εἶναι σιμὸν καὶ μὴ εἶναι. Καὶ ἀπογινομένης τῆς γλαυκότητος οὐδὲν ἧττον ὁ ἄνθρωπος μένει ἄνθρωπος.

14 Περὶ ἰδίου

Τὸ ἴδιον τετραχῶς λέγεται. Πρῶτον, ὃ μόνῳ μὲν ὑπάρχει τῷ εἴδει, οὐ παντὶ δέ, ὥσπερ τὸ γεωμετρεῖν τῷ ἀνθρώπῳ· μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος γεωμέτρης, ἀλλ' οὐ πᾶς ἄνθρωπος γεωμέτρης. Δεύτερον, ὅπερ παντὶ μὲν τῷ εἴδει ὑπάρχει, οὐ μόνῳ δέ, ὡς τὸ δίπουν· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος δίπους, οὐ μόνον δὲ ἄνθρωπος δίπους ἀλλὰ καὶ περιστερὰ καὶ τὰ τοιαῦτα. Τρίτον, ὅπερ παντὶ μὲν καὶ μόνῳ, οὐκ ἀεὶ δέ, ὥσπερ τὸ πολιοῦσθαι τῷ ἀνθρώπῳ· τοῦτο γὰρ παντὶ μὲν καὶ μόνῳ ἀνθρώπῳ ἁρμόζει, οὐκ ἀεὶ δὲ ἀλλ' ἐν τῷ γήρᾳ. Τέταρτον, ὅπερ γίνεται τῶν τριῶν τῶν πρώτων συνερχομένων,

Întâmplătorul/accidentul se împarte în două [feluri]: deosebirea/distincția în înțelesul general și deosebirea/distincția în înțelesul propriu. Deosebire/distincție în înțelesul general este întâmplătorul/accidentul separabil (de pildă, unul șade și altul stă: amândoi se pot separa de deosebirile/distincțiile lor – cel ce șade prin sculare, cel ce stă prin așezare – și pot primi altele în locul lor). Și de sine însuși se spune că cineva se deosebește, potrivit întâmplătorului/accidentului separabil (că se deosebește de sine însuși așezându-se și sculându-se, fiind tânăr și îmbătrânind, fiind bolnav și fiind sănătos, și prin celelalte de acest fel). Deosebire/distincție în înțelesul propriu este întâmplătorul/accidentul inseparabil (de pildă, când este cineva cârn: nu este cu putință să se separe de însușirea de a fi cârn, nici de cea de a avea ochii cenușii, nici de celelalte de acest fel). Așadar, în privința tuturor acestor întâmplătoare/accidente inseparabile, netăiat/individ de netăiat/individ – adică ipostas de ipostas – se deosebește, însă de sine însuși niciodată. Acestea nu fac parte din definiția firii/naturii, deoarece omul poate să fie cârn, poate și să nu fie, și dacă n-are ochii cenușii omul rămâne cu nimic mai puțin om.

14. Despre proprietate

[Cuvântul] „proprietate" are patru înțelesuri. Mai întâi, este ceea ce subzistă doar într-o specie, nu în toată (de pildă, îndeletnicirea cu geometria subzistă în [specia] „om", că numai omul e geometru, însă nu orice om este geometru). În al doilea rând, este ceea ce subzistă în toată specia, dar nu numai în ea (cum ar fi însușirea de a avea două picioare, fiindcă orice om are două picioare, însă nu numai omul, ci și porumbița și celelalte de acest fel). În al treilea rând, este ceea ce [subzistă] într-o specie întreagă și doar în ea, dar nu întotdeauna (de pildă, încărunțirea la om, fiindcă aceasta se aplică oricărui om și numai omului, dar nu întotdeauna, ci la bătrânețe). În al patrulea rând, este ceea ce

τουτέστι παντὶ καὶ μόνῳ καὶ ἀεί, ὅπερ καὶ ἀντιστρέφει, ὥσπερ τὸ γελαστικὸν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ χρεμετιστικὸν τῷ ἵππῳ καὶ τὰ τοιαῦτα· μόνος γὰρ ἄνθρωπος ἔχει τὸ γελαστικὸν καὶ πᾶς ἄνθρωπος καὶ ἀεί, εἰ καὶ μὴ ἀεὶ κέχρηται αὐτῷ. Εἴ τι γὰρ ἄνθρωπος, πάντως γελαστικόν, καὶ εἴ τι γελαστικόν, πάντως ἄνθρωπος. Τοῦτό ἐστι τὸ ἀντιστρέφειν. Περὶ τούτου τοῦ σημαινομένου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος. Ὃ καὶ ὑπογράφοντές φαμεν· Ἴδιόν ἐστι, ὃ παντὶ καὶ μόνῳ τῷ εἴδει καὶ ἀεὶ ὑπάρχει. Τοῦτο δὲ τριχῶς διαιροῦσιν· ἀπὸ τῆς διοργανώσεως τουτέστι διαπλάσεως, ὡς τὸ πλατυώνυχον καὶ τὸ ὀρθοπεριπατητικὸν τῷ ἀνθρώπῳ· ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ὡς τῷ πυρὶ τὸ ἀνωτάτω φέρεσθαι· ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὡς λέγομεν τῷ πυρὶ ὑπάρχειν τὴν θερμαντικὴν δύναμιν ὑπερβάλλουσαν τὰς τῶν ἄλλων σωμάτων θερμότητας.

Λέγεται δὲ τὸ ἴδιον ἐπουσιῶδες.

15 Περὶ τῶν κατηγορουμένων

Πᾶσα κατηγορία ἢ ἐπὶ πλέον γίνεται ἢ ἐπίσης, ἐπ᾽ ἔλαττον δὲ οὐδέ ποτε. Καὶ ἐπὶ πλέον μέν, ὅτε τὰ καθολικώτερα κατηγοροῦνται τῶν μερικωτέρων· καθολικώτερα οὖν εἰσι τὰ ἐπάνω, μερικώτερα δὲ τὰ ὑποκάτω. Καθολικώτερον μὲν οὖν ἐστι πάντων τὸ ὄν, διὸ πάντων κατηγορεῖται· καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐσία ὂν λέγεται καὶ τὸ συμβεβηκὸς ὂν λέγεται. Οὐ δυνάμεθα δὲ εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὂν οὐσία ἐστίν· οὐ μόνον γὰρ οὐσία ἐστὶ τὸ ὂν ἀλλὰ καὶ συμβεβηκός. Ὁμοίως καὶ τὰ γένη κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν ὡς καθολικώτερα, τὰ δὲ εἴδη οὐ

[76] Cu privire la înțelesul „tehnic" al acestui termen vezi capitolul 8.
[77] În schema „arborelui" ontologic.

rezultă din combinarea primelor trei, adică [subzistă] într-o specie întreagă, şi doar în ea, şi întotdeauna, şi prezintă reflexivitate (de pildă, râsul la om, şi rânchezatul la cal, şi aşa mai departe, că numai omul poate să râdă, şi orice om, şi întotdeauna, chiar dacă nu se foloseşte de această însuşire a sa; că dacă este ceva om, negreşit e în stare să râdă, şi dacă ceva e în stare să râdă, negreşit e om – [şi] aceasta înseamnă reflexivitate). De înțelesul acesta vorbesc filosofii, pe care ilustrându-l[76] spunem: „Proprietatea este ceea ce subzistă într-o specie întreagă, şi doar în ea, şi întotdeauna". Proprietatea [în acest ultim înțeles] se împarte în trei [tipuri]: după structură, adică după conformație (cum ar fi, în cazul omului, însuşirea de a avea unghii late şi cea de a umbla în poziție verticală); după lucrare (cum ar fi, în cazul focului, însuşirea de a tinde în sus); după putere/potență (aşa cum spunem că în foc subzistă o putere/potență încălzitoare ce depăşeşte căldurile celorlalte corpuri).

Despre proprietate se mai spune şi că este epiființială/episubstanțială.

15. Despre predicate

Orice predicat este ori mai cuprinzător [decât subiectul], ori la fel de cuprinzător, dar mai puțin cuprinzător – niciodată; şi mai cuprinzător este atunci când sînt predicate lucruri mai generale cu privire la lucruri mai particulare. Aşadar, mai generale sînt cele superioare, iar mai particulare sînt cele inferioare[77]. Mai general decât toate este „ceea ce este", drept care se şi predică despre toate (că şi ființa/substanța se numeşte „care este", şi întâmplătorul/accidentul se numeşte „care este"). Nu putem spune însă că „ceea ce este" e ființă/substanță, fiindcă [potențial] nu e numai ființă/substanță, ci şi întâmplător/accident. Aşijderea şi neamurile/genurile sînt predicate cu privire la specii, întrucât sînt mai generale, pe când speciile nu sînt predicate cu

κατηγοροῦνται τῶν γενῶν αὐτῶν· τὰ γὰρ εἴδη μερικώτερα τῶν γενῶν εἰσι. Κατηγορεῖται τοίνυν ἡ οὐσία τοῦ ζῴου καὶ τὸ ζῷον τοῦ ἀνθρώπου· καὶ γὰρ τὸ ζῷον οὐσία ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῷόν ἐστιν. Οὐκ ἀντιστρέφει δέ· πᾶς μὲν γὰρ ἄνθρωπος ζῷον, οὐ πᾶν δὲ ζῷον ἄνθρωπος. Καὶ ὁ ἵππος γὰρ καὶ ὁ κύων ζῷά εἰσιν, ὁμοίως καὶ πᾶν ζῷον οὐσία ἐστίν, οὐ πᾶσα δὲ οὐσία ζῷόν ἐστιν· καὶ ὁ λίθος γὰρ καὶ τὸ ξύλον οὐσία ἐστίν, ἅτινα οὔκ εἰσι ζῷα. Ὁμοίως καὶ τὸ εἶδος κατηγορεῖται τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ περιεχομένων ἀτόμων τουτέστιν ὑποστάσεων ὡς καθολικώτερον. Τὸ δὲ ἄτομον ἤγουν ἡ ὑπόστασις οὐ κατηγορεῖται τοῦ εἴδους· μερικωτέρα γάρ ἐστι τοῦ εἴδους ἡ ὑπόστασις. Καὶ Πέτρος τοίνυν ἄνθρωπός ἐστι καὶ Παῦλος ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ πᾶς δὲ ἄνθρωπος Πέτρος ἢ Παῦλος· εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλαι ὑποστάσεις ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αἱ διαφοραὶ δὲ κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν, οἷς ἐνυπάρχουσι, καὶ τῶν ἀτόμων αὐτῶν. Καθολικώτεραι γάρ εἰσιν αἱ διαφοραὶ τῶν εἰδῶν· τὸ γὰρ λογικὸν καθολικώτερόν ἐστι τοῦ εἴδους τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ γὰρ πᾶς μὲν ἄνθρωπος λογικός, οὐ πᾶς δὲ λογικὸς ἄνθρωπος· καὶ ὁ ἄγγελος γὰρ λογικὸς ὢν οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος.

Καὶ αὕτη μέν ἐστιν ἡ ἐπὶ πλέον κατηγορία· ἡ δὲ ἐπίσης κατηγορία, ὅτε ἀντιστρέφει. Κατηγοροῦνται γὰρ τὰ ἴδια τῶν εἰδῶν, ὧν ἐστιν ἴδια, ἀλλὰ καὶ τὰ εἴδη κατηγοροῦνται τῶν ἰδίων αὐτῶν· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος γελαστικός, καὶ πᾶς γελαστικὸς ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ καὶ γελᾶν λέγεται πίθηκος, οὐ γελᾷ τῇ καρδίᾳ ἀλλὰ τοῖς σχήμασι· μιμητικὸν γὰρ ζῷόν ἐστιν.

Ὥστε ἡ μὲν τῶν γενῶν κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορία καὶ ἡ τῶν διαφορῶν κατὰ τῶν εἰδῶν καὶ ἡ τῶν εἰδῶν κατὰ τῶν ἀτόμων ἐπὶ πλέον λέγεται, ἡ δὲ τῶν ἰδίων ἐπίσης. Ταῦτα δὲ τὰ ἐπίσης ἀντιστρέφοντα καὶ ἀντικατηγορούμενα λέγονται.

---

[78] Adică subiectul şi predicatul.

privire la neamurile/genurile lor, întrucât speciile sînt mai particulare decât neamurile/genurile. Aşadar, fiinţa/substanţa este predicată cu privire la vietate şi vietatea cu privire la om, fiindcă şi vietatea este fiinţă/substanţă, şi omul este vietate. [Aici] nu avem reflexivitate, pentru că orice om este vietate, însă nu orice vietate este om (că şi calul, şi câinele sînt vietăţi); de asemenea, orice vietate este fiinţă/substanţă, dar nu orice fiinţă/substanţă este vietate, deoarece fiinţă/substanţă sînt şi piatra, şi lemnul, care nu sînt vietăţi. De asemenea, şi specia este predicată cu privire la netăiaţii/indivizii – adică ipostasurile – cuprinşi sub ea, întrucât este mai generală, pe când netăiatul/individul – adică ipostasul – nu este predicat cu privire la specie, fiindcă ipostasul e mai particular decât specia. Aşadar, şi Petru este om, şi Pavel este om, însă nu orice om este Petru sau Pavel, fiindcă există şi alte ipostasuri sub specia „om". Şi deosebirile/distincţiile sînt predicate cu privire la speciile în care subzistă, şi cu privire la netăiaţii/indivizii lor, fiindcă deosebirile/distincţiile sînt mai generale decât speciile, întrucât însuşirea de a fi cuvântător/raţional este mai generală decât specia „om" (că orice om este cuvântător/raţional, dar nu oricine este raţional este om, fiindcă şi îngerul, cuvântător/raţional fiind, nu este om).

Acesta este predicatul care e mai cuprinzător [decât subiectul]. Pe de altă parte, predicat la fel de cuprinzător [ca subiectul] avem atunci când reflexivitatea este prezentă, fiindcă proprietăţile sînt predicate cu privire la speciile cărora le sînt proprii, însă şi speciile sînt predicate cu privire la proprietăţile lor (pentru că orice om poate să râdă şi oricine poate să râdă este om – că deşi se spune că maimuţa râde, ea nu râde cu inima, ci cu mimica, că este vietate imitatoare).

Aşadar, predicare mai cuprinzătoare decât subiectul se numeşte cea a genurilor cu privire la specii, şi cea a deosebirilor/distincţiilor cu privire la specii, şi cea a speciilor cu privire la netăiaţi/indivizi, iar predicare la fel de cuprinzătoare [ca subiectul] – cea a proprietăţilor; iar acestea care sînt la fel de cuprinzătoare[78] se numesc „reflexive" şi „reciproc predicabile".

16 Περὶ συνωνύμου καὶ ὁμωνύμου κατηγορίας

Συνώνυμος μὲν κατηγορία ἐστίν, ὅτε καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὅρον αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος δέχεται τὸ ὑποκείμενον, οἷον τὸ ζῷον κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ δέχεται ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὅρον τοῦ ζῴου· ζῷον γάρ ἐστιν οὐσία ἔμψυχος αἰσθητική. Καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲ ἐπιδέχεται τὸν ὅρον τοῦτον· καὶ οὐσία γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἔμψυχος καὶ αἰσθητικός.

Ὁμώνυμος δέ ἐστι κατηγορία, ὅτε τὸ μὲν ὄνομα δέχεται, τὸν δὲ ὅρον οὐδαμῶς, οἷον ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου δέχεται, τὸν δὲ ὅρον τοῦ ἀνθρώπου οὐ δέχεται· ὁ γὰρ ὅρος τοῦ ἀνθρώπου ζῷον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἡ δὲ εἰκὼν οὔτε ζῷόν ἐστιν· οὐ γάρ ἐστιν ἔμψυχος οὔτε λογικὸν οὔτε νοῦ καὶ ἐπι στήμης δεκτικόν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι, ὅσα κατηγορεῖται κατά τινος καθ᾽ ὑποκειμένου ἤγουν συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ κατηγορηθήσεται, οἷον τὸ ζῷον ὡς καθ᾽ ὑποκειμένου κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου ἤγουν συνωνύμως καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Πέτρου· ὑκόκειται γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ Πέτρος. Κατηγορεῖται οὖν καὶ τοῦ Πέτρου τὸ ζῷον· καὶ ὁ Πέτρος γὰρ ζῷόν ἐστι.

17 Περὶ ὑποκειμένου

Τὸ ὑποκείμενον δισσῶς λέγεται, τὸ μὲν πρὸς ὕπαρξιν, τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν. Καὶ πρὸς ὕπαρξιν μέν, ὥσπερ ὑπόκειται ἡ οὐσία τοῖς συμβεβηκόσιν· ἐν αὐτῇ γὰρ ἔχουσι τὸ εἶναι καὶ ἐκτὸς αὐτῆς οὐχ ὑφίστανται. Τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν ὑποκείμενόν ἐστι τὸ μερικόν· ὑπόκειται γὰρ τὸ μερικὸν τῷ

16. Despre predicarea sinonimică/univocă şi cea omonimică/echivocă

Predicarea sinonimică/univocă este atunci când subiectului i se aplică şí denumirea, şí hotărnicirea/definiţia corespunzătoare acestei denumiri (de pildă, „vietate" se predică privitor la om, şi omului i se aplică şi denumirea, şi hotărnicirea/definiţia vietăţii, fiindcă vietatea este fiinţă/substanţă însufleţită simţitoare, şi omului i se aplică, de asemenea, această hotărnicirea/definiţie, întrucât este şi fiinţă/substanţă, şi însufleţit, şi simţitor).

Predicarea omonimică/echivocă este atunci când denumirea se aplică, dar hotărnicire/definiţia nicidecum (de pildă, imaginii omului i se aplică denumirea de om, dar nu şi hotărnicirea/definiţia omului, întrucât hotărnicirea/definiţia omului e cea de vietate cuvântătoare/înţelegătoare, muritoare, capabilă de înţelegere/gândire şi de ştiinţă, pe când imaginea nu e nici vietate (că nu este însufleţită), nu-i nici cuvântătoare/raţională, nici capabilă de înţelegere/gândire şi de ştiinţă).

Trebuie ştiut că toate câte sînt predicate privitor la ceva ca la un subiect, adică sinonimic/univoc, se vor predica şi privitor la ceea ce este subiect faţă de lucrul respectiv (de pildă, „vietate" se predică privitor la om ca la un subiect, adică sinonimic/univoc, şi „om" – cu privire la Petru, fiindcă Petru este subiect faţă de „om": aşadar, „vietate" se predică şi privitor la Petru, fiindcă şi Petru e vietate).

17. Despre subiect

[Cuvântul] „subiect" are două înţelesuri – unul privitor la existenţă, celălalt privitor la predicare: privitor la existenţă, aşa cum fiinţa/substanţa este subiect al întâmplătoarelor/accidentelor, fiindcă în ea îşi au fiinţarea şi fără ea nu subzistă; privitor la predicare, subiectul este particularul, fiindcă particularul este subiect, în ce priveşte predicarea,

καθολικωτέρῳ πρὸς κατηγορίαν, ἐπειδὴ τὸ καθολικώτερον κατηγορεῖται τοῦ μερικωτέρου, ὡς τὸ ζῷον κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου. Λέγεται δὲ τὸ μὲν καθόλου καθ᾽ ὑποκειμένου, τὸ δὲ μερικώτερον ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν. Λέγεται δὲ τὸ συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ τῇ οὐσίᾳ, ἡ δὲ οὐσία ὑποκείμενον πρὸς ὕπαρξιν.

18 Περὶ τῆς ἐν τῷ τί ἐστι καὶ τῆς ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορίας

Ἐν τῷ τί μέν ἐστι κατηγορία ἐστὶν ἡ τῶν γενῶν κατὰ τῶν εἰδῶν αὐτῶν κατηγορία τουτέστιν ἡ τὸ τί ἐστι τὸ ὑποκείμενον σημαίνουσα καὶ ἡ τῶν εἰδῶν δὲ κατὰ τῶν ἀτόμων αὐτῶν· ἐρωτώμενοι γὰρ «τί ἐστιν ἄνθρωπος» λέγομεν «ζῷον» καὶ ἐρωτώμενοι «τί ἐστι Πέτρος» λέγομεν «ἄνθρωπος». Ἡ δὲ ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορία ἐστὶν ἡ τῶν διαφορῶν κατὰ τῶν εἰδῶν, οἷς ἐνυπάρχουσι, καὶ τῶν συμβεβηκότων κατὰ τῶν ἀτόμων, οἷς ἐνυπάρχουσι, τουτέστιν ἡ τὸ ποῖόν τί ἐστι τὸ ὑποκείμενον σημαίνουσα· ἐρωτώμενοι γὰρ «ὁποῖον ζῷον ὁ ἄνθρωπος» φαμὲν «λογικὸν θνητόν». Τὸ δὲ λογικὸν καὶ τὸ θνητὸν διαφοραί εἰσιν οὐσιώδεις. Πάλιν ἐρωτώμενοι «ὁποῖος ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Πέτρος» φαμὲν «μακρὸς τυχὸν ἢ κολοβὸς ἢ σιμὸς ἢ γρυπός». Τὸ δὲ διὰ τί ἐστι σημαίνει τὸ τέλος ἤγουν τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν τὸ ζητούμενον γέγονεν· ἐρωτώμενοι γὰρ «διὰ τί κλίνη» φαμὲν «διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάπαυσιν».

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ φύσει διαφέροντα ἄλλο καὶ ἄλλο λέγονται. Λέγομεν γάρ· Ἄλλο ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ ἄλλο ἵππος, ἄλλο δὲ κατὰ φύσιν· καὶ γὰρ ἕτερον εἶδος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλο τοῦ ἵππου. Τὰ δὲ ἀριθμῷ διαφέροντα ἤγουν αἱ ὑποστάσεις ἄλλος καὶ ἄλλος λέγονται. Λέγομεν

față de ceea ce este mai general, întrucât ceea ce este mai general se predică privitor la ceea ce e mai particular, așa cum „vietate" se predică privitor la om; și ceea ce este universal se spune privitor la [un] subiect, iar subiect din perspectiva predicării este ceea ce e mai parțial. Şi se spune că întâmplătoarele/accidentele sînt în subiectul ființă/substanță, iar ființa/substanța este subiect din perspectiva existenței.

18. Despre predicarea în categoria „ce este"-lui și în categoria „de ce fel este"-lui

Predicarea în categoria „ce este"-lui este predicarea genurilor cu privire la speciile lor (adică cea care semnifică ce [anume] este subiectul) și a speciilor față de netăiații/indivizii lor (că întrebați fiind: „ce este omul?", zicem: „vietate", și întrebați fiind: „ce este Petru?", zicem: „om"); iar predicarea în categoria „de ce fel este"-ului este predicarea deosebirilor/distincțiilor cu privire la speciile în care subzistă și a întâmplătoarelor/accidentelor cu privire la netăiații/indivizii în care subzistă, adică cea care semnifică de ce fel este subiectul (că întrebați fiind: „ce fel de vietate este omul?", zicem: „cuvântătoare/rațională muritoare", iar însușirea de a fi cuvântător/rațional și cea de a fi muritor sînt deosebiri/distincții ființiale/substanțiale; iarăși, fiind întrebați: „ce fel de om este Petru?", zicem: „înalt", de pildă, sau „scund", sau „cârn", sau „coroiat"). „Pentru ce este"-ul semnifică scopul, adică pricina, pentru care s-a făcut ceea ce cercetăm, că întrebați fiind: „pentru ce este patul?", zicem: „pentru odihna oamenilor".

Mai trebuie știut că cele ce se deosebesc/disting prin fire/natură se numesc „altceva" și „altceva" (că zicem: „altceva este omul și altceva calul" – și [spunem] „altceva" din perspectiva firii/naturii, fiindcă altceva este specia omului, și altceva cea a calului). Iar cele ce diferă [între ele] prin număr – adică ipostasurile – se cheamă „altul" și „altul" (deoarece spunem că altul este Petru și altul este Pavel – și nu putem

γάρ, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ Πέτρος καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος. Οὐ δυνάμεθα δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἄλλο ἐστὶ Πέτρος καὶ ἄλλο Παῦλος, ἐπεὶ ψευδόμεθα· ἓν γάρ εἰσι τῇ φύσει, οὔκ εἰσι δὲ εἷς τῷ ἀριθμῷ.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν οὐσία ἄλλο καλεῖται, ὁμοίως καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραί, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἀλλοῖον, διότι αἱ μὲν οὐσιώδεις διαφοραὶ περὶ τὸ εἶδος ἤγουν περὶ τὴν φύσιν θεωροῦνται καὶ ταύτην συνιστῶσι, τὸ δὲ συμβεβηκὸς περὶ τὸ ἄτομον· συστατικὰ γὰρ τῆς ὑποστάσεως τὰ συμβεβηκότα. Ἄλλο οὖν ἐστιν ἄνθρωπος καὶ ἄλλο ἵππος, ἀλλοῖος δὲ καὶ ἄλλος ὁ Πέτρος καὶ ἀλλοῖος καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος. Πᾶσα δὲ διαφορὰ οὐσιώδης τε καὶ ἐπουσιώδης ἑτεροῖον ποιεῖ· τὸ γὰρ ἑτεροῖον σημαίνει καὶ τὸ ἄλλο καὶ τὸ ἀλλοῖον. Καὶ ἡ μὲν φύσις τὸ τί σημαίνει, ἡ δὲ ὑπόστασις τὸν τινὰ καὶ τόδε τι. Πᾶσα δὲ διαφορὰ ὁποῖόν ἐστιν.

19 Κοινωνίαι καὶ διαφοραὶ τῶν ε φωνῶν

Δεῖ γινώσκειν, ὅτι κοινωνοῦσιν αἱ πέντε αὗται φωναὶ ἀλλήλαις κατὰ τὸ πάσας κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων, ὅτι τὸ μὲν γένος κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται, τὸ δὲ εἶδος κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. Ἡ δὲ διαφορὰ καὶ τὸ συμβεβηκὸς κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγοροῦνται, τὸ δὲ ἴδιον κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ τουτέστι καθ᾽ ἑνὸς εἴδους καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸ ἀτόμων ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορεῖται. Διαφέρει δὲ ἡ

[79] Adică sînt elemente constitutive.
[80] Altfel spus, o anumită persoană sau un anumit lucru.
[81] *V. supra*, cap. 5.

să spunem că altceva este Petru şi altceva Pavel, fiindcă am minţi, că una sînt [aceştia doi] după fire/natură, dar nu sînt una după număr).

Mai trebuie ştiut că fiinţa/substanţa se cheamă „altceva", aşijderea şi deosebirile/diferenţele fiinţiale/substanţiale, pe când întâmplătorul/accidentul – „de alt fel", fiindcă deosebirile/diferenţele fiinţiale/substanţiale se consideră/observă împrejurul speciei, adică împrejurul firii/naturii, şi pe aceasta o constituie, pe când întâmplătorul/accidentul – împrejurul netăiatului/individului, pentru că întâmplătoarele/accidentele constituie[79] ipostasul. Aşadar, altceva este omul şi altceva calul, dar de alt fel şi altul este Petru şi de alt fel şi altul este Pavel. Orice deosebire/diferenţă – şí fiinţială/substanţială, şí epifiinţială/episubstanţială – face [ca ceea ce o posedă să fie] diferit, fiindcă „diferit" semnifică şi „altceva"-ul, şi „de alt fel"-ul; şi firea/natura semnifică „ce"-ul, pe când ipostasul - „cine"-le şi lucrul particular[80], iar orice deosebire/diferenţă – „de ce fel este"-le.

19. Trăsăturile comune şi deosebirile celor cinci sunete[81]

Trebuie ştiut că aceste cinci sunete au în comun faptul că toate sînt predicate cu privire la mai multe lucruri, şi se deosebesc între ele prin aceea că neamul/genul este predicat în categoria „ce este"-lui cu privire la mai multe lucruri ce se deosebesc prin specie, specia este predicată în categoria „ce este"-lui cu privire mai multe lucruri ce se deosebesc prin număr, deosebirea/distincţia şi întâmplătorul/accidentul sînt predicate în categoria „de ce fel este"-lui cu privire la mai multe lucruri ce se deosebesc prin specie, proprietatea e predicată în categoria „de ce fel este"-lui cu privire la mai multe lucruri ce se deosebesc prin număr, altfel spus cu privire la o specie şi la netăiaţii/indivizii subordonaţi ei. Iar deosebirea/

διαφορὰ τοῦ συμβεβηκότος, ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ οὐσιώδης ἐστὶν ἤγουν μέρος τῆς οὐσίας τοῦ ὑποκειμένου, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐχ ὡς μέρος τῆς οὐσίας ἀλλ᾽ ἐπουσιῶδες.

20 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ διαφορᾶς

Κοινὰ δὲ γένους καὶ διαφορᾶς τὸ περιεκτικὰ εἶναι τῶν εἰδῶν ἀμφότερα καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὅσα κατηγορεῖται κατά τινος ὡς καθ᾽ ὑποκειμένου ἤγουν συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ συνωνύμως κατηγορηθήσεται, ὅσα δὲ ὁμωνύμως, οὐδαμῶς. Ἴδια δὲ τοῦ γένους πρὸς διαφοράν· ὅτι τὸ γένος ἐπὶ πλέον ἐστὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸ διαφορῶν καὶ τῶν ἄλλων τριῶν φωνῶν· ὅτι τὸ γένος περιέχει τὰς διαφορὰς δυνάμει· ὅτι τὸ γένος φύσει πρότερον τῶν διαφορῶν· ὅτι τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστιν, ἡ δὲ διαφορὰ ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορεῖται· ὅτι τὸ προσεχὲς γένος ἕν, αἱ δὲ διαφοραὶ πλείους· ὅτι τὸ γένος ἀναλογεῖ ὕλῃ, μορφῇ δὲ ἡ διαφορά.

21 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ εἴδους

Κοινὰ γένους καὶ εἴδους· τὸ κατὰ πλειόνων ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖσθαι· τὸ φύσει πρότερα εἶναι τῶν ὑπ᾽ αὐτά· τὸ ὅλον τι εἶναι ἀμφότερα. Ἴδια δὲ γένους καὶ εἴδους· ὅτι τὸ γένος καθολικώτερόν ἐστι τοῦ εἴδους· ὅτι τὸ εἶδος περιττεύει

[82] Genul proxim este unul dintre elementele necesare pentru formularea unei definiții în gândirea aristotelică, fiind constituit de genul cel mai apropiat de obiectul definiției.

distincţia se deosebeşte de accident prin aceea că deosebirea/distincţia este fiinţială/substanţială – adică parte a fiinţei/substanţei subiectului –, pe când accidentul nu există ca parte a fiinţei/substanţei, ci este epifiinţial/episubstanţial.

20. Trăsăturile comune şi deosebirile neamului/genului şi deosebirii/distincţiei

Neamul/genul şi deosebirea/distincţia au în comun următoarele: faptul că amândouă cuprind specii şi cel că sînt predicate sinonimic/univoc cu privire la specii şi la netăiaţi/indivizi. Trebuie ştiut că toate câte sînt predicate privitor la ceva ca la un subiect – adică sinonimic/univoc – vor fi predicate sinonimic/univoc şi despre ceea ce este subiect faţă de acela, pe când cele predicate omonimic/echivoc – nicidecum. Trăsăturile proprii neamului/genului faţă de deosebire/distincţie sînt următoarele: că neamul/genul e mai cuprinzător decât deosebirile/distincţiile şi decât celelalte trei sunete; că neamul/genul cuprinde potenţial deosebirile/distincţiile; că neamul/genul este prin fire/natură anterior deosebirilor/distincţiilor; că neamul/genul este predicat în categoria „ce este"-lui, pe când deosebirea/distincţia e predicată în categoria „de ce fel este"-lui; că genul proxim[82] e unul singur, pe când deosebirile/distincţiile sînt mai multe; că neamul/genul corespunde materiei, iar deosebirea/distincţia – formei.

21. Trăsăturile comune şi deosebirile neamului/genului şi speciei

Neamul/genul şi specia au în comun faptul că sînt predicate în categoria „ce este"-lui cu privire la mai multe lucruri; că prin fire/natură sînt anterioare celor subordonate lor; că amândouă sînt ceva întreg. Trăsăturile proprii neamului/genului, respectiv speciei, sînt următoarele: că neamul/genul este mai

τοῦ γένους ταῖς διαφοραῖς· ὅτι τὸ γένος συνωνύμως κατηγορεῖται τοῦ εἴδους, τὸ δὲ εἶδος οὐκ ἀντιστρέφει· ὅτι οὔτε τὸ γένος εἰδικώτατον οὔτε τὸ εἶδος γενικώτατον οὔτε τὸ γενικώτατον ἔσται εἶδος οὔτε τὸ εἰδικώτατον ἔσται γένος.

22 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ ἰδίου

Κοινὰ γένους καὶ ἰδίου· ὅτι ἀμφότερα τοῖς εἴδεσιν ἕπονται ἤγουν κατηγοροῦνται· ὅτι ἐπίσης κατηγοροῦνται, ὧν κατηγοροῦνται ἀμφότερα· ὅτι συνωνύμως κατηγοροῦνται. Διαφορὰ δὲ γένους καὶ ἰδίου· ὅτι φύσει πρότερον τὸ γένος τοῦ ἰδίου· ὅτι τὸ γένος κατὰ πλειόνων εἰδῶν κατηγορεῖται, τὸ δὲ ἴδιον ἑνός· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ γένος οὐκέτι· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον μόνῳ τῷ εἴδει ὑπάρχει, τὸ δὲ γένος οὐ μόνῳ.

23 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ συμβεβηκότος

Κοινὸν γένους καὶ συμβεβηκότος τὸ κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι. Ἴδια δὲ γένους καὶ συμβεβηκότος· ὅτι τὸ γένος πρότερον ὑπάρχει τῶν εἰδῶν, οἷς ὑπάρχει τὰ συμβεβηκότα, τὰ δὲ συμβεβηκότα τῶν εἰδῶν ὕστερα· ὅτι τοῦ μὲν γένους ἐπίσης ἡ μετοχή, τῶν δὲ συμβεβηκότων οὐκέτι·

---

[83] Elias explică în *Comentariul* său la *Isagoga* lui Porfiriu: „...Că[, de pildă,] deopotrivă se împărtăşesc oamenii de vietate (de apartenenţa la genul „vietate" - n. n.) şi de însuşirea de a râde" (v. *Eliae in Porphyrii isagogen et Aristotelis categorias commentaria*, p. 98, rr. 10-12, în *Commentaria in Aristotelem graeca* 18.1, Berlin, 1900).

general decât specia; că specia este mai bogată în deosebiri/ distincții decât neamul/genul; că neamul/genul este predicat sinonimic/univoc cu privire la specie, însă această predicare nu este reflexivă; că nici neamul/genul nu poate fi de ordinul cel mai specific, nici specia nu poate fi de ordinul cel mai general, nici ceea ce este de ordinul cel mai general nu va fi specie, nici ceea ce este de ordinul cel mai specific nu va fi neam/gen.

22. Trăsăturile comune şi deosebirile neamului/ genului şi proprietății

Neamul/genul şi proprietatea au în comun următoarele: că amândouă urmează speciilor, adică sînt predicate privitor la ele; că amândouă sînt predicate în mod egal despre cele cu privire sînt predicate[83]; că sînt predicate sinonimic/ univoc. Deosebirile dintre neam/gen şi proprietate sînt următoarele: că prin fire/natură neamul/genul este anterior proprietății; că neamul/genul este predicat cu privire la mai multe specii, pe când proprietatea – cu privire la una singură; că proprietatea este într-o relație de reflexivitate cu specia, pe când neamul/genul – nu; că proprietatea subzistă doar în specie, pe când neamul/genul – nu numai.

23. Trăsăturile comune şi deosebirile neamului/ genului şi întâmplătorului/accidentului

Neamul/genul şi întâmplătorul/accidentul au în comun faptul că sînt predicate cu privire la mai multe lucruri, iar trăsăturile proprii neamului/genului, respectiv întâmplătorului/ accidentului sînt următoarele: că neamul/genul este anterior speciilor în care subzistă întâmplătoarele/accidentele, pe când întâmplătoarele/accidentele sînt posterioare speciilor; că participarea la neam/gen este egală, pe când cea la întâmplătoare/accidente – nu; că întâmplătorul/accidentul există

ὅτι τὸ συμβεβηκὸς προηγουμένως τοῖς ἀτόμοις ὑπάρχει καὶ τότε τοῖς εἴδεσι, τὸ δὲ γένος ἀνάπαλιν· ὅτι τὰ γένη ἐν τῷ τί ἐστι κατηγοροῦνται, τὰ δὲ συμβεβηκότα ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστιν ἢ πῶς ἔχον.

24 Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ εἴδους

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ εἴδους· ὅτι ἐπίσης μετέχονται· ὅτι ἀεὶ πάρεισιν, οἷς μετέχονται. Ἴδια διαφορᾶς καὶ εἴδους· ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι, τὸ δὲ εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται· ὅτι ἡ διαφορὰ πλείονα εἴδη περιέχει καὶ τὰ τούτων ἄτομα, τὸ δὲ εἶδος μόνον τὰ ὑπ᾽ αὐτὸ ἄτομα· ὅτι ἡ διαφορὰ φύσει προτέρα τῶν εἰδῶν· ὅτι διαφορὰ μετὰ διαφορᾶς συντίθεται, εἶδος δὲ μετὰ εἴδους οὐδαμῶς.

25 Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ ἰδίου

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ ἰδίου· τὸ ἐπίσης κατηγορεῖσθαι πᾶσι τοῖς μετέχουσι· τὸ ἀεὶ καὶ παντὶ τῷ εἴδει παρεῖναι. Ἴδια διαφορᾶς καὶ ἰδίου· ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ πολλὰ εἴδη περιέχει, τὸ δὲ ἴδιον ἓν μόνον· ὅτι ἡ διαφορὰ οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ ἴδιον ἀντιστρέφει.

---

[84] În sensul compatibilității.

mai întâi în netăiați/indivizi şi abia apoi în specii, pe când neamul/genul – invers; că neamul/genul este predicat în categoria „ce este"-lui, pe când întâmplătoarele/accidentele – în categoria „de ce fel este"-lui sau „cum este"-lui.

24. Trăsăturile comune şi deosebirile deosebirii/distincției şi speciei

Deosebirea/distincția şi specia au în comun următoarele: că participarea la ele este egală; că sînt prezente întotdeauna în cele care participă la ele. Trăsăturile proprii deosebirii/distincției, respectiv speciei, sînt următoarele: că deosebirea/diferența este predicată în categoria „de ce fel este"-lui, pe când specia – în categoria „ce este"-lui; că deosebirea/distincția cuprinde mai multe specii şi netăiații/indivizii acestora, pe când specia – doar indivizii subordonați ei; că deosebirea/distincția este prin fire/natură anterioară speciilor; că o deosebire/distincție se poate combina cu alta[84], dar specie cu specie – nicidecum.

25. Trăsăturile comune şi deosebirile deosebirii/distincției şi proprietății

Deosebirea/distincția şi proprietatea au în comun următoarele: că sînt predicate în mod egal cu privire la toate cele care participă la ele; că sînt întotdeauna prezente în întreaga specie. Trăsăturile proprii deosebirii/distincției, respectiv proprietății, sînt următoarele: că deosebirea/distincția cuprinde multe specii, pe când proprietatea – una singură; că relația dintre deosebire/distincție şi specie nu este reflexivă, pe când cea dintre proprietate şi specie este.

26 Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότος

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότος, ὅτι ἀμφότερα κατὰ πλειόνων ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγοροῦνται καὶ ὅτι ἡ διαφορὰ καὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκὸς ἀεὶ πάρεισιν, οἷς κατηγοροῦνται. Ἴδια διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότος· ὅτι αἱ μὲν διαφοραὶ περιέχουσιν, οὐ περιέχονται, τὰ δὲ συμβεβηκότα περιέχονται. Περιέχουσι μὲν γὰρ τὰ εἴδη ἀμφότερα ὡς πλειόνων εἰδῶν κατηγορούμενα, ἀλλ᾽ ἡ διαφορὰ οὐ περιέχεται, διότι οὐ δέχεται τὸ αὐτὸ εἶδος τὰς ἐναντίας διαφοράς, τὸ δὲ συμβεβηκὸς περιέχεται, διότι τὸ αὐτὸ εἶδος καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον πολλὰ συμβεβηκότα δέχεται, πολλάκις καὶ τὰ ἐναντία· —ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλὰ τὰ συμβεβηκότα· ὅτι αἱ ἐναντίαι διαφοραὶ ἀμιγεῖς εἰσι, μίγνυνται δὲ τὰ ἐναντία συμβεβηκότα.

27 Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἴδους καὶ ἰδίου

Κοινὰ εἴδους καὶ ἰδίου· ὅτι ἀλλήλων ἀντικατηγοροῦνται ἤγουν ἀντιστρέφουσιν· ὅτι ἐπίσης μετέχονται· ἐπίσης δὲ μετέχεσθαί ἐστι τὸ μὴ τὸ ἓν μᾶλλον ἢ ἧττον τοῦ ἑτέρου μεταδιδόναι ἑαυτῶν τοῖς μετέχουσιν ἀτόμοις. Διαφορὰ εἴδους καὶ ἰδίου· ὅτι τὸ μὲν εἶδος οὐσιῶδες, τὸ δὲ ἴδιον ἐπουσιῶδες· ὅτι τὸ μὲν εἶδος ἀεὶ ἐνεργείᾳ, τὸ δὲ ἴδιον καὶ

[85] O traducere mai literală ar fi, poate, „...că una nu se împărtăşeşte mai mult decât cealaltă indivizilor participanţi [la ea]". Tradiţia comentatorilor lui Aristotel o susţine însă pe cea oferită în text – v., de exemplu, Elias, în *Comentariul* la *Isagogă*: „...Că deopotrivă sînt părtaşi la specia umană toţi câţi se împărtăşesc de ea, şi deopotrivă sînt părtaşi la însuşirea de a râde" (v. *Eliae in Porphyrii isagogen et Aristotelis categorias commentaria*, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 18.1, p. 103, rr. 10-12, Berlin, 1900).

26. Trăsăturile comune şi deosebirile deosebirii/distincţiei şi întâmplătorului/accidentului

Deosebirea/distincţia şi întâmplătorul/accidentul au în comun următoarele: că amândouă sînt predicate în categoria „ce este"-lui cu privire la mai multe lucruri şi că deosebirea/distincţia şi întâmplătorul/accidentul inseparabil sînt prezente întotdeauna în cele cu privire la care sînt predicate. Trăsăturile proprii deosebirii/distincţiei, respectiv întâmplătorului/accidentului, sînt următoarele: că deosebirile/distincţiile cuprind, nu sînt cuprinse, pe când întâmplătoarele/accidentele sînt cuprinse (fiindcă amândouă cuprind speciile, deoarece sînt predicate cu privire la mai multe specii, însă diferenţa/distincţia nu e cuprinsă, întrucât una şi aceeaşi specie nu acceptă diferenţele/distincţiile contrarii, pe când întâmplătorul/accidentul este cuprins, întrucât una şi aceeaşi specie şi unul şi acelaşi individ acceptă multe întâmplătoare/accidente, de multe ori chiar contrarii); că deosebirii/distincţiei nu i se aplică [noţiunile de] „mai mult" şi „mai puţin", pe când întâmplătoarelor/accidentelor – da; că deosebirile/distincţiile contrarii nu pot fi combinate, pe când întâmplătoarele/accidentele contrarii pot.

27. Trăsăturile comune şi deosebirile speciei şi proprietăţii

Specia şi proprietatea au în comun următoarele: că sînt predicate reciproc una cu privire la cealaltă, adică relaţia dintre ele e reflexivă; că sînt împărtăşite în mod egal (iar împărtăşirea în mod egal înseamnă că nu se împărtăşesc unuia mai mult sau mai puţin decât altuia netăiaţilor/indivizilor care participă la ele[85]). Trăsăturile proprii speciei, respectiv proprietăţii, sînt următoarele: că specia este fiinţială/substanţială, pe când proprietatea – epifiinţială/episubstanţială; că specia este întotdeauna actuală, pe când

δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ· ἔτι τὰ διαφόρους ἔχοντα ὁρισμοὺς καὶ αὐτὰ δηλονότι διάφορα καθεστήκασιν.

28 Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἴδους καὶ συμβεβηκότος

Κοινὰ εἴδους καὶ συμβεβηκότος τὸ κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι. Διαφορὰ εἴδους καὶ συμβεβηκότος· ὅτι τὸ μὲν εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορεῖται· ὅτι τοῦ εἴδους ἡ μετοχὴ ἑνός ἐστι, τῶν δὲ συμβεβηκότων καὶ πλειόνων τις μετέχει· ὅτι τὸ εἶδος φύσει πρότερον τῶν συμβεβηκότων· ὅτι τοῦ εἴδους ἡ μετοχὴ ἐπίσης, τὰ δὲ συμβεβηκότα τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιδέχονται.

29 Κοινωνία καὶ διαφορὰ ἰδίου καὶ ἀχωρίστου συμβεβηκότος

Κοινὰ ἰδίου καὶ συμβεβηκότος ἀχωρίστου τὸ μὴ ἄνευ αὐτῶν συστῆναι ἐκεῖνα, οἷς ὑπάρχουσι, καὶ ὅτι ἀμφότερα ἀεὶ πάρεισι. Διαφορὰ ἰδίου καὶ συμβεβηκότος· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἑνὶ εἴδει ὑπάρχει, τὸ δὲ συμβεβηκὸς πλείοσιν· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐκέτι· ὅτι τὸ μὲν συμβεβηκὸς ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, τὸ δὲ ἴδιον οὐδαμῶς.

proprietatea poate fi şí potenţială, şí actuală; pe deasupra, că cele au hotărniciri/definiţii diferite sînt, evident, şi ele diferite una de alta.

28. Trăsăturile comune şi deosebirile speciei şi întâmplătorului/accidentului

Specia şi întâmplătorul/accidentul au în comun faptul că sînt predicate cu privire la mai multe lucruri. Trăsăturile proprii speciei, respectiv întâmplătorului/accidentului, sînt următoarele: că specia e predicată în categoria „ce este"-lui, pe când întâmplătorul/accidentul – în categoria „de ce fel este"-lui; că se poate participa [doar] la o singură specie, dar la mai multe întâmplătoare/accidente; că specia este prin fire/natură anterioară întâmplătoarelor/accidentelor; că participarea la specie este egală, pe când participarea la întâmplătoare/accidente admite mai multul şi mai puţinul.

29. Trăsăturile comune şi deosebirile proprietăţii şi întâmplătorului/accidentului inseparabil

Proprietatea şi întâmplătorul/accidentul inseparabil au în comun următoarele: cele în care există nu se pot constitui fără ele, şi amândouă sînt prezente întotdeauna. Trăsăturile proprii proprietăţii, respectiv întâmplătorului/accidentului inseparabil, sînt următoarele: că proprietatea există într-o singură specie, pe când întâmplătorul/accidentul – în mai multe; că proprietatea se află într-o relaţie reflexivă cu specia, pe când întâmplătorul/accidentul nu; că întâmplătorul/accidentul acceptă mai multul şi mai puţinul, pe când proprietatea nicidecum.

30 Περὶ ὑποστάσεως καὶ ἐνυποστάτου καὶ ἀνυποστάτου

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει· ἁπλῶς μὲν γὰρ λεγόμενον σημαίνει τὴν ἁπλῶς οὐσίαν, ἡ δὲ καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασις τὸ ἄτομον σημαίνει καὶ τὸ ἀφοριστικὸν πρόσωπον. Καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ δύο σημαίνει· σημαίνει γὰρ καὶ τὸ ἁπλῶς ὄν, καθὸ σημαινόμενον οὐ μόνον τὴν ἁπλῶς οὐσίαν ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἐνυπόστατον καλοῦμεν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν καθ' αὑτὸ ὑπόστασιν ἤγουν τὸ ἄτομον. Καὶ τὸ ἀνυπόστατον δὲ δισσῶς λέγεται· λέγεται γὰρ ἀνυπόστατον καὶ τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν. Λέγεται πάλιν ἀνυπόστατον καὶ τὸ συμβεβηκός, διότι τὸ συμβεβηκὸς οὐκ ἔχει ἰδίαν ὕπαρξιν, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑφέστηκεν.

31 Περὶ οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς ἀτόμου τε καὶ προσώπου καὶ ὑποστάσεως

Οἱ μὲν ἔξω φιλόσοφοι κατὰ τὸν προλελεγμένον λόγον διαφορὰν εἶπον οὐσίας καὶ φύσεως, οὐσίαν μὲν εἰπόντες τὸ ἁπλῶς εἶναι, φύσιν δὲ οὐσίαν εἰδοποιηθεῖσαν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν καὶ μετὰ τοῦ ἁπλῶς εἶναι καὶ τὸ τοιῶσδε εἶναι ἔχουσαν, εἴτε λογικὴν εἴτε ἄλογον, εἴτε θνητὴν εἴτε ἀθάνατον, ἤγουν αὐτήν, ὥς φαμεν, τὴν ἀμετάβλητον καὶ ἀμετάθετον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν καὶ δύναμιν τὴν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἐντεθεῖσαν ἑκάστῳ εἴδει πρὸς κίνησιν, τοῖς μὲν ἀγγέλοις πρὸς τὸ νοεῖν καὶ ἐκτὸς προφορικοῦ λόγου μεταδιδόναι ἀλλήλοις τὰ νοήματα, τοῖς δὲ ἀνθρώποις πρὸς τὸ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι καὶ διὰ προφορικοῦ λόγου διαδιδόναι ἀλλήλοις τὰ ἐν καρδίᾳ νοήματα, τοῖς δὲ ἀλόγοις τὴν ζωτικὴν καὶ αἰσθητικὴν καὶ ἀναπνευστικὴν κίνησιν, τοῖς δὲ φυτοῖς τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ γεννητικὴν δύναμιν, τοῖς

30. Despre ipostas, şi enipostatic, şi anipostatic

Denumirea de ipostas are două semnificaţii, fiindcă în sensul general semnifică fiinţa/substanţa pur şi simplu, iar în sens propriu semnifică netăiatul/individul şi persoana distinctă. Şi „enipostatic" tot două înţelesuri are, că semnifică şí ceea ce este pur şi simplu (înţeles potrivit căruia numim „enipostatic" nu numai fiinţa/substanţa pur şi simplu, ci şi întâmplătorul/accidentul), dar semnifică şí ipostasul în sens propriu, adică netăiatul/individul. Şi „anipostatic" se spune tot în două înţelesuri, că „anipostatic" se numeşte şí ceea ce nu este nicidecum, dar şí întâmplătorul/accidentul, deoarece întâmplătorul/accidentul nu are existenţă proprie, ci subzistă în fiinţă/substanţă.

31. Despre fiinţă/substanţă, şi fire/natură, şi formă, precum şi netăiat/individ, şi faţă/persoană, şi ipostas

Filosofii cei dinafară, din raţiunea zisă mai sus, făceau deosebire între fiinţă/substanţă şi fire/natură, numind „fiinţă/substanţă" fiinţarea pur şi simplu, iar „fire/natură" fiinţa/substanţa care este specificată de diferenţele/distincţiile fiinţiale/substanţiale şi are, odată cu fiinţarea pur şi simplu, şi fiinţarea într-un anumit fel; care este ori cuvântătoare/raţională, ori necuvântătoare/iraţională, ori muritoare, ori fără moarte, adică însuşi, precum am zis, principiul, şi pricina, şi puterea cea neschimbată şi nemutată care este pusă de Făcător în fiecare specie spre mişcare: în îngeri spre a gândi şi fără cuvânt rostit a-şi împărtăşi gândurile unul altuia, în oameni spre a gândi, şi a raţiona, şi prin cuvânt rostit a-şi împărtăşi unul altuia gândurile din inimă, în necuvântătoare mişcarea de viaţă şi simţire şi respiraţie, în plante putere de a se nutri şi de a creşte şi de a naşte, în pietre cea de a se încălzi şi a se răci şi a fi mutată din loc în loc de o forţă externă, adică [puterea] neînsufleţită. Pe aceasta au numit-o

δὲ λίθοις τὴν τοῦ θερμαίνεσθαι καὶ τοῦ ψύχεσθαι καὶ τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἑτεροκίνητον μετάβασιν ἤγουν τὴν ἄψυχον. Ταύτην ἐκάλεσαν φύσιν ἤγουν τὰ εἰδικώτατα εἴδη, οἷον ἄγγελον, ἄνθρωπον, ἵππον καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς καθολικώτερα καὶ περιεκτικὰ τῶν ὑποστάσεων καὶ ἐν ἑκάστῃ τῶν ὑπ᾽ αὐτῶν περιεχομένων ὑποστάσεων ὁμοίως καὶ ἀπαραλείπτως ὑπάρχοντα. Ὥστε τὸ μὲν μερικώτερον ἐκάλεσαν ὑπόστασιν, τὸ δὲ καθολικώτερον καὶ περιέχον τὰς ὑποστάσεις ἐκάλεσαν φύσιν, τὴν δὲ ἁπλῶς ὕπαρξιν ἐκάλεσαν οὐσίαν.

Οἱ δὲ ἅγιοι πατέρες παρεάσαντες τὰς πολλὰς ἐρεσχελίας τὸ μὲν κοινὸν καὶ κατὰ πολλῶν λεγόμενον ἤγουν τὸ εἰδικώτατον εἶδος οὐσίαν καὶ φύσιν καὶ μορφὴν ἐκάλεσαν, οἷον ἄγγελον, ἄνθρωπον, ἵππον, κύνα καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι λέγεται, καὶ ἡ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι, τὸ δὲ εἶναι καὶ πεφυκέναι ταὐτόν ἐστι· καὶ ἡ μορφὴ δὲ καὶ τὸ εἶδος τὸ αὐτὸ σημαίνει τῇ φύσει. Τὸ δὲ μερικὸν ἐκάλεσαν ἄτομον καὶ πρόσωπον καὶ ὑπόστασιν οἷον Πέτρος, Παῦλος. Ἡ δὲ ὑπόστασις θέλει ἔχειν οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν ὑφίστασθαι καὶ αἰσθήσει ἤγουν ἐνεργείᾳ θεωρεῖσθαι. Ἀδύνατον δὲ δύο ὑποστάσεις μὴ διαφέρειν ἀλλήλων τοῖς συμβεβηκόσι καὶ ἀριθμῷ δια φέρειν ἀλλήλων. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα τὰ συμβεβηκότα εἰσὶ τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν ὑπόστασιν.

32 Περὶ ὁμωνύμων

Ὁμώνυμα μέν εἰσι τὰ τῷ ὀνόματι κοινωνοῦντα, τῷ δὲ ὁρισμῷ ἢ τῇ ὑπογραφῇ διαφέροντα. Οἷον τὸ κύων ὄνομα ὁμώνυμόν ἐστι, δηλοῖ δὲ τὸν χερσαῖον καὶ τὸν θαλάσσιον κύνα· ἕτερον δὲ ὁρισμὸν ἔχει ὁ χερσαῖος καὶ ἕτερον ὁ θαλάσσιος, ἐπειδὴ καὶ ἑτέρα φύσις καὶ ἑτέρα. Ὑπογράφουσι

„fire/natură", adică speciile de ordinul cel mai specific, cum ar fi îngerul, omul, calul şi celelalte de acest fel, ca fiind mai generale decât ipostasurile, şi cuprinzătoare ale acestora, şi existând deopotrivă şi deplin în fiecare dintre ipostasurile cuprinse sub ele – aşa încât ceea ce e mai particular au numit „ipostas", iar ceea ce este mai general şi cuprinde ipostasurile au numit „fire/natură", pe când existenţa pur şi simplu au numit-o „fiinţă/substanţă".

Sfinţii părinţi, în schimb, nesocotind multele flecăreli, au numit „fiinţă/substanţă", şi „fire/natură", şi „formă" ceea ce e comun şi se spune despre mulţi, adică specia de ordinul cel mai specific – de pildă, „om", „cal", „câine" şi celelalte de acest fel –, pentru că şi fiinţa/substanţa îşi trage numele de la „a fi", şi firea/natura, iar „formă" şi „specie" semnifică acelaşi lucru ca „fire/natură"; iar particularul l-au numit „netăiat/individ", şi „faţă/persoană", şi ipostas – de pildă, Petru, Pavel. În mod necesar, ipostasul are fiinţă/substanţă cu întâmplătoare/accidente, şi subzistă de sine stătător, şi se observă în mod sensibil, adică actual/după lucrare[86]. Pe deasupra, nu se poate ca două ipostasuri să nu se deosebească între ele prin întâmplătoare/accidente şi să nu se deosebească între ele prin număr. Trebuie ştiut şi că însuşirile caracteristice sînt întâmplătoarele/accidentele ce caracterizează ipostasul.

32. Despre omonime/echivoce

Omonimele/echivocele sînt cele ce se împărtăşesc de aceeaşi denumire, dar se deosebesc prin hotărnicire/definiţie şi ilustraţie (de pildă, numele „câine" este omonim/echivoc, fiindcă arată şi câinele de uscat, şi câinele de mare, iar câinele de uscat n-are aceeaşi hotărnicire/definiţie ca cel de mare, căci firile/naturile lor sînt diferite). Omonimele/

[86] Adică observăm prin simţuri lucrarea lui.

δὲ τὰ ὁμώνυμα οὕτως· Ὁμώνυμά εἰσιν, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος. Λόγον ἐνταῦθα τὸν ὁρισμὸν εἶπε καὶ τὴν ὑπογραφήν· κατὰ τοὔνομα δὲ εἶπε δηλῶν ἕτερον εἶναι τὸν ὁρισμὸν αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, καθ᾽ ὃν γίνονται ὁμώνυμα. Οἷον ὁ χερσαῖος καὶ ὁ θαλάσσιος κύων κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυνός εἰσιν ὁμώνυμοι· εἰ γὰρ θελήσει τις τὸν ὁρισμὸν τοῦ χερσαίου κυνὸς ἀποδοῦναι καὶ τοῦ θαλασσίου, καθ᾽ ὃ κύων καλεῖται ἑκάτερος αὐτῶν, ἄλλον ὁρισμὸν ἀποδίδωσι τῷ χερσαίῳ καὶ τῷ θαλασσίῳ ἕτερον. Ἐνδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ κοινωνεῖν τῷ ὁρισμῷ πάλιν καὶ τῷ ὀνόματι· ζῷα γὰρ λέγονται ἀμφότερα καὶ τὸν ὁρισμὸν τοῦ ζῴου δέχονται, ἀλλ᾽ οὐκ εἰσι κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ζῴου ὁμώνυμοι ἀλλὰ μᾶλλον συνώνυμοι. Ἐπὶ δὲ τῶν ὁμωνύμων τρία δεῖ ζητεῖν· εἰ ἔστι τῶν ὁμωνύμων καὶ κατὰ πόσων σημαινομένων φέρεται καὶ περὶ ποίου σημαινομένου ἡ ἐρώτησις γέγονεν.

33 Περὶ συνωνύμου

Συνώνυμα δέ εἰσιν, ὅσα καὶ τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὁρισμῷ ἢ τῇ ὑπο γραφῇ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος κοινωνοῦσιν, οἷον τὸ ζῷον δηλοῖ καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἵππον, καὶ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἤγουν τοῦ ζῴου συνώνυμοί εἰσιν· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὁρισμὸν τοῦ ζῴου δέχεται. Ὑπογράφουσι δὲ τὰ συνώνυμα οὕτως· Συνώνυμά εἰσιν, ὧν τό τε ὄνομα κοινὸν καὶ ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός.

echivoce sînt ilustrate astfel: „Omonimele/echivocele sînt cele ce au doar numele în comun, pe când logosurile ființelor/substanțelor corespunzătoare denumirii sînt diferite". „Logos" a numit aici hotărnicirea/definiția și ilustrația, iar „corespunzătoare denumirii" arată că există diferite hotărniciri/definiții ale respectivei denumiri, fapt în virtutea căruia rezultă omonimia/echivocul (de pildă, „câine de uscat" și „câine de mare" sînt omonime/echivoce cât privește denumirea „câine", că dacă va voi cineva să dea hotărnicirea/definiția câinelui de uscat și a celui de mare va da o hotărnicire/definiție celui de uscat și alta celui de mare, deși amândouă se cheamă „câine"). Este posibil ca omonimele/echivocele să aibă și definiție, și hotărnicire/denumire comună, căci amândoi câinii se numesc „vietate" și li se aplică hotărnicirea/definiția vietății, dar în ce privește denumirea de vietate nu avem omonimie, ci sinonimie. Apoi, în privința omonimelor/echivocelor avem trei lucruri de cercetat: dacă [respectivul cuvânt] face parte dintre omonime/echivoce, câte semnificații are denumirea respectivă și despre care dintre ele este vorba.

33. Despre sinonime/univoce

Sinonimele sînt cele care au în comun și denumirea, și hotărnicirea/definiția sau ilustrația respectivei denumiri (de pildă, „vietate" desemnează și omul, și calul, și din perspectiva denumirii acesteia [„om" și „cal"] sînt sinonime, pentru că fiecăruia dintre ele i se aplică și hotărnicirea/definiția vietății, și denumirea ei). Sinonimele sînt ilustrate astfel: „Sinonime sînt cele la care și denumirea este comună, și logosul ființei/substanței cel corespunzător numelui e același".

34 Περὶ πολυωνύμων

Πολυώνυμα δέ εἰσιν, ὅσα τῷ μὲν ὁρισμῷ κοινωνοῦσι, τῷ δὲ ὀνόματι διαφέρουσιν, ἤγουν ὅτε τὸ αὐτὸ πρᾶγμα πολλοῖς καλεῖται ὀνόμασιν οἷον φάσγανον, ἄορ, σπάθη, μάχαιρα, ξίφος· πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ὀνόματα ἕνα ὅρον ἐπιδέχονται, ἤγουν σίδηρος ἀμφήκης τουτέστιν σίδηρος ἀμφοτέρωθεν ἠκονημένος. Ὑπογράφουσι δὲ τὰ πολυώνυμα οὕτω· Πλεῖστα ὀνόματα καθ᾽ ἑνὸς κυρίου λεγόμενα.

35 Περὶ ἑτέρων καὶ ἑτερωνύμων

Τὰ δὲ κατ᾽ ἄμφω ἤγουν τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὁρισμῷ διαφέροντα ἢ ἓν ὑποκείμενον ἔχουσι καὶ λέγεται ἑτερώνυμα ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις, ἔχουσι γὰρ ἓν ὑποκείμενον, τὴν κλίμακα, ἢ οὐκ ἔχουσιν ἓν ὑποκείμενον καὶ λέγονται ἕτερα ὡς οὐσία καὶ συμβεβηκός· ταῦτα γὰρ καὶ ἕτερον ὄνομα ἔχουσι καὶ ἑτέραν ὑπογραφὴν καὶ οὐδὲ ἔχουσιν ἓν ὑποκείμενον. Τούτων δὲ ἀμφοτέρων, τῶν τε ἑτερωνύμων καὶ τῶν ἑτέρων, ὑπογραφὴ αὕτη· Ὧν τό τε ὄνομα καὶ ὁ ὅρος ἕτερος.

36 Περὶ παρωνύμων

Εἰσὶ δέ τινα μέσον τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων, κοινωνοῦντα καὶ διαφέροντα τῷ τε ὀνόματι καὶ τῷ ὅρῳ, ἅτινα λέγονται παρώνυμα, ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς γραμματικός· κοινωνοῦσι γὰρ τῷ ὀνόματι, διαφέρουσι δὲ κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ ὀνόματος ἤγουν τὴν τελευταίαν συλλαβήν· καὶ πάλιν τῷ ὅρῳ κοινωνοῦσί τε καὶ διαφέρουσιν, ὅτι ἡ μὲν γραμματικὴ γνῶσίς ἐστιν, ὁ δὲ γραμματικὸς

[87] Lit. „cele cu nume diferit".
[88] Evident, în mod parțial.

34. Despre polionime

Polionime sînt cele ce au hotărnicirea/definiția în comun, dar se deosebesc prin denumire, adică atunci când acelaşi lucru este chemat în mai multe feluri (de pildă, „spadă", „paloş", „sabie", „pală", căci tuturor acestor denumiri le corespunde o singură hotărnicire/definiție, şi anume cea de fier cu două tăişuri, adică fier ascuțit de amândouă părțile). Polionimele sînt ilustrate astfel: „Mai multe denumiri aplicate unui singur lucru".

35. Despre cele ce sînt diferite şi despre eteronime[87]

Cele ce se deosebesc în amândouă privințele (adică şí prin denumire, şí prin hotărnicire/definiție) au ori un singur subiect, şi [atunci] se numesc „eteronime" (cum ar fi suişul şi coborâşul, fiindcă [acestea] au un singur subiect, care este scara), ori n-au acelaşi subiect, şi [atunci] se numesc „diferite" (cum ar fi ființa/substanța şi întâmplătorul/accidentul, fiindcă acestea sînt diferite şí prin denumire, şí prin ilustrație, şi nu au nici acelaşi subiect). Amândouă – şi eteronimele, şi cele ce sînt diferite –, au următoarea ilustrație: „Cele ce diferă şí prin denumire, şí prin hotărnicire/definiție".

36. Despre paronime/derivate

Există anumite lucruri aflate între omonime/echivoce şi sinonime/univoce, ale căror denumiri şi hotărniciri/definiții sînt comune şi totodată diferite, şi care se numesc „paronime/derivate" (cum ar fi „gramatic", derivat de la „gramatică", deoarece au denumirea în comun [cu cele de la care derivă][88], însă diferă [de ele] prin terminația denumirii, adică prin ultima silabă); pe deasupra, au hotărnicirea/definiția în comun [cu acestea] şi totodată se deosebesc în privința ei, deoarece

οὐσία, ἐν ᾗ ἡ γνῶσις. Παρώνυμα δέ εἰσιν, ὅσα ἀπό τινος διαφέροντα τῇ πτώσει ἤγουν τῇ κλίσει τοῦ ὀνόματος τὴν προσηγορίαν ἔχει.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὡς ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ μουσικὴ οὔκ εἰσι παρώνυμα, ἀλλ᾽ ὁ μουσικὸς ἐκ τῆς μουσικῆς καὶ ὁ γραμματικὸς ἐκ τῆς γραμματικῆς παρωνομάσθη καὶ ὁ δίκαιος ἐκ τῆς δικαιοσύνης.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ μὲν παρώνυμα περιέχουσι τὰ ἀφ᾽ ὧν παρωνομάσθησαν ὡς ὁ γραμματικὸς τὴν γραμματικὴν καὶ ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην, τὰ δὲ ἀφ᾽ ἑνὸς οὐδαμῶς· οὐ γὰρ περιέχει τὸ ἰατρικὸν ἐργαλεῖον τὴν ἰατρικήν.

37 Περὶ τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν

Τῶν λεγομένων τὰ μὲν ἁπλῶς καὶ ἄνευ συμπλοκῆς λέγεται ὡς οὐσία, συμβεβηκὸς καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ μετὰ συμπλοκῆς, ὡς ἵππος τρέχει, Σωκράτης φιλοσοφεῖ. Τῶν δὲ ἁπλῶς λεγομένων καὶ ἄνευ συμπλοκῆς α τὸ μὲν οὐσίαν σημαίνει οἷον ἄνθρωπος, ἵππος· β τὸ δὲ ποσὸν οἷον δύο, τρία, δίπηχυ, τρίπηχυ· γ τὸ δὲ πρός τι ὡς πατήρ, υἱός· δ τὸ δὲ ποιὸν ὡς λευκόν, μέλαν· ε τὸ δὲ ποῦ ὡς ἐν ναῷ, ἐν ἀγορᾷ· στ τὸ δὲ ποτὲ ὡς πέρυσι, σήμερον· ζ τὸ δὲ κεῖσθαι ὡς τὸ ἵστασθαι, καθῆσθαι· η τὸ δὲ ἔχειν ὡς τὸ ἐνδεδύσθαι, ὑποδεδύσθαι· θ τὸ δὲ ποιεῖν ὡς τὸ καίειν, τέμνειν· ι τὸ δὲ πάσχειν ὡς τὸ καίεσθαι, τέμνεσθαι.

---

[89] În sensul de derivație.

[90] *V. supra*, capitolul 6 (*Despre diereză*).

[91] Acestea sînt așa-numitele categorii: cele ce pot fi subiect sau predicat într-o propoziție (cunoscute în gândirea scolastică drept *praedicamenta*, care nu trebuie confundate cu predicabilele).

[92] Cu privire la multiplele sensuri ale lui „a avea" în lb. elină și în special în terminologia filosofică, *v. infra*, cap. 59.

[93] Pentru o corectă înțelegere a acestui termen trebuie neapărat ținut cont de faptul că în elină πάθος, tradus de obicei prin „patimă" sau „pătimire", nu are în mod obligatoriu o conotație negativă. În sensul ascetic cu care s-a obișnuit cititorul român, „patima" este însușirea pasivă și suferirea de către om a lucrării satanice care corupe puterile firești ale

gramatica este cunoaştere, pe când gramaticul este ființa/substanța în care este cunoaşterea. Aşadar, paronime/derivate sînt cele câte îşi trag numele de la ceva prin flectarea denumirii[89].

Trebuie ştiut că gramatica şi muzica nu sînt paronime/derivate, ci „muzician" derivă de la „muzică", şi „gramatic" de la „gramatică", şi „drept" de la „dreptate".

Mai trebuie ştiut şi că paronimele/derivatele cuprind cele de la care îşi trag denumirea (de pildă, gramaticul cuprinde gramatica şi dreptul dreptatea), pe când cele ce sînt [derivate] de la un lucru[90] nicidecum (că instrumentul medical nu cuprinde medicina).

37. Despre cele zece neamuri/genuri de ordinul cel mai general[91]

Dintre cele câte se spun, unele se spun simplu şi necombinat (cum ar fi „ființă/substanță", „întâmplător/accident" şi celelalte de acest fel), iar altele combinat (cum ar fi „calul aleargă", „Socrate filosofează"). Dintre cele câte se spun simplu şi necombinat, unele semnifică:

1. ființa/substanța – de pildă, „om", „cal";
2. cantitatea – de pildă, „doi", „trei", „de doi coți", „de trei coți";
3. relația – de pildă, „tată", „fiu";
4. calitatea – de pildă, „alb", „negru";
5. undele – de pildă, „în biserică", „în piață";
6. cândul – de pildă, „anul trecut", „astăzi";
7. poziția – de pildă, „a sta în picioare", „a fi aşezat";
8. a avea/habitudinea[92] – de pildă, „a fi îmbrăcat", „a fi dezbrăcat";
9. acțiunea – de pildă, „a arde", „a tăia";
10. suferirea/afectul[93] – de pildă, „a fi ars", „a fi tăiat".

---

sufletului său ori introduce în el porniri nefireşti; în limbajul metafizic al tradiției aristotelice, πάθος este însă opusul acțiunii, precum reiese limpede din exemplele oferite aici de sfântul Ioan.

Αὗται αἱ δέκα λέγονται κατηγορίαι ὡς ἐκ τοῦ λέγεσθαι κατά τινων· τὸ γὰρ ἀγορεύειν λέγειν ἐστίν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἕκαστον τούτων τῶν δέκα γενικώτατον γένος ἐστί. Τούτων οὖν τῶν δέκα κατηγοριῶν τῶν καὶ γενικωτάτων γενῶν ἡ μὲν μία οὐσία ἐστίν, αἱ δὲ ἐννέα συμβεβηκότα. Εἰσὶ δὲ αὗται· οὐσία, ποσόν, πρός τι, ποιόν, ποῦ, ποτέ, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν.

38 Περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν καὶ ἀριθμῷ διαφερόντων

Ὁμογενῆ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τάσσεται. Ἑτερογενῆ δέ εἰσιν, ὅσα ὑπ᾽ ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν εἰσίν· ταῦτα ἕτερα τῷ γένει εἰσίν. Ὁμοειδῆ δέ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάσσεται καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος. Ἑτεροειδῆ εἰσι τὰ τῷ εἴδει διαφέροντα ἀλλήλων ἤγουν ὅσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας διαφέρουσιν ὡς ἄνθρωπος, ἵππος. Ἀριθμῷ δὲ διαφέρουσιν, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεβηκότων τὴν ἰδιότητα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀφωρίσαντο καὶ τὴν καθ᾽ αὑτὸ ἐσχήκασιν ὕπαρξιν ἤγουν τὰ ἄτομα ὡς Πέτρος, Παῦλος καὶ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων. Τῶν πάντῃ ἑτερογενῶν ἕτεραι τῷ εἴδει καὶ αἱ διαφοραὶ οἷον ζῷον καὶ ἐπιστήμη· τὸ μὲν γὰρ ζῷον ὑπὸ τὴν οὐσίαν τελεῖ, ἡ δὲ ἐπιστήμη ὑπὸ τὸ ποιόν. Τοῦ μὲν οὖν ζῴου διαφοραὶ συστατικαὶ μὲν τὸ ἔμψυχον, τὸ αἰσθητικόν, διαιρετικαὶ δὲ τὸ λογικόν, τὸ ἄλογον, τὸ πτηνόν, τὸ ἔνυδρον· τῆς δὲ ἐπιστήμης συστατικαὶ μὲν τὸ τοῖς ἐμψύχοις καὶ λογικοῖς ἐνυπάρχειν, ἔτι δὲ καὶ τὸ

[94] În lb. elină, „categorie" înseamnă ceea ce se spune (ἀγορεύεται) cu privire (κατά) la ceva.
[95] Categoriile.

Acestea zece sînt numite „categorii" întrucât sînt zise cu privire la ceva[94], căci ἀγορεύειν înseamnă „a zice".

Trebuie ştiut că fiecare dintre toate acestea zece este neam/gen de ordinul cel mai general. Aşadar, dintre aceste zece categorii, care sînt şi neamurile/genurile de ordinul cel mai general, una este fiinţă/substanţă, iar celelalte nouă – întâmplătoare/accidente. Ele sînt: fiinţa/substanţa, cantitatea, relaţia, calitatea, undele, cândul, poziţia, a avea/habitusul, acţiunea, suferirea/afectul.

38. Despre cele ce sînt de acelaşi neam/gen, şi cele ce sînt de aceeaşi specie, precum şi despre cele ce sînt din neamuri/genuri diferite, şi cele ce sînt din specii diferite, şi cele ce se deosebesc prin număr

De acelaşi neam/gen sînt cele subordonate aceleiaşi categorii, iar de neamuri/genuri diferite sînt cele care intră sub categorii diferite, fiindcă acestea[95] diferă prin neam/gen. De aceeaşi specie sînt cele ce se rânduiesc sub aceeaşi specie şi au în comun logosul fiinţei/substanţei (de pildă, Petru şi Pavel). De specii diferite sînt cele ce se deosebesc prin specie, adică cele ce se deosebesc prin logosul fiinţei/substanţei (de pildă, omul şi calul). Prin număr se deosebesc cele ce în virtutea combinaţiei întâmplătoarelor/accidentelor şi-au distins „apartele" propriului ipostas şi au dobândit fiinţare de sine stătătoare, adică netăiaţii/indivizii (de pildă, Petru, Pavel şi fiecare dintre oameni). La cele total diferite prin neam/gen sînt diferite după specie şi deosebirile/distincţiile (de pildă, [faptul de a fi] vietate şi ştiinţa, fiindcă vietatea este subordonată fiinţei/substanţei, pe când ştiinţa – calităţii: deosebirile/distincţiile constitutive ale vietăţii sînt, dar, însuşirea de a fi însufleţit şi cea de a fi simţitor, pe când cele împărţitoare/dieretice sînt cea de a fi cuvântător/raţional, cea de a fi necuvântător/iraţional, cea de a fi înaripat, cea de a fi acvatic, pe când deosebirile/distincţiile constitutive ale ştiinţei

δυσμετάβλητον, διαιρετικαὶ δὲ γραμματική, φιλοσοφία. Ἧς γὰρ κατηγορίας ὑπάρχει τὸ γένος, ἐκείνης καὶ τὸ εἶδος καὶ αἱ τοῦ εἴδους διαφοραί· τῶν δὲ ὑπ᾽ ἄλληλα γενῶν τε καὶ εἰδῶν οὐδὲν κωλύει τὰς αὐτὰς εἶναι διαφοράς, εἰ καὶ μὴ πάσας. Διαφορὰς δὲ ἐνταῦθά φημι τὰς συνιστώσας αὐτά.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ ἐννέα κατηγορίαι αἱ ἐκτὸς τῆς οὐσίας ἔχουσιν ἑκάστη, εἰ καὶ συμβεβηκότα εἰσί, συστατικὰς καὶ διαιρετικὰς διαφορὰς καὶ ἑκάστη αὐτῶν γενικώτατον γένος ἐστὶ καὶ ἔχει καὶ εἴδη καὶ γένη ὑπάλληλα καὶ εἰδικώτατα εἴδη. Πάντως γάρ, ὅτι, ἔνθα γένος, καὶ διαφοραὶ διαιρετικαί εἰσιν· αὗται γάρ εἰσιν αἱ διαιροῦσαι τὰ γένη εἰς εἴδη· καί, ἔνθα εἴδη, εἰσὶ καὶ συστατικαὶ διαφοραί· αὗται γάρ εἰσιν αἱ συνιστῶσαι τὰ εἴδη.

Τὸ ἓν τριχῶς λαμβάνεται· ἢ γένει, οἷόν φαμεν ἄνθρωπον καὶ ἵππον ἓν τῷ γένει καὶ ταὐτόν· ὑφ᾽ ἓν γὰρ γένος εἰσίν, ὑπὸ τὸ ζῷον· ἢ εἴδει, ὡς Σωκράτην φαμὲν καὶ Πλάτωνα ὑφ᾽ ἓν εἶδος ὄντας, ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον, ἓν εἶναι τῷ εἴδει καὶ ταὐτόν· ἢ ἀριθμῷ, ὡς Σωκράτην φαμὲν ἕνα εἶναι καθ᾽ αὑτὸν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων κεχωρισμένον.

39 Περὶ τοῦ ἔν τινι

Τὸ ἔν τινι ἑνδεκαχῶς·

α ὡς γένος ἐν εἴδει ὡς τὸ ζῷον ἐν τῷ ὁρισμῷ τοῦ ἀνθρώπου γένος ὂν τοῦ ἀνθρώπου·

β ὡς εἶδος ἐν γένει ὡς ἄνθρω πος ἐν τῇ διαιρέσει τοῦ ζῴου·

γ ἐν τόπῳ ὡς ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ·

[96] Este vorba de cele ce sînt în acelaşi timp – din perspective diferite – şí genuri, şí specii (*v. supra*, cap. 10).

[97] Adică specia „om" rezultă din genul „vietate" prin diereză.

sînt cea de a exista în cele însuflețite şi cuvântătoare/raționale, precum şi faptul că se schimbă anevoie, pe când cele împărțitoare/dieretice sînt gramatica, filosofia – întrucât şí specia, şí deosebirile/distincțiile speciei țin de aceeaşi categorie ca genul respectiv, şi nimic nu opreşte ca cele ce sînt alternativ neamuri/genuri şi specii să aibă aceleaşi deosebiri/diferențe, măcar că nu pe toate – am în vedere aici deosebirile/distincțiile constitutive).

Trebuie ştiut că cele nouă categorii care sînt în afara ființei/substanței au fiecare – măcar că sînt întâmplătoare/accidente – deosebiri/distincții constitutive şi împărțitoare/dieretice, şi fiecare dintre ele este neam/gen de ordinul cel mai general şi are şí cele ce sînt alternativ neamuri/genuri şi specii[96], şí specii de ordinul cel mai specific – căci, negreşit, acolo unde este neam/gen sînt şí deosebiri/diferențe împărțitoare/dieretice, fiindcă acestea sînt cele ce împart neamurile/genurile în specii; şi acolo unde sînt specii sînt şí deosebiri/distincții constitutive, fiindcă acestea sînt cele care constituie speciile.

„Unul" se înțelege în trei feluri: sau după neam/gen (cum spunem, de pildă, că omul şi calul sînt unul şi acelaşi lucru în ce priveşte genul, deoarece fac parte dintr-unul şi acelaşi gen, şi anume din cel al vietății), sau după specie (cum spunem că Socrate şi Platon, întrucât fac parte dintr-una şi aceeaşi specie, şi anume cea a omului, spunem că sînt unul şi acelaşi lucru după specie), sau după număr (cum spunem că Socrate este unul în sine, aparte de ceilalți oameni).

39. Despre a fi în ceva

„A fi în ceva" se înțelege în unsprezece feluri:

1. a fi ca neamul/genul în specie (aşa cum „vietate" este în hotărnicirea/definiția omului, fiind neam/gen al omului);

2. a fi ca specia în neam/gen (aşa cum omul este în diereza vietății[97]);

3. a fi într-un loc (ca popa în biserică);

δ ἐν χρόνῳ ὡς Νῶε ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλυσμοῦ·

ε ἐν ἀγγείῳ ὡς οἶνος ἐν κρατῆρι·

στ ὡς ὅλον ἐν μέρεσιν ὡς Σωκράτης ἐν τοῖς οἰκείοις μέλεσι κεφαλῇ τε καὶ χερσὶ καὶ ποσί· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἔν τινι ἀλλ᾽ ἔν τισιν·

ζ ὡς μέρος ἐν ὅλῳ ὡς κεφαλή, χεὶρ ἐν Σωκράτει·

η ὡς εἶδος ἐν ὕλῃ ὡς τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος ἐν τῷ χαλκῷ·

θ ὡς ἐν τῷ ποιητικῷ αἰτίῳ ὡς τὰ πάντα ἐν τῷ θεῷ·

ι ὡς ἐν τῷ τελικῷ αἰτίῳ ὡς ἡ κλίνη ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀναπαύσει· διὰ τὴν ἀνάπαυσιν γὰρ τῶν ἀνθρώπων γίνεται κλίνη·

ια ὡς ἐν ὑποκειμένῳ ὡς λευκὸν ἐν σώματι. Ἰστέον, ὅτι μέρη ὅλου λέγονται, ὅλον δὲ μερῶν οὐδαμῶς, ἀλλ᾽ ὅλον ἐν μέρεσι.

40 Περὶ οὐσίας

Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν· καὶ πάλιν οὐσία ἐστὶ πᾶν, ὅτιπερ αὐθυπόστατόν ἐστι καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι ἤγουν τὸ μὴ δι᾽ ἄλλο ὂν μηδὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν μηδὲ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ ὄν, ἐν ᾧ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ὕπαρξιν· τὸ γὰρ χρῶμα διὰ τὸ σῶμα γέγονεν, ἵνα χρῴζῃ αὐτό, καὶ οὐ τὸ σῶμα διὰ τὸ χρῶμα. Καὶ τὸ χρῶμα ἐν τῷ σώματι ὑπάρχει καὶ οὐ τὸ σῶμα ἐν τῷ χρώματι· ὅθεν καὶ τὸ χρῶμα τοῦ σώματος λέγεται καὶ οὐ τὸ σῶμα τοῦ χρώματος. Πολλάκις τοιγαροῦν ἀλλασσομένου τοῦ χρώματος καὶ μεταβαλλομένου ἡ οὐσία οὐ μεταβάλλεται ἤγουν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μένει τὸ αὐτό. Λέγεται δὲ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι.

4. a fi în timp (ca Noe în vremea potopului);

5. a fi într-un vas (ca vinul în crater[98]);

6. a fi ca întregul în părți (ca Socrate în mădularele sale – în cap, și în mâini, și în picioare) – iar aceasta nu într-un ceva, ci în [mai multe] ceva-uri;

7. a fi ca partea în întreg (cum este capul sau mâna în Socrate);

8. a fi ca forma în materie (ca forma statuii în aramă);

9. a fi ca în pricina făcătoare/poietică (cum sînt toate în Dumnezeu);

10. a fi ca în pricina finală (cum este patul în odihna omului, că pentru odihna omului se face pat);

11. a fi ca în subiect (ca albul în trup).

Este de știut că se spune „părți ale întregului", dar nicidecum „întreg al părților", ci „întreg în părți".

40. Despre ființă/substanță

Ființa/substanța e lucru care există de sine stătător, fără să aibă nevoie de altceva pentru a se constitui; și iarăși, ființa/substanța e tot ce subzistă de sine stătător și nu în altceva își are existența, adică nu pentru altceva este și nu în altceva își are existența, nici nu are nevoie de altceva pentru a se constitui, ci în sineși este și în sine însuși își are existența, în care și întâmplătorul/accidentul își are existența (deoarece culoarea s-a făcut pentru corp, ca să-l coloreze, și nu corpul pentru culoare; și culoarea există în corp, și nu corpul în culoare – drept care se și spune „culoarea corpului", nu „corpul culorii"). Iată pricina pentru care, de multe ori schimbându-se și prefăcându-se culoarea, ființa/substanța – corpul, adică – nu se preface, ci rămâne aceeași. Iar „ființă" se numește de la „a fi".

[98] Vas mare, cu gura largă și două mânere, în care se amesteca vinul cu apa (v. *DEX 2009, sub voce*).

41 Περὶ φύσεως

Φύσις ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἑκάστου τῶν ὄντων κινήσεώς τε καὶ ἠρεμίας, οἷον ἡ γῆ κινεῖται μὲν κατὰ τὸ βλαστάνειν, ἠρεμεῖ δὲ κατὰ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μετάβασιν· οὐ γὰρ κινεῖται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ἡ οὖν ἀρχὴ καὶ ἡ αἰτία τῆς κινήσεώς τε καὶ τῆς ἠρεμίας αὐτῆς, καθ᾽ ἣν πέφυκεν οὕτω κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν οὐσιωδῶς ἤγουν φυσικῶς καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός, φύσις λέγεται παρὰ τὸ τοιῶσδε πεφυκέναι τε καὶ ὑπάρχειν. Αὕτη δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰ μὴ οὐσία· ἐκ γὰρ τῆς οὐσίας ἔχει τὴν τοιαύτην δύναμιν ἤγουν τὴν κίνησιν καὶ ἠρεμίαν. Καὶ ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς κινήσεως αὐτῆς καὶ ἠρεμίας. Λέγεται δὲ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι.

42 Περὶ μορφῆς

Μορφή ἐστιν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν οἱονεὶ μορφωθεῖσα καὶ εἰδοποιηθεῖσα οὐσία, ἥτις σημαίνει τὸ εἰδικώτατον εἶδος· οἷον ἡ οὐσία μορφωθεῖσα καὶ εἰδοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἐμψύχου καὶ αἰσθητικοῦ καὶ ἀποτελέσασα τὸ ζῷον, πάλιν τε προσλαβοῦσα τὸ λογικὸν καὶ τὸ θνητὸν ἀποτελεῖ τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος. Ὅπερ εἰδικώτατον εἶδος μορφὴ λέγεται οἷον οὐσία μεμορφωμένη.

Οἱ οὖν ἅγιοι πατέρες ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἴδους τάσσουσι τὸ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς ὄνομα καὶ ταὐτὸν λέγουσιν οὐσίαν καὶ φύσιν καὶ μορφὴν τὸ εἰδικώτατον εἶδος· καὶ ὁμοούσια καὶ ὁμοφυῆ καὶ ὁμογενῆ καὶ σύμμορφα λέγουσι τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἰδικώτατον εἶδος ἄτομα. Ἑτεροούσια δὲ καὶ

[99] În lb. elină, cuvântul „fire/natură" (φύσις) este format pe acelaşi radical ca πεφυκέναι („a fi din fire, în mod natural (într-un anumit fel)").
[100] V. nota anterioară.

41. Despre fire/natură

Firea/natura este obârşia mişcării şi repausului fiecăruia dintre cele ce sînt (de pildă, pământul se mişcă în ce priveşte odrăslirea/germinarea, dar este în repaus în ce priveşte mutarea din loc în loc, că nu se mişcă din loc în loc). Aşadar, obârşia şi pricina mişcării şi repausului său, potrivit căreia îi este dat să se mişte ori să fie în repaus – în chip fiinţial/substanţial, altfel spus firesc, şi nu accidental –, se numeşte „fire/natură", deoarece în acest fel este ea din fire[99] şi există. Iar aceasta nu este altceva decât fiinţa/substanţa, că din fiinţă/substanţă are asemenea putere – adică mişcare şi repaus – şi [nu alta decât] fiinţa/substanţa este pricina mişcării şi repausului ei. Iar „fire" se numeşte de la „a fi (în mod natural)"[100].

42. Despre formă

Forma este fiinţă/substanţă căreia deosebirile/distincţiile fiinţiale/substanţiale i-au conferit, ca să zic aşa, formă şi specificitate, care semnifică specia de ordinul cel mai specific (de pildă, fiinţa/substanţa căreia corpul însufleţit şi simţitor i-a conferit formă şi specificitate şi care constituie vietatea, iar când primeşte, de asemenea, însuşirea de a fi cuvântătoare/raţională şi muritoare constituie specia „om"). Această specie de ordinul cel mai specific se numeşte formă – fiinţă/substanţă care a luat, cum ar fi, formă.

Ei bine, sfinţii părinţi aplică denumirea de „fiinţă/substanţă", şi „fire/natură", şi „formă" speciei de ordinul cel mai specific, şi spun că fiinţa/substanţa, şi firea/natura, şi forma sînt acelaşi lucru – specia de ordinul cel mai specific; şi spun că netăiaţii/indivizii subordonaţi acestei specii de ordinul cel mai specific sînt de o fiinţă/substanţă, şi de o fire/natură, şi de un neam/gen, şi de o formă, şi [mai] spun că speciile de ordinul cel mai specific sînt diferite ca fiinţă/

ἑτεροφυῆ καὶ ἑτεροειδῆ καὶ ἑτερογενῆ καὶ ἑτερόμορφα τὰ εἰδικώτατα εἴδη λέγουσιν. Οὐ δυνατὸν γὰρ εἶδος ἄλλῳ εἴδει ἢ φύσιν ἄλλῃ φύσει ἢ οὐσίαν ἄλλῃ οὐσίᾳ μὴ εἶναι ἑτεροούσιον καὶ ἑτεροφυῆ καὶ ἑτερόμορφον.

Χρὴ γινώσκειν, ὡς ἀδύνατόν ἐστιν ἐκ δύο οὐσιῶν ἤγουν φύσεων μίαν φύσιν σύνθετον γενέσθαι· ἀδύνατον γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ ἅμα τὰς ἀντιδιῃρημένας συστατικῶς ὑπάρξαι διαφοράς. Ὑπόστασιν δὲ μίαν σύνθετον ἐκ διαφόρων φύσεων δυνατὸν γενέσθαι, ὡς ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστι συντεθειμένος καὶ σώματος· εἰ γὰρ καὶ λέγεται μία φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ οὐ μιᾶς φύσεως ὁ ἄνθρωπος λέγεται ὁ καθέκαστα. Μία μὲν γὰρ φύσις τῶν ἀνθρώπων σύνθετος λέγεται, διότι ὑφ᾽ ἓν εἶδος πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων τελοῦσι σύνθετοι ὑποστάσεις. Μιᾶς δὲ φύσεως ὁ καθέκαστα ἄνθρωπος οὐ λέγεται, διότι ἑκάστη τῶν ἀνθρώπων ὑπόστασις ἐκ δύο συνέστηκε φύσεων, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ ἀσυγχύτους ταύτας ἐν ἑαυτῇ φυλάττει· καὶ μάρτυς ἡ ἐκ τοῦ θανάτου γινομένη διαίρεσις.

43 Περὶ ὑποστάσεως

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει· ποτὲ μὲν τὴν ἁπλῶς ὕπαρξιν, καθὸ σημαινόμενον ταὐτόν ἐστιν οὐσία καὶ ὑπόστασις, ὅθεν τινὲς τῶν ἁγίων πατέρων εἶπον αὐτὰς φύσεις ἤγουν τὰς ὑποστάσεις· ποτὲ δὲ τὴν καθ᾽ αὑτὸ καὶ ἰδιοσύστατον ὕπαρξιν, καθ᾽ ὃ σημαινόμενον τὸ ἄτομον δηλοῖ τῷ ἀριθμῷ διαφέρον ἤγουν τὸν Πέτρον, τὸν Παῦλον, τὸν τινὰ ἵππον. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὡς οὔτε οὐσία ἀνείδεος ὑφέστηκε καθ᾽ ἑαυτὴν οὐδὲ διαφορὰ οὐσιώδης οὔτε εἶδος

[101] Ἀντιδιῃρημέναι διαφοραί sînt în gândirea aristotelică deosebirile/distincțiile mutual exclusive în virtutea cărora se face diereza oricărui gen, adică împărțirea lui în specii, în care aceste deosebiri/distincții se regăsesc distribuite conform exclusivității mutuale care le caracterizează (v. Aristotel, *Topicele* 143a36-144b1-2).

substanță, şi diferite ca fire/natură, şi diferite ca specie, şi diferite ca neam/gen, şi diferite ca formă, că nu se poate ca o specie – respectiv fire/natură, respectiv ființă/substanță – să nu fie de altă ființă/substanță, şi fire/natură, şi formă decât altă specie – respectiv fire/natură, respectiv ființă/ substanță.

Trebuie ştiut că nu se poate ca din două ființe/substanțe – adică firi/naturi – să se facă o singură fire/natură compusă, căci nu se poate ca deosebirile/distincțiile împărțite opozițional[101] să existe constitutiv în mod simultan într-unul şi acelaşi lucru. Pe de altă parte, se poate să se facă un singur ipostas din firi/naturi diferite (de pildă, omul este compus din suflet şi trup, că deşi se vorbeşte de o singură fire/natură a oamenilor, dar despre omul aparte nu se spune că e de o singură fire, că se vorbeşte de o singură fire compusă a oamenilor întrucât toate ipostasurile compuse ale oamenilor sînt subordonate unei singure specii, dar nu se spune că omul aparte este de o singură fire/natură, deoarece fiecare ipostas omenesc este alcătuit din două firi/naturi – din suflet, adică, şi din trup, şi le păstrează în sineşi neamestecate, precum dă mărturie separarea care se face prin moarte.

43. Despre ipostas

Denumirea de ipostas semnifică două lucruri: uneori, existența pur şi simplu, înțeles în care ființa/substanța şi ipostasul sînt totuna (şi de aceea unii dintre sfinții Părinți au numit pe acestea – adică ipostasurile – „firi/naturi"), iar alteori existența de sine stătătoare şi aparte constituită, înțeles în care [termenul de „ipostas"] arată netăiatul/individul care se deosebeşte prin număr (adică Petru, Pavel, cutare cal). Deoarece trebuie ştiut că nu subzistă de sine stătător nici ființa/substanța fără specie, nici deosebirea/distincția ființială/substanțială, nici specia, nici întâmplătorul/accidentul,

οὔτε συμβεβηκός, ἀλλὰ μόναι αἱ ὑποστάσεις ἤτοι τὰ ἄτομα καὶ ἐν αὐτοῖς αἵ τε οὐσίαι καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραί, τά τε εἴδη καὶ τὰ συμβεβηκότα θεωροῦνται. Καὶ ἡ μὲν ἁπλῆ οὐσία ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσιν ὡσαύτως θεωρεῖται, ἔν τε ταῖς ἀψύχοις καὶ ἐμψύχοις, λογικαῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνηταῖς τε καὶ ἀθανάτοις. Αἱ δὲ οὐσιώδεις διαφοραὶ ἄλλαι ἐν ταῖς ἀψύχοις καὶ ἐν ταῖς ἐμψύχοις ἕτεραι, ἐν ταῖς λογικαῖς ἄλλαι καὶ ἐν ταῖς ἀλόγοις ἕτεραι, ὁμοίως ἐν ταῖς θνηταῖς ἄλλαι καὶ ἐν ταῖς ἀθανάτοις ἕτεραι, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐν ταῖς ἑκάστου εἰδικωτάτου εἴδους ὑποστάσεσιν αἱ αὐταὶ συνάπτουσαι μὲν αὐτὰς ἀλλήλαις τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, χωρίζουσαι δὲ αὐτὰς ἐκ τῶν ἑτεροειδῶν ὑποστάσεων. Ὁμοίως καὶ τὰ συμβεβηκότα ἐν αὐταῖς ἤτοι ταῖς ὑποστάσεσι θεωροῦνται χωρίζοντα ἑκάστην ὑπόστασιν ἐκ τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων. Διὸ καὶ τὸ ἄτομον κυρίως τὸ τῆς ὑποστάσεως ἐκληρώσατο ὄνομα· ἐν αὐτῇ γὰρ ἡ οὐσία ἐνεργείᾳ ὑφίσταται προσλαβοῦσα τὰ συμβεβηκότα.

44 Περὶ προσώπου

Πρόσωπόν ἐστιν, ὅπερ διὰ τῶν οἰκείων ἐνεργημάτων τε καὶ ἰδιωμάτων ἀρίδηλον καὶ περιωρισμένην τῶν ὁμοφυῶν αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν τὴν ἐμφάνειαν, οἷον ὁ Γαβριὴλ τῇ ἁγίᾳ θεοτόκῳ διαλεγόμενος, εἷς τῶν ἀγγέλων ὑπάρχων, μόνος ἐκεῖσε παρὼν διελέγετο, κεχωρισμένος τῶν ὁμοουσίων ἀγγέλων διὰ τῆς ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας καὶ διαλέξεως, καὶ ὁ Παῦλος ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν δημηγορῶν, εἷς τῶν ἀνθρώπων ὤν, διὰ τῶν ἰδιωμάτων καὶ ἐνεργημάτων αὐτοῦ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων διεστέλλετο.

---

[102] Cu privire la semnificația pe care o ia aici termenul „logos", v. cap. 32.
[103] În elină, cuvântul „ipostas" (ὑπόστασις) provine de la „a subzista" (ὑφίστημι).
[104] V. *Luca* 1, 28-37. [105] V. *Fapte* 21, 40.

ci numai ipostasurile (adică netăiaţii/indivizii), şi în acestea se consideră/observă fiinţele/substanţele, şi deosebirile/distincţiile fiinţiale/substanţiale, şi speciile, şi întâmplătoarele/accidentele. Şi fiinţa/substanţa simplă se consideră/observă în toate ipostasurile deopotrivă (în cele neînsufleţite şi în cele însufleţite, în cele cuvântătoare/raţionale şi în cele necuvântătoare/iraţionale, în cele muritoare şi în cele fără de moarte), pe când deosebirile/distincţiile fiinţiale/substanţiale sînt unele în cele neînsufleţite şi altele în cele însufleţite, unele în cele cuvântătoare/raţionale şi altele în cele necuvântătoare/iraţionale, aşijderea în cele muritoare unele şi în cele fără de moarte altele – şi, pe scurt, în ipostasurile fiecăreia dintre speciile de ordinul cel mai specific pe de o parte le leagă între ele pe acestea prin logosul[102] fiinţei/substanţei şi tot ele, pe de alta, le disting de ipostasurile de altă specie. Deopotrivă şi întâmplătoarele/accidentele se consideră/observă în acestea (adică în ipostasuri), deosebind fiecare ipostas de ipostasurile de aceeaşi specie. De aceea şi netăiatului/individului i se atribuie în sens propriu denumirea de ipostas tocmai fiindcă în ipostas subzistă[103] în mod actual fiinţa/substanţa care a asumat întâmplătoarele/accidentele.

44. Despre faţă/persoană

Faţă/persoană este ceea ce prin propriile acţiuni şi însuşiri ne prezintă o manifestare evidentă şi delimitată de cele ce sînt de o fire/natură cu ea (de pildă, Gavriil, vorbind cu sfânta Născătoare de Dumnezeu, era unul dintre îngeri, dar numai el era acolo de faţă vorbind, despărţit de îngerii cei de aceeaşi fire cu el prin prezenţa şi împreună-vorbirea într-un [anumit] loc[104]; şi Pavel, grăind poporului pe trepte, era unul dintre oameni, dar prin însuşirile şi acţiunile sale se distingea de ceilalţi oameni[105]).

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς οἱ ἅγιοι πατέρες ὑπόστασιν καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον τὸ αὐτὸ ἐκάλεσαν, τὸ καθ᾽ ἑαυτὸ ἰδιοσυστάτως ἐξ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων ὑφιστάμενον καὶ ἀριθμῷ διαφέρον καὶ τὸν τινὰ δηλοῦν οἷον Πέτρον, Παῦλον, τόνδε τὸν ἵππον. Εἴρηται δὲ ὑπόστασις παρὰ τὸ ὑφεστάναι.

45 Περὶ ἐνυποστάτου

Καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ ποτὲ μὲν τὴν ἁπλῶς ὕπαρξιν σημαίνει, καθ᾽ ὃ σημαινόμενον οὐ μόνον τὴν ἁπλῶς οὐσίαν ἐνυπόστατον λέγομεν ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκός, ὅπερ κυρίως οὐκ ἐνυπόστατόν ἐστιν ἀλλ᾽ ἑτεροϋπόστατον, ποτὲ δὲ καὶ τὴν καθ᾽ αὑτὸ ὑπόστασιν ἤγουν τὸ ἄτομον δηλοῖ, ὅπερ κυρίως οὐκ ἐνυπόστατον ἀλλ᾽ ὑπόστασίς ἐστί τε καὶ λέγεται. Κυρίως δὲ ἐνυπόστατόν ἐστιν ἢ τὸ καθ᾽ ἑαυτὸ μὲν μὴ ὑφιστάμενον ἀλλ᾽ ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρούμενον, ὥσπερ τὸ εἶδος ἤγουν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει οὐ θεωρεῖται ἀλλ᾽ ἐν Πέτρῳ καὶ Παύλῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεσιν, ἢ τὸ σὺν ἄλλῳ διαφόρῳ κατὰ τὴν οὐσίαν εἰς ὅλου τινὸς γένεσιν συντιθέμενον καὶ μίαν ἀποτελοῦν ὑπόστασιν σύνθετον, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστι καὶ σώματος συντεθειμένος· οὔτε ἡ ψυχὴ μόνη λέγεται ὑπόστασις οὔτε τὸ σῶμα ἀλλ᾽ ἐνυπόστατα, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων ἀποτελούμενον ὑπόστασις ἀμφοτέρων. Ὑπόστασις γὰρ κυρίως τὸ καθ᾽ ἑαυτὸ ἰδιοσυστάτως ὑφιστάμενόν ἐστί τε καὶ λέγεται.

Λέγεται πάλιν ἐνυπόστατον ἡ ὑφ᾽ ἑτέρας ὑποστάσεως προσληφθεῖσα φύσις καὶ ἐν αὐτῇ ἐσχηκυῖα τὴν ὕπαρξιν. Ὅθεν καὶ ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου μὴ ὑποστᾶσα καθ᾽ ἑαυτὴν μηδὲ πρὸς καιροῦ ῥοπὴν οὐχ ὑπόστασις ἀλλὰ μᾶλλον ἐνυπόστατόν ἐστιν· ἐν γὰρ τῇ ὑποστάσει τοῦ θεοῦ λόγου ὑπέστη προσληφθεῖσα ὑπ᾽ αὐτῆς καὶ ταύτην καὶ ἔσχε καὶ ἔχει ὑπόστασιν.

---

[106] *V. supra*, nota 103.

Trebuie ştiut că sfinţii Părinţi au numit „ipostas", şi „faţă/persoană", şi „netăiat/individ" acelaşi lucru, [şi anume] ceea ce subzistă din fiinţă/substanţă şi întâmplătoare/accidente în mod de sine stătător şi aparte, şi se deosebeşte prin număr, şi arată pe cineva (de pildă, Petru, Pavel, calul acesta). Iar „ipostas" se numeşte de la „a subzista"[106].

45. Despre enipostatic

Şí enipostaticul semnifică uneori simpla existenţă (înţeles potrivit căruia numim „enipostatic(ă)" nu numai simpla fiinţă/substanţă, ci şi întâmplătorul/accidentul, care propriu-zis nu-i enipostatic, ci eteroipostatic), iar alteori şi ipostasul de sine stătător (adică netăiatul/individul), care propriu-zis nu-i enipostatic, ci ipostas şí este, şí se numeşte. Iar propriu-zis, enipostatic este ori ceea ce nu subzistă de sine stătător, ci se consideră/observă în ipostasuri (de pildă, specia – adică firea/natura oamenilor – nu se consideră/observă teoretic, ci în Petru, şi în Pavel, şi în celelalte ipostasuri omeneşti), ori ceea ce se combină, spre a da naştere unui întreg, cu altceva diferit prin fiinţă/substanţă, împreună cu care constituie un singur ipostas compus (de pildă, omul este alcătuit din suflet şi trup: nici sufletul singur nu se numeşte „ipostas", nici trupul, ci [amândouă] sînt enipostatice, iar ceea ce rezultă din ele e ipostas al amândorura, fiindcă ipostas şí este, şí se numeşte, propriu-zis, ceea ce subzistă de sine stătător şi aparte).

Se mai numeşte „enipostatică" şi firea/natura care e asumată de alt ipostas şi în acesta îşi are existenţa (drept care şi trupul Domnului, care n-a subzistat de sine stătător, nu este ipostas nici măcar o clipă, ci enipostatic este, fiindcă [nu altcum decât] în Ipostasul lui Dumnezeu Cuvântul a primit subzistenţă, fiind asumat de El, şi pe Acest Ipostas şí L-a avut, şí Îl are).

46 Περὶ ἀνυποστάτου

Καὶ τὸ ἀνυπόστατον δὲ δισσῶς λέγεται· ποτὲ μὲν γὰρ τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὂν σημαίνει ἤγουν τὸ ἀνύπαρκτον, ποτὲ δὲ τὸ μὴ ἐν ἑαυτῷ ἔχον τὸ εἶναι ἀλλ᾽ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν ἤγουν τὸ συμβεβηκός.

47 Διαίρεσις τοῦ ὄντος καὶ τῆς οὐσίας

Τὸ ὂν διαιρεῖται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, οὐχ ὡς γένος εἰς εἴδη ἀλλ᾽ ὡς ὁμώνυμος φωνὴ ἢ ὡς τὰ ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ πρὸς ἕν.

Ἡ οὐσία γενικώτατον γένος ἐστίν· αὕτη διαιρεῖται

α Τὸ σῶμα εἶδος τῆς οὐσίας καὶ γένους τοῦ ἐμψύχου,

β τὸ ἔμψυχον εἶδος τοῦ σώματος καὶ γένος τοῦ αἰσθητικοῦ,

γ τὸ αἰσθητικὸν ζῷον εἶδος τοῦ ἐμψύχου καὶ γένος τοῦ λογικοῦ,

δ τὸ λογικὸν εἶδος τοῦ ζῴου καὶ γένος τοῦ θνητοῦ,

ε τὸ θνητὸν εἶδος τοῦ λογικοῦ καὶ γένος τοῦ ἀνθρώπου,

ὁ ἄνθρωπος εἰδικώτατον εἶδος· εἶδος γάρ ἐστι τοῦ θνητοῦ καὶ εἶδος Πέτρου καὶ Παύλου, ὅπερ ἐστὶ φύσις καὶ μορφὴ καὶ οὐσία κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας.

48 Περὶ τοῦ τί ὑπάρχει ἴδιον τῆς οὐσίας

Τί μὲν οὖν ἐστιν οὐσία καὶ φύσις καὶ μορφή, εἴρηται καὶ τί ὑπόστασις καὶ ἄτομον καὶ πρόσωπον ἐνυπόστατόν τε καὶ

[107] *V. supra*, nota 45.

46. Despre anipostatic

Şi „anipostatic" are două înţelesuri, că uneori înseamnă ceea ce nu este nicidecum (adică ceea ce nu există), iar alteori ceea ce nu are fiinţarea în sine însuşi, ci în altceva îşi are existenţa (adică întâmplătorul/accidentul).

47. Diereza a ceea ce este şi a fiinţei/substanţei

Ceea ce este se împarte în fiinţă/substanţă şi accident – nu ca neamul/genul în specii, ci ca sunet[107] omonimic/echivoc sau ca cele [derivate] de la un lucru şi [relative] la un lucru.

Fiinţa/substanţa este neam/gen de ordinul cel mai general; ea se împarte astfel:

1. trupul – specie a fiinţei/substanţei şi neam/gen al însufleţitului;
2. însufleţitul – specie a trupului şi neam/gen al simţitorului;
3. vietatea simţitoare – specie a însufleţitului şi neam/gen al cuvântătorului/raţionalului;
4. cuvântătorul/raţionalul – specie a vietăţii şi neam/gen al muritorului;
5. muritorul – specie a cuvântătorului/raţionalului şi neam/gen al omului,

iar omul e una dintre speciile de ordinul cel mai specific, fiindcă este specie a muritorului şi specie a lui Petru şi a lui Pavel, ceea ce potrivit sfinţilor Părinţi este fire/natură, şi formă, şi fiinţă/substanţă.

48. Despre ceea ce este proprietate a fiinţei/substanţei

Ei bine, am spus ce este fiinţa/substanţa, şi firea/natura, şi forma, şi ce este ipostasul, şi netăiatul/individul, şi faţa/persoana, enipostaticul şi anipostaticul, şi care este

ἀνυπόστατον καὶ τίς ἡ διαφορὰ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων, καὶ ὡς κυριωτέρα ἐστὶν ἡ οὐσία τῶν συμβεβηκότων ὡς ἐν αὐτῇ ἐχόντων τῶν συμβεβηκότων τὴν ὕπαρξιν. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῆς διαιρέσεως αὐτῆς καὶ τί διαφέρει οὐσία τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν, ὅτι δι᾽ αὐτῶν ἡ οὐσία εἰδοποιουμένη τοῖον εἶδος ἀποτελεῖ καὶ τοιάδε γίνεται. Εἴρηται δὲ καὶ τί φύσις καὶ τί μορφὴ καὶ ὑπόστασις καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον, πῶς τε οἱ ἔξω περὶ τούτων ἐδόξασαν, καὶ πῶς οἱ ἅγιοι πατέρες, οἱ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ὄντως φιλοσοφίας μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, ὠρθοτόμησαν.

Φέρε δὲ νῦν τὰ ἴδια τῆς οὐσίας εἴπωμεν. Ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι· αὕτη γὰρ μᾶλλον ὑπόκειται τῷ συμβεβηκότι εἰς τὸ εἶναι καὶ οὐχὶ αὐτὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὴν ὕπαρξιν. Τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐστι· τὸ γὰρ ἐν ὑποκειμένῳ οὔτε παρὸν σῴζει οὔτε ἀπὸν φθείρει· διὸ οὐδὲ ἐν τῷ ὁρισμῷ λαμβάνεται, καὶ συμβεβηκὸς γὰρ πάντως ἐστίν. Αἱ δὲ οὐσιώδεις διαφοραὶ οὔκ εἰσι συμβεβηκότα καὶ παρόντα σῴζουσι καὶ ἀπόντα φθείρουσι· διὸ καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ λαμβάνονται. Ἴδιον δὲ καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι ἤγουν μεταδιδόναι καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὁρισμοῦ· καὶ τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον, τῷ γὰρ λίθῳ ἤγουν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τοῦ λίθου οὐδέν ἐστιν ἐναντίον· καὶ τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· τοῦτο δὲ καὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐστιν ἴδιον, οὐδὲ γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος μᾶλλον τοῦ ἵππου οὐσία ἢ ζῷον οὐδὲ ὁ ἵππος μᾶλλον τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὸ τῶν ἐναντίων

[108] În această privință, Maxim Mărturisitorul consideră că aşa zic elinii, deoarece aceştia cred că materia este, ca ființă/substanță, coeternă cu Dumnezeu; dar *stricto sensu* „numai ființa/substanța lui Dumnezeu n-are nimic [care să-i fie] contrar, întrucât este veşnică şi nemărginită şi dăruieşte celorlalte [ființe/substanțe] veşnicia, pe când ființei/substanței celor ce sînt le e contrară neființa", dar întrucât *„făr' de părere de rău sînt darurile lui Dumnezeu* (Romani 11, 29), [ființa/substanța celor ce sînt] e totdeauna şi va fi, păstrată prin atotțiitoarea putere [dumnezeiască]"(*Capetele despre dragoste*, cap 28).

deosebirea între ființă/substanță și întâmplătoare/accidente, și că ființa/substanța este mai de seamă decât întâmplătoarele/accidentele, fiindcă întâmplătoarele/accidentele în ea își au existența. Am vorbit și despre diereza acesteia și despre diferența dintre ființă/substanță și deosebirile/distincțiile ființiale/substanțiale, arătând că prin acestea din urmă ființa/substanța specificată constituie o anume specie și devine de un anumit fel. Am mai spus și ce este firea/natura, și ce este forma, și ipostasul, și fața/persoana, și netăiatul/individul – și cum au gândit despre acestea cei dinafară, și cum drept au învățat sfinții Părinți, ucenicii și învățătorii adevăratei filosofii.

Haide acum să spunem și care sînt proprietățile ființei/substanței. Proprietate a ființei/substanței este a nu ființa într-un subiect/substrat, fiindcă nu ea își are existența în altceva, ci ea este subiect/substrat al existenței întâmplătorului/accidentului. Lucrul acesta este proprietate și a deosebirilor/distincțiilor ființiale/substanțiale, fiindcă ceea ce este în subiect/substrat nici nu conservă prin prezența sa, nici nu distruge prin absența sa. De aceea nici nu se cuprinde în hotărnicire/definiție, pentru că este, negreșit, întâmplător/accident; pe când deosebirile/distincțiile ființiale/substanțiale nu sînt întâmplătoare/accidente, și prezența lor conservă, iar absența lor distruge – de aceea și sînt cuprinse în hotărnicire/definiție. Proprietate a ființei/substanței este și faptul că ea se predică sinonimic/univoc, adică împărtășește atât denumirea, cât și hotărnicirea/definiția sa. Altă proprietate este cea de a nu avea nimic contrar (fiindcă nu există nimic care să fie contrar pietrei, adică ființei/substanței pietrei)[108]. Alta este aceea că nu i se aplică noțiunile „mai mult" și „mai puțin" – iar lucrul acesta este propriu și deosebirilor/distincțiilor ființiale/substanțiale, că omul nu este ființă/substanță sau vietate în mai mică măsură decât calul, nici calul decât omul. Alta este aceea că acceptă în mod succesiv însușiri contrare, dar nu în sine, ci în virtutea

εἶναι δεκτικὸν ἀνὰ μέρος καὶ οὐ κατ᾽ αὐτὸν ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολήν. Ἐναντίων δὲ λέγω συμβεβηκότων ἐπουσιωδῶν· τὸ γὰρ λογικὸν οὐκ ἐπιδέχεται τὸ ἄλογον, τὸ δὲ σῶμα θερμαίνεται καὶ μεταβαλλόμενον ψύχεται, καὶ ἡ ψυχὴ ποτὲ μὲν δέχεται ἀρετὴν ποτὲ δὲ κακίαν.

49 Ἔτι περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν καὶ ὁμοϋποστάτων καὶ ἀριθμῷ διαφερόντων

Ὁμογενῆ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τάσσονται, οἷον ὅσα εἰσὶν ὑπὸ τὴν οὐσίαν, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐννέα κατηγοριῶν· δεῖ γὰρ γινώσκειν, ὡς δέκα εἰσὶν αἱ πᾶσαι κατηγορίαι ἤτοι τὰ γενικώτατα γένη, ὑφ᾽ ἃς ἀναφέρεται πᾶσα φωνὴ ἁπλῶς λεγομένη. Εἰσὶ δὲ αὗται·

α οὐσία οἷον λίθος·

β ποσὸν οἷον δύο, τρία·

γ πρός τι οἷον πατήρ, υἱός·

δ ποιὸν οἷον λευκόν, μέλαν·

ε ποῦ οἷον ἐν Δαμασκῷ, τοῦτο δὲ τόπου ἐστὶ δηλωτικόν·

στ ποτέ, χθές, αὔριον· τοῦτο δὲ χρόνου ἐστὶ δηλωτικόν·

ζ ἔχειν οἷον ἱμάτιον φορεῖν·

η κεῖσθαι οἷον ἵστασθαι, καθέζεσθαι·

θ ποιεῖν οἷον καίειν·

ι πάσχειν οἷον καίεσθαι.

Ἑτερογενῆ δέ εἰσιν, ὅσα ὑπ᾽ ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν εἰσί· καὶ ὁμογενῆ μὲν οἷον ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος, ὑπὸ τὴν οὐσίαν γάρ εἰσιν ἀμφότερα, ἑτερογενῆ δὲ ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐπιστήμη· ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἐστίν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν ποιότητα. Ὁμοειδῆ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ

schimbărilor pe care le suferă (când spun „contrare" am în vedere întâmplătoarele/accidentele cele epifiinţiale/episubstanţiale, fiindcă ceea ce este cuvântător/raţional nu admite necuvântarea/iraţionalitatea, pe când corpul se încălzeşte şi apoi, suferind schimbare, se răceşte, iar sufletul câteodată primeşte virtutea, iar câteodată răutatea).

49. Iarăşi despre cele de acelaşi neam/gen şi cele de aceeaşi specie, precum şi despre cele de neamuri/genuri diferite şi cele de specii diferite, despre cele de acelaşi ipostas şi despre cele ce se deosebesc prin număr

De acelaşi neam/gen sînt cele subordonate aceleiaşi categorii – de pildă, cele ce sînt subordonate fiinţei/substanţei; la fel şi în privinţa celorlalte nouă categorii, deoarece trebuie ştiut că zece sînt toate categoriile, adică genurile de ordinul cel mai general, în care se încadrează orice sunet folosit la modul general. Acestea sînt:

1. fiinţa/substanţa (cum ar fi „piatră");
2. cantitatea (cum ar fi „doi", „trei");
3. relaţia (cum ar fi „tată", „fiu");
4. calitatea (cum ar fi „alb", „negru");
5. undele (cum ar fi „în Damasc" – acesta arată locul);
6. cândul („ieri", „azi" – acesta arată timpul);
7. a avea/habitusul (cum ar fi „a purta haină");
8. poziţia (cum ar fi „a sta în picioare", „a fi aşezat");
9. făptuirea/activitatea (cum ar fi „a arde");
10. suferirea/afectul (cum ar fi „a fi ars").

De neamuri/genuri diferite sînt cele care sînt subordonate unor categorii diferite (de pildă, omul şi calul sînt de acelaşi neam/gen, fiindcă amândouă sînt subordonate fiinţei/substanţei, pe când omul şi ştiinţa sînt de neamuri/genuri diferite, fiindcă omul este subordonat fiinţei/substanţei, pe când ştiinţa

εἶδος τάσσονται καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας οἷον Πέτρος, Παῦλος· ἀμφότεροι γὰρ ὑφ' ἓν εἶδός εἰσι, τὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἑτεροειδῆ δέ εἰσιν, ὅσα τῷ εἴδει διαφέρουσιν ἤγουν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος. Οἱ δὲ ἅγιοι πατέρες ὁμογενῆ καὶ ὁμοειδῆ ταὐτὸν λέγουσι τὰ ὁμοούσια ἤγουν τὰς ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ὑποστάσεις.

Ὁμοϋπόστατά εἰσιν, ὅτε δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ἑνωθῶσι καὶ μίαν σχῶσιν ὑπόστασιν σύνθετον καὶ ἓν πρόσωπον ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα.

Ἑτεροϋπόστατα δὲ καὶ ἀριθμῷ διαφέροντα, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεβηκότων τὴν ἰδιότητα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀφωρίσαντο ἤγουν ὅσα τοῖς συμβεβηκόσι διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ τὴν ἀνὰ μέρος καὶ καθ' ἑαυτὸ ἔχουσιν ὕπαρξιν οἷον τὰ ἄτομα Πέτρος καὶ Παῦλος· ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος καὶ ἄλλος ἐκεῖνος.

50 Περὶ ποσοῦ καὶ ποσότητος

Ποσότης ἐστὶ σωρεία μονάδων· τὴν μὲν γὰρ μονάδα οὔ φασι ποσότητα ἀλλ' ἀρχὴν ποσότητος. Μονάδος οὖν καὶ μονάδος συνερχομένων γίνονται δύο, ὥστε οὐ διαίρεσίς ἐστιν ἡ ποσότης ἀλλὰ σωρεία καὶ συνάφεια μονάδων· τὸ μὲν γὰρ τὰ δύο διελεῖν εἰς ἓν καὶ ἓν ἀνὰ μέρος, τοῦτο διαίρεσίς ἐστι, τὸ δὲ τὸ ἓν καὶ ἓν δύο εἰπεῖν, τοῦτο μᾶλλον συνάφειά ἐστιν.

Ἰστέον δέ, ὅτι ποσότης μέν ἐστιν αὐτὸ τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς ὁ μετρῶν καὶ ἀριθμῶν, ποσὰ δὲ τὰ τῷ ἀριθμῷ καὶ τῷ μέτρῳ ὑποκείμενα ἤγουν τὰ μετρούμενα καὶ ἀριθμούμενα. Τῶν δὲ ποσῶν τὰ μέν εἰσι διωρισμένα, τὰ δὲ συνεχῆ. Συνεχὲς μὲν οὖν ἐστιν, ὅτε ἕν ἐστι τὸ μετρούμενον, ὥσπερ ἓν ξύλον εὑρίσκεται δίπηχυ, τρίπηχυ, ἢ λίθος ἤ τι τῶν τοιούτων, καὶ ἓν ὑπάρχον μετρεῖται καὶ λέγεται συνεχές.

– calității). De aceeași specie sînt cele ce se subordonează aceleiași specii și au în comun logosul ființei/substanței (de pildă, Petru și Pavel, că amândoi sînt subordonați uneia și aceleiași specii, și anume speciei „om"), iar de specii diferite sînt cele ce se deosebesc prin specie, adică prin logosul ființei/substanței (de pildă, omul și calul). Iar sfinții Părinți numesc „de același neam/gen" și „de aceeași specie" unul și același lucru, și anume cele de aceeași ființă/substanță, adică ipostasurile subordonate aceleiași specii.

Lucruri de același ipostas avem atunci când două firi/naturi se unesc într-un singur ipostas și au un singur ipostas compus și o singură față/persoană (de pildă, sufletul și trupul).

De ipostas diferit și diferite prin număr sînt cele al căror ipostas se distinge prin combinația întâmplătoarelor/accidentelor, adică cele ce se deosebesc una de alta prin întâmplătoare/accidente și au existență particulară și de sine stătătoare (de pildă, netăiații/indivizii Petru și Pavel, fiindcă altul este Petru, și altul este Pavel).

50. Despre cuantificat și cantitate

Cantitatea este sumă de unități, căci unitatea nu e numită „cantitate", ci „obârșie a cantității". Așadar, unitate cu unitate, adunându-se, fac doi – prin urmare, cantitatea nu este împărțire, ci sumă și adunare a unităților, fiindcă a divide pe doi în unu și unu separat, aceasta este împărțire, iar a spune că unu și cu unu fac doi, aceasta este adunare.

Trebuie știut: cantitatea este măsura însăși și numărul cel ce măsoară și numără, iar cuantificatele reprezintă cele ce sînt subiect numărului și măsurii, adică cele ce se măsoară și se numără. Dintre cuantificate, unele sînt discontinue, altele sînt continue. De continuu vorbim atunci când unul este lucrul ce se măsoară (de pildă, avem un lemn de doi coți, de trei coți, sau o piatră, sau altceva de acest fel), și unul fiind se măsoară, și e numit „continuu", pe când

Διωρισμένα δέ εἰσι τὰ ἀπ᾽ ἀλλήλων κεχωρισμένα ὡς ἐπὶ δέκα λίθων ἢ δέκα φοινίκων· ταῦτα γὰρ κεχωρισμένα εἰσὶν ἀπ᾽ ἀλλήλων. Ταῦτα οὖν ἀριθμεῖσθαι λέγονται, εἰ μὴ διὰ σμικρότητα καὶ πλῆθος μετρηθῶσι μοδίῳ ἤ τινι τῶν τοιούτων ὥσπερ σῖτος ἤ τι τοιοῦτον.

Ὁρίζονται δὲ τὰ μὲν συνεχῆ, ὧν τὰ μόρια πρός τινα κοινὸν ὅρον συνάπτουσιν· ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ ξύλου τοῦ διπήχεος ἤγουν δύο πήχεις ἔχοντος τὸ τέλος τοῦ ἑνὸς πήχεος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἄλλου πήχεος μία ἐστί, κεκολλημέναι γάρ εἰσι καὶ συνημμέναι καὶ οὔκ εἰσιν ἀπ᾽ ἀλλήλων διῃρημέναι· τὰ δὲ διωρισμένα, ὧν τὰ μόρια πρός τινα κοινὸν ὅρον οὐ συνάπτουσιν ὡς ἐπὶ δέκα λίθων. Ἐὰν γὰρ ἀριθμήσῃς πέντε καὶ πέντε, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα αὐτούς· εἰ γὰρ δώσεις τι μεταξὺ τῶν πέντε καὶ τῶν πέντε, γίνονται ἕνδεκα καὶ οὐ δέκα· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα δηλοῖ τοῦ συνεχοῦς καὶ τοῦ διωρισμένου.

Ὑπὸ μὲν οὖν τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀνάγεται ὁ ἀριθμὸς καὶ ὁ λόγος. Ἀριθμὸν δὲ λέγομεν ἐνταῦθα τὰ ἀριθμούμενα· τὰ γὰρ ἀριθμούμενα πάντα διωρισμένα εἰσίν, ὡς δέδεικται. Καὶ ὁ λόγος δὲ διωρισμένος ἐστίν· ὁ γὰρ λόγος ἀριθμούμενος ταῖς λέξεσιν οὐκ ἔχει κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα τὰ μόρια αὐτοῦ. Ἐὰν γὰρ ἔχῃ δέκα λέξεις ὁ λόγος καὶ διέλῃς αὐτὰς εἰς πέντε καὶ πέντε, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα αὐτάς· ἐὰν γὰρ παρεντεθῇ τι ἐν τῷ μέσῳ, γίνονται ἕνδεκα καὶ οὐ δέκα. Ὁμοίως καὶ ἡ λέξις ἀριθμουμένη συλλαβαῖς οὐκ ἔχει κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα τὰς συλλαβάς, οἷον Σωκράτης· μεταξὺ τῆς Σω συλλαβῆς καὶ τῆς κρα οὐκ ἔστι κοινὸς ὅρος συνάπτων αὐτάς.

Συνεχῆ δὲ ποσὰ πέντε· σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμή, τόπος, χρόνος. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ στιγμὴ ἄποσός ἐστιν· οὐ γὰρ μετρεῖται οὐδὲ ἀριθμεῖται, ἐπειδὴ οὐκ ἔχει οὐδεμίαν διάστασιν. Ἡ δὲ γραμμὴ ἔχει μίαν διάστασιν, ἔστι γὰρ μῆκος ἀπλατὲς οἷον· αὕτη οὖν ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγεται.

discontinue sînt cele separate una de alta, cum ar fi zece pietre sau zece finici, fiindcă acestea sînt separate una de alta. Aşadar, despre acestea se spune că se numără (asta dacă nu se măsoară, din pricina micimii şi mulţimii lor, cu baniţa sau cu altceva de felul acesta, aşa cum se întâmplă cu grâul sau cu altceva de felul acesta).

Drept continue sînt definite cele ale căror părţi se îmbină la o limită comună, deoarece unul fiind lemnul cel de doi coţi (adică cel ce are doi coţi lungime), capătul unui cot şi începutul celuilalt una sînt, deoarece coţii sînt îmbinaţi şi uniţi, şi nu sînt despărţiţi unul de altul; drept discontinue sînt definite cele ale căror părţi nu se unesc la o limită comună, cum ar fi zece pietre – că dacă numeri cinci şi cinci, [vezi că] nu au limită comună care să le unească, întrucât dacă pui ceva între [cele] cinci şi [celelalte] cinci se vor face unsprezece în loc de zece. Înseşi denumirile „continuu" şi „discontinuu" arată acest lucru.

Dintre cuantificatele discontinue fac parte numărul şi zicerea. „Număr" numim aici cele care se numără, fiindcă toate câte se numără sînt discontinue, precum am arătat. Şi zicerea este discontinuă, deoarece zicerea, numărându-se prin cuvinte, nu are limită comună care să unească părţile ei – că dacă are zece cuvinte zicerea şi le împărţim în cinci şi cinci, n-au limită comună care să le unească, întrucât dacă punem ceva între ele devin unsprezece în loc de zece. De asemenea, şi cuvântul, numărându-se prin silabe, nu are limită comună care să unească silabele (de pildă, „Socrate": între silaba „So" şi silaba „cra" nu există limită comună care să le unească).

Cuantificatele continue sînt cinci: corpul, suprafaţa, linia, locul, timpul; şi trebuie ştiut că punctul nu are cantitate, fiindcă nu se măsoară, nici nu se numără, întrucât n-are nici o dimensiune. Linia are o singură dimensiune, întrucât este lungime fără lăţime – aşadar, face parte dintre cuantificatele

Μία γὰρ οὖσα μετρεῖται καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν μεταξὺ στιγμήν. Ἐπιφάνεια δέ ἐστι τὸ ἔξω μέρος τοῦ σώματος, παρὰ τὸ φαίνεσθαι. Ἔχει δὲ δύο διαστάσεις, μῆκος καὶ πλάτος. Καὶ αὕτη δὲ μία οὖσα μετρεῖται, καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν μεταξὺ γραμμήν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὁμαλὴ καὶ ἴση ἐπιφάνεια ἐπίπεδος λέγεται, ἡ δὲ ἀνώμαλος καὶ σκολιὰ ἁπλῶς ἐπιφάνεια. Τὸ δὲ σῶμα ἔχει τρεῖς διαστάσεις· μῆκος, πλάτος, βάθος ἤγουν πάχος· καὶ ἓν ὑπάρχον μετρεῖται, καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ ἔχουσι κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν ἐπιφάνειαν. Καὶ ὁ τόπος δὲ ἐπιφάνειά ἐστι τοῦ ἀέρος· ὁ γὰρ τόπος σου ἐπιφάνεια ἤγουν τὸ τέλος τοῦ περιέχοντός σε ἀέρος ἐστὶ καὶ ὡς ἐπιφάνεια ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγεται. Καὶ ὁ χρόνος δὲ μετρεῖται εἰς τὸν παρεληλυθότα καὶ εἰς τὸν μέλλοντα, καὶ ἔχουσι τὰ μόρια αὐτοῦ κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ τὸ νῦν· τὸ δὲ νῦν ἄποσόν ἐστιν. Ἰδοὺ οὖν τρία εἰσὶν ἄποσα· ἡ μονὰς καὶ ἡ στιγμὴ καὶ τὸ νῦν. Καὶ κυρίως μὲν ταῦτα τὰ ἑπτὰ λέγονται ποσά· ἀριθμός, λόγος, χρόνος, τόπος, γραμμή, ἐπιφάνεια, σῶμα. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ λέγομεν ποσὰ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θεωρούμενα, πρᾶξιν, κίνησιν, χρῶμα καὶ τὰ τοιαῦτα· οἷον, εἰ ἐν πολλῷ χρόνῳ γένηται ἡ πρᾶξις καὶ ἡ κίνησις, φαμὲν πολλὴν πρᾶξιν καὶ πολλὴν κίνησιν, εἰ δὲ ἐν ὀλίγῳ, ὀλίγην. Ὁμοίως καί, εἰ ἐν πολλῷ σώματι λευκότης εἴη, φαμὲν πολὺ λευκόν, εἰ δὲ ἐν ὀλίγῳ, ὀλίγον.

Ἔτι τοῦ ποσοῦ τὸ μέν ἐστιν ὡρισμένον, τὸ δὲ ἀόριστον. Ὡρισμένον μὲν οὖν ἐστι τὸ δυνάμενον μετρεῖσθαι ἢ ἀριθμεῖσθαι, τὸ δὲ ἀόριστον τὸ ὑπεροχῇ τινι ὑπερβάλλον πᾶν μέτρον καὶ πάντα ἀριθμόν· καὶ λέγεται μέγα καὶ πολὺ ἀορίστως, ὡς λέγομεν· Πολλὴ ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ θεοῦ, μέγα τὸ μυστήριον τῆς τοῦ θεοῦ λόγου οἰκονομίας.

---

[109] Adică locul unde, din această perspectivă, se sfârşeşte aerul şi începi tu.

continue, deoarece una fiind se măsoară, şi părţile ei au limită comună ce le uneşte, care e punctul dintre ele. Suprafaţa este partea exterioară a corpului, al cărei nume vine de la „a se înfăţişa", şi are două dimensiuni: lungime şi lăţime. Şi aceasta una fiind se măsoară, şi părţile ei au limită comună ce le uneşte, care e linia dintre ele. Trebuie ştiut că suprafaţa regulată şi egală se cheamă „plan", pe când cea neregulată şi strâmbă se cheamă suprafaţă şi atât. Corpul are trei dimensiuni: lungime, lăţime, adâncime (adică grosime); şi unul fiind se măsoară, şi părţile lui au limită comună ce le uneşte, care este suprafaţa. Şi locul este suprafaţă a aerului, întrucât locul tău este suprafaţă, adică sfârşitul[109] aerului ce te cuprinde şi, în calitate de suprafaţă, face parte dintre cuantificatele continue. Şi timpul se măsoară, [împărţindu-se] în trecut şi viitor, şi părţile lui au „acum"-ul drept limită comună ce le uneşte – iar „acum"-ul nu are cantitate. Iată, deci, trei lucruri sînt lipsite de cantitate: unitatea, şi punctul, şi „acum"-ul. Şi în înţelesul propriu următoarele şapte lucruri se numesc „cuantificate": numărul, zicerea, timpul, locul/spaţiul, linia, suprafaţa, corpul, iar „cuantificate după întâmplător/accident" le numim şi pe cele ce se consideră/observă în ele: făptuirea, mişcarea, culoarea şi celelalte de acest fel (de pildă, dacă făptuirea şi mişcarea au loc mult timp, vorbim de multă făptuire şi multă mişcare, iar dacă au loc scurt timp, vorbim de puţină [făptuire, respectiv mişcare]). De asemenea, dacă este albeaţă într-un corp mare, spunem „multă albeaţă", iar dacă este într-unul mic, spunem „puţină".

Pe deasupra, cuantificatul poate fi mărginit sau nemărginit. Mărginit este cel ce poate fi măsurat sau numărat, pe când cel nemărginit este cel printr-o anumită covârşire/superioritate întrece orice măsură şi orice număr – şi vorbim de „mare" şi „mult" în înţelesul „nemărginit", ca atunci când zicem: „multă este milosârdia lui Dumnezeu", „mare este taina iconomiei lui Dumnezeu Cuvântul".

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὸ μέγα καὶ μικρὸν πολύ τε καὶ ὀλίγον καὶ τὸ μεῖζον καὶ τὸ μικρότερον καὶ ὀλιγώτερον καὶ πλείω καὶ διπλάσιον καὶ ἥμισυ καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τὰ πρός τι τίθησι. Λέγομεν οὖν, ὅτι δυνατὸν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατ᾽ ἄλλον καὶ ἄλλον σκοπὸν ὑπὸ ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι. Ὡς μὲν γὰρ ἀριθμὸν καὶ μέτρον δηλοῦντα τὰ προειρημένα ὑπὸ τὸ ποσὸν ἀνάγονται, ὡς δὲ σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα καὶ ὡς πρὸς ἄλληλα λεγόμενα ὑπὸ τὰ πρός τι· τὸ γὰρ μέγα πρὸς τὸ μικρὸν λέγεται μέγα καὶ τὸ διπλάσιον πρὸς τὸ ἥμισυ, ὁμοίως καὶ τὰ λοιπά. Τὸ δὲ σῶμα, καθὸ μὲν φυσικόν ἐστιν, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγεται, καθὸ δὲ μαθηματικὸν ἤγουν μετρούμενον, ὑπὸ τὸ ποσόν. Ἔτι τοῦ ποσοῦ τὸ μὲν μέγεθος, τὸ δὲ πλῆθος. Τὸ μὲν οὖν μέγεθος μετρεῖται, τὸ δὲ πλῆθος ἀριθμεῖται. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ πηλίκον τῷ μεγέθει, τὸ δὲ ποσὸν τῷ πλήθει.

Ἴδια δέ εἰσι τοῦ ποσοῦ τρία, ἅτινα λέγονται παρακολουθήματα· πρῶτον τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον καθ᾽ αὐτό· τὸ γὰρ σῶμα αὐτὸ καθ᾽ αὐτὸ οὐκ ἔχει τι ἐναντίον, καθὸ δέ ἐστι τυχὸν λευκόν, ἔχει τι ἐναντίον, τὸ μέλαν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῷ δύο ἀριθμῷ οὐκ ἔστιν ἐναντίος ἄλλος ἀριθμός· εἰ γὰρ ἔσται, πολλοὶ ἔσονται. Πάντες γὰρ οἱ ἄλλοι ἀριθμοὶ ἐναντίοι ἔσονται, καὶ εὑρίσκεται ἡ φύσις ἄδικος ἑνὶ πολλὰ ἀντιτάξασα· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἑνὶ πολλὰ εἶναι ἐναντία. Δεύτερον τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Οὐδὲ γὰρ οἱ δύο φοίνικές εἰσι μᾶλλον δύο ἤπερ οἱ δύο ἄνθρωποι. Τὸ δὲ μὴ ἔχον ἐναντίον οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Τρίτον δέ, ὃ μόνῳ καὶ παντὶ τῷ ποσῷ, τὸ ἴσον καὶ ἄνισον. Γραμμὴ γὰρ γραμμῆς ἴση ἐστὶ καὶ ἄνισος.

---

[110] Sau „atribute consecvențiale", care însoțesc în mod inseparabil subiectul lor.

Trebuie ştiut că Aristotel pune marele şi micul, multul şi puţinul, mai marele şi mai micul, mai puţinul şi mai multul, dublul şi jumătatea şi celelalte de acest fel în categoria relaţiei. Spunem, aşadar, că unul şi acelaşi lucru poate fi pus, din perspective diferite, în categorii diferite – căci întrucât arată numărul şi măsura cele spuse mai înainte sînt puse în categoria cantităţii, iar întrucât sînt în relaţie una cu alta şi se spun una în relaţie cu alta sînt puse în categoria relaţiei, căci marele se numeşte „mare" faţă de mic, şi dublul [„dublu"] faţă de jumătate, aşijderea şi celelalte. Iar corpul, dacă este firesc/natural, este trecut în categoria fiinţei/substanţei, dar dacă este matematic – adică geometric – este trecut în categoria cantităţii. De asemenea, din categoria cantităţii fac parte mărimea şi mulţimea, fiindcă mărimea se măsoară, iar mulţimea se numără, şi [sintagma] „cât de mare" corespunde mărimii, iar „cât de mult" – mulţimii.

Cuantificatul are trei proprietăţi, ce se numesc „trăsături însoţitoare"[110]. Întâia este cea de a nu avea, ca atare, nimic contrar (deoarece corpul, ca atare, n-are nimic contrar, iar întrucât este, să zicem, alb, are ceva contrar, şi anume negreala). Trebuie ştiut că nu există vreun alt număr contrar numărului „doi", că dacă ar exista, ar exista mai multe, întrucât toate celelalte numere i-ar fi contrare, şi firea/natura se va afla nedreaptă opunând unuia mai multe, fiindcă nu e posibil ca mai multe lucruri să fie contrare unuia singur. A doua proprietate este cea de a nu admite mai multul şi mai puţinul (fiindcă doi finici nu sînt mai doi decât doi oameni, şi ceea ce n-are nimic contrar nu admite mai multul şi mai puţinul). A treia proprietate, ce aparţine oricărui cuantificat şi numai cuantificatelor, este egalitatea, respectiv inegalitatea (fiindcă[, de exemplu,] o linie este egală sau inegală cu altă linie).

51 Περὶ τῶν πρός τι

Πρός τι ταῦτά εἰσιν, ὅσα αὐτά, ἅπερ ἐστίν, ἑτέρων εἶναι λέγεται ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον. Καὶ ἑτέρων μὲν εἶναι λέγεται ὡς πατὴρ υἱοῦ· ὁ γὰρ πατὴρ πάντως υἱοῦ λέγεται πατήρ. Πρὸς ἕτερον δὲ ὡς μέγα πρὸς μικρὸν καὶ πολὺ πρὸς ὀλίγον· οὐ γὰρ λέγεται ὀλίγου πολὺ ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι, ὅταν τι καθ᾽ ἑαυτὸ θεωρῆται, οὐκ ἔστι πρός τι, ἡνίκα δὲ σχῇ σχέσιν πρὸς ἕτερον, τότε λέγεται πρός τι. Ὥστε τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι τῶν πρός τι καὶ αὕτη αὐτῶν ἐστιν ἡ ὑπόστασις, ἐν τῷ πρὸς ἕτερον λέγεσθαι ἤγουν ἐν τῷ ἔχειν σχέσιν πρὸς ἕτερον· ἡ γὰρ πρὸς ἄλληλα σχέσις τὰ πρός τι ποιεῖ.

Τῶν δὲ πρός τι τὰ μὲν ἐν τῷ αὐτῷ ὀνόματι ὀνομάζονται, ὡς φίλος φίλου φίλος, ἐχθρὸς ἐχθροῦ ἐχθρός, τὰ δὲ ἑτέρῳ ὀνόματι, ὡς πατὴρ υἱοῦ πατήρ, διδάσκαλος μαθητοῦ διδάσκαλος.

Πάλιν τῶν πρός τι τὰ μὲν καθ᾽ ὑπεροχήν, ὡς τὸ μεῖζον ἐλάττονος μεῖζον, —τὰ δὲ κατὰ τὸ κρῖνον καὶ κρινόμενον, ὡς ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη· ἡ γὰρ ἐπιστήμη κρίνει τὸ ἐπιστητὸν ἤγουν ἡ γνῶσις κρίνει τὸ γνωστόν, καὶ αἴσθησις αἰσθητοῦ αἴσθησις καὶ θέσις θετοῦ θέσις καὶ στάσις στατοῦ στάσις καὶ ἀνάκλισις ἀνακλιτοῦ ἀνάκλισις καὶ τὰ τοι αῦτα· —τὰ δὲ κατὰ δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν, δύναμιν μὲν

---

[111] Exemplele care urmează în continuare ne stârnesc o anumită nedumerire, nefiind, din punctul nostru de vedere, adecvate şi părând a fi rezultatul unei confuzii: la Ammonios Hermeiou şi la Ioan Filopon, elevul acestuia, de la care pare să fi fost împrumutată ideea acestui tip de relaţie (între ceea ce discerne şi ceea ce este discernut), ele nu există (v. comentariile celor doi la *Categoriile* lui Aristotel în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.4, p. 67, rr. 20-21, Berlin, 1895, respectiv *Commentaria in Aristotelem Graeca* 13.1, p. 105, rr. 6-7, Berlin, 1898), apărând în schimb la Simplikios (altul dintre elevii celebri ai lui Ammonios) tot în contextul discuţiei despre relativ, dar pentru a ilustra cu totul altă idee (v. comentariul acestui

51. Despre relație

Corelate sînt cele despre care se spune că acestea, din perspectiva a ceea ce sînt ele, sînt ale altora ori într-o relație de orice alt fel cu altceva – şi „a fi al altuia" se înțelege ca atunci când spunem: „tatăl este al fiului" (căci tatăl se numeşte, negreşit, tată al fiului), iar „relativ la altul" în acelaşi sens ca marele relativ la mic şi multul relativ la puțin (căci nu se spune „multul puținului", ci „mult relativ la puțin"). Trebuie ştiut că atunci când ceva este considerat/observat ca atare nu este relativ la ceva, ci [doar] când este în legătură cu ceva, atunci se cheamă „relativ la ceva". Prin urmare, aceasta este ființarea celor corelate şi aceasta e subzistența lor: a fi spuse relativ la altceva, adică a avea legătură/relație cu altceva, fiindcă legătura reciprocă formează lucrurile corelate.

Dintre cele corelate, unele poartă aceeaşi denumire (de pildă, prietenul este prieten al prietenului [său], duşmanul este duşman al duşmanului [său]), iar altele – denumiri diferite (de pildă, tatăl este tată al fiului, învățătorul este învățător al ucenicului).

Pe de altă parte, dintre lucrurile corelate unele sînt corelate din perspectiva superiorității (de pildă, mai marele este mai mare decât mai micul); altele sînt corelate din perspectiva a ceea ce judecă/discerne şi ceea ce este judecat/discernut (de pildă, ştiința este ştiință a ceea poate fi ştiut, fiindcă ştiința judecă/discerne ceea ce poate fi ştiut, altfel spus cunoaşterea judecă/discerne ceea ce poate fi cunoscut, şi simțirea este simțire a ceea ce poate fi simțit[111], şi plasarea este plasare a ceea ce poate fi plasat, şi statul este stat a ceea ce poate sta, şi culcatul este culcat a ceea ce poate fi culcat, şi aşa mai departe); altele sînt corelate din perspectiva puterii şi neputinței (din perspectiva

---

autor la aceleaşi *Categorii* aristotelice în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 8, p. 165, rr. 1-31, Berlin, 1907).

ὡς τὸ θερμὸν καὶ τὸ θερμαινόμενον, ἀδυναμίαν δὲ τὸ κατὰ στέρησιν τῆς δυνάμεως, ὡς λέγομεν ἀδυναμίαν ἔχειν τὴν ὄψιν ὁρᾶν τὴν ἄναστρον σφαῖραν· — τὰ δὲ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν, ὡς πατὴρ υἱοῦ πατήρ.

Ἴδιον δὲ τῶν πρός τι τὸ πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι· φίλος γὰρ φίλου φίλος καὶ φίλος φίλου φίλος, διδάσκαλος μαθητοῦ διδάσκαλος καὶ μαθητὴς διδασκάλου μαθητής· —καὶ τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι. Τὸ δὲ ἅμα τῇ φύσει ἐστὶ τὸ συνεισφέρειν καὶ συνεισφέρεσθαι καὶ συναναιρεῖν καὶ συναναιρεῖσθαι· πατρὸς γὰρ ὄντος πάντως καὶ υἱὸς ἔσται, καὶ υἱοῦ ὄντος πάντως καὶ πατὴρ ἔσται καὶ πατρὸς μὴ ὄντος οὐδὲ υἱὸς ἔσται, — τίνος γὰρ ἔσται υἱὸς μὴ ὄντος πατρός; —καὶ υἱοῦ μὴ ὄντος οὐδὲ πατὴρ ἔσται· ὁ γὰρ μὴ ἔχων υἱὸν οὐκ ἔσται πατήρ. Ὥστε συναναιρεῖται ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, συναναιρεῖται δὲ οὐχ ἡ ὑπόστασις αὐτοῦ ἀλλ᾽ ἡ σχέσις. Εἰ γὰρ καὶ μένει ὁ υἱός, ἀλλ᾽ οὐχ υἱὸς μένει· μὴ ἔχων γὰρ πατέρα πῶς ἔσται υἱός; Εἰ δὲ καὶ λέγομεν υἱὸν τοῦ τετελευτηκότος, ἢ οὐ κυρίως λέγομεν ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἢ ὡς μὴ ἀπολομένου τοῦ πατρὸς καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρήσαντος διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἀθάνατον.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἑκάστη κατηγορία γενικώτατον γένος ἐστὶ καὶ ἔχει καὶ γένη καὶ εἴδη ὑπάλληλα καὶ διαιρετικὰς τῶν γενῶν καὶ συστατικὰς τῶν εἰδῶν διαφορὰς καὶ εἰδικώτατα εἴδη καὶ ἄτομα· οὔτε δὲ αἱ συστατικαὶ διαφοραὶ λέγονται οὐσιώδεις, εἰ μὴ μόνης τῆς οὐσίας, οὐδὲ τὰ ἄτομα λέγονται ὑποστάσεις, εἰ μὴ τῆς οὐσίας μόνης.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία ὡς γένος καὶ σχέσιν ἔχον πρὸς ἕτερον ὑπὸ τὰ πρός τι ἀνάγεται· τὸ γὰρ γένος

---

[112] Cu privire la înțelesul exact al expresiei respective (πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι) *v. infra*, nota 124.

[113] *V. supra*, nota 63.

puterii – ca ceea este cald şi ceea ce se încălzeşte, iar din perspectiva neputinţei – ceea ce vine din lipsa de putere, ca atunci când spunem că văzul este neputincios să vadă sfera cerească atunci când este fără stele); altele din perspectiva cauzei şi cauzatului (de pildă, tatăl este tată al fiului).

Lucrurile corelate au proprietatea de a fi afirmate reciproc[112] (căci prietenul este prieten al prietenului [său] şi prietenul [său] este prieten al prietenului [dintâi], învăţătorul este învăţător al ucenicului şi ucenicul este ucenic al învăţătorului) şi de a fi împreună prin fire/natură – iar a fi împreună prin fire/natură înseamnă a împreună-introduce şi a fi împreună-introdus, precum şi a împreună-desfiinţa şi a fi împreună-desfiinţat[113] – căci dacă există tată va exista, negreşit, şi fiu, şi dacă există fiu va exista, negreşit, şi tată, şi dacă nu există tată nu va exista nici fiu (că al cui fiu va fi, de vreme ce tatăl nu există?), şi dacă nu există fiu nu va exista nici tată (întrucât cel ce n-are fiu nu va fi tată). Prin urmare, fiul este desfiinţat odată cu tatăl şi tatăl este desfiinţat odată cu fiul – dar se desfiinţează nu ipostasul lui, ci relaţia, că şi dacă rămâne fiul, el nu ca fiu rămâne – căci cum să fie fiu cel ce nu are tată? Şi dacă spunem „fiul răposatului", ori spunem asta nu în sens propriu, ci prin abuz, ori întrucât, sufletul fiind nemuritor, tatăl nu a pierit şi nu s-a dus în nefiinţă.

Trebuie ştiut că fiecare categorie este gen de ordinul cel mai general, şi are şi cele ce sînt alternativ neamuri/genuri şi specii, şi deosebiri/distincţii ce sînt împărţitoare/dieretice pentru neamuri/genuri şi constitutive pentru specii, şi specii de ordinul cel mai specific, şi netăiaţi/indivizi; şi nici deosebirile/distincţiile constitutive nu se numesc „fiinţiale/substanţiale" decât dacă sînt doar ale fiinţei/substanţei, nici netăiaţii/indivizii nu se numesc „ipostasuri" decât dacă sînt doar ai fiinţei/substanţei.

Trebuie ştiut că şi însăşi fiinţa/substanţa face parte dintre cele ce sînt corelate întrucât este neam/gen şi are legătură cu altceva (fiindcă neamul/genul este neam/gen al speciilor, şi speciile sînt [specii] ale neamului/genului, şi [prin urmare]

εἰδῶν ἐστι γένος καὶ τὰ εἴδη γένους εἰσὶν εἴδη καὶ τῶν πρός τί εἰσιν. Ἔτι τὰ πρός τι καὶ πρὸς ἀντιστρέφοντα λεγόμενα ἢ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις ἔχουσι τὴν σχέσιν ἤγουν οὐσίαις, ἢ οὐκ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις ἤγουν συμβεβηκόσι. Καὶ εἰ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις, ἢ φυσικὴ αὐτῶν ἐστιν ἡ σχέσις ὡς πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἢ οὐ φυσική. Εἰ δὲ οὐ φυσική, ἢ τυχικὴ ὡς δοῦλος καὶ δεσπότης ἢ τεχνικὴ ὡς μαθητὴς καὶ διδάσκαλος ἢ προαιρετικὴ ὡς φίλος καὶ φίλος, ἐχθρὸς καὶ ἐχθρός. Εἰ δὲ οὐκ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις ἀλλ᾽ ἐν τοῖς συμβεβηκόσιν, ἢ φυσικὴ ὡς τὸ διπλάσιον καὶ τὸ ἥμισυ, ἢ οὐ φυσική.

Χρὴ δὲ τὰ πρός τι πρότερον ὑπ᾽ ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι ὡς καθ᾽ ἑαυτὸ θεωρούμενον καὶ τότε ὡς σχέσιν ἔχον πρὸς ἕτερον ὑπὸ τὰ πρός τι· δεῖ γὰρ πρότερον εἶναί τι ἀσχέτως καὶ τότε θεωρεῖσθαι ἐν αὐτῷ σχέσιν.

52 Περὶ ποιοῦ καὶ ποιότητος

Ποιότης ἐστί, καθ᾽ ἣν ποιοί τινες ὀνομάζονται. Καὶ πάλιν ποιότης ἐστί, καθ᾽ ἣν παρωνύμως τὰ μετέχοντα αὐτῆς λέγεται· ἐκ τῆς φρονήσεως φρόνιμος λέγεται ὁ ἔχων τὴν φρόνησιν καὶ θερμὸς ὁ μετέχων θερμότητος.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι τὸ ποιὸν καθολικώτερόν ἐστι τῆς ποιότητος· τὸ γὰρ ποιὸν σημαίνει τὴν ποιότητα καὶ τὸ μετέχον αὐτῆς ἤγουν τὴν θερμότητα καὶ τὸ θερμόν, τὸ ἔχον τὴν θερμότητα· ποιοὶ μὲν γάρ εἰσιν οἱ ἔχοντες τὴν ποιότητα, οἷον οἱ ἔχοντες θερμότητα θερμοὶ λέγονται. Οἱ μὲν θερμοὶ ποιοί εἰσιν, ἡ δὲ θερμότης ποιότης. Λέγεται δὲ πολλάκις

[114] Nefirească, evident, nu în sensul că este împotriva firii, ci în cel de ceva care nu decurge în mod necesar din natura lucrurilor.

fac parte dintre cele corelate). În plus, cele ce sînt corelate şi se afirmă reciproc una faţă de cealaltă îşi au relaţia fie în domeniul celor care subzistă de sine stătător (adică în domeniul fiinţelor/substanţelor), fie în domeniul celor ce nu subzistă de sine stătător (adică în domeniul întâmplătoarelor/accidentelor). Dacă o au în domeniul celor care subzistă de sine stătător, relaţia lor este ori firească/naturală (ca cea dintre tată şi fiu), ori nefirească/nenaturală[114]. Dacă este nefirească/nenaturală, este ori fortuită (ca cea dintre rob şi stăpân), ori legată de meşteşug (ca cea dintre ucenic şi învăţător), ori aleasă în mod liber (ca cea dintre prieten şi prieten sau dintre duşman şi duşman). Dacă o au nu în domeniul celor care subzistă de sine stătător, ci în domeniul întâmplătoarelor/accidentelor, relaţia este ori firească/naturală (ca între dublu şi jumătate), ori nefirească/nenaturală.

Lucrurile corelate trebuie mai întâi încadrate, ca atare, în altă categorie, şi abia atunci, din perspectiva faptului că au legătură cu altceva, să fie încadrate în categoria corelatelor, fiindcă un lucru trebuie să existe mai întâi la modul nerelaţional şi abia pe urmă să fie considerată în el legătura/relaţia.

52. Despre calificat şi calitate

Calitatea este lucrul în virtutea căruia se spune că ceva este de un anumit fel; calitatea este, de asemenea, lucrul în virtutea căruia cele ce se împărtăşesc de el sînt denumite paronimic/derivativ: de la chibzuinţă se numeşte „chibzuit" cel ce are chibzuinţa şi „cald" cel ce se împărtăşeşte de căldură.

Trebuie ştiut: calificatul este mai general decât calitatea, deoarece calificatul semnifică calitatea şí ceea ce se împărtăşeşte de ea (de pildă, căldura şí caldul, ce are căldura), întrucât calificaţi sînt cei ce au calitatea (de pildă, cei ce au căldură se numesc „calzi": cei calzi sînt calificaţi, iar căldura e calitate). De multe ori şi calitatea însăşi este

καὶ αὐτὴ ἡ ποιότης ποιόν, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ποσότητος.

Τῶν δὲ ποιοτήτων αἱ μὲν τοῖς ἐμψύχοις {καὶ λογικοῖς} ἐνυπάρχουσι σώμασιν ὡς ἐπιστῆμαι καὶ ἀρεταί, νόσοι καὶ ὑγίεια, καὶ λέγονται ἕξεις καὶ διαθέσεις, αἱ δὲ καὶ τοῖς ἐμψύχοις καὶ τοῖς ἀψύχοις ὡς θερμότης, ψύξις, μορφή, σχῆμα, δύναμις καὶ ἀδυναμία. Τούτων δὲ αἱ μέν εἰσι δυνάμει, αἱ δὲ ἐνεργείᾳ· καὶ εἰ μὲν δυνάμει, ποιοῦσι δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν· εἰ δὲ ἐνεργείᾳ, ἢ διὰ βάθους κεχωρήκασιν, ὡς ἡ θερμότης δι᾽ ὅλου τοῦ πυρὸς καὶ ἡ λευκότης δι᾽ ὅλου τοῦ γάλακτος καὶ τῆς χιόνος καὶ ποιεῖ πάθος καὶ παθητικὴν ποιότητα, ἢ ἐπιπολῆς καὶ ποιοῦσι σχῆμα καὶ μορφήν.

Εἰσὶν οὖν τῆς ποιότητος εἴδη τέσσαρα· ἕξις καὶ διάθεσις, δύναμις καὶ ἀδυναμία, πάθος καὶ παθητικὴ ποιότης, σχῆμα καὶ μορφή.

Διαφέρει δὲ ἕξις διαθέσεως, ὅτι ἡ μὲν ἕξις δυσμετάβλητός ἐστι καὶ χρονιωτέρα οἷον ἡ φρόνησις· οὐ γὰρ ταχὺ μεταβάλλεταί τις τῆς φρονήσεως εἰς ἀφροσύνην. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὅτε ἀκριβῶς τις ἐπίσταται, δυσμετάβλητός ἐστιν ἐν αὐτῷ ἡ γνῶσις, ἕξις ἐστί, καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη ὁμοίως. Διαθέσεις δέ εἰσι τὰ εὐκίνητα καὶ ταχέως μεταβάλλοντα οἷον θερμότης, ψύξις, νόσος, ὑγίεια καὶ τὰ τοι αῦτα· διάκειται μὲν γὰρ κατὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος, ταχέως δὲ μεταβάλλεται ἐκ θερμοῦ ψυχρὸς γινόμενος καὶ ἐκ νόσου ὑγιής. Καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα οἷον ἡ νόσος καὶ ἡ ὑγίεια καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐὰν ὦσι μόνιμα καὶ δυσμετάβλητα, ἕξεις εἰσί. Καθολικωτέρα δέ ἐστιν ἡ διάθεσις· ἀμφότεραι μὲν γὰρ διαθέσεις λέγονται, διάκειται γάρ πως κατὰ ταύτας ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἡ μὲν δυσμετάβλητος διάθεσις ἕξις λέγεται, ἡ δὲ εὐμετάβλητος διάθεσις μόνον.

Δεύτερον εἶδος ποιότητος δύναμις καὶ ἀδυναμία, ἅτινα οὐκ εἰσιν ἐνεργείᾳ, ἔχουσι δὲ ἐπιτηδειότητα καὶ δύναμιν φυσικὴν ἢ ἀνεπιτηδειότητα, ὥς φαμεν τὸν μὲν

numită „calificat", la fel cum se întâmplă cu cuantificatul şi cantitatea.

Dintre calităţi, unele subzistă în corpurile însufleţite şi cuvântătoare/raţionale (de pildă, ştiinţele şi virtuţile, boala şi sănătatea), şi se numesc „deprinderi" şi „dispoziţii", pe când altele subzistă şí în cele neînsufleţite, şí în cele însufleţite (cum ar fi căldura, răceala, forma, aspectul, puterea şi neputinţa). Dintre acestea, unele sînt în mod potenţial, altele – în mod actual. Dacă sînt în mod potenţial, produc putere şi neputinţă; dacă sînt actuale, ori pătrund în profunzime (cum pătrunde căldura tot focul sau albeaţa tot laptele şi toată zăpada) şi produc afect şi calitate pasivă, ori sînt superficiale şi produc aspect şi formă.

Aşadar, speciile calităţii sînt patru la număr: deprinderea şi dispoziţia, puterea şi neputinţa, afectul şi calitatea pasivă, aspectul şi forma.

Deprinderea se deosebeşte de dispoziţie prin aceea că deprinderea e anevoie de schimbat şi mai dăinuitoare (cum ar fi chibzuinţa, că în nechibzuit omul chibzuit nu se preschimbă repede; aşijderea şi ştiinţa, când cineva ştie ceva cu acrivie, cunoaşterea din el e anevoie de schimbat – este deprindere; la fel şi cu bărbăţia, şi cu întreaga-înţelegere, şi cu dreptatea); pe când dispoziţiile sînt cele nestatornice, care se schimbă repede (cum ar fi căldura, răceala, boala, sănătatea şi celelalte de acest fel, fiindcă omul e dispus spre ele, dar se schimbă repede, făcându-se rece din cald şi sănătos din bolnav) – însă şi acestea (cum ar fi boala, sănătatea şi celelalte de acest fel), dacă devin statornice şi anevoie de schimbat, sînt deprinderi. Dispoziţia este mai generală, că amândouă se cheamă „dispoziţii" (omul fiind cumva dispus spre ele), dar dispoziţia anevoie de schimbat se cheamă „deprindere", pe când cea lesne de schimbat se cheamă „dispoziţie" şi atât.

A doua specie a calităţii este puterea şi neputinţa, care nu sînt în mod actual, dar au capacitate şi putere firească/

παῖδα δυνάμει μουσικόν, εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔχει ἐνεργείᾳ τὴν μουσικήν, ἀλλ᾽ ἔχει ἐπιτηδειότητα πρὸς τὸ δέξασθαι τὴν μουσικήν, τὸ δὲ ἄλογον ἄμουσον ὡς μήτε ἐνεργείᾳ ἔχον τὴν μουσικὴν μήτε δυνάμενον αὐτὴν δέξασθαι· καὶ τὸ σκληρὸν δὲ δύναμιν ἔχει τοῦ μὴ ταχέως διαιρεῖσθαι.

Τρίτον εἶδος παθητικὴ ποιότης καὶ πάθος οἷον θερμότης, λευκότης, ψύξις, μελανία καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ μὲν οὖν πάθος εὐαπόβλητόν ἐστιν ὡς ἡ διάθεσις, ὡς ἄν τις ἢ διὰ αἰδῶ ἢ διὰ φόβον ὠχριάσῃ ἢ ἐρυθριάσῃ, ἡ δὲ παθητικὴ ποιότης δυσκίνητος καὶ δυσμετάβλητός ἐστι. Τῶν δὲ παθητικῶν ποιοτήτων τινὲς μὲν ἀπὸ πάθους οὐ γεγένηνται ἤγουν οὐκ ἀλλαχόθεν, ἀλλὰ κατ᾽ οὐσίαν ὑπάρχουσιν ὡς τῷ πυρὶ ἡ θερμότης καὶ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης· οὔτε γὰρ τῷ πυρὶ ἐπίκτητος ἡ θερμότης οὐδὲ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης, οὔτε πρότερον μὴ ὄντα τοιαῦτα ὕστερον προσελάβοντο τὴν θερμότητα καὶ τὴν γλυκύτητα, ὅμως δὲ τὸ αὐτὸ πάθος ποιοῦσι κατὰ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν· τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν ὂν θερμαίνει ἡμᾶς καὶ τὸ μέλι γλυκὺ ὂν γλυκαίνει ἡμᾶς· —τινὲς δὲ ἀπό τινος πάθους ἤγουν κράσεως γεγόνασι καὶ ποιοῦσιν ἐνίοτε πάθος κατὰ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν ἀλλ᾽ οὐ τὸ αὐτὸ πάθος καὶ τὴν αὐτὴν ποιότητα, ἣν ἔχουσιν, οἷά εἰσι τὰ χρώματα· τὸ γὰρ λευκὸν ἔκ τινος πάθους καὶ κράσεως γινόμενον πάθος μὲν ποιεῖ περὶ τὴν ὅρασιν ἤγουν τὴν διάκρισιν καὶ ἐξάπλωσιν καὶ φωτισμόν, οὐ λευκαίνει δὲ ἡμᾶς. Ἡ οὖν παθητικὴ ἡ μὴ οὖσα ἐπίκτητος ἢ παντὶ τῷ εἴδει ἐνυπάρχει ὡς ἡ θερμότης ὅλῳ τῷ πυρί, ἢ οὐ παντὶ ὡς ἡ μελανία τοῖς Αἰθίοψιν· οὐ γὰρ πάντες οἱ ἄνθρωποι μέλανες. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον περὶ σῶμα θεωρεῖται ἀλλὰ καὶ περὶ ψυχήν.

Τέταρτον εἶδος ποιότητος σχῆμα καὶ μορφή. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα ἐπὶ τῶν ἐμψύχων καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων φέρεται, ἡ δὲ

---

[115] Este vorba de amestecarea altor calități, care este privită din perspectiva gândirii aristotelice ca πάθος (deci, ceva suferit de substratul lor, o afectare a acestuia) – de exemplu, cenuşiul este rezultatul amestecării dintre alb şi negru. O paralelă foarte apropiată de acest pasaj

naturală, respectiv incapacitate firească/naturală (ca atunci când spunem că un copil este un potențial muzician: chiar dacă nu stăpâneşte în mod actual arta muzicii, el are capacitatea de a şi-o însuşi, pe când dobitocul este afon, nici stăpânind arta muzicii, nici putându-şi-o însuşi; şi ceea ce este dur are puterea de a nu putea fi spart repede).

A treia specie este calitatea pasivă şi afectul (de pildă, căldura, albeața, răceala, negreala şi celelalte de acest fel). Afectul este uşor de pierdut, la fel ca dispoziția (de pildă, cineva roşeşte de ruşine sau păleşte de teamă), pe când calitatea pasivă este anevoie de schimbat şi de mutat. Dintre calitățile pasive, unele nu iau naştere din afect, adică îşi au existența nu de altundeva, ci după ființă/substanță (de pildă, căldura există în foc şi dulceața în miere, fiindcă nici căldura pentru foc, nici dulceața pentru miere nu sînt ceva dobândit, iar focul şi căldura nu au fost înainte lipsite de căldură, respectiv dulceață, şi au căpătat mai târziu căldura, respectiv dulceața; totuşi, după simțurile noastre, ele pricinuiesc acelaşi afect, deoarece focul, cald fiind, ne încălzeşte, şi mierea, dulce fiind, ne îndulceşte), pe când altele se trag de la un anumit afect (adică amestecare[115]), şi câteodată provoacă o anumită afectare a simțurilor noastre, dar nu aceeaşi afectare şi aceeaşi calitate pe care o au ele (cum ar fi culorile, întrucât albul, care ia naştere dintr-o anumită afectare şi amestecare, provoacă o afectare a văzului, altfel spus percepție, şi deschidere [a ochilor], şi luminare, dar nu ne albeşte. Aşadar, calitatea pasivă care nu este dobândită ori există în toată specia (cum ar fi căldura, care există în tot focul), ori nu există în toată (cum ar fi negreala, din arapi, că nu toți oamenii sînt negri). Acestea se consideră/observă nu numai cu privire la trup, ci şi cu privire la suflet.

A patra specie este [reprezentată de] aspect şi formă. Aspectul priveşte şí cele însuflețite, şí cele neînsuflețite, pe

---

damaschinian găsim în comentariul la *Categoriile* lui Aristotel atribuit unui autor enigmatic cunoscut sub numele de Elias, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 18.1, p. 222, rr. 35-37, p. 223, rr. 1-4.

μορφὴ ἐπὶ τῶν ἐμψύχων μόνον. Εἰ δὲ ῥηθῇ ἐπὶ τῶν ἀψύχων μορφὴ ἢ εὔμορφον, οὐ κυρίως ἀλλὰ καταχρηστικῶς λέγεται. Καθολικώτερον οὖν ἐστι τὸ σχῆμα· καὶ ἡ μορφὴ γὰρ καλεῖται σχῆμα. Τὸ δὲ τῶν ἀψύχων σχῆμα οὐ καλεῖται μορφή. Ἡ δὲ εὐθύτης ἤγουν ὀρθότης καὶ ἡ καμπυλότης ἤγουν στρεβλότης τῆς ποιότητός εἰσιν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὰ ποιὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρωνύμως ἀπὸ τῶν ποιοτήτων λέγονται ὡς ἀπὸ τῆς θερμότητος θερμόν, τινὰ δὲ καὶ ὁμωνύμως ὡς μουσικὴ ἐπιστήμη καὶ μουσικὴ γυνὴ ἡ ἔχουσα τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην, τινὰ δέ, εἰ καὶ σπανίως, ἑτερωνύμως ὡς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς σπουδαῖος· ὁ γὰρ ἐνάρετος σπουδαῖος λέγεται.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ πάθος διττόν· ἢ γὰρ ἐν τῷ ἤδη πεπονθέναι λέγεται, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν ποιότητα, ὡς τὸ ἤδη λελευκασμένον ἱμάτιον λέγεται λευκόν, ἢ ἐν τῷ νῦν πάσχειν, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν τοῦ πάσχειν κατηγορίαν, ὡς τὸ μήπω λευκανθὲν ἀλλὰ νῦν λευκαινόμενον.

Χρὴ γινώσκειν, ὡς οὔκ εἰσιν αἱ ποιότητες σώματα ἀλλὰ ἀσώματοι. Εἰ γὰρ ἦσαν σώματα, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἦσαν· καὶ πάντα δὲ τὰ συμβεβηκότα ἀσώματά εἰσι καὶ καθ᾽ ἑαυτὰ ἀνύπαρκτα, εἰ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρηθῶσι.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι αἱ οὐσιώδεις ποιότητες ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγονται· μέρη γὰρ αὐτῆς εἰσιν ὡς διαιροῦντα αὐτὴν καὶ εἰς τὸν ὁρισμὸν τῶν εἰδῶν αὐτῆς λαμβανόμενα, ὑφ᾽ ἣν δὲ κατηγορίαν τὸ ὅλον, ὑπὸ ταύτην καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ ἀναχθήσονται. Τὸ βαρὺ καὶ κοῦφον ἢ ἐν ὄγκοις θεωρεῖται ὡς ἐπὶ τῶν σταθμιζομένων καὶ ἀνάγεται ὑπὸ

---

[116] Reamintim cititorului că numeroşi termeni din traducerea noastră trebuie înţeleşi nu în accepţiunea generală în care sînt folosiţi de obicei în limba română, ci într-un sens aparte, restrâns şi, ca să spunem aşa, tehnic ce corespunde explicaţiilor date de autor, ţinându-se cont şi de faptul că termenii filosofici din original nici nu au întotdeauna un corespondent românesc exact. Dealtfel, ca să luăm cazul de faţă, nici în limba elină cuvântul μορφή, pe care noi l-am tradus prin „formă", nu este, în general,

când forma[116] – numai cele însuflețite. Dacă se spune „formă" sau „cu bună formă" privitor la cele neînsuflețite, asta nu se spune în sensul propriu, ci în mod abuziv. Aşadar, aspectul este mai general, fiindcă şi forma se numeşte „aspect", dar aspectul celor neînsuflețite nu se numeşte „formă". De calitatea [aceasta] țin şi însuşirea de a fi drept şi cea de a fi strâmb.

Trebuie ştiut că în cea mai mare măsură calificatele îşi trag numele, paronimic/derivativ, de la calități (de pildă, „cald" de la „căldură"), iar câteodată şi omonimic/echivoc (de pildă, μουσική este o ştiință şi tot μουσική este femeia ce stăpâneşte ştiința muzicală), iar uneori – deşi rar – eteronimic (de pildă, de la „virtute" „destoinic", fiindcă cel virtuos este numit „destoinic").

Trebuie ştiut că afectul este de două feluri: ori se spune [„afect"] în virtutea a ceea ce a fost suferit deja, caz în care se încadrează în categoria calității (de pildă, haina albită este albă), ori în virtutea a ceea ce este suferit acum, caz în care se încadrează în categoria afectului/suferirii (de pildă, ceea ce nu a fost albit, însă este albit acum).

Trebuie ştiut că nu corpuri, ci incorporale sînt calitățile (că dacă ar fi fost corpuri, s-ar fi încadrat în categoria ființei/substanței). Şi toate întâmplătoarele/accidentele sînt incorporale şi nu au existență de sine stătătoare, dacă nu sînt considerate/observate în ființă/substanță.

Trebuie ştiut: calitățile ființiale/substanțiale se încadrează în categoria ființei/substanței, fiindcă sînt părți ale acesteia, întrucât o împart şi sînt cuprinse în hotărnicirea/definiția speciilor ei – iar părțile întregului se încadrează în aceeaşi categorie ca el. Greul şi uşorul sînt considerate/observate ori în mase (ca în privința celor care se cântăresc, şi [atunci] se încadrează în categoria cantității), ori în ființă/substanță

limitat ca domeniu de aplicare la cele însuflețite, fiind însă limitat în terminologia „tehnică" adoptată de autor.

τὸ ποσόν, ἢ ἐν οὐσίᾳ ὡς ἐν τοῖς στοιχείοις ἤγουν πυρὶ καὶ γῇ καὶ ἀνάγονται ὑπὸ τὴν οὐσίαν ὡς οὐσιώδεις διαφοραί, ὁμοίως καὶ τὸ πυκνὸν καὶ μανὸν ἤγουν ἀραιόν· ἢ γὰρ οὐσιωδῶς ἐν τοῖς στοιχείοις καὶ ἀνάγονται ὑπὸ τὴν οὐσίαν, ἢ ἐπεισάκτως ἐν ἱματίοις καὶ ἀνάγονται ὑπὸ τὴν κεῖσθαι κατηγορίαν, θέσει γάρ εἰσι.

Τρία δέ εἰσιν ἴδια τῆς ποιότητος ἤγουν παρακολουθήματα· πρῶτον τὸ ἐναντιότητα ἐπιδέχεσθαι· τὸ γὰρ θερμὸν ἐναντίον τῷ ψυχρῷ καὶ τὸ λευκὸν τῷ μέλανι· δεύτερον τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· ἔνθα γὰρ ἐναντιότης ἐστί, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον εὑρίσκεται. Τὸ δὲ μᾶλλόν ἐστιν ἐπίτασις, καὶ τὸ ἧττον ὕφεσις. Ἐνδέχεται οὖν εἰπεῖν τόδε τὸ εἶδος μᾶλλον τοῦδε λευκὸν καὶ ἧττον ψυχρόν. Τρίτον παρακολούθημα, τὸ καὶ ἰδιώτα τον τοῦ ποιοῦ, τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸ σχῆμα οὐκ ἔχει ἐναντίον.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι οὐ πᾶσαι αἱ στερήσεις ἀποφατικῶς λέγονται, ἀλλὰ καὶ στερήσεις εἰσὶ καταφατικῶς λεγόμεναι ὡς τυφλότης καὶ κωφότης. Καὶ πάλιν οὐ πᾶν εἶδος καταφατικῶς ὀνομάζεται ἀλλὰ καὶ ἀποφατικῶς, ὥσπερ ἡ ἀκολασία εἶδος οὖσα οὐ καταφατικῶς ἀλλ᾽ ἀποφατικῶς ὠνομάσθη· ἡ γὰρ κατάθεσις κατάφασις λέγεται οἷον «καλός ἐστιν», ἡ δὲ ἄρνησις ἀπόφασις οἷον «οὐκ ἔστι καλός»· ὅτε δὲ λέγομεν «ἄνομος εἶ», τὸ α ἄρνησιν σημαίνει ὡς τὸ οὔ.

Εἰ δὲ λέγεται τόδε τὸ λευκὸν ἴσον εἶναι τῷδε τῷ λευκῷ, οὐ καθὸ ποιότης λέγεται ἴσον εἶναι ἀλλὰ καθὸ ποσότης καὶ τὸ εἶναι τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην ἴσην ἐκείνῃ τῇ ἐπιφανείᾳ,

---

[117] Credem că hainele sînt date aici ca exemplu de dens/rarefiat „prin poziție" deoarece din unul şi acelaşi material, cu una şi aceeaşi „ființă/ substanță", se pot face haine cu diferite grade de densitate a țesăturii, determinate – se poate spune din perspectiva prezentată aici – de poziționarea reciprocă a fibrelor textile.

[118] *V. supra*, nota 110.

(ca în privința elementelor, adică[, de pildă,] a focului și pământului, și [atunci] se încadrează în categoria ființei/substanței ca deosebiri/distincții ființiale/substanțiale). La fel se întâmplă și în cazul densității și al rarefierii, căci sînt considerate/observate ori ființial/substanțial – în elemente –, caz în care se încadrează în categoria ființei/substanței), ori ca ceva venit din exterior – în haine –, caz în care se încadrează în categoria poziției, întrucât există pozițional)[117].

Proprietățile, altfel spus trăsăturile însoțitoare[118] ale calității, sînt trei la număr. Prima este cea de a admite contrarietatea (căci caldul e contrar recelui și albul – negrului); a doua este cea de a admite mai multul și mai puținul (fiindcă unde există contrarietate se găsesc și mai multul și mai puținul; mai multul este creștere în intensitate și mai puținul – scădere în intensitate: așadar, se poate spune că cutare specie este mai albă și mai puțin rece decât cutare); a treia trăsătură însoțitoare – care este și cea mai caracteristică pentru calitate – este cea de a admite similaritatea și nesimilaritatea. Trebuie știut însă că nu există nimic care să fie contrar aspectului.

Trebuie știut că nu toate privările sînt exprimate la modul apofatic, ci sînt și unele exprimate la modul catafatic (de pildă, orbirea și surzenia); și iarăși, nu orice specie este denumită la modul catafatic, ci sînt și unele denumite la modul apofatic (de pildă, neînfrânarea, care e specie, nu a fost denumită la modul afirmativ, ci la cel negativ) – întrucât afirmația se cheamă și catafază (de pildă, „este frumos"), iar negația se cheamă și apofază (de pildă, „nu este frumos"), iar când zicem: „ești nelegiuit", „ne-" semnifică negația, la fel ca „nu".

Dacă se spune: „albul cutare este la fel ca albul cutare", asta înseamnă că sînt la fel nu calitativ, ci cantitativ, și [dacă se spune]: „suprafața aceasta e la fel ca suprafața aceea"; precum și în cadrul categoriei cantității similaritatea

ὡς καὶ ἐν τῷ ποσῷ τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον θεωρεῖται οὐ καθὸ ποσόν, ἀλλὰ καθὸ μετέχει ποιότητος.

53 Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ποίησις καὶ ἡ πάθησις ἤγουν ἡ ποιητικὴ δύναμις καὶ ἡ παθητικὴ ὑπὸ τὴν ποιότητά εἰσι, τὸ δὲ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν οὐσία τίς ἐστι τοιῶσδε ἐνεργοῦσα ἢ πάσχουσα. Ποιεῖν οὖν ἐστι τὸ ἐν ἑαυτῷ ἔχειν τὴν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας, πάσχειν δὲ τὸ ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐν ἄλλῳ ἔχειν τὴν αἰτίαν τοῦ πάσχειν ὡς ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ δημιουργού μενον· ὁ μὲν γὰρ δημιουργὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας, τὸ δὲ δημιουργούμενον ἐν μὲν τῷ δημιουργῷ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, ἐν ἑαυτῷ δὲ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς παθήσεως. Δημιουργὸν δὲ ἐνταῦθα τὸν τεχνίτην λέγομεν οἷον τέκτονα, δημιουργούμενον δὲ τὴν ὕλην τὴν ὑποκειμένην τῷ τεχνίτῃ οἷον τὴν ξυλήν· αὕτη γὰρ ὑπόκειται τῷ τέκτονι.

Τοῦ δὲ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν τὰ μὲν ἁπλῶς λέγονται ποιεῖν ὡς ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν οἷον τεκτονικῆς, χαλκευτικῆς καὶ τῶν τοιούτων, ἐφ᾽ ὧν καὶ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸν ποιοῦντα διαμένει τὸ ποίημα· τοῦ γὰρ οἰκοδόμου παυσαμένου τοῦ οἰκοδομεῖν διαμένει τὸ οἰκοδομηθέν· —τὸ δὲ λέγεται πράττειν, ἐφ᾽ ὧν οὐ διαμένει τὸ πραττόμενον παυσαμένου τοῦ πράττοντος· παυσαμένου γὰρ τοῦ αὐλητοῦ οὐ διαμένει ἀλλ᾽ ἀπόλλυται ἡ αὔλησις· —τὸ δὲ λέγεται θεωρεῖν ὡς τὸ ἀστρονομεῖν, γεωμετρεῖν,

[119] Lb. română nu cunoaşte o distincţie semantică de genul celei pe care o avem aici între ποιεῖν şi πράττειν, aşa că am lăsat netradus al doilea termen.

[120] Verbul θεωρεῖν are multiple valenţe semantice, aşa încât trebuie tradus în funcţie de context: poate însemna şi „a teoretiza/a studia teoretic", şi „a contempla", şi „a observa", şi „a considera".

şi nesimilaritatea sînt considerate nu după cantitate, ci după măsura împărtăşirii de o anumită calitate.

53. Despre a face/făptui/acţiona şi a suferi/a fi afectat

Trebuie ştiut că făptuirea/activitatea şi suferirea/afectul, adică puterea activă şi cea pasivă, se încadrează în categoria calităţii, iar a face/acţiona şi a suferi/a fi afectat sînt o anumită fiinţă/substanţă, care acţionează ori este afectată în cutare fel. Aşadar, a face/acţiona înseamnă a avea în sine pricina lucrării, iar a suferi/a fi afectat – a avea în sine şí în altul pricina suferirii/afectării (de pildă, lucrătorul şi ceea ce e lucrat, deoarece lucrătorul are în sine pricina lucrării, pe când ceea ce e lucrat are în lucrător obârşia lucrării, iar în sine capacitatea de a suferi – şi „lucrător" numim aici meşteşugarul, cum ar fi dulgherul, iar „ceea ce e lucrat" numim materialul supus [lucrării] lucrătorului – cum ar fi lemnul, că acesta este supus [lucrării] dulgherului).

Dintre cele ce se încadrează în categoriile făptuirii/acţiunii, respectiv suferirii/afectului, unele se numesc „a face" (ποιεῖν) în sens restrâns (ca în privinţa meşteşugurilor făuritoare, cum ar fi dulgheritul, fierăritul şi celelalte de acest fel, al căror rezultat rămâne şi după ce făcătorul încetează [să făptuiască/acţionează], fiindcă atunci când zidarul încetează să zidească, zidirea rămâne), despre altele se spune πράττειν[119] (când ceea ce se face nu dăinuie atunci când cel care făptuieşte/acţionează încetează [să mai făptuiască/acţioneze], că atunci când fluieraşul încetează [să fluiere] fluieratul nu dăinuie, ci piere), iar despre altele se spune θεωρεῖν[120] (de pildă, astronomia, geometria, reflecţia intelectuală şi celelalte de acest fel, precum şi speciile care se observă/consideră în cele neînsufleţite, ca de pildă în foc, piatră, lemn şi celelalte de acest fel). Primele [două] cazuri

νοεῖν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔτι καὶ τὰ θεωρούμενα εἴδη ἐν τοῖς ἀψύχοις οἷον πυρί, λίθω, ξύλῳ καὶ τοῖς τοιούτοις. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ἐπὶ τῶν λογικῶν εἰσι, τὸ δὲ ἔσχατον ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀλόγων· οὐ καθὸ γὰρ ἔμψυχον ποιεῖ ἀλλὰ καθὸ σῶμα πλησιάζον σώματι.

Δύο δὲ ἔχει ἴδια· πρῶτον τὸ ἐπιδέχεσθαι ἐναντιότητα, τὸ γὰρ θερμαίνειν ἐναντίον ἐστὶ τοῦ ψύχειν· δεύτερον τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· ἐνδέχεται γὰρ μᾶλλον θερμαίνειν καὶ ἧττον ψύχειν, ὁμοίως καὶ θερμαίνεσθαι καὶ ψύχεσθαι.

Ἐν πάσαις οὖν ταῖς κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν· ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ τὸ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, ἐν δὲ τῷ ποσῷ ἀριθμεῖν καὶ ἀριθμεῖσθαι, ἐν δὲ τοῖς πρός τι διπλασιάζειν καὶ διπλασιάζεσθαι, ἐν τῇ ποιότητι λευκαίνειν καὶ λευκαίνεσθαι, ἐν τῷ κεῖσθαι καθίζειν καὶ καθέζεσθαι, ἐν τῷ ἔχειν φορεῖν καὶ φορεῖσθαι, ἐν τῇ ποῦ περιέχειν καὶ περιέχεσθαι, καὶ ἐν τῇ ποτὲ περιέχεσθαι καὶ περιέχειν ἐν τῷ ἐνεστῶτι καὶ παρεληλυθότι καὶ μέλλοντι χρόνῳ.

54 Περὶ τοῦ κεῖσθαι

Κεῖσθαί ἐστι τὸ ἔχον θέσιν πως πρὸς ἕτερον οἷον τὸ σῶμα τὸ κείμενόν πως πρὸς τὴν τοιαύτην θέσιν ἢ πρὸς ἀνάκλισιν ἢ καθέδραν ἢ στάσιν. Εἴδη δὲ τοῦ κεῖσθαι τρία· τὸ ἵστασθαι, τὸ καθῆσθαι, τὸ ἀνακλίνεσθαι· τὸ μὲν γὰρ ὀρθὸν εἶναι τὸ ἵστασθαι ποιεῖ, τὸ δὲ κατὰ μέρος μὲν κεῖσθαι, κατὰ μέρος δὲ ἵστασθαι ποιεῖ τὸ καθῆσθαι, τὸ δὲ παντελῶς κεῖσθαι ποιεῖ τὸ ἀνακλίνεσθαι. Οὐ δηλοῖ δὲ τὸ κεῖσθαι οὐδὲ τὸ κείμενον οὐδὲ τὸν τόπον ἀλλὰ αὐτὴν τὴν θέσιν τοῦ κειμένου πρὸς τὸν τόπον.

Τῶν δὲ κειμένων τὰ μὲν κατὰ φύσιν κεῖνται ὡς τὰ στοιχεῖα ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις οἷον γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ κατὰ θέσιν καὶ τέχνην ὡς ἀνδριάς, κίων καὶ

---

[121] Ajungând astfel să acționeze asupra lui.

[122] Cu privire la valențele semantice ale verbului „a avea" în greacă *v. infra*, cap. 59.

privesc cele cuvântătoare/raționale, pe când ultimul priveşte cele neînsuflețite şi necuvântătoare/iraționale, fiindcă [un lucru de acest fel] nu acționează în temeiul faptului că este însuflețit, ci ca un corp ce se apropie de alt corp[121].

Ele au două proprietăți: prima este cea de a admite opoziție (căci încălzirea este contrarie răcirii); a doua este [cea de a admite] mai multul şi mai puținul, fiindcă e posibil a încălzi mai mult şi a răci mai puțin, aşijderea şi a fi încălzit şi a fi răcit [mai mult sau mai puțin].

Aşadar, în toate categoriile se observă „a face"-le şi „a suferi"-ul: în cea a ființei/substanței – „a naşte"-le şi „a fi născut"-ul, în cea a cantității – „a număra"-ul şi „a fi numărat"-ul, în cea a relației – „a dubla"-ul şi „a fi dublat"-ul, în cea a calității – „a albi"-ul şi „a fi albit"-ul, în cea a poziției – „a aşeza"-ul şi „a fi aşezat"-ul, în cea a stării – „a purta"-ul şi „a fi purtat"-ul[122], în cea a „unde"-lui – „a cuprinde"-le şi „a fi cuprins"-ul, în cea a „când"-ului – „a cuprinde"-le şi „a fi cuprins"-ul la timpul trecut, prezent şi viitor.

54. Despre poziție

Poziția înseamnă a fi plasat într-un anumit fel față de altceva (de pildă, corpul care este poziționat într-un anume fel din perspectiva unui asemenea plasament: ori a culcatului, ori a şezutului, ori a statului). Speciile poziției sînt trei: a sta, a şedea, a fi întins – că a fi drept constituie a sta; a fi parțial întins şi parțial a sta constituie a fi aşezat, iar a fi culcat cu desăvârşire constituie a fi întins. Iar „a fi plasat" nu indică nici ce [anume] este plasat, nici locul, ci însăşi poziția în raport cu locul a ceea ce este plasat.

Dintre cele ce sînt plasate, unele sînt plasate în mod firesc/natural (de pildă, elementele în locurile ce le sînt proprii – cum ar fi pământul, apa, aerul, focul şi celelalte de acest fel), pe când altele sînt plasate prin punere, în mod artificial (cum ar fi statuia, coloana şi celelalte de acest fel).

τὰ τοιαῦτα. Λοιπὸν ἐπιδιαίρεσις ἡ λέγουσα, ὅτι τῶν κειμένων τὰ μὲν στάσιμα ὡς γῆ, τὰ δὲ κινούμενα ὡς τὰ οὐράνια σώματα. Ἔτι τῶν κειμένων τὰ μὲν δυνάμει κεῖνται ἤγουν τὰ δυνάμενα μετέρχεσθαι, τὰ δὲ ἐνεργείᾳ, ὡς ὅπου κεῖνται.

55 Περὶ τῆς ποῦ

Τὸ ποῦ τόπον σημαίνει· ἐρωτώμενοι γὰρ «ποῦ ἐστιν ὁ δεῖνα» φαμὲν «ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ πόλει»· ταῦτα δὲ τόπον σημαίνουσιν. Εἴδη δὲ τῆς ποῦ κατηγορίας κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν τόπων ἄνω, κάτω, δεξιά, ἀριστερά, ἔμπροσθεν, ὄπισθεν.

56 Περὶ τῆς ποτέ

Τὸ ποτὲ χρόνον δηλοῖ· ἐρωτώμενοι γὰρ «πότε ἐγένετο τόδε;» λέγο μεν «πέρυσι, προπέρυσι», ἅτινα χρόνον σημαίνουσιν. Εἴδη δὲ τῆς ποτὲ κατηγορίας εἰσὶ τοσαῦτα, ὅσαι αἱ τοῦ χρόνου διαφοραί. Τρεῖς δέ εἰσιν αὗται· ἐνεστώς, παρῳχημένος, μέλλων.

57 Περὶ τοῦ ἔχειν

Τὸ ἔχειν ἐστὶν οὐσία περὶ οὐσίαν. Δηλοῖ δὲ τὸ περιέχειν ἢ περιέχεσθαι καὶ μὴ εἶναί τι μέρος τοῦ πράγματος. Καὶ περιέχει μὲν χιτών, ὅπλα καὶ τὰ τοιαῦτα, περιέχεται δὲ δακτύλιος καὶ εἴ τι ἕτερον τοιοῦτον σμικρόν. Δεῖ δὲ καὶ τὸ περιέχον καὶ τὸ περιεχόμενον οὐσίας εἶναι· εἰ γὰρ τὸ μὲν οὐσία εἴη, τὸ δὲ συμβεβηκός, ὡς ἐπιστήμων καὶ ἐπιστήμη, οὐκέτι ὑπὸ τὸ ἔχειν ἀνάγεται. Διαφοραὶ δὲ τοῦ ἔχειν γίνονται κατὰ τὴν διαφορὰν

[123] Pentru un tratament mai amănunțit *v. infra*, cap. 59.

O altă epidiereză spune că dintre cele ce sînt plasate unele sînt staționare (cum ar fi pământul), iar altele se mişcă (de pildă, corpurile cereşti). În plus, dintre cele ce sînt plasate unele sînt plasate potențial (cele care pot fi mutate), iar altele – efectiv (ca atunci când sînt plasate undeva [anume]).

55. Despre unde

„Unde" arată locul, că întrebați fiind: „unde este cutare?", spunem: „în casă", „în oraş", însemnând prin aceasta locul. Speciile categoriei „unde"-lui sînt, în mod corespunzător deosebirii de loc, „sus", „jos", „dreapta", „stânga", „în față", „în spate".

56. Despre când

„Când" arată timpul, că întrebați fiind: „când s-a făcut aceasta?", spunem: „anul trecut", „acum doi ani" – expresii care arată timpul. Speciile categoriei „când"-ului sînt tot atâtea câte sînt şi deosebirile/distincțiile timpului, iar acestea sînt trei: prezentul, trecutul, viitorul.

57. Despre a avea[123]

„A avea" este ființă/substanță împrejur de ființă/substanță şi arată că ceva cuprinde sau e cuprins, dar nu e parte a [celuilalt] lucru. Haina, platoşa şi celelalte de acest fel cuprind, pe când inelul şi celelalte lucruri mici de felul acesta sînt cuprinse. Trebuie ca atât ceea ce cuprinde, cât şi ceea ce e cuprins să facă parte din categoria ființei/substanței, că dacă unul este ființă/substanță, iar celălalt întâmplător/accident (de pildă, ştiutorul şi ştiința), nu mai intră în categoria lui „a avea". Deosebirile/distincțiile [categoriei] lui „a avea" corespund deosebirilor/distincțiilor celor ce sînt,

τῶν ὄντων· ἢ γὰρ ἔμψυχόν ἐστιν ἢ ἄψυχον, καὶ ἔμψυχον μὲν ἔχειν λεγόμεθα ὡς παῖδα, ἵππον καὶ τὰ τοιαῦτα, ἄψυχον δὲ ὡς δακτύλιον, ὑπόδημα καὶ τὰ τοιαῦτα. Λέγεται δὲ τὸ ἔχειν καὶ κατὰ πολλῶν ἑτέρων σημαινομένων ὁμωνύμως, περὶ ὧν ὕστερον ἐροῦμεν.

58 Περὶ ἀντικειμένων

Πᾶν ἀντικείμενον ἢ ὡς πρᾶγμα ἀντίκειται ἢ ὡς λόγος. Καὶ εἰ μὲν ὡς λόγος λόγῳ, ποιεῖ κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστι τὸ εἰπεῖν, τί τινι ὑπάρχει, οἷον καλός ἐστιν, ἀπόφασις δὲ τὸ εἰπεῖν, τί τινι οὐχ ὑπάρχει, οἷον οὐκ ἔστι καλός· λέγονται δὲ ἀμφότερα ἀπόφανσις. Εἰ δὲ ὡς πρᾶγμα ἀντίκεινται, ἢ ὡς πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγονται καὶ ποιεῖ τὰ πρός τι, ἅτινα καὶ συνεισάγουσιν ἄλληλα καὶ συναναιροῦσιν, ἢ οὐ πρὸς ἀντιστρέφοντα καὶ οὐκ ἔχουσι σχέσιν. Καὶ ταῦτα ἢ οὐ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα, ὅμως δὲ ἄμφω κατὰ φύσιν εἰσὶ καὶ ποιεῖ τὰ ἐναντία ὡς ἡ θερμότης καὶ ἡ ψύξις, ἢ τὸ μὲν μεταβάλλει εἰς τὸ ἕτερον, τὸ δὲ ἕτερον οὐ μεταβάλλει. Καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἐστι κατὰ φύσιν τὸ δὲ παρὰ φύσιν, καὶ ποιεῖ τὰ κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν ἀντικείμενα ὡς ὄψις καὶ τυφλότης· ἕξις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ὄψις ὡς ἐκ τοῦ ἔχειν, στέρησις δὲ τῆς ἕξεως ἤγουν τῆς ὁράσεως ἡ τυφλότης.

Τῶν δὲ ἐναντίων τὰ μέν εἰσιν ἄμεσα, τὰ δὲ ἔμμεσα. Ἄμεσα μὲν οὖν εἰσιν, ὧν ἀναγκαῖον τὸ ἕτερον ἤγουν

[124] Comentatorii aristotelici precizează în repetate rânduri că a fi într-o relaţie de reflexivitate (ἀντιστρέφοντα) nu e totuna cu afirmarea corelaţională reciprocă (πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι), această din urmă însuşire aparţinând perechilor corelaţionale. De exemplu, specia „om" şi însuşirea de a fi biped se află într-o relaţie reflexivă: dacă cineva este om, este biped; dacă cineva este biped, este om. Nu se poate spune însă că omul este al bipedului sau că bipedul este al omului, aşa cum se întâmplă în cazul perechilor corelaţionale: tatăl este al fiului, fiul este al tatălui. V. Elias, *Comentariul* la *Categoriile* aristotelice, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 18.1, p. 209, rr. 31-33, p. 210, rr. 1-9, Berlin, 1900; Olympiodoros, *Comentariul* la aceleaşi *Categorii*, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 12.1, p. 104, rr. 30-34, Berlin, 1902.

fiindcă acestea sînt ori însuflețite, ori neînsuflețite, şi se spune că avem ceva însuflețit (de pildă, copil, cal sau altceva de acest fel) ori ceva neînsuflețit (de pildă, inel, încălțare sau altceva de acest fel). „A avea" se spune omonimic/echivoc şi în multe alte înțelesuri, despre care vom vorbi mai jos.

58. Despre cele opuse

Orice este opus e opus ori ca lucru, ori ca cuvânt. Dacă e opus ca cuvânt altui cuvânt, constituie afirmație, respectiv negație. Afirmația înseamnă a spune ce [anume] subzistă în ceva (de pildă, „este frumos"), pe când negația – a spune ce [anume] nu subzistă în ceva (de pildă, „nu este frumos") – şi amândouă se cheamă asertiuni. Dacă sînt opuse ca lucru, ori sînt afirmate reciproc[124] cu perechea lor (şi constituie perechile corelaționale, care şí se împreună-introduc reciproc, şí se împreună-desființează reciproc[125]), ori nu sînt afirmate reciproc în raport cu perechea lor şi nu sînt corelate[126]. Şi acestea [din urmă] ori nu se transformă reciproc unele în altele, dar totuşi amândouă sînt fireşti/naturale şi constituie contrarii (cum ar fi căldura şi răceala), ori unul se transformă în celălalt, dar acela nu se transformă [în el]: primele sînt după fire/natură, celelalte împotriva firii/naturii, şi constituie cele opuse din perspectiva habitudinii şi privării (cum ar fi vederea şi orbirea, fiindcă habitudine este vederea, de la a avea[127], iar privarea de habitudine – adică de vedere – este orbirea).

Dintre cele contrarii, unele sînt nemijlocit contrarii, altele – mijlocit. Nemijlocit contrarii sînt cele dintre care unul sau celălalt trebuie neapărat să subziste în subiectul/substratul

---

[125] Nu poate să existe un singur membru ale perechii relaționale. Ca să folosim exemplul dat de însuşi sfântul Ioan, nu există tată fără fiu, nici fiu fără tată: ori există şi tatăl, şi fiul, ori nu există nici unul nici celălalt.

[126] *V. supra*, cap. 51.

[127] În lb. latină *habeo*.

τὸ ἓν ὑπάρχειν τῷ ὑποκειμένῳ αὐτοῖς ἢ τούτοις, ὧν κατηγοροῦνται, οἷον νόσος καὶ ὑγίεια ἐν σώματι ζῴου ὑποκειμένῳ, καὶ ἀνάγκη πάντως ἐν τῷ σώματι ἢ νόσον εἶναι ἢ ὑγίειαν· νόσον δέ φαμεν πᾶσαν τὴν παρατροπὴν τῆς φύσεως. —Ἔμμεσα δέ, ὧν οὐκ ἀνάγκη τὸ ἕτερον ὑπάρχειν τῷ ὑποκειμένῳ ἢ τούτοις, ὧν κατηγοροῦνται, ὡς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν· ἐναντία γάρ εἰσι, καὶ οὐ πάντως ἀνάγκη ἓν αὐτῶν ὑπάρχειν τῷ σώματι· οὐ γὰρ ἀνάγκη πᾶν σῶμα ἢ λευκὸν εἶναι ἢ μέλαν, εἰσὶ γὰρ σώματα φαιὰ καὶ πυῤῥά· — εἰ μὴ ἄρα τὸ ἓν τῶν ἀντικειμένων ἀφωρισμένως φύσει ὑπάρχει τινὶ ὡς ἡ θερμότης τῷ πυρὶ καὶ ἡ ψύξις τῇ χιόνι. Τῶν μὲν οὖν ἐμμέσων τὰ μὲν ἔχουσιν ὀνόματα, ὡς τὸ μέσον τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μέλανος λέγεται φαιόν, τὰ δὲ οὐκ ἔχουσιν ὀνόματα· τὸ μέσον γὰρ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου οὐκ ἔχει ὄνομα, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει ἑκατέρου τὸ ἀνὰ μέσον γνωρίζεται οἷον οὐδὲ δίκαιον οὐδὲ ἄδικον.

Ἀκολουθοῦσι δὲ τοῖς ἐναντίοις ἰδιώματα τέσσαρα· πρῶτον, ὅτι τῷ μὲν ἀγαθῷ ἐξ ἀνάγκης τὸ κακὸν ἐναντίον, τῷ δὲ κακῷ ποτὲ μὲν ἀγαθόν, ποτὲ δὲ ἄλλο κακόν· τῇ μὲν γὰρ σωφροσύνῃ ἐναντίον ἡ ἀκολασία, τῇ δὲ ἀκολασίᾳ ποτὲ μὲν σωφροσύνη, ποτὲ δὲ ἠλιθιότης. Ἠλιθιότης δέ ἐστι τὸ μὴ κινεῖσθαι μηδὲ ἐγείρεσθαι τὰ πάθη. Ἡ μὲν οὖν ἀκολασία ἔλλειψίς ἐστι τῆς σωφροσύνης, ἡ δὲ ἠλιθιότης ὑπερβολή, ἐναντία δὲ ἡ ὑπερβολὴ τῇ ἐλλείψει. —δεύτερον, ὅτι ἀδύνατον ἅμα τὰ ἐναντία ἐπὶ τῶν ἀτόμων εἶναι κατὰ τὸ αὐτό, οὐκ ἐνδέχεται γὰρ ἅμα Σωκράτην ὑγιαίνειν καὶ νοσεῖν, ἢ κατὰ τὸ αὐτὸ μέλος θερμαίνεσθαι ἅμα καὶ ψύχεσθαι. —τρίτον, ὅτι τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ ἢ γένει ἢ εἴδει ἢ ἀριθμῷ, γένει μὲν ὡς ἐν ἁπλῷ σώματι τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, εἴδει δὲ ὡς ἐν σώματι ζῴου ὑγίεια καὶ νόσος, ἀριθμῷ δὲ δῆλον· τὸ γὰρ αὐτὸ σῶμα τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικὸν ἐνδέχεται κατὰ τὴν ἑαυτοῦ μεταβολήν.

[128] Este vorba de indivizi – entitățile numărabile din cadrul speciei.

lor, altfel spus în cele cu privire la care sînt predicate (de pildă, boala şi sănătatea subzistă în corpul vietăţii, şi trebuie neapărat ca în trup să fie ori boală, ori sănătate – iar „boală" numim orice dereglare a firii/naturii). Mijlocit contrarii sînt cele dintre care nu e nevoie neapărată ca unul dintre ele să subziste în subiect/substrat, altfel spus în cele cu privire la care sînt predicate (de pildă, albul şi negrul, fiindcă acestea sînt contrarii, dar nu trebuie neapărat ca orice corp să fie alb sau negru, fiindcă există corpuri cenuşii şi roşii) – dacă nu cumva una dintre cele contrarii subzistă prin hotărnicire/ definiţie, din fire/natură, în ceva (ca, de pildă, căldura în foc şi răceala în zăpadă). În ce priveşte cele mijlocit contrarii, unele au nume (de pildă, ceea ce este intermediar între alb şi negru se cheamă „cenuşiu"), iar altele nu au, pentru că ceea ce este intermediar între drept şi nedrept nu are nume, ci se marchează prin negarea ambelor (de pildă, „nici drept, nici nedrept").

Cele contrarii sînt însoţite de următoarele patru proprietăţi. Întâia este că binelui îi este contrariu în mod necesar răul, pe când răului – uneori binele, iar alteori alt rău, fiindcă întregii-înţelegeri îi e contrariu dezmăţul, pe când dezmăţului – ba întreaga-înţelegere, ba nesimţirea – iar nesimţirea este atunci când patimile nu se mişcă, nici nu se stârnesc. Dezmăţul este lipsă, iar nesimţirea – prisos de întreagă-înţelegere, şi prisosul este contrar lipsei. A doua este că cele contrarii nu pot coexista simultan în acelaşi individ (fiindcă Socrate nu poate fi în acelaşi timp sănătos şi bolnav, nici nu poate fi acelaşi mădular cald şi totodată rece). A treia este că cele contrarii subzistă în acelaşi subiect/substrat, care este ori neam/gen, ori specie, ori număr[128] – în neam/gen ca albul şi negrul în corp[uri] în general, în specie ca sănătatea şi boala în corpul de vietate, iar în număr este limpede cum anume, fiindcă unul şi acelaşi corp poate primi [însuşiri] contrarii schimbându-se. A patra este că cele contrarii se

—τέταρτον, ὅτι τὰ ἐναντία ἢ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ὡς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν ὑπὸ τὸ χρῶμα, ἢ ὑπὸ τὰ ἐναντία γένη ὡς δικαιοσύνη καὶ ἀδικία ὑπὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἅτινα ἐναντία εἰσίν, ἢ αὐτὰ τὰ ἐναντία γένη εἰσὶν ὡς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ἐναντία ὄντα γένη.

59 Περὶ ἕξεως καὶ στερήσεως

Ἕξις λέγεται ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐχομένου καὶ τοῦ ἔχοντος ὡς τοῦ ὅπλου καὶ τοῦ ὡπλισμένου ἤγουν τοῦ ἐνδύοντος καὶ τοῦ ἐνδυομένου· —δεύτερον αἱ ἐπείσακτοι ἐνέργειαι μόνιμοι οὖσαι εἴτε φυσικαὶ εἴτε ψυχικαί· καὶ φυσικαὶ μὲν ὡς ἡ θερμότης ἐν τοῖς θερμαινομένοις, ψυχικαὶ δὲ ὡς ἐπιστήμη· —τρίτον, ὅπερ οὔπω μὲν ἔχει, ἔχει δὲ ἐπιτηδειότητα δέξασθαι, ὅπερ ἐστὶ πρῶτον σημαινόμενον τοῦ δυνάμει· —τέταρτον ἡ φυσικὴ ποιότης ἤγουν φυσικὴ ἕξις ὡς ἡ θερμότης τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ καθεύδοντος ἡ ὄψις, ὅπερ ἐστὶ δεύτερον σημαινόμενον τοῦ δυνάμει, δύναται γὰρ καίειν, ἐνεργείᾳ δὲ οὐ καίει, πρῶτον δὲ σημαινόμενον τοῦ ἐνεργείᾳ· —πέμπτον ὡς ἡ τελικὴ ἐνέργεια ὡς ἡ ὅρασις ἡ ἤδη ὁρῶσα καὶ ἡ θερμότης ἡ ἤδη θερμαίνουσα.

Στέρησις δὲ τῆς ἕξεως ἀποβολή. Ἀντίκειται οὖν τῷ μὲν πρώτῳ σημαινομένῳ τῆς ἕξεως ἡ στέρησις τοῦ ὅπλου ἤγουν τοῦ ἐνδύματος, —τῷ δὲ δευτέρῳ ἡ ἀποβολὴ τῶν ἐπεισάκτων ἕξεων, ὅτε τὸ θερμανθὲν ψυχρανθῇ· — τῷ τρίτῳ, ὅπερ οὐδὲ ὅλως πέφυκεν ἔχειν τὸ γένος, ὡς λέγομεν ἔχειν ἐπιτηδειότητα τὸ βρέφος πρὸς μουσικήν, τὴν δὲ συκῆν οὐδαμῶς. Ἐστέρηται οὖν ἡ συκῆ, ἐπειδὴ τὸ γένος τῶν φυτῶν οὐκ ἔχει ἐπιτηδειότητα δέξασθαι μουσικήν. Καὶ ὅπερ τὸ μὲν

[129] Căruia îi aparține lucrul respectiv sau ființa respectivă.

încadrează ori în acelaşi neam/gen (cum ar fi albul şi negrul, care se încadrează în neamul/genul culorii), ori în neamuri/ genuri contrarii (cum ar fi dreptatea şi nedreptatea, care se încadrează în neamul/genul binelui, respectiv al răului, care sînt contrarii), ori înseşi cele contrarii sînt neamuri/genuri (cum ar fi binele şi răul, care sînt neamuri/genuri contrarii).

59. Despre habitudine şi privare

Habitudine se numeşte lucrarea a ceea ce este avut şi a celui ce are (de pildă, a armei şi a înarmatului sau a ceea ce este îmbrăcat [pe cineva] şi a celui ce se îmbracă [acel ceva]); în al doilea rând, [semnifică] lucrările venite din exterior care dăinuie şi sînt ori fireşti/naturale, ori sufleteşti – fireşti ca[, de pildă,] căldura în cele încălzite, sufleteşti ca[, de pildă,] ştiinţa; în al treilea rând, [semnifică] ceea ce încă nu posedă, însă are capacitatea de a primi – ceea ce coincide cu primul înţeles al cuvântului „[în mod] potenţial"; în al patrulea rând, calitatea firească/naturală, altfel spus habitudine firească/naturală (cum ar fi căldura focului şi înfăţişarea celui adormit) – acesta fiind al doilea înţeles al cuvântului „[în mod] potenţial" (căci [focul] poate arde, însă nu arde efectiv) şi primul înţeles al cuvântului „[în mod] efectiv"; în al cincilea rând, lucrarea deplină (cum ar fi vederea care deja vede şi căldura care deja încălzeşte).

Privarea este lipsire de habitudine. Este opusă primei semnificaţii al cuvântului „habitudine" privarea de armă, respectiv de îmbrăcăminte; celui de-al doilea – lipsirea de habitudinile venite din exterior (ca atunci când ceea ce a fost încălzit se răceşte); celui de-al treilea – când prin firea/natura sa [întregul] neam/gen[129] nu e deloc capabil [de ceva anume] (ca atunci când spunem: „Copilul are aptitudine muzicală, pe când smochinul nu": aşadar, smochinul e privat [de aptitudinea muzicală], fiindcă neamul/genul plantelor nu e capabil de muzică; şi [câteodată] una dintre

γένος ἔχει ἐπιτηδειότητα, τὶ δὲ τῶν εἰδῶν οὐκ ἔχει· τὸ γὰρ ζῷον ἔχει ἐπιτηδειότητα ὁρᾶν, ὁ δὲ ἀσπάλαξ εἶδος ὢν τοῦ ζῴου οὐκ ἔχει ἐπιτηδειότητα τοῦ ὁρᾶν· —τῷ δὲ τετάρτῳ ἡ ἀποβολὴ τῆς δυνάμεως τῆς καθ᾽ ἕξιν· —τῷ δὲ πέμπτῳ ἡ ἀποβολὴ τῆς τελικῆς ἐνεργείας, ὅπερ ἀνωτέρω εἴρηκε τὴν κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν τῶν ἀντικειμένων ἀντίθεσιν ἤγουν τῆς δυνάμεως εἴτε τῆς ποιητικῆς εἴτε τῆς παθητικῆς· αὕτη δὲ χαρακτηρίζεται τοῖς τρισὶ τούτοις, ὅπερ πέφυκεν ἔχειν οὐδὲ ὅλως δὲ ἔχει, ἀλλὰ τελείως ἐστέρηται, καὶ ὅτε πέφυκεν ἔχειν, καὶ ἔνθα πέφυκεν ἔχειν. Οἷον τὸν λίθον οὐ λέγομεν εἶναι τυφλόν, οὐ πέφυκε γὰρ ἔχειν ἕξιν ὁράσεως· οὐδὲ τὸν ἀρτιγέννη τον κύνα λέγομεν εἶναι τυφλὸν οὐδὲ τὸ ἀρτιγέννητον βρέφος νωδόν, ἐπειδὴ οὐ πεφύκασι κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἔχειν· οὐδὲ τὸν πόδα λέγομεν τυφλόν, οὐ γὰρ πέφυκε τὸ ζῷον ἐν τῷ ποδὶ ἔχειν τὴν ἕξιν τῆς ὁράσεως. Ὅτε οὖν κατὰ τὰ τρία ταῦτα πέφυκεν ἔχειν καὶ μὴ ἔχει, λέγεται στέρησις.

60 Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου

Τὸ δὲ πρότερον διαιρεῖται εἰς τέσσαρα σημαινόμενα. Καὶ κυριώτατόν ἐστι τὸ τῷ χρόνῳ πρότερον. Λέγεται δὲ κυρίως ἐπὶ μὲν ἐμψύχων τὸ πρεσβύτερον, ἐπὶ δὲ τῶν ἀψύχων τὸ παλαιότερον· καταχρηστικῶς δὲ καὶ ἀντ᾽ ἀλλήλων λαμβάνονται. —δεύτερον δὲ τὸ φύσει πρότερον, ὅπερ συνεισφέρεται μέν, οὐ συνεισφέρει δέ, καὶ συναναιρεῖ καὶ οὐ συναναιρεῖται ὡς τὸ ζῷον πρότερον τοῦ ἀνθρώπου· ζῴου γὰρ μὴ ὄντος οὐδὲ ἄνθρωπος ἔσται, ζῷον γὰρ ὁ ἄνθρωπος. Ἀνθρώπου δὲ μὴ ὄντος ἔσται ζῷον, καὶ ὁ ἵππος γὰρ καὶ ὁ κύων

[130] Adică, în general, membrii genului „vietate".
[131] Altfel spus, oricare dintre următoarele trei situații determină o privare de ultimul tip.

specii nu are o [anumită] capacitate pe care neamul/genul[, în general,] o posedă, căci vietatea[130] este capabilă să vadă, dar specia cârtiței, [deşi] aparținând de neamul/genul „vietate", nu e capabilă să vadă); celui de-al patrulea – lipsirea de puterea habituală; celui de-al cincilea – lipsirea de lucrarea deplină, adică de puterea ori făptuitoare, ori suferitoare, şi aceasta este ceea ce am numit mai sus antiteză a celor opuse; iar această ultimă [privare] este caracterizată de următoarele trei[131]: a nu avea deloc ceea ce e firesc să ai, ci a fi lipsit cu totul de acel lucru; [a nu avea] la momentul când este firesc să ai; şi [a nu avea] acolo unde este firesc să ai. De pildă, nu spunem că piatra este oarbă, căci din firea/natura sa nu are habitudinea vederii; nici despre câinele nou-născut nu spunem că este orb, nici despre copilul nou-născut că este ştirb, deoarece pentru ei nu e firesc să aibă [vedere, respectiv dinți,] la momentul respectiv; nici despre picior nu spunem că este orb, căci nu-i firesc ca vietatea să aibă habitudinea vederii în picior. Aşadar, când potrivit [unuia dintre] aceste trei [criterii] este firesc ca [ceva sau cineva] să aibă, şi nu are, vorbim de privare.

60. Despre anterior şi posterior

„Anterior" se împarte în patru semnificații, dintre care principală este cea de „anterior temporal". Propriu-zis, în ce priveşte cele însuflețite anteriorul se numeşte „mai bătrân", iar în cele neînsuflețite – „mai vechi"; prin abuz, cele două denumiri sînt folosite şi una în locul celeilalte. A doua semnificație este cea de „anterior prin fire/natură", adică ceea ce este împreună-introdus, dar nu împreună-introduce, şi împreună-desființează, dar nu este împreună-desființat (de pildă, vietatea e anterioară omului, că dacă [ceva] nu este vietate nu va fi nici om, că vietate este omul, pe când dacă nu este om va [putea] fi vietate, fiindcă şi calul, şi câinele

ζῷά εἰσι· καὶ ἀνθρώπου ὄντος πάντως ἔσται ζῷον, ζῷον γὰρ ὁ ἄνθρωπος. Ζῴου δὲ ὄντος οὐ πάντως ἄνθρωπος ἀλλ᾽ ἴσως ἵππος, κύων· καὶ ταῦτα γὰρ ζῷά εἰσι. —τρίτον τὸ κατὰ τάξιν, ὥσπερ φαμὲν πρῶτον τὸ α, δεύτερον τὸ β, εἶτα τὰ συλλάβια, εἶτα αἱ ψῆφοι. —τέταρτον τὸ κατ᾽ ἀξίαν, ὥς φαμεν· πρῶτον ἐπίσκοπος, εἶτα πρεσβύτερος. Ἐκβάλλουσι δὲ τοῦτον τὸν τρόπον τινές· ἐνδέχεται γὰρ τὸν πρῶτον κατὰ τάξιν ὕστερον εἶναι κατ᾽ ἀξίαν. — πέμπτον, ὥς φαμεν τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν, ὡς ὁ Σωκράτης πρότερος τῆς ἰδίας εἰκόνος· αὐτὸς γάρ ἐστιν αἴτιος τῆς ἰδίας εἰκόνος. Καὶ ὁ πατὴρ πρότερος καὶ μείζων τοῦ υἱοῦ· ὁ γὰρ πατήρ ἐστιν αἴτιος τοῦ υἱοῦ, ἐκ γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς γεννᾶται. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον ἔλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ῥηθέν· «Ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν.»

Ἄλλοι δὲ προστιθέασι τὸ κατ᾽ ἐπίνοιαν, ὡς πρότερον τῶν θεμελίων τὸν τοῖχον. Τοῦτο δὲ ἀνάγεται ὑπὸ τὸν τέταρτον τρόπον, τὸν κατ᾽ ἀξίαν· τὸ γὰρ τῇ ἐπινοίᾳ πρότερον, τοῦτο τῷ πράγματι ὕστερον. Ὁσαχῶς δὲ τὸ πρότερον, τοσαυταχῶς καὶ τὸ ὕστερον. Τὸ δὲ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον οὐκ εἰσι τῶν ὁμωνύμων ἀλλὰ τῶν ἀφ᾽ ἑνός.

61 Περὶ τοῦ ἅμα

Ἅμα λέγεται κυρίως μέν, ὧν ἡ γένεσις ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, οἷον δύο τινὲς ἐγεννήθησαν ἐν τῇ αὐτῇ ῥοπῇ. Οὗτος ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ πρώτῳ τρόπῳ τῶν σημαινομένων τοῦ προτέρου. Δεύτερον σημαινόμενον τῶν ἅμα τὰ ἀλλήλοις

[132] Este, probabil, vorba despre valorile numerice aferente literelor, care erau folosite şi ca cifre.
[133] Grigorie al Nazianzului, *Cuvântul 30, 7*, în *Gregor von Nazianz. Die fünf theologischen Reden*, Düsseldorf, 1963.
[134] *Ioan* 14, 28.

sînt vietăți; și dacă [ceva] este om va fi, negreșit, vietate, că vietate este omul, dar dacă este vietate nu va fi neapărat om, ci va fi, poate, cal sau câine, că și acestea sînt vietăți). A treia este cea de „anterior prin ordine" (ca atunci când zicem că „a" este întâiul, „b" al doilea, pe urmă vin silabele, pe urmă numerele[132]). A patra este cea de „anterior prin demnitate", ca atunci când zicem: „Mai întâi este episcopul, pe urmă preotul"; iar unii resping acest tip [de anterioritate], fiindcă cel ce este primul după ordine poate fi posterior după demnitate. A cincea este atunci când vorbim de pricinuitor și pricinuit (de pildă, Socrate e anterior imaginii sale, fiindcă el este pricinuitorul imaginii, și tatăl e anterior fiului și mai mare decât el, fiindcă tatăl este pricinuitor al fiului, că din tată se naște fiul – drept care și fericitul Grigorie[133] în acest înțeles a luat cele zise de Domnul nostru în sfintele Evanghelii: *Tatăl Meu mai mare decât Mine este*[134]).

Alții adaugă înțelesul cel după plănuire (de pildă, așa cum zidul este anterior temeliei[135]). Această semnificație se încadrează însă în a patra, cea după demnitate, fiindcă ceea ce este anterior ca plănuire e posterior în fapt. Felurile de „posterior" sînt tot atâtea la număr ca cele de „anterior". Anteriorul și posteriorul, ca și mai multul și mai puținul, nu fac parte dintre omonime/echivoce, ci din cele [derivate] de la un lucru[136].

61. Despre simultan

„Simultane" se numesc, propriu-zis, cele ce iau naștere în același timp (de pildă, doi care s-au născut în aceeași clipă). Acest mod este opus primului mod al semnificațiilor anteriorului. În al doilea înțeles, simultane sînt cele ce

[135] Este vorba de intenție și scop: rostul temeliei este cel de a susține pereții.

[136] *V. supra*, capitolul 6.

συνυπάρχοντα καὶ μὴ ὄντα ἕτερον ἑτέρου αἴτιον ἢ αἰτιατὸν ὡς τὸ διπλάσιον καὶ τὸ ἥμισυ· ἅμα γὰρ συνυπάρχουσι καὶ συναναιροῦσιν ἄλληλα καὶ συνεισφέρουσιν. Οὗτος δὲ ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ δευτέρῳ καὶ τῷ πέμπτῳ τρόπῳ τοῦ προτέρου· ἐν μὲν γὰρ τῷ δευτέρῳ οὐ συνεισάγουσιν οὐδὲ συναναιροῦσιν ἄλληλα, ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τὸ μὲν αἴτιον, τὸ δὲ αἰτιατόν. Τρίτον σημαινόμενον τῶν ἅμα τὰ ἀντιδιῃρημένα εἴδη· ἀντιδιῃρημένα δὲ εἴδη λέγεται τὰ ἐκ τῆς αὐτῆς διαιρέσεως κατενεχθέντα οἷον τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον ἐκ τοῦ ζῴου. Οὗτος δὲ ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ πρώτῳ καὶ τῷ δευτέρῳ καὶ σχεδὸν τοῖς ἄλλοις τρισί.

62 Περὶ κινήσεως

Κίνησίς ἐστιν ἐντελέχεια τοῦ δυνάμει, καθὸ τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον ὁ χαλκὸς δυνάμει ἐστὶν ἀνδριάς· δύναται γὰρ ὁ χαλκὸς ἀπολαβεῖν τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος. Ἐντελέχεια οὖν ἐστι τοῦ χαλκοῦ τοῦ δυνάμει ὄντος ἀνδριάντος τὸ διαλύεσθαι, τὸ διαπλάττεσθαι, τὸ διαξέεσθαι, ἅπερ εἰσὶ κινήσεις. Ἐν ὅσαις οὖν κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ δυνάμει, ἐν ταύταις θεωρηθήσεται ἡ κίνησις· ἐν ὅσαις δὲ οὐ θεωρεῖται τὸ δυνάμει, οὐδὲ ἡ κίνησις θεωρηθήσεται. Θεωρεῖται οὖν ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἐν τῷ ποσῷ, ἐν τῷ ποιῷ, ἐν τῇ ποῦ κατηγορίᾳ. Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ

---

[137] *V. supra*, nota 63. [138] *V. supra*, nota 101.

[139] Definiție aristotelică clasică, din care se vede cu ușurință că în această tradiție filosofică mișcarea este altfel înțeleasă decât în mentalitatea modernă. În ce privește termenul „entelehie", acesta a fost creat de Aristotel din ἐντελής („deplin", „împlinit") și ἔχειν („a avea [ca habitudine]"), cu aluzie la deja existentul în vocabularul filosofic ἐνδελέχεια („continuitate" sau „persistență"); el este convergent cu cel de „lucrare" (ἐνέργεια), însă nuanțele convergenței lor continuă să fie subiect de dezbateri aprinse între specialiștii în filosofie antică. Pentru un tratament modern detaliat al acestei definiții și a semnificației sale

coexistă fără ca unul dintre ele să fie pricinuitor al celuilalt sau pricinuit de el (de pildă, dublul şi jumătatea, fiindcă acestea coexistă simultan, şi se împreună-introduc reciproc, şi se împreună-desfiinţează[137]). Modul acesta este opus celui de-al doilea mod şi celui de-al cincilea mod al anteriorului, fiindcă în cel de-al doilea nu se împreună-introduc, nici nu se împreună-desfiinţează reciproc, iar în cel de-al cincilea unul e pricinuitor, iar celălalt – pricinuit. În al treilea înţeles, simultane sînt speciile împărţite opoziţional[138], iar „împărţite opoziţional" se numesc speciile rezultate din aceeaşi diereză (cum ar fi raţionalul şi iraţionalul, [rezultate] din vietate). Acest mod este opus primului şi celui de-al doilea [moduri ale anteriorului], iar în mod aproximativ şi celorlalte trei.

62. Despre mişcare

Mişcarea este entelehia[139] a ceea ce e, în mod potenţial, ceva (de pildă, arama e, potenţial, statuie, fiindcă poate lua formă de statuie; aşadar, entelehia aramei – care e, potenţial, statuie – este cea a fi topită, modelată, şlefuită – şi toate acestea sînt mişcări). Aşadar, în toate categoriile în care se consideră/observă potenţa se consideră/observă şi mişcarea, iar în câte nu se consideră/observă potenţa nu se consideră/observă nici mişcarea. Aşadar, mişcarea se consideră/observă în categoria fiinţei/substanţei, în cea a cantităţii, în cea a calităţii, în cea a „unde"-lui: în fiinţă/substanţă ca naştere

---

v. importantul articol publicat de A. Kosman în *Phronesis*, vol. 14, no. 1 (1969), pp. 40-62, şi dezvoltarea ulterioară a ideilor acestuia în A. Kosman, *The Activity of Being*, cap. 2, *passim*, Harvard University Press, 2013, unde autorul pledează pentru o înţelegere a entelehiei în contextul respectiv ca „realizare" în sensul de împlinire-**rezultat**, nu **proces** de actualizare. În privinţa semnificaţiei termenului ἐντελέχεια şi a relaţiei acestuia cu cel de ἐνέργεια v. şi George Blair, *Energeia kai Entelecheia: "Act" in Aristotle*, University of Ottawa Press, 1992, *passim*.

γένεσις καὶ φθορά, ἐν δὲ τῷ ποσῷ αὔξησις καὶ μείωσις, ἐν δὲ τῷ ποιῷ ἀλλοίωσις, ἐν δὲ τῇ ποῦ τὸ κύκλῳ φερόμενον, ὅπερ καλεῖται περιφορά, καὶ τὸ ἐπ᾽ εὐθείας κινούμενον, ὅπερ λέγεται ἐπ᾽ εὐθείας κίνησις. Τῆς δὲ ἐπ᾽ εὐθείας κινήσεως διαφοραί εἰσιν ἕξ· τὸ ἄνω, τὸ κάτω, τὸ ἔσω, τὸ ἔξω, τὸ δεξιά, τὸ ἀριστερά. Διὸ μετὰ τῆς περιφορᾶς ἑπτὰ τοπικαὶ κινήσεις εἰσί·

πᾶν γὰρ μεταβαλλόμενον ἢ καθ᾽ αὑτὸ μεταβάλλεται ἢ κατά τι τῶν ἐν αὐτῷ ἢ κατά τι τῶν περὶ αὐτό· καὶ εἰ μὲν καθ᾽ αὑτό, ποιεῖ γένεσιν καὶ φθοράν· εἰ δὲ κατά τι τῶν ἐν αὐτῷ ἢ κατὰ τὸ ποσόν, καὶ ποιεῖ αὔξησιν καὶ μείωσιν, ἢ κατὰ τὸ ποιόν, καὶ ποιεῖ ἀλλοίωσιν· εἰ δὲ κατὰ τὸ περὶ αὐτό, ποιεῖ τὴν κατὰ τόπον μεταβολήν· ὁ γὰρ τόπος οὔτε αὐτό ἐστι κινούμενον οὔτε τι τῶν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ τοῖς κινουμένοις παρέπεται καὶ περὶ τὰ κινούμενά ἐστι.

Διαφέρει δὲ γένεσις καὶ φθορά· γένεσις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πρόοδος· ὅπερ γὰρ οὐκ ἦν πρότερον, τοῦτο γίνεται. Ἡ δὲ φθορὰ τὸ ἀνάπαλιν ἀπὸ τοῦ ὄντος ἐπὶ τὸ μὴ εἶναι μεταβολή. — αὔξησις δὲ καὶ μείωσις· αὔξησις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἐπὶ τὸ μεῖζον κίνησις· μείωσις δὲ ἡ ἐπὶ τὸ ἔλαττον. —ἐν δὲ τῇ ἀλλοιώσει πάλιν τὰ ἀντικείμενα πάθη, θερμότης ψύξει, τῷ λευκῷ τὸ μέλαν. Ἀντίκειται τοίνυν τῇ μὲν γενέσει φθορά, τῇ δὲ αὐξήσει μείωσις, τῇ δὲ ἀλλοιώσει τὸ ἀντικείμενον καὶ ἡ ἠρεμία. Ἀντικείμενον μὲν θερμάνσει ψύξις ἠρεμία τε· ὅταν γὰρ λάβῃ πέρας τὸ θερμαινόμενον καὶ ἔλθῃ ἐπὶ τὴν ἄκραν θερμότητα, ἠρεμεῖ καὶ παύεται τοῦ θερμαίνεσθαι. Οὕτω καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ καὶ ἡ ἐναντία κίνησις ἀντίκειται καὶ ἡ ἠρεμία, ἐναντία μέν, ὡς ἡ ἄνω κίνησις τῇ κάτω ἠρεμίᾳ τε· ἐὰν γὰρ βῶλον ῥίψῃ τις ἐπὶ τὰ ἄνω, οὐ πρότερον ἐπὶ τὰ κάτω

[139a] Am preferat să traducem termenul „φθορὰ" prin extincție, deşi în mod tradițional a fost tradus „stricăciune". Aici evident termenul se referă mai mult la sfârşit, decât la acel proces al degenerescenței. Mai mult termenul „extincție" luat şi literal nu exclude acest proces.

[140] În ceea ce se mişcă.

şi extincţie[139a], în cantitate ca înmulţire şi împuţinare, în calitate ca schimbare, iar în „unde" ca mişcare în cerc, ce se numeşte „mişcare circulară" şi ca mişcare în linie dreaptă, ce se numeşte „mişcare rectilinie". Deosebirile/distincţiile mişcării în linie dreaptă sînt şase: în sus, în jos, înăuntru, înafară, la dreapta, la stânga. Prin urmare, împreună cu mişcarea circulară sînt şapte mişcări spaţiale.

Orice se [stră]mută se strămută ori ca atare, ori din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt în el, ori din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt împrejurul lui – şi dacă se [stră]mută ca atare, asta constituie naştere şi extincţie; dacă se [stră] mută din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt în el se mută ori cantitativ (şi asta constituie înmulţire şi împuţinare), ori calitativ (şi asta constituie schimbare); iar dacă se [stră]mută din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt împrejurul lui, asta constituie [stră]mutarea cea după loc, fiindcă locul nu e nici însuşi ceea ce se mişcă, nici ceva dintre cele ce sînt în aceasta[140], ci însoţeşte cele care se mişcă şi este împrejurul lor.

Naşterea şi extincţia se deosebesc între ele, fiindcă naşterea este purcedere din nefiinţă în fiinţă (fiindcă se naşte ceea ce înainte nu era), pe când extincţia este, dimpotrivă, [stră]mutarea din fiinţă în nefiinţă. [Se deosebesc între ele, de asemenea,] înmulţirea şi împuţinarea, fiindcă „înmulţire" înseamnă mişcare spre mai mult, pe când „împuţinare" – mişcare spre mai puţin. Şi în schimbare, iarăşi, se găsesc afectele opuse: căldura [opusă] răcelii, negrul [opus] albului. Aşadar, naşterii îi este opusă extincţia, înmulţirii – împuţinarea, iar schimbării – contrariul corespunzător, precum şi repausul. Opuse încălzirii sînt răcirea şi repausul, fiindcă atunci când ceea ce este încălzit ajunge la limită şi la temperatura maximă, ajunge în stare de repaus şi încetează să se mai încălzească. Aşijderea, mutării îi sînt opuse şí mişcarea de sens contrar, şí repausul – [mişcarea] de sens contrar aşa cum[, de pildă,] mişcarea în sus este contrară mişcării în jos şi repausului (că

κινηθήσεται, πρὶν ἠρεμία τις γένηται. Τῇ δὲ οὐρανίᾳ κινήσει οὐκ ἔστιν ἐναντία κίνησις.

Δοκεῖ δὲ ἡ ἀλλοίωσις παρέπεσθαι ταῖς λοιπαῖς κινήσεσι· καὶ γὰρ καὶ τὸ γινόμενον καὶ τὸ φθειρόμενον καὶ τὸ αὐξάνον καὶ τὸ μειούμενον καὶ τὸ κινούμενον κατὰ τόπον πάντως ἀλλοιοῦται. Ἐπὶ δὲ τῶν φυσικῶν κινήσεων, εἰ καὶ εὑρίσκομεν παρεπομένην τὴν ἀλλοίωσιν ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐνδέχεται ἀλλοιοῦσθαι μέν, μὴ μέντοι δὲ κινεῖσθαι καθ᾽ ἑτέραν κίνησιν, ὡς ἐπὶ λίθου· οὗτος γὰρ θερμαίνεται καὶ ψύχεται καὶ οὔτε αὔξει οὔτε γίνεται· καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως. Ὥστε εἰ καὶ παρέπεται ἀλλοίωσις ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐνδέχεται καθ᾽ αὑτὴν θεωρεῖσθαι· ὅθεν ὁμολογεῖται αὐτῶν τὸ διάφορον.

Κίνησιν δὲ λέγει Ἀριστοτέλης τὴν μεταβολήν. Ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ λόγῳ τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως ἀπέδειξεν, ὅτι γένεσις καὶ φθορὰ μεταβολαὶ μέν εἰσι, κινήσεις δὲ οὔκ εἰσι, διότι ἡ κίνησις σῳζομένου τοῦ πράγματος γίνεται. Εἰ δὲ καὶ τῇ ἀλλοιώσει καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ ἔφημεν δύο ἐναντία εἶναι, τήν τε κίνησιν καὶ τὴν ἠρεμίαν, ἰστέον, ὡς οὐκ ἀδύνατον κατ᾽ ἄλλο καὶ ἄλλο δύο ἑνὶ εἶναι ἐναντία· ἠρεμία μὲν γὰρ ὡς λῆξις καὶ στέρησις, ἡ δὲ ἀντικειμένη κυρίως ὡς θερμάνσει ψύξις.

63 Περὶ τοῦ ἔχειν

Τὸ ἔχειν κατὰ ὀκτὼ τρόπους λέγεται· —ἢ γὰρ ὡς ἕξιν ἢ διάθεσιν ἢ ἄλλην ποιότητα· λεγόμεθα γὰρ ἔχειν ἐπιστήμην καὶ ἀρετήν. —ἢ ὡς ποσόν· λέγεται γὰρ τρίπηχυ μέγεθος ἔχειν τὸ ξύλον. —ἢ ὡς οὐσίαν περὶ οὐσίαν, ὅπερ

[141] Φυσικὴ ἀκρόασις – lucrare mai cunoscută sub denumirea latină de *Physica*, tradusă de obicei în limba română ca *Fizica*, ceea ce nu redă în mod adecvat tema reală a acestui opus aristotelic. „Fizica" Stagiritului tratează probleme nu de fizică în înțelesul modern al cuvântului, ci mai degrabă de filosofie naturală. *Fizica* 224b.

dacă aruncă cineva un bulgăre de pământ în sus, acesta nu se mişcă în jos până când nu ajunge mai întâi într-o stare de anumit repaus). Nu există însă mişcare contrară celei cereşti.

Schimbarea pare a însoţi celelalte mişcări, fiindcă, negreşit, şí ceea ce se naşte, şi ceea ce suferă extincţie, şí ceea ce se înmulţeşte, şi ceea ce se împuţinează, şí ceea ce se mişcă spaţial se schimbă. Deşi în cazul mişcărilor fireşti/naturale vedem că schimbarea însoţeşte celelalte mişcări, e cu putinţă, totuşi, ca ceva să se schimbe, dar să nu se mişte cu altă mişcare (cum se întâmplă cu piatra, fiindcă aceasta se încălzeşte şi se răceşte, dar nu se înmulţeşte, nici nu se naşte; la fel şi celelalte). Aşa încât deşi schimbarea însoţeşte celelalte mişcări, ea poate fi totuşi considerată/observată ca atare, drept care este recunoscută deosebirea/distincţia dintre ele.

Aristotel numeşte „mişcare" [stră]mutarea, căci în al cincilea *Cuvânt* din lecturile despre natură[141] a demonstrat că naşterea şi extincţia sînt [stră]mutări, dar nu mişcări, fiindcă mişcarea are loc atunci când lucrul [respectiv] se conservă; şi deşi am spus că schimbării şi [stră]mutării celei după loc le sînt contrarii două lucruri (adică mişcarea şi repausul), trebuie ştiut că nu e cu neputinţă ca [două lucruri diferite] să fie, din două perspective diferite, contrarii unuia singur (repausul – ca încetare [a mişcării] şi privare [de mişcare], iar [mişcarea] de sens opus – în înţelesul propriu, aşa cum răcirea este contrarie încălzirii).

63. Despre a avea

„A avea" se spune în opt moduri: ori în sensul de a avea o habitudine, sau dispoziţie, sau altă calitate (că spunem: „a avea ştiinţă" şi „[a avea] virtute"); ori în sensul de a avea o [anumită] cantitate (că spunem: „lemnul are mărimea de trei coţi"); ori în sensul de fiinţă/substanţă împrejur de fiinţă/substanţă, care este un neam/gen de ordinul cel mai

ἐστὶ γενικώτατον γένος. Τοῦτο δέ—ἢ περὶ ὅλον τὸ σῶμα ὡς χιτών—ἢ περί τι μέρος ὡς δακτύλιος ἐν δακτύλῳ—ἢ ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· λεγόμεθα γὰρ ἔχειν χεῖρα· —ἢ ὡς ἐν ἀγγείῳ, ὡς λέγομεν οἶνον ἔχειν τὸ κεράμιον, —ἢ ὡς κτῆμα· λεγόμεθα γὰρ οἰκίαν ἔχειν ἢ ἀγρόν, λεγόμεθα δὲ καὶ γυναῖκα ἔχειν, καὶ ἡ γυνὴ ἄνδρα ἔχειν. Ἔοικε δὲ οὗτος ὁ τρόπος ἀλλότριος εἶναι τοῦ ἔχειν, ἐπειδὴ ἀντιστρέφει· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον σημαίνει ἔχειν τὸν ἄνδρα γυναῖκα ἢ τὴν γυναῖκα ἄνδρα, οὐδὲ γὰρ ἕτερον ἑτέρου ἐπικρατεῖ, ἀλλ᾿ ἴσως καὶ ἀδιαφόρως ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ ὁ κτήτωρ ἔχει κτῆμα καὶ τὸ κτῆμα κτήτορα καὶ ἀντιστρέφει, ἀλλ᾿ οὐχ ὡς ἀνὴρ γυναῖκα καὶ γυνὴ ἄνδρα· ὁ γὰρ κτήτωρ αὐτοκρατὲς καὶ κυριώτατόν ἐστι τοῦ κτήματος, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ὁ μὲν κτήτωρ ἔχειν λέγεται, τὸ δὲ κτῆμα ἔχεσθαι. Δῆλον δέ, ὅτι τὸ ἔχειν τῶν ὁμωνύμων ἐστί.

Τινὲς τὰς αὐτὰς διαφορὰς λέγουσι τοῦ ἔχειν, ὅσας καὶ τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν· ὡς γὰρ τὰ ποιοῦντα καὶ πάσχοντα ἢ ἔμψυχά ἐστιν ἢ ἄψυχα, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἢ ἔμψυχόν ἐστι τὸ ἔχον καὶ τὸ ἐχόμενον ἢ ἄψυχον. Πῶς οὖν τῶν διαφόρων γενῶν αἱ αὐταὶ διαφοραὶ ἔσονται; Ἀλλ᾿ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἔχον ἢ περὶ ὅλον τὸ σῶμά ἐστιν ἢ περὶ μέρος, καὶ πάλιν τοῦτο ἢ ἀμυντήριόν ἐστιν ἢ κόσμος.

64 Περὶ ἀποφάνσεως, ἀποφάσεώς τε καὶ καταφάσεως

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις ἀπόφανσις λέγεται. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστιν ἡ σημαίνουσα, τί τινι ὑπάρχει, τουτέστι τί ὑπάρχει τις· οἷον «Σωκράτης σοφός ἐστι», «Σωκράτης περιπατεῖ». Ἀπόφασις δὲ ἡ δηλοῦσα τὸ μὴ ὑπάρχον τινὶ ἤγουν τί οὐκ ἔστι τις, οἷον «ὁ δεῖνα οὐκ ἔστι σοφός», «ὁ δεῖνα οὐ περιπατεῖ». Ἐπειδὴ δὲ

general şi care poate fi ori împrejurul întregului corp (ca haina), ori împrejurul unei părţi (ca inelul pe deget), ori ca partea într-un întreg (căci spunem că avem mână), ori ca într-un vas (ca atunci când spunem că vasul are vin), ori ca ceva posedat (căci spunem că avem casă sau ţarină, şi că avem soţii, şi că soţia are soţ). Modul acesta pare a fi străin de „a avea", deoarece este reflexiv (că nu înseamnă că soţul o are pe soţie mai mult decât soţia îl are pe soţ, că nu îl stăpâneşte unul pe celălalt, ci [se] au [unul pe celălalt] deopotrivă şi fără deosebire; cu toate că şi proprietarul are proprietatea, şi proprietatea are proprietar, şi există aici reflexivitate, totuşi există nu în sensul în care soţul are soţie şi soţia are soţ, fiindcă proprietarul dispune de proprietate la modul absolut, şi pentru aceasta se spune că proprietarul are, iar proprietatea este avută). Este vădit, deci, că „a avea" face parte dintre omonime/echivoce.

Unii spun că „a avea" prezintă tot atâtea deosebiri/distincţii câte au „a face/făptui/acţiona" şi „a suferi/a fi afectat" (că după cum cele ce fac/făptuiesc/acţionează şi cele ce sufe-ră/sînt afectate sînt ori însufleţite, ori neînsufleţite, aşa şi aici ceea ce are şi ceea ce e avut e ori însufleţit, ori neînsufleţit). Cum, dar, pot neamuri/genuri diferite să aibă aceleaşi deosebiri/distincţii? Ei bine, se poate spune că ceea ce are este ori împrejurul întregului corp, ori împrejurul unei părţi, şi, iarăşi, că aceasta este ori apărătoare, ori podoabă.

64. Despre aserţiune, şi negaţie, şi afirmaţie

Trebuie ştiut că afirmaţia şi negaţia se numesc aserţiuni. Afirmaţia este cea care semnifică ce [anume] subzistă în cineva, altfel spus ce [anume] este cineva (de pildă, „Socrate este înţelept", „Socrate umblă"), pe când negaţia arată ce nu subzistă, altfel spus ce [anume] nu este cineva (de pildă, „cutare nu este înţelept", „cutare nu umblă"). Iar întrucât

πάσῃ καταφάσει ἀντίκειται ἀπόφασις καὶ πάσῃ ἀποφάσει κατάφασις, ἡ ἀπόφασις ἡ ἀντικειμένη τῇ καταφάσει καὶ ἡ κατάφασις ἡ ἀντικειμένη τῇ ἀποφάσει ἀντίφασις λέγεται· ἀνάγκη δὲ τὴν μίαν ψεύδεσθαι καὶ τὴν μίαν ἀληθεύειν.

65 Περὶ ὅρου καὶ προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι σκοπὸν ἔχει ἡ λογικὴ πραγματεία περὶ τῆς ἀποδείξεως. Ἡ δὲ ἀπόδειξις συλλογισμός ἐστιν· ὁ δὲ συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ δύο ἀληθῶν προτάσεων καὶ τοῦ συμπεράσματος· οἷον θέλων ἀποδεῖξαι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, λέγω, ὅτι πᾶν ἀεικίνητον ἀθάνατόν ἐστιν· αὕτη πρότασίς ἐστιν. Εἶτα λέγω καὶ δευτέραν πρότασιν· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητός ἐστιν· εἶτα τὸ συμπέρασμα· Ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατός ἐστιν. Ἑκάστη δὲ πρότασις ἐξ ὅρων σύγκειται, ἑκάστη γὰρ λέξις τῆς προτάσεως ὅρος λέγεται· ὅρος γάρ ἐστιν, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις. Οἷον ἡ πρότασις λέγει· Πᾶν ἀεικίνητον ἀθάνατόν ἐστι· τὸ «Πᾶν» ὅρος λέγεται ὡς μέρος προτάσεως καὶ τὸ «ἀεικίνητον» ὁμοίως ὅρος λέγεται καὶ τὸ «ἀθάνατον» ὅρος λέγεται καὶ τὸ «ἐστιν» ὅρος λέγεται.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι δεῖ τὰς προτάσεις ἀληθεῖς εἶναι καὶ τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖν ταῖς προτάσεσιν. Εἰ γὰρ εὑρεθῇ ἡ μία τῶν προτάσεων ψευδὴς ἢ τὸ συμπέρασμα, παραλογισμός ἐστι καὶ οὐ συλλογισμός. Ἁπλῆ φωνή, ὄνομα, ῥῆμα, φάσις, ὅρος· ταῦτα τὰ πέντε κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσι, μόνον δὲ κατὰ τὴν σχέσιν ἐστὶν αὐτῶν ἡ διαφορά· οἷον ἄνθρωπος ὡς μὲν ἁπλῶς σημαντικόν τινος λέγεται ἁπλῆ φωνή, ὡς δὲ ὑποκείμενον λέγεται ὄνομα, ὡς δὲ τάξιν ἐπέχον κατηγορουμένου λέγεται ῥῆμα, ὡς δὲ μέρος καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως λέγεται φάσις, ὡς δὲ μέρος προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ λέγεται ὅρος.

[142] *V. supra*, cap. 5.

[143] În lb. elină atât termenul „afirmație" (κατάφασις), cât şi cel de „negație" (ἀπόφασις), provin de la „spunere" (φάσις) – cum s-ar zice, „spunere pozitivă", respectiv „spunere negativă".

oricărei afirmații i se opune o negație și oricărei negații i se opune o afirmație, negația opusă afirmației și afirmația opusă negației se numesc „contradicție" – și în mod necesar una dintre ele este falsă, iar cealaltă – adevărată.

65. Despre termen, și premisă, și silogism

Trebuie știut că scopul logicii privește demonstrația, iar demonstrația este silogism, iar silogismul este alcătuit din două premise adevărate și din concluzie (de pildă, vrând să argumentez că sufletul este nemuritor, spun că orice este pururea-mișcător este nemuritor: aceasta este o premisă; pe urmă, spun și premisa a doua: „sufletul este pururea-mișcător"; urmează concluzia: „așadar, sufletul este nemuritor"). Fiecare premisă este alcătuită din termeni, căci fiecare cuvânt al premisei se numește „termen", întrucât termenul este rezultatul descompunerii premisei (de pildă, premisa glăsuiește: „orice este pururea-mișcător este nemuritor"; „orice" se numește „termen" în calitate de parte a premisei, șí „pururea-mișcător" așijderea se numește „termen", șí „nemuritor" se numește „termen", și „este" tot „termen" se numește).

Trebuie știut că premisele trebuie să fie adevărate și concluzia trebuie să rezulte în mod logic din premise (că dacă una dintre premise ori concluzia va fi falsă, avem de-a face cu un paralogism, nu cu un silogism). Sunet[142] simplu, nume, verb, spunere, termen: acestea cinci nu se deosebesc una de alta cu nimic în ce privește subiectul, ci numai în privința relației (de pildă, „om", din perspectiva în care semnifică ceva pur și simplu, se numește „sunet simplu", ca subiect se cheamă „nume", când are funcție de predicat se cheamă „verb", ca parte a afirmației și negației se cheamă „spunere"[143], iar ca parte a premisei și silogismului se cheamă „termen").

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν τῇ προτάσει ἤτοι τῇ καταφάσει καὶ ἀποφάσει τὸ μὲν ὑποκείμενον ὄνομα λέγεται, τὸ δὲ κατηγορούμενον λέγεται ῥῆμα. Οἷον κατάφασίς ἐστιν· Ἄνθρωπος περιπατεῖ, τὸ «ἄνθρωπος» ὑποκείμενόν ἐστι καὶ λέγεται ὄνομα, τὸ «περιπατεῖ» τάξιν ἐπέχει κατηγορουμένου καὶ λέγεται ῥῆμα· «Σωκράτης καλός ἐστι», τὸ «Σωκράτης» ὑποκείμενόν ἐστι καὶ λέγεται ὄνομα, τὸ «καλός ἐστι» τάξιν ἐπέχει κατηγορουμένου καὶ λέγεται ῥῆμα ὡς μέρος καταφάσεως, εἰ καὶ παρὰ τοῖς γραμματικοῖς ὄνομα λέγεται τὸ «καλός». Καὶ ἁπλῶς, ᾧτινι ἀκολουθεῖ τὸ «ἐστι», ῥῆμά ἐστι καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει καὶ ἐν τῇ καταφάσει, κἂν ὄνομά ἐστι κἂν ῥῆμα, ῥῆμα λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὡς κατηγορούμενον.

Ἰστέον, ὅτι τὰ πέντε ταῦτα οὐδὲν ἀλλήλων διενηνόχασιν, ἀπόφανσις, πρότασις, πρόβλημα, ἔνστασις, συμπέρασμα. Ὅταν γὰρ ἁπλῶς ἀποφαίνωμαι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστιν, ἀπόφανσις λέγεται. Ὅταν δὲ ὡς μέρος συλλογισμοῦ ληφθῇ, τότε πρότασίς ἐστιν τὸ λέγειν· Ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστιν. Ἡνίκα δέ τις ἐνίσταται πρὸς τὴν πρότασιν λέγων· Πόθεν δῆλον, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι; τότε τὸ τοιοῦτον ἔνστασις προσαγορεύεται. Ἡνίκα δὲ πάλιν προτείνομεν εἰς ζήτησιν· Ἆρα ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι; καλεῖται πρόβλημα. Ὅτε δὲ ἐκ προτάσεως συναχθῇ, καλεῖται συμπέρασμα, οἷον· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητός ἐστι, τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον, ἐκ τῶν προτάσεων τούτων συνάγεται· Ἆρα ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· τοῦτό ἐστι συμπέρασμα.

Πρότασίς ἐστι λόγος ἀποφαντικός τινος ἀπό τινος, ὅπερ ἐστὶν ἀπό φασις, οἷον «Σωκράτης οὐ γελᾷ», ἤ τινος κατά τινος, ὅπερ ἐστὶ κατά φασις, ὡς «Σωκράτης γελᾷ». Ὅρος ἐστίν, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις. Συλλογισμός ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἤγουν ὁμολογηθέντων ἕτερον ἐξ ἀνάγκης τῶν κειμένων συμβαίνει διὰ τὰ κείμενα· διὰ γὰρ τὰς κειμένας προτάσεις γίνεται τὸ συμπέρασμα μὴ δεόμενον ἔξωθεν ἑτέρας τινὸς συστάσεως. Πρόβλημά

Trebuie ştiut că în premisă – adică în afirmaţie şi negaţie – subiectul se cheamă „nume", iar predicatul se cheamă „verb" (de pildă, avem afirmaţia: „omul umblă"; „omul" este subiect şi se cheamă „nume", „umblă" are funcţie de predicat şi se cheamă „verb"; „Socrate e frumos" – „Socrate" este subiect şi se cheamă „nume", „e frumos" are funcţie de predicat şi se cheamă, ca parte a afirmaţiei, „verb", deşi în gramatică „frumos" se cheamă „nume"). Pe scurt, orice cuvânt căruia îi urmează „este" e verb şi în negaţie, şi în afirmaţie: indiferent că este nume sau verb, la filosofi se cheamă „verb", întrucât este predicat.

Este de ştiut că acestea cinci nu se deosebesc cu nimic una de alta: aserţiunea, premisa, problema, obiecţia, concluzia – fiindcă atunci când enunţ, pur şi simplu, că sufletul este nemuritor, asta se cheamă „aserţiune"; când acelaşi lucru este luat ca parte a unui silogism, când spunem: „sufletul este nemuritor" avem de-a face cu o premisă; când cineva obiectează faţă de premisă, zicând: „De unde se vede că sufletul este nemuritor?", aşa ceva se cheamă „obiecţie"; când, iarăşi, propunem spre investigare: „Oare sufletul este nemuritor?", se cheamă „problemă", iar când se conchide din premisă se numeşte „concluzie" (de pildă, „sufletul este pururea-mişcător", „ceea ce este pururea-mişcător este nemuritor", iar din premisele acestea se conchide: „aşadar, sufletul este nemuritor", şi aceasta este concluzie).

Premisa/propoziţia este zicere asertivă care arată ori că ceva lipseşte cuiva (ceea ce este negaţie – de pildă, „Socrate nu râde"), ori că ceva este prezent la cineva (ceea ce este afirmaţie – de pildă, „Socrate râde"). Termenul este rezultatul descompunerii premisei. Silogismul este zicere în care, fiind stabilite – altfel spus admise – două lucruri, din cele stabilite reiese în mod necesar [şi] altceva, [şi reiese] în virtutea lor, căci în virtutea premiselor stabilite se trage concluzia, fără să mai fie nevoie de vreo confirmare exterioară. Problema

ἐστι θεώρημα συντεῖνον εἰς αἵρεσιν καὶ φυγὴν ἤγουν εἰς ἄρνησιν καὶ συγκατάθεσιν πρὸς γνῶσιν καὶ θεωρίαν. Πύσμα ἐστὶν ἐρώτημα διεξοδικὴν ἤγουν πλατεῖαν ἀπαιτοῦν ἀπό κρισιν· διαφέρει γὰρ ὁ ἐρωτηματικὸς λόγος τοῦ πυσματικοῦ, ὅτι τῷ μὲν ἐρωτηματικῷ ταχεῖα ἕπεται ἡ ἀπόκρισις ἤγουν δι' ὀλίγων, τῷ δὲ πυσματικῷ χρονία καὶ διὰ πολλῶν. Διαλογικὸς χαρακτὴρ λέγεται ὁ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν. Ἔνστασίς ἐστιν ἡ ἐκ προοιμίων ἀνατρέπουσα τὸν λόγον. Ἀντιπαράστασις δὲ ἡ δεχομένη μὲν τὸν λόγον ὡς ἀληθῆ, δεικνύουσα δέ, ὡς οὐδὲν βλάπτει πρὸς τὸ προκείμενον. Λημμάτιόν ἐστιν, ὅπερ εἴληπται ὡς ὁμολογούμενον πρὸς κατασκευήν τινος. Αἵρεσίς ἐστι δόξα πλειόνων ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους μὲν συμφωνούντων, πρὸς ἄλλους δὲ διαφωνούντων. Κοινὴ δὲ ἔννοιά ἐστιν ἡ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένη, οἷον ὅτι ἔστιν ἥλιος. Θέσις δέ ἐστι παράδοξος ὑπόληψίς τινος τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ γνωρίμων ἤγουν ξένη ἔννοια ὡς ὁ Παρμενίδου λόγος, ὅτι ἓν ἔλεγε τὸ ὄν, καὶ ὡς ὁ Ἡρακλείτου, ὅτι πάντα κινεῖται.

Κοινόν ἐστι τὸ ἐν πολλοῖς θεωρούμενον ἢ πολλῶν κατηγορούμενον. Κοινὸν δὲ τετραχῶς λέγεται· ἢ τὸ εἰς τὰ μέρη διαιρετὸν ὡς ἡ κληρουχουμένη γῆ· ἢ τὸ ἀδιαιρέτως ἐν χρήσει κοινῇ λαμβανόμενον, οὐχ ἅμα δὲ ὡς εἷς δοῦλος ἢ εἷς ἵππος δύο δεσποτῶν ποτὲ μὲν τοῦδε, ποτὲ δὲ τοῦδε τὴν κέλευσιν πληρῶν· ἢ τὸ ἐν προκαταλήψει ἰδιοποιούμενον, εἰς δὲ τὸ κοινὸν ἀναπεμπόμενον ὡς ὁ ἐν θεάτρῳ τόπος ἢ ἐν βαλανείῳ· ἢ τὸ

[144] Precizarea „cognitivă şi teoretică" e mai uşor de înţeles din perspectiva *Introducerii* lui Elias la *Isagoga* lui Porphyrios: „Alt paradox: dacă filosofia le cunoaşte pe toate cele ce sînt, înseamnă că celelalte ştiinţe sînt de prisos, fiindcă rămân lipsite de subiect. La aceasta răspundem că filosofia are **doar cognitiv şi teoretic** ca subiect toate cele ce sînt, pe când celelalte arte/meşteşuguri le au ca subiect pentru a **făptui** ceva în privinţa lor... De pildă, trupurile omeneşti sînt subiect pentru filosof doar ca acesta să cunoască firea/natura şi elementele lor, iar pentru medic – ca să lucreze sănătatea lor" (Elias, *Introducere la Porphyrios*, p. 11, rr. 3-11, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 18.1, Berlin, 1900).

e o investigație ce duce la alegere sau evitare – altfel spus negare sau afirmare – cognitivă și teoretică[144]. Interogarea este întrebare care necesită un răspuns amănunțit, adică pe larg (deoarece zicerea întrebătoare se deosebește de cea interogativă prin faptul că celei întrebătoare îi urmează un răspuns grabnic, adică pe scurt, pe când celei interogative – unul lung și pe larg). Caracter dialogic are ceea ce e sub formă de întrebări și răspunsuri. Obiecția este ceea ce răstoarnă din capul locului cele spuse [de oponent]. Antiparastaza acceptă cele spuse [de oponent] ca fiind adevărate, dar pe de altă parte dovedește că ele n-au nici o relevanță în ce privește chestiunea discutată. Lemă/axiomă este ceea ce-i asumat [ca adevărat] în scopul unei argumentații. Eresul[145] este părerea mai multor oameni care sînt de acord între ei, însă în dezacord cu alții. Concept comun este ceva acceptat de toți (cum ar fi că soarele există). Teza este o supoziție paradoxală, altfel spus o idee neobișnuită, a unui filosof de marcă (precum cuvântul lui Parmenide, că úna este ceea ce este, sau al lui Heraclit, că toate se mișcă).

Comun este ceea ce se consideră/observă în multe ori se predică în privința multora. Cuvântul „comun" se folosește în patru sensuri: ori ca ceea ce se poate împărți în părți (de pildă, pământul divizat în loturi[146]); ori ceea ce este luat, fără împărțire, în folosință comună, dar nu și simultană (de pildă, un rob sau un cal ce are doi stăpâni și uneori împlinește porunca unuia, alteori pe a celuilalt); ori ceea ce este particular în virtutea ocupării, însă revine [ulterior] în folosința obștească (de pildă, locul de la teatru sau din baia publică); ori ceea ce se prezintă în mod indivizibil uneia și aceleiași considerații comune (de pildă, glasul crainicului). În acest [ultim] mod trebuie să înțelegem expresia „a căror

[145] Aici este mai degrabă sensul de „curent de gândire".

[146] Se are în vedere, probabil, vorba de sistemul așa-numitei devălmășii, în care pământul unei comunități era divizat în loturi atribuite prin rotație.

ἀδιαιρέτως εἰς κοινὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν προβαλλόμενον ὡς ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον χρὴ ληφθῆναι ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων τὸ «ὧν ὄνομα κοινόν».

Καθ᾽ αὑτό ἐστι τὸ πρώτως καὶ κατ᾽ οὐσίαν προσόν τινι καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκὸς ὡς τὸ λογικὸν τῷ ἀνθρώπῳ. Καθόλου ἐστὶ τὸ πολλὰ σημαῖνον ὡς ἄνθρωπος, ζῷον, οὐσία. Κατὰ συμβεβηκός ἐστιν, ὃ δύναται ὑπάρχειν τινὶ καὶ μὴ ὑπάρχειν ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν. Ποιεῖν λέγεται ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν, ἐφ᾽ ὧν διαμένει τὸ γινόμενον ὡς ἐπὶ τεκτονικῆς καὶ τῶν τοιούτων· διαμένει γὰρ μετὰ τὴν ποίησιν ἡ κλίνη. Πράττειν λέγεται, ἐφ᾽ ὧν οὐ διαμένει τὸ τέλος ἤγουν τὸ ἀποτέλεσμα ὡς ἐπὶ τῆς αὐλητικῆς καὶ ὀρχηστικῆς. Θεωρεῖν δὲ λέγεται τὸ νοεῖν, τὸ ἀστρονομεῖν, τὸ γεωμετρεῖν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τὴν ἐπίνοιαν ὁ ἀληθὴς λόγος διττὴν ἀποφαίνεται. Ἡ μὲν γὰρ ἐπ έννοιά τις καὶ ἐπενθύμησίς ἐστι τὴν ὁλοσχερῆ τῶν πραγμάτων καὶ ἀδιάρθρωτον ἐξαπλοῦσα καὶ διασαφοῦσα θεωρίαν καὶ γνῶσιν, ὡς τὸ αἰσθήσει δόξαν εἶναι ἁπλοῦν τῇ πολυπραγμοσύνῃ τοῦ νοῦ πολυμερές τε καὶ ποικίλον ἀναφαίνεσθαι, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἁπλοῦς φαινόμενος τῇ ἐπινοίᾳ διπλοῦς κατανοεῖται, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκείμενος, ἡ δὲ ἀνάπλασμα διανοίας τυγχάνει κατὰ συμπλοκὴν αἰσθήσεώς τε καὶ φαντασίας ἐκ τῶν ὄντων τὰ μηδαμῶς ὄντα συντιθεῖσα καὶ δοξάζουσα. Τοιαύτη δέ ἐστιν ἡ τῶν ἱπποκενταύρων καὶ σειρήνων καὶ τραγελάφων μυθοπλαστία. Τῶν γὰρ ὅλων τὰ μέρη λαμβάνουσα καὶ ἐκ τῶν μερῶν ἄλλο τι συντιθεῖσα κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν τε καὶ εὐκολίαν τὰ μηδαμῶς ἐν ὑποστάσει τε καὶ οὐσίᾳ θεωρούμενα ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τοῖς λόγοις ἀνέπλασεν, εἶτα καὶ ταῖς ὕλαις διατυπουμένη ἀνειδωλοποίησεν· αὕτη δὲ λέγεται ψιλὴ ἐπίνοια.

---

[147] Spiritul acestei definiții a universalului reiese mai clar din felul în care este exemplificată în alt pasaj al sfântului Ioan: „...Că îi semnifică pe **toți** oamenii, care sînt **mulți** (sublinierea ne aparține – n. n.)" (*Fragmentele filosofice*, în *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 1, s. 15, rr. 20-21, Berlin, 1969, seria *Patristische Texte und Studien* 7).

[148] *V. supra*, nota 119.

denumire este comună" cu privire la cele omonime/echivoce şi cele sinonime/univoce.

Esenţial este ceea ce este prezent în ceva, dar nu în calitate de întâmplător/accident, ci în mod primordial şi fiinţial/substanţial (de pildă, aşa cum însuşirea de a fi raţional este prezentă în om). Universal este ceea ce semnifică multe[147] (cum ar fi „om", „vietate", „fiinţă/substanţă"). Accidental este ceea ce poate să subziste în ceva, dar poate şi să nu subziste (de pildă, boala şi sănătatea în om). „A face" (ποιεῖν)[148] se spune cu privire la artele/meşteşugurile făuritoare, al căror produs dăinuie (cum ar fi dulgheritul şi celelalte de acest fel, căci patul dăinuie după ce-i făcut). „A face" (πράττειν) se spune despre cele al căror produs final – adică rezultat – nu dăinuie (cum ar fi cântatul din flaut şi dansul). „A teoretiza" (θεωρεῖν) se spune cu privire la reflecţia intelectuală, la astronomie, la geometrie şi la celelalte de acest fel.

Cuvântul cel adevărat declară două feluri de excogitaţie (ἐπίνοια). Una este un fel de reflecţie şi consideraţie suplimentară, care explică şi lămureşte teoria şi cunoaşterea cea în linii mari şi nediferenţiată a lucrurilor, încât ceea ce pare simplu simţirii se arată iscodirii minţii a fi alcătuit din mai multe părţi şi divers (de pildă, omul, ce pare simplu, prin excogitaţie apare dublu, alcătuit din suflet şi trup); cealaltă este o plăsmuire a cugetului, care prin împletirea simţirii cu închipuirea alcătuieşte şi imaginează din cele ce sînt cele ce nu sînt nicidecum. De acest fel este născocirea cea băsmuielnică a hipocentaurilor, şi sirenelor, şi ţapocerbilor, fiindcă luând părţi din toate şi alcătuind altceva din aceste părţi, cu multă îndrăzneală şi uşurinţă a plăsmuit cu cugetul şi cu vorbele cele ce nu se observă nicidecum în ipostas şi în fiinţă/substanţă, apoi, reprezentându-le cu ajutorul diverselor materiale, le-a creat imaginile[149] – iar aceasta se cheamă excogitaţie pură.

---

[149] Imaginile materiale, palpabile. Termenul folosit în original este – probabil intenţionat – ambiguu: poate fi vorba de imagini, dar şi de idoli.

Ἕνωσις γίνεται κατὰ διαφόρους τρόπους· ἢ γὰρ κατὰ φυρμὸν γίνεται ὡς ἐπὶ διαφόρων ἀλεύρων ἀναφυρομένων καὶ μιγνυμένων, —ἢ κατὰ κόλλησιν ὡς ἐπὶ χαλκοῦ καὶ μολύβδου, —ἢ κατὰ ἁρμονίαν ὡς ἐπὶ λίθων καὶ ξύλων, —ἢ κατὰ σύγχυσιν ὡς ἐπὶ τῶν τηκτῶν καὶ τῶν μεταλλικῶν, τηκτῶν μὲν κηροῦ καὶ πίσσης καὶ τῶν τοιούτων, μεταλλικῶν δὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τῶν τοιούτων, —ἢ κατὰ ἀνάκρασιν ὡς ἐπὶ τῶν ὑγρῶν, οἴνου τυχὸν καὶ ὕδατος, οἴνου καὶ μέλιτος. —Ἡ δὲ κατὰ σύνθεσιν ἕνωσίς ἐστιν ἡ εἰς ἄλληλα τῶν μερῶν χωρὶς ἀφανισμοῦ περιχώρησις ὡς ἐπὶ ψυχῆς ἔχει καὶ τοῦ σώματος, ἥντινα ἕνωσίν τινες σύγκρασιν ἐκάλεσαν ἢ συμφυΐαν. Ἰστέον δέ, ὥς τινες τῶν πατέρων τὸ τῆς κράσεως ὄνομα ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου οὐ κατεδέξαντο, τὴν δὲ κατὰ σύνθεσιν ἕνωσιν ἅπαντες. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ καθ᾽ ὑπόστασιν ἕνωσις ἡ κατὰ σύνθεσιν. Καθ᾽ ὑπόστασιν μὲν οὖν ἐστι τὸ ἐκ διαφόρων φύσεων ὑφεστὸς πρᾶγμα. Καὶ πάλιν καθ᾽ ὑπόστασίν ἐστι τὸ ἐκ δύο μὲν πραγμάτων, ἐν ἑνὶ δὲ προσώπῳ. Καὶ ἔτι καθ᾽ ὑπόστασιν ἕνωσίς ἐστιν ἡ ἑτέρᾳ ὑποστάσει προστρέχουσα φύσις.

Κρᾶσις δέ ἐστι σωμάτων παράθεσις, ποιοτήτων ἀντέμβασις. Καὶ πάλιν κρᾶσίς ἐστιν οὐσιῶν ἀλλήλαις ἑτεροίων συνδρομὴ καὶ τῶν περὶ αὐτὰς ποιοτήτων ἀντεμβολή. Κρᾶσίς ἐστι σύζευξις σωμάτων ἀντικιρνώντων ἀλλήλοις τὰς ἐν αὐτοῖς ποιότητας.

Ἔστιν ἕνωσις καὶ ἡ κατὰ παράθεσιν· ἔοικε δὲ τῇ κατὰ ἁρμονίαν. Πάλιν ἕνωσις λέγεται προσωπική, ὅταν τις τὸ τοῦ ἑτέρου ὑποδυόμενος πρόσωπον ἀντ᾽ αὐτοῦ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιῆται λόγους, καὶ ἕνωσις σχετικὴ ὡς φίλου πρὸς φίλον. Ὁ δὲ Νεστόριος καὶ ἄλλας ἐπινοεῖ ἑνώσεις, κατὰ τὴν ἀξίαν φημὶ καὶ ὁμοτιμίαν καὶ ταυτοβουλίαν καὶ εὐδοκίαν καὶ ὁμωνυμίαν.

---

[150] Aici este vorba de amestecarea substanțelor cu caracter granular sau pulverulent.

[151] Dispariție în sensul de pierdere a identității părților respective.

[152] Συμφυΐα denotă, în mod particular, o unire nu prin simplu contact, ci printr-o continuitate de substanță.

Unirea se face în diferite moduri: sau prin amestecare[150] (ca atunci când sînt amestecate diferite feluri de făină); ori prin lipire (ca în cazul aramei şi plumbului); ori prin îmbinare (ca în cazul pietrelor şi lemnelor); ori prin fuzionare (ca în cazul celor care pot fi topite – cum ar fi ceara, şi smoala, şi celelalte de acest fel – şi metalelor – cum ar fi aurul, şi argintul, şi celelalte de acest fel); ori prin mixare (ca în cazul lichidelor, cum ar fi vinul şi apa, vinul şi mierea). În ce priveşte unirea prin compunere (κατὰ σύνθεσιν), aceasta reprezintă întrepătrunderea părţilor fără dispariţia[151] acestora (ca în cazul sufletului şi trupului, unire pe care unii au numit-o σύγκρασις sau συμφυΐα[152]). Trebuie ştiut că unii dintre Părinţi n-au acceptat denumirea de κρᾶσις[153] în privinţa Tainei lui Hristos[154], dar pe cea de unire prin compunere au acceptat-o toţi. Tocmai aceasta este unirea ipostatică – cea prin compunere. Ipostatic/după ipostas este, dar, lucrul care subzistă din firi/naturi diferite; şi iarăşi, ipostatic/după ipostas este ceea ce e din două lucruri, dar într-o singură persoană. Unirea ipostatică mai este şi fire/natură adăugată unui alt ipostas.

Amestecarea este juxtapunere a corpurilor, îmbinare a calităţilor; şi iarăşi, amestecarea este combinare a unor fiinţe/substanţe de tipuri diferite şi infuzie reciprocă a calităţilor dimprejurul lor. Amestecarea este conjugare de corpuri ce îşi comunică unul altuia calităţile.

Există şi o unire prin juxtapunere, ce seamănă cu cea prin îmbinare; şi iarăşi, unire după aparenţă este atunci când cineva, asumându-şi aparenţa altuia, vorbeşte în numele lui, şi unire relaţională, ca între prieteni. Iar Nestorie născoceşte şi alte uniri – vorbesc de cea după vrednicie, şi de cea după de-o-cinstire, şi de cea prin identitatea dintre voinţe, şi de cea prin bunăvoire, şi de cea prin omonimie.

---

[153] Vezi nota 115.

[154] Este vorba de Întrupare.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῆς καθ᾽ ὑπόστασιν ἑνώσεως τὰ νοητὰ καὶ ἑνοῦνται τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι ὡς τὰ συνεφθαρμένα καὶ ἑνούμενα μένει ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα καὶ ἀναλλοίωτα ὡς τὰ παρακείμενα· τοιαύτην γὰρ ἔχει φύσιν τὰ νοητά.

66 Ὁρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας εἰσὶν ἕξ

α Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων, ᾗ ὄντα ἐστίν, ἤγουν τῆς φύσεως αὐτῶν. β Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. γ Φιλοσοφία ἐστὶ μελέτη θανάτου τοῦ τε προαιρετικοῦ τοῦ τε φυσικοῦ. δ Φιλοσοφία ἐστὶν ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπῳ· ὁμοιούμεθα δὲ θεῷ κατὰ τὸ δίκαιον καὶ ὅσιον καὶ ἀγαθόν. Δίκαιον μὲν οὖν ἐστι τὸ τοῦ ἴσου διανεμητικὸν ἤτοι μήτε ἀδικεῖν μήτε ἀδικεῖσθαι μήτε λαμβάνειν πρόσωπον ἐν κρίσει, ἀλλ᾽ ἀποδιδόναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὅσιον δὲ τὸ ὑπὲρ τὸ δίκαιον ἤτοι τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀδικούμενον ἀνέχεσθαι καὶ συγχωρεῖν τοῖς ἀδικοῦσι καὶ μᾶλλον εὐεργετεῖν αὐτούς. ε Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ἡ γὰρ φιλοσοφία ἀρχή ἐστι πάσης τέχνης, δι᾽ αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη εὕρηται. στ Φιλοσοφία ἐστὶ φιλία σοφίας· σοφία δὲ ἀληθὴς ὁ θεός ἐστιν. Ἡ οὖν ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν θεόν, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία.

Διαιρεῖται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν· τὸ θεωρητικὸν εἰς θεολογικόν, μαθηματικόν, φυσιολογικόν· τὸ μαθηματικὸν εἰς ἀριθμητικόν, μουσικόν, γεωμετρικόν,

[155] Termenul din original arată, *stricto sensu*, un grad de unire atât de strâns încât dacă unul dintre elementele implicate este distrus, este distrus şi celălalt.

[156] *V. supra*, nota 37.

[157] *V. supra*, nota 41.

Trebuie ştiut că în unirea ipostatică cele ce se înţeleg cu mintea se unesc cu cele care pot să le primească aşa cum [se unesc] cele contopite[155], dar în unire rămân neamestecate, şi nestricate, şi neschimbate, ca cele ce sînt juxtapuse (că aşa-i firea/natura celor ce se înţeleg cu mintea).

66. Cele şase hotărniciri/definiţii ale filosofiei

1. Filosofia este cunoaştere a celor ce sînt ca fiinde[156], altfel spus cunoaşterea firii/naturii lor.
2. Filosofia este cunoaştere a lucrurilor dumnezeieşti şi a celor omeneşti.
3. Filosofia este gândul morţii – şí al celei cu voia, şí al celei fireşti/naturale.
4. Filosofia este asemănare cu Dumnezeu pe cât îi stă în putinţă omului – iar cu Dumnezeu ne asemănăm prin dreptate, şi cuvioşie, şi bunătate. Dreptate înseamnă echitate, altfel spus nici să nu nedreptăţeşti, nici să nu fii nedreptăţit, nici să nu fii părtinitor la judecată, ci să dai fiecăruia după faptele lui; cuvioşie înseamnă ceea ce este mai presus de dreptate, altfel spus binele: să rabzi când eşti nedreptăţit şi să-i ierţi pe cei ce te nedreptăţesc, ba, mai mult, să le lucrezi şi binefaceri.
5. Filosofia e arta artelor şi ştiinţa ştiinţelor, fiindcă ea este începutul oricărei arte, întrucât prin ea este inventată orice artă.
6. Filosofia este iubirea de înţelepciune – iar înţelepciunea adevărată Dumnezeu este. Aşadar, iubirea de Dumnezeu, aceasta este adevărata filosofie.

Filosofia se împarte în teoretică şi practică. Cea teoretică [se subîmparte] în teologică, matematică, fisiologică[157]; cea matematică – în aritmetică, muzicală[158], geometrică,

[158] Din punctul de vedere al gândirii eline antice, teoria muzicală era o ramură a matematicii.

ἀστρονομικόν· τὸ δὲ πρακτικὸν εἰς ἠθικόν, οἰκονομικόν, πολιτικόν. Θεωρητικὸν μὲν οὖν ἐστι τὸ κατανοεῖν τά τε ἀσώματα καὶ ἄυλα ἤγουν περὶ Θεοῦ, ὃ πρώτως καὶ κυρίως ἐστὶν ἀσώματον καὶ ἄυλον· ἔπειτα καὶ περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων καὶ ψυχῶν, ἃ καὶ αὐτὰ ὅσον πρὸς τὸ σῶμα ἄυλα λέγονται, εἰ καὶ πρὸς τὸ κυρίως ἄυλον ἤγουν τὸ θεῖον ὑλικά εἰσι. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ θεολογικόν. Θεωρεῖν δέ ἐστι καὶ τὴν τῶν ὑλικῶν φύσιν ἤγουν ζῴων καὶ φυτῶν καὶ λίθων καὶ τῶν τοιούτων, ὅπερ ἐστὶ τὸ φυσιολογικόν. Θεωρεῖν δὲ καὶ τὰ μέσα τούτων, ἃ ποτὲ μὲν ἐν ὕλῃ θεωροῦνται, ποτὲ δὲ ἐκτὸς ὕλης καὶ μέσα εἰσὶ τῶν ἀύλων καὶ ὑλικῶν, ὅπερ ἐστὶ τὸ μαθηματικόν. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἄυλός ἐστι καθ' ἑαυτόν, θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίτῳ τυχὸν ἢ οἴνῳ· λέγομεν γὰρ δέκα μοδίους σίτου καὶ δέκα ξέστας οἴνου· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ μαθηματικοῦ. Τὸ δὲ πρακτικὸν ἦθος κοσμεῖ καὶ τὸ πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι διδάσκει· καὶ εἰ μὲν ἕνα ἄνθρωπον παιδεύει, λέγεται ἠθικόν, εἰ δὲ οἶκον ὅλον, λέγεται οἰκονομικόν, εἰ δὲ πόλιν ὁλόκληρον, λέγεται πολιτικόν.

Ἰστέον, ὡς τέσσαρές εἰσιν αἱ διαλεκτικαὶ μέθοδοι ἤγουν λογικαί·

α διαιρετική, ἥτις διαιρεῖ τὸ γένος εἰς εἴδη διὰ μέσων τῶν διαφορῶν·

β ὁριστική, ἥτις ἀπὸ τοῦ γένους καὶ τῶν διαφορῶν, ὧν διεῖλεν ἡ διαιρετική, ὁρίζει τὸ ὑποκείμενον·

γ ἀναλυτικὴ ἡ τὸ συνθετικώτερον ἀναλύουσα εἰς τὰ ἁπλούστερα, τουτέστι τὸ σῶμα εἰς τοὺς χυμούς, τοὺς

[159] Vezi Ioan Filopon în *Comentariul la Analitica Secundă*, în *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 13.3, Berlin, 1909, p. 402, r. 26 - 403, rr. 1-7, şi mai ales sfârşitul pasajului respectiv: „Definiţia este [compusă] din neam/gen şi deosebiri/distincţii, iar acestea se află din diereză”.

astronomică. Cea practică [se subîmparte] în etică, economică, politică. Filosofia teoretică e cercetarea celor netrupeşti şi imateriale – adică [a cerceta] despre Dumnezeu: despre ceea ce primordial şi în înțelesul propriu al cuvântului este netrupesc şi imaterial, pe urmă şi despre îngeri, şi despre draci, şi despre suflete, care şi ele se numesc „netrupeşti" în raport cu trupul, deşi în raport cu ceea ce este propriu-zis imaterial – adică cu Dumnezeiescul – sînt trupeşti. Aşadar, aceasta este teologia. Poate fi considerată/observată şi firea/natura celor materiale – adică a animalelor, şi a plantelor, şi a pietrelor, şi a celorlalte de acest fel –, ceea ce constituie fisiologia; iar a considera/observa şi cele intermediare între acestea, care uneori se consideră/observă în materie, iar alteori în afara materiei, care sînt intermediare între cele imateriale şi cele materiale, constituie matematica, pentru că numărul este în sine imaterial, dar se consideră/observă şi în materie (de pildă, în grâne sau în vin, că zicem: „zece banițe de grâu" şi „zece carafe de vin"); aşijderea [stau lucrurile] şi în privința celorlalte specii ale matematicii. [Filosofia] practică ne pune în rânduială obiceiurile şi ne învață cum trebuie să petrecem; şi dacă îl educă pe un singur om se cheamă „etică", dacă [educă] o casă întreagă se cheamă economie, iar dacă [educă] o cetate întreagă se cheamă „politică".

Trebuie ştiut că patru sînt metodele dialectice, adică logice:

1. cea împărțitoare/dieretică, ce împarte neamul/genul în specii prin intermediul deosebirilor/distincțiilor;

2. cea definitorie/oristică, ce defineşte subiectul pornind de la neam/gen şi de la deosebirile/distincțiile aflate prin metoda împărțitoare/dieretică[159];

3. cea analitică, ce descompune ceea ce este mai complex în cele ce sînt mai simple (de pildă, corpul în umori, umori-

χυμοὺς εἰς τοὺς καρπούς, τοὺς καρποὺς εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, τὰ στοιχεῖα εἰς ὕλην καὶ εἶδος·

δ ἀποδεικτικὴ ἡ διὰ μέσου τινὸς δεικνύουσα τὸ προκείμενον· οἷον πρόκειταί μοι δεῖξαι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· λαμβάνω τι μέσον, τὸ ἀεικίνητον, καὶ συλλογίζομαι οὕτως· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητός ἐστι· τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον· ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος.

Ἰστέον δέ, ὡς οἱ συλλογισμοὶ τῆς ἀποδεικτικῆς εἰσι. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ τρισσή τίς ἐστιν· ἔστι γὰρ φυσικὴ ὡς ἡ προλεχθεῖσα· ἔστι δὲ καὶ λογικὴ ἀνάλυσις, ὅταν τὸν προτεθέντα συλλογισμὸν ἀναλύσωμεν εἰς τὸ οἰκεῖον σχῆμα· ἔστι δὲ καὶ μαθηματική, ὅταν λάβωμεν τὸ ζητούμενον ὡς ὁμολογούμενον καὶ καταντήσωμεν εἴς τι ὁμολογούμενον, ὅθεν ἀγρεύεται τὸ προκείμενον. Οἷον ἔστω τὸ ζητούμενον· Εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχή. Τοῦτο τὸ ζητούμενον λαμβάνω ὡς ὁμολογούμενον καὶ λέγω· Ἐπειδὴ ἀθάνατος ἡ ψυχή, εἰσὶν ἀμοιβαὶ τῶν φαύλων καὶ ἀγαθῶν πράξεων· εἰ δέ εἰσιν ἀμοιβαί, ἔστι τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον· εἰ δέ ἐστι τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον, ἔστι προνοητὴς καὶ πρόνοια. Κατηντήσαμεν τοίνυν εἰς τὴν πρόνοιαν, ἥτις παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖται. Ἔνθεν λοιπὸν κατὰ σύνθεσιν λέγω· Ἐπειδὴ ἔστι πρόνοια καὶ δικαστής, εἰσὶν ἀμοιβαί· ἐπειδὴ εἰσὶν ἀμοιβαί, ἔστι τὸ κρινόμενον· εἰ δὲ ἔστι τὸ κρινόμενον, ἀθάνατος ἄρα ἡ ψυχή.

---

[160] Această analiză nu este una nemijlocit constitutivă (de descompunere a ceva în elementele componente), ci una care urmăreşte creşterea gradului de complexitate în natură prin asimilarea şi integrarea în propria structură a celor aflate pe o treaptă anterioară a lanţului pe care l-am putea denumi, dintr-o anumită perspectivă, trofic. Descris aici într-un mod foarte condensat, acesta este conceput în gândirea antică la modul următor: din cele patru elemente fundamentale se formează plantele, plantele dau roade, prin digerarea şi asimilarea acestor roade se formează în organism umorile, din umori se formează corpul (v., de exemplu, Galen, *De elementis ex Hippocrate libri ii*, în *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 1, p. 41, rr. 8-13, Leipzig, 1821; Galen, *In Hippocratis de natura hominis*

le în roade, roadele în cele patru elemente, elementele – în materie şi aspect)[160].

4. cea demonstrativă/apodictică, ce demonstrează printr-un intermediar ceea ce e de demonstrat: de pildă, trebuie să demonstrez că sufletul este nemuritor; iau un intermediar, [şi anume] ceea ce este pururea-mişcător, şi fac următorul silogism: sufletul este pururea-mişcător, ceea ce este pururea-mişcător este nemuritor, deci sufletul este nemuritor.

Trebuie ştiut că silogismele țin de metoda demonstrativă/apodictică, precum şi că metoda analitică este triplă, deoarece există analiză naturală, ca în exemplul arătat mai sus, analiză logică (atunci când analizăm silogismul dat, stabilind figura[161] ce-i este proprie) şi analiză matematică (când luăm ceea ce e de demonstrat ca pe un lucru unanim recunoscut şi ajungem la ceva unanim recunoscut, iar pe acest temei se demonstrează[162] ceea ce era de demonstrat: de pildă, să zicem că cercetăm dacă sufletul este nemuritor; iau asta ca pe ceva unanim recunoscut şi zic: „întrucât sufletul este nemuritor, există răsplăți pentru faptele rele şi pentru cele bune; de vreme ce există răsplăți, există judecător şi judecat; de vreme ce există judecător şi judecat, există proniator şi pronie: aşadar, am ajuns la pronie, care e unanim recunoscută. În fine, de acum[163] sintetizez şi zic: „întrucât există pronie şi judecător, există răsplăți; întrucât există răsplăți, există obiectul judecății, iar de vreme ce există obiectul judecății, înseamnă că sufletul este nemuritor").

---

librum commentarii iii, în *Claudi Galeni opera omnia*, vol. 15, p. 56, rr. 12-15, Leipzig, 1821; Meletios, *De natura hominis*, în *Anecdota graeca e codd. manuscriptis bibliothecarum Oxoniensium*, Oxford, 1936, p. 14, rr. 10-18; v., de asemenea, şi Ioan Damaschin, *Dogmatica*, cap. 26, rr. 61-70, în *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 2, Berlin, 1973, seria *Patristische Texte und Studien* 12).

[161] În filosofia aristotelică, silogismele se clasifică după figura (σχῆμα) de care țin, figurile fiind definite de aranjamentul termenilor în premise.

[162] Literal: „se prinde (prin vânătoare sau pescuit)".

[163] Se poate înțelege şi ca „pe acest temei sintetizez şi zic".

67 Περὶ τῆς καθ᾽ ὑπόστασιν ἑνώσεως

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ καθ᾽ ὑπόστασιν ἕνωσις μίαν ὑπόστασιν τῶν ἑνουμένων ἀποτελεῖ σύνθετον σῴζουσα τὰς συνελθούσας πρὸς ἕνωσιν φύσεις καὶ τὴν τούτων διαφορὰν καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ἰδιώματα ἀσύγχυτά τε καὶ ἄτρεπτα ἐν ἑαυτῇ. Αὕτη δὲ πρὸς ἑαυτὴν οὐδεμίαν ὑποστατικὴν ἔχει διαφοράν· αὐτῆς γὰρ γίνονται αἱ ἑκατέρου τῶν συνελθόντων πρὸς ἕνωσιν χαρακτηριστικαὶ διαφοραί, αἷς ἑκατέρων ἐκ τῶν ὁμοειδῶν χωρίζονται, ὡς ἐπὶ ψυχῆς ἔχει καὶ σώματος. Μία μὲν γὰρ ἐξ ἀμφοτέρων ἀποτελεῖται ἡ τοῦ Πέτρου τυχὸν ἢ τοῦ Παύλου ὑπόστασις σύνθετος, σῴζει δὲ ἐν ἑαυτῇ τὰς δύο τελείας φύσεις, τήν τε τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ τὴν τούτων διαφορὰν ἀσύμφυρτον καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ἰδιώματα ἀσύγχυτα. Ἔχει δὲ ἐν ἑαυτῇ τὰ ἑκατέρας χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα τά τε τῆς ψυχῆς τὰ χωρίζοντα αὐτὴν ἐκ τῶν λοιπῶν ψυχῶν καὶ τὰ τοῦ σώματος τὰ χωρίζοντα αὐτὸ ἐκ τῶν λοιπῶν σωμάτων, μηδαμῶς χωρίζοντα τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀλλ᾽ ἑνοῦντα καὶ συνάπτοντα, ἅμα δὲ τὴν ἐξ αὐτῶν συντεθειμένην μίαν ὑπόστασιν χωρίζοντα τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων. Ἐπειδὰν δὲ ἅπαξ αἱ φύσεις τὴν πρὸς ἄλληλα καθ᾽ ὑπόστασιν δέξωνται ἕνωσιν, ἀδιαίρετοι μένουσιν εἰς τὸ παντελές. Εἰ γὰρ καὶ χωρίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ᾽ ἡ ὑπόστασις ἀμφοτέρων μία καὶ ἡ αὐτή ἐστιν· ὑπόστασις γάρ ἐστιν ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἑκάστου ὑπάρξεως κατ᾽ αὐτὸ σύμπηξις. Μένει οὖν τό τε σῶμα καὶ ἡ ψυχή, ἀεὶ μίαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἑαυτῶν ἔχοντα ὑπάρξεώς τε καὶ ὑποστάσεως, εἰ καὶ χωρισθῶσιν ἀλλήλων.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι φύσεις μὲν ἑνωθῆναι ἀλλήλαις καθ᾽ ὑπόστασιν ἐνδέχεται ὡς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ φύσιν προσληφθῆναι ὑπὸ ὑποστάσεως καὶ ἐν αὐτῇ ὑποστῆναι δυνατόν, ἅπερ ἀμφότερα ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ θεωροῦνται—καὶ

67. Despre unirea ipostatică

Trebuie ştiut că unirea ipostatică produce un singur ipostas compus al celor unite, care păstrează în sine neconfundate şi nemodificate firile/naturile ce se unesc, şí deosebirea/distincţia acestora, şí însuşirile lor fireşti/naturale. Acesta nu prezintă nici o deosebire/distincţie ipostatică faţă de sine însuşi, fiindcă îşi însuşeşte deosebirile/distincţiile caracteristice ale ambelor componente ce se unesc, prin care se deosebesc de cele de aceeaşi specie [cu ele]. Aşa stau lucrurile, de pildă, în cazul sufletului şi trupului, fiindcă din ele două rezultă un singur ipostas compus – al lui Petru, să zicem, sau al lui Pavel –, dar acesta păstrează în sine cele două firi/naturi – a sufletului şi a trupului – desăvârşite şi păstrează deosebirea/distincţia acestora fără amestecare, iar însuşirile lor fireşti/naturale – neconfundate; are în sine însuşirile caracteristice ale fiecăruia dintre ele – ale sufletului, care-l despart pe acesta de celelalte suflete, şi ale trupului, care-l despart pe acesta de celelalte trupuri –, care nu despart nicidecum sufletul de trup, ci îl unesc şi îl îmbină [cu acesta], despărţind totodată unicul lor ipostas compus de celelalte ipostasuri din aceeaşi specie). Iar odată ce firile/naturile primesc unirea după ipostas a uneia cu cealaltă, rămân nedespărţite pentru totdeauna, că deşi sufletul se desparte de trup prin moarte, ipostasul amândorura este unul [şi acelaşi], deoarece ipostas este a amândorura cea chiar de la începutul fiinţării de sine închegare. Aşadar, şí trupul, şí sufletul rămân având întotdeauna unul [şi acelaşi] început/principiu şí al existenţei, şí al ipostasului lor chiar dacă se despart unul de celălalt.

Trebuie ştiut că firile/naturile se pot uni între ele după ipostas (ca în cazul omului), dar se poate şi ca o fire/natură să fie asumată de către un ipostas şi să subziste[164] în el. Amândouă situaţiile se pot observa la Hristos, fiindcă în El şí firile/naturile

[164] *V. supra*, nota 103.

γὰρ ἐν αὐτῷ καὶ αἱ φύσεις, ἡ θεία τε καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἡνώθησαν, καὶ ἐν τῇ προϋπαρχούσῃ τοῦ θεοῦ λόγου ὑποστάσει ὑπέστη ἡ ἔμψυχος αὐτοῦ σὰρξ καὶ αὐτὴν ἔσχεν ὑπόστασιν, —ἐκ δύο δὲ φύσεων ἀποτελεσθῆναι μίαν φύσιν σύνθετον ἢ ἐκ δύο ὑποστάσεων μίαν ὑπόστασιν παντελῶς ἀδύνατον· διότι ἀδύνατον τὰς ἐναντίας οὐσιώδεις διαφορὰς ἐν μιᾷ φύσει συνυπάρξαι ἀλλήλαις· τούτων γὰρ ἔργον ἐστὶν ἀποδιιστᾶν ἀλλήλων τὰς φύσεις, ἐν αἷς ὑπάρξουσι. Καὶ πάλιν ἀδύνατον τὰ ἅπαξ καθ᾽ ἑαυτὰ ὑποστάντα ἑτέραν ἀρχὴν ὑποστάσεως σχεῖν· ἡ γὰρ ὑπόστασις ἡ καθ᾽ ἑαυτό ἐστιν ὕπαρξις. Ἰστέον δέ, ὡς ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος ὑπόστασίς ἐστιν ὁ ἄναρχος τρόπος τῆς ἑκάστου ἀιδίου ὑπάρξεως.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι, ἡνίκα σύνθετος γένηται φύσις, δεῖ ὁμόχρονα τὰ μέρη εἶναι καὶ ἐξ ἑτέρων ἕτερον ἀποτελεῖται μὴ φυλάττον ἀλλὰ τρέπον καὶ ἀλλοιοῦν τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ὡς ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἀποτελουμένου τοῦ σώματος ἄλλο ἐξ ἄλλων γέγονε καὶ οὔτε πῦρ τέλειον οὔτε τι τῶν ἄλλων ἐστὶν ἢ λέγεται, καὶ ὡς ἐξ ἵππου καὶ ὄνου ἡμίονος· οὔτε γὰρ ἵππος οὔτε ὄνος ἐστὶν ἢ λέγεται ἀλλ᾽ ἐξ ἑτέρων ἕτερον, μηδ᾽ ὁπότερον τῶν, ἐξ ὧν συνετέθη, φυλάττον ἀσύγχυτόν τε καὶ ἄτρεπτον.

68 Ὅροι διάφοροι

Ἀνάγκη ἐστὶ βίας αἰτία. —Στοιχεῖόν ἐστι κοινῶς μέν, ἐξ οὗ τι γίνεται πρώτου, καὶ εἰς αὐτὸ ἐπ᾽ ἐσχάτου ἀναλύεται· ἰδίως δὲ στοιχεῖόν ἐστιν, ἐξ οὗ γίνεται σῶμα καὶ εἰς αὐτὸ ἀναλύεται, οἷον πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ. Πῦρ ἐστι σῶμα λεπτομερέστατον καὶ θερμότατον καὶ ξηρότατον· γῆ ἐστι σῶμα ξηρότατον καὶ βαρύτατον· ὕδωρ ἐστὶ σῶμα ὑγρὸν καὶ ψυχρότατον· ἀήρ ἐστι σῶμα ὑγρότατον καὶ μαλακόν.

– cea dumnezeiască şi cea omenească – s-au unit, şi [anume] în Ipostasul preexistent al lui Dumnezeu Cuvântul s-a subzistat trupul Lui însufleţit, şi [anume] pe Acesta Îl are ca ipostas. Iar a rezulta din două firi o singură fire/natură compusă ori un singur ipostas din două ipostasuri este un lucru absolut imposibil, fiindcă nu se poate ca deosebirile/distincţiile fiinţiale/substanţiale contrare să coexiste într-o singură fire/natură, deoarece lucrarea lor este cea de a separa una de alta firile/naturile în care subzistă. Şi iarăşi, cu neputinţă este ca cele o dată ipostasiate de sine stătător să aibă un alt început/obârşie al ipostasului lor, fiindcă ipostasul este existenţa de sine stătătoare. Mai trebuie ştiut că în privinţa Sfintei Treimi ipostasul este modul cel fără de început al fiinţării veşnice a Fiecăruia.

Trebuie ştiut şi că atunci când ia naştere o fire/natură compusă trebuie ca părţile să fie de aceeaşi vârstă şi din ele să rezulte ceva diferit [de ele], care nu păstrează, ci modifică şi schimbă cele din care este compus (aşa cum corpul, fiind compus din cele patru elemente, a devenit ceva diferit de componentele sale şi nu este, nici nu se numeşte „foc desăvârşit" sau altceva dintre celelalte [elemente]; sau cum catârul, [care se naşte] din cal şi măgar, nu este, nici nu se numeşte „cal", nici „măgar", ci este altceva decât aceştia din care se naşte), şi nu păstrează neconfundată şi nemodificată nici una dintre cele două componente ale sale.

68. Diferite hotărniciri/definiţii

Nevoia e cauză de violenţă. În sensul general, elementul este acel lucru primordial din care se face ceva iniţial şi în care se descompune în final; în sensul particular, este lucrul din care ia naştere un corp şi în care acesta se descompune (de pildă, foc, apă, aer, pământ). Focul este corp compus din particule foarte fine, foarte cald şi foarte uscat; pământul este corp foarte uscat şi foarte greu; apa este corp umed şi foarte rece; aerul este corp foarte umed şi moale.

Γένεσίς ἐστι κίνησις κατ᾽ οὐσίαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· φθορά ἐστι κίνησις ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι. Αὔξησίς ἐστι κίνησις ἐν τῷ ποσῷ κατὰ μέγεθος· φθίσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ ποσῷ κατὰ μείωσίν τε καὶ ἐλάττωσιν. Ἀλλοίωσίς ἐστι κίνησις ἐν τῷ ποιῷ κατὰ μεταβολήν. Φορά ἐστι κίνησις ἐκ τόπου εἰς τόπον· περιφορά ἐστι κίνησις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ. Αὐτοκινησία ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς ζῴοις κίνησις.

Χρόνος ἐστὶ μέτρον κινήσεως καὶ ἀριθμὸς τοῦ ἐν κινήσει προτέρου καὶ ὑστέρου. Ἡμέρα ἐστὶν ἡλίου ὑπὲρ γῆς φορὰ ἢ χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆς φέρεται· νύξ ἐστι σώματος τῆς γῆς σκιὰ ἢ χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν φέρεται. Νυχθήμερόν ἐστι κόσμου περιστροφή. Μήν ἐστι χρόνος ἀπὸ συνόδου σελήνης πρὸς ἥλιον ἐπὶ τὴν ἑξῆς σύνοδον. Ἐνιαυτός ἐστι χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος τὸν ζωδιακὸν διέξεισι κύκλον. Καιρός ἐστι χρόνος κατορθώματος· ἀκαιρία ἐστὶ λεῖψις καιροῦ κατὰ ἐπιτυχίαν προθυμίας τοῦ ζητουμένου. Ὥρα ἐστὶ μέρος ἐνιαυτοῦ τὸ τέταρτον ἢ τῆς ἡμέρας τὸ δωδέκατον ἢ ἀκμὴ ψυχῆς ἢ σώματος ἄνθος ἢ νεότητος κάλλος. Ἔαρ ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ὑγρὸν ἐπικρατεῖ· θέρος ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ θερμὸν ἐπικρατεῖ· φθινόπωρόν ἐστι χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ξηρὸν ἐπικρατεῖ· χειμών ἐστι χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ψυχρὸν ἐπικρατεῖ.

Πωγωνίας ἐστὶν ἀστροειδὲς πυρὸς ἄθροισμα ἔμπροσθεν ἔχον τὰς ἀκτῖνας. Κομήτης ἐστὶ πυροειδὲς ἄστρων ἄθροισμα κόμης κεφαλῆς δίκην κύκλωθεν ἐκπέμπων ἀκτῖνας. Δοκίας ἐστὶν ἀστροειδὴς κοντὸς ἤγουν δοκὸς τὴν πυρώδη ἐπὶ τὰ ἄνω ἐκπέμπων ἀκτῖνα. Λαμπάς ἐστιν ἄναψις καὶ ἄθροισμα πυρός. Ἶρίς ἐστιν ἔμφασις ἡλίου σεμνοειδὴς ἐν νέφει κοίλῳ

[165] V. Ptolemeu, *Hypotheseis*, în *Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia*, vol. 2, p. 76, rr. 10-19, Leipzig, 1907, şi Euclid, *Phainomena*, în *Euclidis opera omnia*, pr., r. 108-111, Leipzig, 1916.

[166] Altfel spus, momentul propice pentru a reuşi într-o anumită privinţă.

Naşterea e mişcare fiinţială din nefiinţă în fiinţă; extincţia e mişcare din fiinţă în nefiinţă. Creşterea e mişcare cantitativă în sensul măririi; scăderea este mişcare cantitativă în sensul micşorării şi împuţinării. Schimbarea e mişcare calitativă în sensul [stră]mutării. Deplasarea este mişcare dintr-un loc în altul; rotaţia este mişcare în acelaşi loc. Automotricitatea este mişcarea sufletului în vietăţi.

Timpul este măsură a mişcării şi număr al anteriorului şi posteriorului din mişcare. Ziua este deplasarea soarelui deasupra pământului, altfel spus vremea în care soarele se deplasează deasupra pământului; noaptea este umbră a corpului Pământului sau vremea în care soarele se deplasează dedesubtul pământului. Perioada de o noapte şi o zi (νυχθήμερον) reprezintă o revoluţie a cosmosului[165]. Luna este vremea de la o conjuncţie a lunii cu soarele până la următoarea. Anul este vremea în care soarele străbate ciclul zodiacal. Momentul oportun e vremea reuşitei[166]; momentul neprielnic este lipsa momentului oportun pentru reuşita dobândirii lucrului dorit. Ὥρα este a patra parte din an, sau a doisprezecea parte din zi, sau maturitatea sufletului, sau înflorirea trupului, sau frumuseţea tinereţii. Primăvara este vremea când domină umezeala; vara este vremea când domină căldura; toamna este vremea când domină uscăciunea; iarna este vremea când domină răceala.

„Steaua bărboasă" este masă de foc cu aspect de stea, ce-şi are razele în faţă. „Steaua pletoasă" – cometa [propriu-zisă] – este masă de stele cu aspect de foc, care emite de jur-împrejur raze ca perii unui cap. Δοκίας este [ca] o lance cu aspect de stea, altfel spus [ca] un baston care emite în sus rază cu aspect de foc. „Torţa" este o aprindere şi masă de foc[167]. Curcubeul este răsfrângere maiestuoasă a soarelui

[167] Tot acest paragraf se referă la diferite tipuri de comete/meteoriţi. Cu privire la clasificarea acestora în antichitatea greco-romană, v. mai amănunţit, de exemplu, Ioan Lydianul, *Despre luni*, în *Ioannis Lydi liber de mensis*, cartea a 4-a, secţiunea 116, Leipzig, 1898.

καὶ δροσώδει ἐν κύκλου τάξει φαινομένη περιφερὴς ὡς ἐν κατόπτρῳ πρὸς αἴσθησιν ἢ ἔμφασιν ἄστρου διὰ πύκνωσιν ἀέρος γινομένη. Παρήλιός ἐστι νέφος περιφερές, πυκνόν, ὅμοιον ἡλίῳ, ἢ ἔμφασις ἡλίου ἐν νέφει πυκνῷ καὶ λείῳ. Κεραυνός ἐστιν ἑλικοειδὲς πνεῦμα κίνησιν ποιοῦν διάπυρον καὶ ἄνωθεν κάτω διὰ πυρὸς φλογώδους φερόμενον καὶ ἐμπυρίζον κύκλῳ. Τυφώς ἐστι ἑλικοειδὴ κίνησις ἀέρος ζοφώδους ἄνωθεν ἐπὶ γῆς τεταμένη. Πρηστήρ ἐστιν ἑλικοειδὴς κίνησις διαυγοῦς ἀέρος ἄνωθεν κάτω φερομένη. Σκηπτός ἐστι κεραυνὸς ἄνευ νεφῶν.

Χάλαζά ἐστιν ὁλοπαγὲς ὕδωρ ὑπὲρ γῆς πεπηγυῖα· κρύσταλλός ἐστιν ὁλοπαγὲς ὕδωρ ἐπὶ γῆς· χιών ἐστιν ἡμιπαγὲς ὕδωρ διὰ νεφῶν ἐπὶ γῆν καταβαίνουσα· πάχνη ἐστὶν ὁλοπαγὲς ὕδωρ δι᾽ ἄλλης ὑγρᾶς ὕλης ἐπὶ γῆς πεπηγυῖα. Ὄμβρος ἐστὶν ἀθρόον ὕδωρ ἐκ νεφῶν ἐκκρινόμενον· ὑετός ἐστι ψεκάδων ἄθροισμα· ψεκάς ἐστι νοτὶς ἀθρόα σταγόνων. Ὀμίχλη ἐστὶ σύστασις πρὸ νέφους· ἀτμός ἐστι πλῆθος ἀναθυμιάσεων ἐπὶ γῆς.

Λίμνη ἐστὶν ὕδωρ πολύ, γλυκὺ καὶ ἄθρουν διὰ κοίλου καὶ κατάντους χωροῦν ἐν συστάσει. Θάλασσά ἐστιν ὕδωρ ἁλμυρὸν καὶ πικρὸν τὰ κοῖλα τῶν κόλπων πληροῦν τῆς κατωτάτης γῆς. Κρήνη ἐστὶν ἀπόρρυτος πηγῆς ἀρχὴ ἢ ὕδωρ ἐκ μεταβολῆς τῆς γῆς γεννώμενον καὶ ἐκκρινόμενον.

Σεισμός ἐστι κίνησις πνεύματος ἀθρόα ὑπὸ γῆν εἰσδύνουσα καὶ ταύτην κλονεῖσθαι ἀναγκάζουσα. Πυροκρατήρ ἐστι στόμιον πυρὸς ἐγγαίου ἔξω ῥέοντος καὶ ἀναπνοή. Λύρα ἐστὶν ἱστὸς διὰ νεύρων ἐσκευασμένη.

Τέλος τῶν φιλοσόφων.

[168] Este foarte posibil ca tot acest pasaj – cu definițiile sale pompos-greoaie și mai ales cu abrupta pierdere de coerență din final (trecerea de la „științele naturale" la... liră), căreia îi urmează lapidara secvență de încheiere, interpretabilă atât ca „sfârșitul filosoficelor [capete]", cât și ca „sfârșitul filosofilor" – să constituie o fină ironie la adresa a ceea ce sfinții Părinți numeau „flecărelile filosofilor dinafară". În plus, nu este exclus ca sfântul Ioan, imnograf obișnuit cu aluziile măiestre, să fi adunat aici atât de multe definiții „meteorologice" făcând trimitere într-un mod foarte subtil la *Matei* 16, 1-4; *Luca* 12, 54-56.

într-un nor cav şi umed, care apare circulară ca un inel, formându-se, spre perceperea sau răsfrângerea soarelui ca într-o oglindă, prin condensarea aerului. Parhelia este un nor circular, dens, similar soarelui, sau răsfrângere a soarelui într-un nor dens şi neted. Trăsnetul este suflare spirală care produce mişcare incandescentă, şi se deplasează de sus în jos printr-o văpaie de foc, şi incendiază împrejur. Tornada (τυφώς) este mişcare spirală a [unei mase de] aer întunecat, întinsă de sus până la pământ. Furtuna (πρηστήρ) este mişcare spirală a [unei mase de] aer transparent, care se deplasează de sus în jos. Σκηπτός este trăsnetul fără nori.

Grindina este apă total îngheţată, congelată deasupra pământului; gheaţa este apă total îngheţată pe pământ; zăpada este apă semiîngheţată ce se coboară pe pământ prin [intermediul] nori[lor]; bruma este apă total îngheţată, congelată pe pământ prin intermediul unei alte materii umede. Ploaia torenţială este cădere masivă de apă excretată din nori; ploaia este sumă de şiroaie; şiroiul este umezeală comasată în picături. Ceaţa este starea de condensare care premerge norului; aburul este mulţime de emanaţii de vapori pe pământ.

Lacul este multă apă dulce adunată [într-un singur loc], care se acumulează în virtutea concavităţii şi declivităţii. Marea este apă sărată şi amară ce umple scobiturile părţilor celor mai joase ale pământului. Izvorul este obârşie de apă curgătoare, altfel spus apă care ia naştere şi este excretată în urma [stră]mutării pământului.

Cutremurul este mişcare masivă de vânt ce intră sub pământ şi îl sileşte să se zguduie. Craterul vulcanic este gură prin care curge şi răsuflă foc din pământ. Lira este un cadru vertical dotat cu coarde.

Sfârşitul filosofi(ce)lor[168]

Despre eresuri

Περὶ αἱρέσεων ἐν συντομίᾳ ἑκατόν, ὅθεν ἤρξαντο καὶ πόθεν γέγοναν.

Πασῶν αἱρέσεων μητέρες καὶ πρωτότυποι τέσσαρες· α′ οἷον Βαρβαρισμός, β′ Σκυθισμός, γ′ Ἑλληνισμός, δ′ Ἰουδαϊσμός, ἐξ ὧν αἱ ἄλλαι πᾶσαι ἀνεφύησαν.

1 Βαρβαρισμός, ἥτις καθ᾽ ἑαυτὴν ἐστι διαρκέσασα ἀπὸ ἡμερῶν τοῦ Ἀδὰμ ἐπὶ δέκα γενεὰς τοῦ Νῶε. Βαρβαρισμὸς δὲ κέκληται ἀπὸ τοῦ μὴ τοὺς τότε ἀνθρώπους ἀρχηγόν τινα ἔχειν ἢ μίαν συμφωνίαν, ἀλλ᾽ ὅ τι πᾶς τις ἑαυτῷ ἐστοίχει καὶ νόμος ἑαυτῷ κατὰ τὴν προτίμησιν τοῦ ἰδίου βουλήματος ἐγίνετο.

2 Σκυθισμός, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νῶε καὶ μετέπειτα ἄχρι τῆς τοῦ πύργου οἰκοδομῆς καὶ Βαβυλῶνος καὶ μετὰ τὸν τοῦ πύργου χρόνον ἐπὶ ὀλίγοις ἔτεσιν, τουτέστιν ἕως Φαλὲκ καὶ Ῥαγαῦ, οἵτινες ἐπὶ τὸ τῆς Εὐρώπης κλίμα ἀνανενευκότες τῷ τῆς Σκυθίας μέρει καὶ τοῖς ἑαυτῶν ἔθνεσι προσεκρίθησαν ἀπὸ τῆς τοῦ Θάρρα ἡλικίας καὶ ἐπέκεινα, ἐξ οὗπερ οἱ Θρᾷκες γεγόνασι.

3 Ἑλληνισμός, ἀπὸ τῶν χρόνων Σεροὺχ ἐναρξάμενος τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ ὡς ἐστοίχουν ἕκαστος τὸ τηνικαῦτα κατά τινα δεισιδαιμονίαν ἐπὶ τὸ μάλιστα πολιτικώτερον καὶ ἐπὶ ἔθη καὶ θεσμούς, εἰδώλων μέντοι γε ἐναρξάμενα τάττεσθαι τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη, οἷς τότε ἐστοίχησαν, ἐθεοποίουν καὶ διὰ μὲν χρωμάτων διαγράφοντες τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεικάζοντες τοὺς τότε παρ᾽ αὐτοῖς τετιμημένους ἢ γόητας ἢ τινάς τι δράσαντας ἐν βίῳ μνήμης δοκοῦν ἄξιον δι᾽ ἀλκὴν ἢ σωμάτων εὐρωστίαν, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θάρρα, πατρὸς Ἀβραάμ, καὶ δι᾽ ἀγαλμάτων τὴν

[1] Acest pasaj pare să fie rezultatul unei confuzii între două personaje biblice cu nume asemănătoare – tatăl lui Avraam și strămoșul legendar al tracilor.

Despre o sută de eresuri pe scurt, [în care se arată] de unde au început şi cum au luat naştere

Maicile şi prototipurile tuturor eresurilor sînt patru:
1. barbarismul,
2. scitismul;
3. elinismul;
4. iudaismul,
din care toate celelalte au odrăslit.

1. Barbarismul, care ca atare a ţinut din zilele lui Adam zece generaţii, până la Noe. Barbarismul îşi trage numele de la faptul că oamenii de atunci nu aveau căpetenie, nici o singură conglăsuire, ci ceea ce găsea de cuviinţă fiecare după placul voii sale, aceea i se făcea lui lege.

2. Scitismul – din zilele lui Noe şi mai apoi, până la zidirea turnului din Babilon, şi după vremea turnului încă vreo câţiva ani, adică până la Falec şi Ragav, care, suindu-se în ţinuturile Europei, s-au legat de părţile Sciţiei şi de neamurile de acolo începând din vremea lui Tharra, din care se trag tracii[1].

3. Elinismul, care a pus început, din vremurile lui Seruh, idolatriei. Întrucât pe atunci fiecare se ţinea de o superstiţie oarecare, începând neamurile oamenilor a primi o rânduială mai civilizată, morală şi legi, au început, pe de altă parte, şi a se închina la idoli, făcându-şi dumnezei din cei cărora le urmau şi la început prin culori zugrăvindu-i şi reprezentându-i pe cei pe care îi aveau atunci în cinste (ori vrăjitori, ori alţii care făcuseră în viaţa lor vreun lucru care părea vrednic prin vitejie sau prin vârtutea trupului), iar pe urmă, din vremurile lui Tharra, tatăl lui Avraam, şi prin

πλάνην τῆς εἰδωλολατρείας εἰσηγησάμενοι τοὺς ἑαυτῶν προπάτορας δι᾽ ἀπεικονισμῶν τετιμηκότες καὶ τοὺς πρὸ ἑαυτῶν τετελευτηκότας τεχνησάμενοι ἐκ κεραμικῆς ἐπιστήμης τὸ πρῶτον, ἔπειτα ἑκάστῃ τέχνῃ μιμησάμενοι οἰκοδόμοι μὲν λίθον ξέσαντες, ἀργυροκόποι δὲ καὶ χρυσοχόοι ἀπὸ τῆς ἰδίας ὕλης τεκτηνάμενοι, οὕτω τε καὶ τέκτονες καὶ οἱ καθεξῆς. Αἰγύπτιοι δὲ ὁμοῦ καὶ Βαβυλώνιοι καὶ Φρύγες καὶ Φοίνικες ταύτης τῆς θρησκείας πρῶτοι εἰσηγηταὶ γεγόνασιν ἀγαλμα τοποιίαις καὶ μυστηρίοις· ἀφ᾽ ὧν τὰ πρῶτα εἰς Ἕλληνας μετηνέχθη ἀπὸ τῆς Κέκροπος ἡλικίας καὶ καθεξῆς, μετέπειτα δὲ καὶ ὑστέρῳ πολὺ τοὺς περὶ Κρόνον καὶ Ῥέαν, Δία τε καὶ καθεξῆς καὶ Ἀπόλλωνα θεοὺς ἀναγορεύσαντες. Ἕλληνες δὲ κέκληνται ἀπὸ Ἑλένου τινὸς ἀνδρὸς τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι κατῳκηκότων· ὡς δὲ ἕτεροί φασιν, ἀπὸ τῆς ἐλαίας τῆς ἐν Ἀθήναις. Ἴωνες δὲ τούτων ἀρχηγοὶ γεγένηνται, ὡς ἔχει ἡ ἀκρίβεια, ἀπὸ τοῦ Ἰωϋάν, ἑνὸς ἀνδρὸς τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, ὅτε αἱ γλῶσσαι διῃρέθησαν τῶν πάντων, δι᾽ ἣν αἰτίαν καὶ Μέροπες πάντες κέκληνται διὰ τὴν μεμερισμένην φωνήν. Ὕστερον δὲ ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς αἱρέσεις κατέστη κατωτέρω τῶν χρόνων, φημὶ δὴ Πυθαγορείων καὶ Στωϊκῶν καὶ Πλατωνικῶν καὶ Ἐπικουρείων· καὶ λοιπὸν θεοσεβείας χαρακτὴρ ὑπῆρχεν ἅμα καὶ ὁ κατὰ φύσιν νόμος πολιτευόμενος, ἀπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς καὶ δεῦρο, μέσος τυγχάνων Βαρβαρισμοῦ καὶ Σκυθισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἕως οὗ συνήφθη ἡ τοῦ Ἀβραὰμ θεοσέβεια.

4 Καὶ μετέπειτα Ἰουδαϊσμός, ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀβραὰμ τὸν χαρακτῆρα διὰ περιτομῆς εἰληφὼς καὶ ἐν Μωσῇ, ἑβδόμῳ ἀπὸ Ἀβραάμ, διὰ τοῦ δοθέντος νόμου ὑπὸ τοῦ θεοῦ γραφείς, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰούδα, τετάρτου υἱοῦ Ἰακὼβ τοῦ ἐπικληθέντος Ἰσραήλ, διὰ δὲ Δαυὶδ τοῦ προφήτου

[2] Potrivit mitologiei, cel dintâi rege al Athenei.

[3] Acest cuvânt, folosit în poezie ca epitet al oamenilor, a fost înțeles de unii, începând din antichitate, ca însemnând „cei cu glas împărțit" (ceea ce a dus la interpretarea „cei cu vorbire articulată"). Conform studiilor

statui introducând rătăcirea închinării la idoli, pe strămoşii lor cinstindu-i prin reprezentări şi pe cei săvârşiţi înaintea lor [din această viaţă] plăsmuindu-i mai întâi cu ajutorul ştiinţei olăritului, iar apoi reprezentându-i cu ajutorul tuturor meşteşugurilor: constructorii sculptând piatră, argintarii şi aurarii făurind din materia proprie meşteşugului lor, aşijderea şi dulgherii şi aşa mai departe. Iar egiptenii, şi babilonienii, şi frigienii, şi fenicienii sînt dimpreună cei ce au introdus primii această religie, cu faceri de statui şi cu misterii, de la care mai întâi a ajuns la elini în vremea lui Kékrops[2] şi după aceea, iar pe urmă şi mult mai târziu au fost proclamaţi ca zei alde Kronos şi Rhea, Zeus şi Apollo şi aşa mai departe. Şi elini se cheamă de la un oarecare bărbat dintre cei sălăşluiţi în Elada, pe numele său Elenos; iar după cum zic alţii, de la măslinul (*ἐλαία*) cel din Athena. Strămoşii acestora sînt, după cum se ştie cu acrivie, ionienii, ce se trăgeau din Iouán – unul dintre bărbaţii care au zidit turnul [din Babilon], când s-au şi împărţit limbile tuturor, din care pricină – a limbii împărţite (μεμερισμένη) – [oamenii] mai sînt numiţi şi „meropi" (Μέροπες)[3]. Pe urmă, în vremuri mai târzii, elinismul s-a prefăcut în [patru] eresuri – vorbesc de pitagoreici, şi de stoici, şi de platonici, şi de epicurei; şi chip al cinstirii de Dumnezeu a rămas totodată şi legea care petrece după fire, osebindu-se de neamurile acestea, de la întemeierea lumii încolo fiind în mijlocul barbarismului, şi scitismului, şi elinismului, până când a fost unită [cu ea] cinstirea de Dumnezeu a lui Avraam,

4. şi după aceea iudaismul, din vremurile lui Avraam, care prin tăiere-împrejur [şi-]a primit caracterul şi, fiind însemnat în scris de Moisí, al şaptelea de la Avraam, prin legea dată de Dumnezeu, iar de la Iuda, al patrulea dintre fiii lui Iacov (celui numit şi Israil), prin David prorocul, care

---

mai recente (v. Beekes, *Glotta* 73 (1995-1996):21-27), este vorba de un cuvânt din substratul pregrec.

βασιλεύσαντος ἀπὸ τῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰούδα φυλῆς τὸ τέλειον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὀνόματος κεκληρωμένος.

Σαφῶς περὶ τούτων τῶν τεσσάρων αἱρέσεων ὁ ἀπόστολος ἀποτέμνων ἔφη· „Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐχ Ἕλλην, οὐκ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καινὴ κτίσις."

Ἑλλήνων διαφοραί.

5 Πυθαγόρειοι ἤτοι Περιπατητικοί, τὴν μονάδα καὶ πρόνοιαν καὶ τὸ κωλύειν θύεσθαι τοῖς δῆθεν θεοῖς Πυθαγόρας ἐδογμάτισεν, ἐμψύχων δὲ μὴ μεταλαμβάνειν, ἀπὸ τοῦ οἴνου δὲ ἐγκρατεύεσθαι. Διώριζεν δὲ ἅμα τὰ ἀπὸ σελήνης καὶ ἄνω ἀθάνατα λέγων, τὰ δὲ ὑποκάτω θνητά· μεταγγισμοὺς δὲ ψυχῶν ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα ἄχρι ζῴων καὶ κνωδάλων, σιωπὴν δὲ ἅμα ἀσκεῖν ἐπὶ χρόνῳ πέντε ἐτῶν ἐδίδασκεν, τελευταῖον δὲ αὐτὸν θεὸν ὀνομάζων.

6 Πλατωνικοὶ θεὸν καὶ ὕλην καὶ εἶδος καὶ τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν ὑπάρχειν, τὴν δὲ ψυχὴν ἀγένητον καὶ ἀθάνατον καὶ θείαν. Εἶναι δὲ αὐτῆς τρία μέρη, λογιστικόν, θυμικόν, ἐπιθυμητικόν· τάς τε γυναῖκας κοινὰς τοῖς πᾶσι γίνεσθαι, καὶ μηδένα γαμετὴν ἔχειν ἰδίαν, ἀλλὰ τοὺς θέλοντας ταῖς βουλομέναις συνεῖναι. Μεταγγισμὸν δὲ ὡσαύτως ψυχῶν εἰς σώματα ἄχρι κνωδάλων, ὁμοῦ δὲ καὶ θεοὺς πολλοὺς ἐκ τοῦ ἑνὸς ἐδογμάτισεν.

7 Στωϊκοὶ σῶμα τὸ πᾶν δογματίζοντες καὶ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον θεὸν νομίζοντες, τινὲς δὲ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας τὴν φύσιν ἔχειν αὐτὸν ἀπεφήναντο. Καὶ τὸν μὲν θεὸν νοῦν ὁρίζουσι, καὶ ὡς ψυχὴν παντὸς τοῦ ὄντος κύτους οὐρανοῦ καὶ γῆς· σῶμα δὲ αὐτοῦ τὸ πᾶν, ὡς ἔφην, καὶ ὀφθαλμοὺς τοὺς φωστῆρας, τὴν δὲ σάρκα ἀπόλλυσθαι καὶ τὴν ψυχὴν πάντων μεταγγίζεσθαι ἀπὸ σωμάτων εἰς σῶμα.

8 Ἐπικούρειοι ἄτομά τε καὶ ἀμερῆ σώματα, ὁμοιομερῆ τε καὶ ἄπειρα τὴν ἀρχὴν εἶναι ὑπεστήσαντο καὶ τέλος εἶναι εὐδαιμονίας τὴν ἡδονὴν ἐδογμάτισαν καὶ μήτε θεὸν μήτε πρόνοιαν τὰ πράγματα διοικεῖν.

---

[4] V. *Coloseni* 3, 11; *2 Corinteni* 5, 17.

[5] Adică alimente de origine animală.

din seminția acestui Iuda a împărățit, moștenind, în cele din urmă, numele de „iudaism".

Despre aceste patru eresuri a spus Apostolul concis: *Că în Iisus Hristos nu este vărvar, nici scit, nici elin, nici iudeu, ci zidire nouă*[4].

Felurile aparte de elinism:

5. Pitagoreicii sau peripateticii. Pitagora a dogmatizat monada, și pronia, și interzicerea jertfelor aduse așa-zișilor zei, și să nu se mănânce din cele însuflețite[5], iar de la vin să se înfrâneze. El făcea deosebire între cele de la lună în sus, pe care le numea „nemuritoare", și cele de la lună în jos, [pe care le numea] „muritoare". Învăța că sufletele transmigrează din trup în trup (chiar și în cele de vietăți și de fiare), așijderea și că trebuie exersată tăcerea timp de cinci ani; în fine, pe sineși dumnezeu se numea.

6. Platonicii [învățau] că există Zeu, și materie, și aspect, și că lumea este creată și stricăcioasă, iar sufletul - nefăcut, și nemuritor, și divin, precum și că acesta din urmă are trei părți: rațională, irascibilă, poftitoare; că femeile trebuie să fie comune tuturor și că nimeni nu trebuie să aibă soție proprie, ci să se împreuneze cine vrea cu cine vrea. [Platon] a mai dogmatizat transmigrația sufletelor din trup în trup, până la cele de fiare, și că din Zeul cel unul [provin] mai mulți zei.

7. Stoicii dogmatizau că trup este universul și credeau că această lume percepută cu simțurile [trupești] este Zeu; unii dintre dânșii au declarat că ea își are firea/natura din ființa/substanța focului. Pe Zeu îl definesc ca minte și ca suflet al întregului corp al cerului și pământului, [afirmând] că trupul Acestuia este universul, precum am zis, și că ochii lui sînt luminătorii [cerești]. Pe deasupra, carnea [, cred ei,] piere cu totul și sufletul a toate transmigrează din trup în trup.

8. Epicureii au presupus că obârșia [lucrurilor] constă în corpuri indivizibile și nealcătuite din părți, omogene și nesfârșite la număr, și au dogmatizat că împlinirea fericirii este plăcerea și că lucrurile nu sînt cârmuite nici de Zeu, nici de pronie.

9 Σαμαρειτισμὸς καὶ οἱ ἀπὸ τούτου Σαμαρεῖται. Οὗτός ἐστιν ἀπὸ Ἰουδαίων, πρὸ μὲν τοῦ καταστῆναι αἱρέσεις εἰς Ἕλληνας καὶ πρὸ τοῦ συστῆναι αὐτῶν τὰ δόγματα, μετὰ δὲ τοῦ εἶναι Ἑλλήνων τὴν θρησκείαν καὶ μέσον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πρόφασιν εἰληφὼς ἀπὸ τῶν χρόνων Ναβουχοδονόσορ καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας· μέτοικοι δὲ ὄντες ἀπὸ Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ λαβόντες τὴν πεντάτευχον Μωσέως, τοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀποστείλαντος ἀπὸ Βαβυλῶνος διὰ ἱερέως Ἔσδρα καλουμένου, τὰ πάντα ἔχοντες ὡς Ἰουδαῖοι, πλὴν τοῦ βδελύττεσθαι τὰ ἔθνη καὶ μήτε προσψαύειν τινῶν καὶ πλὴν τοῦ ἀρνεῖσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὰς ἄλλας προφητείας τὰς μετὰ Μωσέα.

Σαμαρειτῶν ἔθνη τέσσαρα·

10 Γοροθηνοί, οἱ ἄλλοις καιροῖς τὰς ἑορτὰς ἄγοντες παρὰ τοὺς Ἰεβουσαίους.

11 Ἰεβουσαῖοι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς τοὺς Γοροθηνοὺς διαφερόμενοι.

12 Ἐσσηνοί, οἱ μηδ᾽ ὁποτέροις ἐναντιούμενοι, τοῖς δὲ παρατυγχάνουσι συνεορτάζοντες ἀδιαφόρως.

13 Δοσθηνοὶ τοῖς αὐτοῖς ἔθεσιν, οἷα δὴ Σαμαρεῖται ἐμπολιτευόμενοι, περιτομῇ τε καὶ σαββάτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις χρώμενοι καὶ τῇ πεντατεύχῳ· περισσότερον δὲ τῶν ἄλλων φυλάττοντες τὸ ἀπέχεσθαι ἐμψύχων, ὁμοίως καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν νηστείαις δὲ συνεχέστατα βιοῦν. Ἔχουσι δὲ καὶ παρθενίαν, τινὲς δὲ αὐτῶν ἐγκρατεύονται· ἄλλοι πιστεύουσί τε νεκρῶν ἀνάστασιν, ὅπερ ξένον ἐστὶ Σαμαρείταις.

Ἰουδαίων αἱρέσεις ἑπτά.

14 Γραμματεῖς, οἵτινες νομικοὶ μὲν ἦσαν καὶ δευτερωταὶ παραδόσεων τῶν παρ᾽ αὐτοῖς πρεσβυτέρων τῇ περιττοτέρᾳ ἐθελοθρησκείᾳ ἔθη φυλάττοντες, ἃ οὐ διὰ τοῦ νόμου μεμαθήκασιν, ἀλλ᾽ ἑαυτοῖς ἐτύπωσαν σεβάσματα δικαιώματος τῆς νομοθεσίας.

15 Φαρισαῖοι, οἱ ἑρμηνευόμενοι ἀφωρισμένοι· οἱ τὸ ἀκρότατον βιοῦντες καὶ δῆθεν τῶν ἄλλων δοκιμώτεροι,

[6] În sensul biblic de „păgâni".

9. Samaritismul, şi de la el samaritenii. Acesta este de la iudei, dinainte să apară eresurile la elini şi dinainte de a se alcătui dogmele acestora, dar a primit prilej [să ia naştere], în mijlocul iudaismului, abia după ce a apărut religia elinilor, [şi anume] din vremurile lui Nabucodonosor şi robirii iudeilor. Ei sînt asirieni strămutaţi în Iudeea, ce au primit Pentateuhul lui Moisí, pe care regele l-a trimis lor din Babilon printr-un preot numit Esdra; în toate privinţe sînt la fel ca iudeii, afară de faptul că se îngreţoşează de neamuri[6], nu se ating de anumite lucruri şi tăgăduiesc învierea morţilor şi proorociile de după Moisí.

Noroadele samaritenilor sînt patru:

10. Gorothenii, care ţin praznicele la alte soroace decât iebuseii.

11. Iebuseii, care în virtutea aceleiaşi pricini se deosebesc de gorothini în privinţa praznicelor.

12. Essenii, care nu se împotrivesc nici unora, nici celorlalţi, ci prăznuiesc împreună cu cei la care se află, fără să facă deosebire.

13. Dosthenii, care petrec după aceleaşi obiceiuri ca samaritenii, ţinând tăierea împrejur, şi sâmbăta, şi celelalte [datini], şi Pentateuhul; mai mult decât ceilalţi se păzesc a mânca din cele însufleţite; aşijderea şi în alte lucruri, şi în postiri vieţuiesc mereu. Şi feciorie au, iar unii dintre ei se înfrânează; alţii cred şi în învierea morţilor, lucru care [îndeobşte] e străin de samariteni.

Eresurile iudeilor sînt şapte:

14. Cărturarii, care erau învăţaţi în Lege şi tâlcuiau predaniile bătrânilor lor; aceştia păzeau cu cea mai samavolnică evlavie obiceiurile pe care nu prin Lege le învăţaseră, ci singuri şi le statorniciseră – rânduieli prin care socoteau să se îndreptăţească după lege.

15. Fariseii ([numire] care se tâlcuieşte „cei osebiţi"), care, chipurile, duceau viaţa cea mai înaltă şi erau mai

παρ᾽ οἷς καὶ νεκρῶν ἀνάστασις, ὃ καὶ παρὰ τοῖς γραμματεῦσι, καὶ ἡ περὶ ἀγγέλων καὶ πνεύματος ἁγίου, ὅτι ἔστι, συγκατάθεσις· πολιτεία δὲ διάφορος, καὶ μέχρι χρόνου ἐγκράτεια καὶ παρθενία, νηστεία δὲ δὶς τοῦ σαββάτου, ξεστῶν καθαρισμὸς καὶ πινάκων καὶ ποτηρίων ὡς καὶ οἱ γραμματεῖς, ἀποδεκατώσεις τε καὶ ἀπαρχαὶ καὶ ἐνδελεχεῖς εὐχαὶ καὶ σχήματα ἐθελοθρησκευτικὰ τῆς ἐνδυσίας διά τε τῆς ἀμπεχόνης καὶ τῶν δελματικῶν ἤτουν κολοβίων καὶ τοῦ πλατυσμοῦ τῶν φυλακτηρίων, τουτέστι σημάτων τῆς πορφύρας καὶ κρασπέδων καὶ ῥοΐσκων ἐπὶ τὰ πτερύγια τῆς ἀμπεχόνης, ἅτινα ταῦτα ἐτύγχανε σημεῖα τῆς παρ᾽ αὐτοῖς ἕως καιροῦ ἐγκρατείας· οἳ καὶ παρεισέφερον γένεσιν καὶ εἱμαρμένην.

16 Σαδδουκαῖοι, οἱ ἑρμηνευόμενοι δικαιότατοι, οἳ ἐκ γένους μὲν ἦσαν Σαμαρειτῶν ὁμοῦ καὶ ἱερέως Σαδοὺκ ὀνόματι, νεκρῶν μὲν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι καὶ μὴ παραδεχόμενοι ἄγγελον μήτε πνεῦμα, τὰ δὲ πάντα ὄντες Ἰουδαῖοι.

17 Ἡμεροβαπτισταί, οἳ μὲν κατὰ πάντα Ἰουδαῖοι ἦσαν, ἔφασκον δὲ μηδένα ζωῆς αἰωνίου τυγχάνειν, εἰ μή τι ἂν καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν βαπτίζοιτο.

18 Ὀσσηνοί, οἳ δὴ ἰταμώτατοι ἑρμηνεύονται. Ἦσαν δὲ οὗτοι κατὰ νόμον τὰ πάντα τελοῦντες, ἐχρῶντο δὲ καὶ γραφαῖς ἑτέραις μετὰ τὸν νόμον, τοὺς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπεβάλλοντο.

19 Νασσαριαῖοι, οἱ ἑρμηνευόμενοι ἀφηνιασταί, οἳ πᾶσαν σαρκοφαγίαν ἀπαγορεύουσιν, ἐμψύχων τε οὐδ᾽ ὅλως μεταλαμβάνουσιν, ἄχρι δὲ Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ τοῖς ἐν πεντατεύχῳ ἁγίοις ὀνόμασι πατριαρχῶν κεχρημένοι καὶ πιστεύοντες, φημὶ δὴ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ τῶν ἀνωτάτω καὶ αὐτοῦ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν καὶ

---

[7] Este, probabil, vorba de aşa-numitul *tallith* – şalul care acum este purtat de evrei la rugăciunile de dimineaţă, iar în vremurile evanghelice constituia o parte distinctivă a îmbrăcăminţii fariseilor.

[8] Terminologia este aici foarte imprecisă. *Dalmatica* era o haină cu mâneci lungi, care în perioada bizantină au devenit şi largi; *colobium* era o tunică lungă, fără mâneci.

iscusiți decât ceilalți, la care [găsim și credința în] învierea morților (pe care o aveau și cărturarii), și învoirea [cu credința că există] îngeri și Duhul Sfânt. Petrecerea lor era aparte: înfrânare și feciorie până la o vreme, postire de două ori pe săptămână, curățirea blidelor, și farfuriilor, și paharelor (asemenea cărturarilor), zeciuieli, și prinoase din pârga roadelor, și rugi stăruitoare, și feluri superstițioase de a se îmbrăca (cu șal[7] și dalmatice – altfel spus colobii[8] – și lărgindu-și filacteriile – adică niște dungi din porfiră, tivuri și franjuri – peste marginile șalului[9]), acestea toate fiind semne ale înfrânării lor celei până la o vreme. Ei au venit cu [credința în] ursită și soartă.

16. Saducheii ([numire] care se tâlcuiește „cei preadrepți"), care erau de neam samaritean și se trăgeau dintr-un preot pe nume Saduc; aceștia tăgăduiau învierea morților și nu recunoșteau nici înger, nici Duh, iar în toate [celelalte privințe] erau iudei.

17. Imerobaptiști [„zilnicobotezători"], care în toate privințele erau iudei, însă ziceau că nimeni nu va primi viața veșnică dacă nu se botează[10] zilnic.

18. Ossenii ([numire] care se tâlcuiește „cei mai cutezători"). Aceștia săvârșeau toate potrivit Legii, se foloseau și de unele Scripturi dintre cele de după Lege, dar pe cei mai mulți dintre prorocii de după aceea[11] îi respingeau.

19. Nassarieii ([numire] care se tâlcuiește „răzvrătiții"), care interzic orice mâncat de carne și nu gustă deloc din cele însuflețite. Aceștia recunosc și cred în sfintele nume ale patriarhilor din Pentateuh până la Moisí și Iisus al lui Naví – vorbesc de Avraam, și de Isaac, și de Iacov, și de cei dinainte[a lor], și de însuși Moisí, și de Aaron, și de Iisus [al

[9] V. *Matei* 23, 5.
[10] Botez în sensul unui ritual de curățire prin afundare în apă.
[11] Adică de după Lege.

Ἰησοῦ. Τὰς δὲ τῆς πεντατεύχου γραφὰς οὐκ εἶναι Μωσέως δογματίζουσιν, ἄλλας δὲ παρ᾽ αὐτὰς διαβεβαιοῦνται.

20 Ἡρωδιανοὶ Ἰουδαῖοι μὲν ἦσαν κατὰ πάντα, Ἡρώδην δὲ Χριστὸν προσεδόκουν καὶ αὐτῷ τὸ τοῦ Χριστοῦ γέρας ἀπεδίδουν καὶ ὄνομα.

Οὗτος ὁ πρῶτος τόμος περιέχων κατὰ τῶν εἴκοσι τούτων αἱρέσεων· ἐν αὐτῷ δὲ ἡ περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας ὑπόθεσις καὶ ἡ τῆς ἀληθείας ὁμολογία.

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ πρώτου βιβλίου, ἐν ᾧ περὶ αἱρέσεων δεκατριῶν αἱ παρὰ Χριστιανοῖς αἱρέσεις.

21 Σιμωνιανοί, οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου τοῦ ἐπὶ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, κώμης Γιτθῶν τῆς Σαμαρείας. Οὗτος ἀπὸ Σαμαρειτῶν ὡρμᾶτο Χριστοῦ ὑποδὺς ὄνομα μόνον. Ἐδίδασκεν δὲ αἰσχροποιὸν μίξιν μολυσμοῦ, ἀδιαφορίαν σωμάτων. Ἀποβάλλεται δὲ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὸν κόσμον μὴ εἶναι θεοῦ φάσκει. Εἰκόνα δὲ αὑτοῦ ὡς Διὸς καὶ τῆς σὺν αὐτῷ πόρνης ὀνόματι Ἑλένης, Ἀθηνᾶς τύπον, τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παρεδίδου εἰς προσκύνησιν. Ἔλεγεν δὲ ἑαυτὸν Σαμαρείταις μὲν τὸν πατέρα, Ἰουδαίοις δὲ τὸν Χριστόν.

22 Μενανδριανοί, οἱ ἀπὸ τούτου τοῦ Σίμωνος διὰ Μενάνδρου τινὸς ἐναρξάμενοι, διαφερόμενοι δὲ πρὸς τοὺς Σιμωνιανοὺς κατά τι, οἱ ἀπὸ ἀγγέλων ἔλεγον τὸν κόσμον γεγενῆσθαι.

23 Σατορνιλιανοί, οἱ κατὰ τὴν Συρίαν τὴν τῶν Σιμωνιανῶν κρατύναντες αἰσχρουργίαν, ἕτερα δὲ παρὰ τοὺς Σιμωνιανοὺς εἰς ἔκπληξιν περισσοτέραν κηρύσσοντες, ἀπὸ δὲ Σατορνίλου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότες, καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μένανδρον ὑπὸ ἀγγέλων τὸν κόσμον γεγενῆσθαι φάσκοντες, μόνων δὲ ἑπτά, διὰ τὴν τοῦ πατρὸς γνώμην.

24 Βασιλειδιανοί, τῆς αὐτῆς αἰσχρουργίας τελεσταί, ἀπὸ Βασιλείδους, τοῦ ἅμα Σατορνίλῳ, καὶ Σιμωνιανοῖς

---

[12] Pentru a înțelege scurtele pasaje de acest gen cu care este presărată prima parte a lucrării, trebuie să ne reamintim că primele optzeci de capitole ale acestei lucrări sînt preluate practic *ad litteram* din aşa-numita *Anakephalaiosis* – un rezumat făcut după tratatul *Panarion* a sfântului Epifanie al Ciprului după moartea autorului, pe la începutul secolului al IV-lea; trimiterile la diversele părți ale unei cărți sau alteia privesc, de fapt, acest tratat.

lui Naví]; iar despre scripturile Pentateuhului dogmatizează că nu sînt ale lui Moisí, ci susțin altele în locul acestora.

20. Irodienii erau iudei în toate privințele, însă credeau că Irod este Hristosul şi îi dădeau numele şi cinstirea de Hristos.

Aceasta este partea întâia, care cuprinde cele douăzeci de eresuri de mai sus; [pe deasupra,] în ea se mai vorbeşte şi despre venirea lui Hristos, şi se mărturiseşte adevărul[12].

Următoarele se găsesc în a doua parte a cărții întâi, unde [se vorbeşte] despre treisprezece eresuri de la creştini.

21. Simonienii, care îşi trag obârşia de la Simon magul – cel din vremea apostolului Petru –, care era din satul Gitthón al Samariei. Acesta era de obârşie samariteană şi îmbrăcase doar numele lui Hristos: învăța amestecarea cea făcătoare de ruşine a spurcăciunii, promiscuitatea trupurilor; respingea învierea şi spunea că lumea nu e a lui Dumnezeu; a predat ucenicilor săi spre închinare o imagine a sa pe post de Zeus şi a curvei celei dimpreună cu dânsul, pe numele său Elena, care o închipuia pe Athena. Samaritenilor le spunea că este [Dumnezeu] Tatăl, iar iudeilor – că este Hristosul.

22. Menandrienii, care îşi aveau obârşia de la acest Simon, printr-un oarecare Menandru, dar se deosebeau de simonieni într-o anumită privință: spuneau că lumea a fost făcută de îngeri.

23. Satornilienii, ce sprijineau în Siria lucrarea cea de ruşine a simonienilor, dar propovăduiau şi alte lucruri, şi mai năucitoare. Aceştia îşi au obârşia de la Satornil, şi, la fel ca Menandru, spun că lumea a fost făcută de îngeri – dar numai de şapte, după voia „Tatălui”[13].

24. Vasilidienii, săvârşitori ai aceleiaşi lucrări de ruşine, care îşi trag obârşia de la Vasilide, ce împreună cu Satornil a

---

[13] Pare să fie vorba de „Tatăl necunoscut”, care este entitatea supremă a pseudoteologiei satorniliene.

καὶ Μενανδριανοῖς μαθητευομένου καὶ τὰ ὅμοια μὲν φρονοῦντος, κατά τι δὲ διαφερομένου· λέγει γὰρ τξε οὐρανοὺς εἶναι καὶ τούτοις ὀνόματα ἀγγελικὰ ἐπιτίθησι. Διὸ καὶ τὸν ἐνιαυτὸν τοσούτων ἡμερῶν εἶναι, καὶ τὸ Ἀβρασὰξ ὄνομα εἶναι τξε, καὶ εἶναι τοῦτό φησιν ἅγιον ὄνομα.

25 Νικολαῖται, ἀπὸ Νικολάου τοῦ ἐπὶ ταῖς χρείαις ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ταχθέντος, ὃς διὰ ζῆλον τῆς ἰδίας γαμετῆς τὴν αἰσχρουργίαν ἅμα τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐδίδασκεν, καὶ περὶ τοῦ Καυλακαὺχ καὶ Πρωτονίκου καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν ὀνομάτων εἰσαγαγὼν τῷ κόσμῳ.

26 Γνωστικοί, οἱ τὰς αἱρέσεις διαδεξάμενοι, πλέον δὲ τούτων πάντων τὴν αἰσχρότητα ἐμμανῶς ἐργαζόμενοι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ Στρατιωτικοὶ καλούμενοι καὶ Φιβιωνῖται, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτερικοῖς μέρεσι Σωκρατῖται, παρ᾽ ἑτέροις δὲ Ζακχαῖοι. Ἄλλοι δὲ Κολδιανοὺς αὐτοὺς λέγουσιν, ἄλλοι δὲ Βορβορίτας αὐτοὺς καλοῦσιν. Οὗτοι τὴν Βαρβέλω καὶ Βερὼ αὐχοῦσι.

27 Καρποκρατιανοί, οἱ ἀπὸ Καρποκράτους τινὸς τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Οὗτος ἐδίδασκε πᾶσαν αἰσχρουργίαν ἐκτελεῖν καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα ἁμαρτίας. Καὶ εἰ μή τις, φησί, διὰ πάντων παρέλθῃ καὶ τὸ θέλημα πάντων τῶν δαιμόνων καὶ ἀγγέλων ἐκτελέσῃ, οὐ δυνήσεται ὑπερβῆναι τὸν ἀνώτατον οὐρανὸν οὐδὲ τὰς ἀρχὰς οὐδὲ τὰς ἐξουσίας παρελθεῖν. Ἔλεγεν δὲ τὸν Ἰησοῦν ψυχὴν νοερὰν εἰληφέναι, εἰδότα δὲ τὰ ἄνω ἐνταῦθα καταγγέλλειν καί, εἴ τις πράξειεν ὅμοια τοῦ Ἰησοῦ, κατ᾽ αὐτὸν εἶναι, τόν τε νόμον σὺν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει ἀπηγόρευσεν, ὡς αἱ ἀπὸ Σίμωνος καὶ δεῦρο αἱρέσεις. Τούτου γέγονεν ἐν Ῥώμῃ Μαρκελλίνα. Εἰκόνα δὲ ποιήσας ἐν κρυφῇ Ἰησοῦ καὶ Παύλου καὶ Ὁμήρου καὶ Πυθαγόρα, ταύτας ἐθυμία καὶ προσεκύνει.

---

[14] Suma valorilor numerice (fiecare literă din alfabetul grec are şi o valoare numerică) ale literelor care alcătuiesc forma scrisă a acestui nume este trei sute şaizeci şi cinci.

[15] Este vorba de slujirea comunitară.

fost ucenic şí al simonienilor, şí al menandrienilor, şi cugeta aceleaşi lucruri [ca aceia], dar se deosebea într-o privinţă, întrucât zicea că sînt trei sute şaizeci şi cinci de ceruri, cărora le pune nume îngereşti. De aceea[, zice el,] are anul trei sute şaizeci şi cinci de zile, şi numele Avrasax, care este trei sute şaizeci şi cinci[14], este un nume sfânt.

25. Nicolaiţii îşi trag obârşia de la Nicolae, cel rânduit de apostoli spre trebuinţe[15], care, fiind gelos pe soaţa sa, îi învăţa pe ucenicii săi a săvârşi cu ceilalţi lucrarea cea de ruşine, şi [a vorbit] despre Kaulakauh, şi Protonikos[16], şi alte nume barbare, introducându-le în lume.

26. Gnosticii, care au moştenit eresurile de mai sus, dar mai vârtos decât acestea toate au lucrat nebuneşte cele de ruşine, în Egipt fiind numiţi stratiotici şi fivioniţi, în părţile de mai sus – socratiţi, iar în alte părţi – zacchei. Alţii îi numesc coldieni, iar alţii – vorvoriţi. Aceştia se laudă cu Varvélo şi Veró[17].

27. Carpocratienii îşi trag obârşia de la un oarecare Carpocrate, dintre asiatici. Acesta învăţa a săvârşi toată lucrarea cea de ruşine şi toată îndeletnicirea păcatului, şi zicea că dacă cineva n-a trecut prin toate şi n-a săvârşit voia tuturor demonilor şi îngerilor nu va putea să suie dincolo de cel mai înalt cer, nici să treacă de începătorii sau de stăpânii. Zicea că Iisus a luat suflet înţelegător cu mintea şi când a cunoscut cele de Sus, atunci le-a vestit, şi că dacă va face cineva faptele lui Iisus va fi ca El, şi a respins Legea dimpreună cu învierea morţilor, la fel ca eresurile de la Simon încoace. [Ucenică] a acestuia s-a făcut Marcellina la Roma. Făcând într-ascuns imagini ale lui Iisus, şi Pavel, şi Homer, şi Pythagora, pe acestea le tămâia şi se închina lor.

---

[16] La Epifanie avem Prunikos. Acesta şi Kaulakauh făceau parte dintre aşa-zişii arhonţi ai diverselor versiuni de cosmologie gnostică.

[17] Este vorba despre unul dintre eonii gnostici.

28 Κηρινθιανοί, οἱ καὶ Μηρινθιανοί. Οὗτοι ἀπὸ Κηρίνθου καὶ Μηρίνθου Ἰουδαῖοί τινες τὴν περιτομὴν αὐχοῦντες, τὸν δὲ κόσμον ὑπ᾿ ἀγγέλων γεγενῆσθαι, Ἰησοῦν δὲ κατὰ προκοπὴν Χριστὸν κεκλῆσθαι ἔλεγον.

29 Ναζωραῖοι, οἳ Χριστὸν ὁμολογοῦσιν Ἰησοῦν υἱὸν θεοῦ, πάντα δὲ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι.

30 Ἐβιωναῖοι, παραπλήσιοι τοῖς προειρημένοις Κηρινθιανοῖς καὶ Ναζωραίοις, συνήφθη δὲ κατά τι ἡ τῶν Σαμψαίων καὶ Ἑλκεσαίων αἵρεσις, οἳ Χριστόν φασιν ἐκτίσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐνδημήσαντα δὲ Χριστὸν ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ [κατὰ καιρὸν ἐκδυόμενον αὐτὸν τὸν Ἀδὰμ καὶ] πάλιν κατὰ καιρὸν ἐνδυόμενον τὸ αὐτό φασιν ἐπιτετελεκέναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἰουδαῖοι δὲ ὄντες εὐαγγελικοῖς κέχρηνται, σαρκοφαγίαν δὲ βδελύσσονται, τὸ ὕδωρ ἀντὶ θεοῦ ἔχουσι, τὸν δὲ Χριστὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἐνδεδύσθαι, ὡς ἔφην. Συνεχῶς βαπτίζονται ἐν τοῖς ὕδασι θέρους τε καὶ χειμῶνος, εἰς ἁγνισμὸν δῆθεν ὥσπερ οἱ Σαμαρεῖται.

31 Οὐαλεντινιανοί, οἳ σαρκὸς μὲν ἀπαγορεύουσιν ἀνάστασιν, παλαιὰν δὲ ἀθετοῦσι διαθήκην, καὶ προφήτας ἀναγινώσκοντες καί, ὅσα ἄλλα εἰς ὁμοίωσιν δύναται τροπολογεῖσθαι τῆς αὐτῶν αἱρέσεως, δεχόμενοι. Ἑτέρας τινὰς μυθολογίας παρεισφέρουσι τριάκοντα αἰώνων ὀνομασίας λέγοντες ἀρρενοθηλείας τε ὁμοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων γεγενημένους, οὓς καὶ θεοὺς νομίζουσι καὶ αἰῶνας. Τὸν δὲ Χριστὸν ἀπ᾿ οὐρανοῦ ἐνηνοχέναι τὴν σάρκα καὶ ὡς διὰ σωλῆνος τῆς Μαρίας διαπεπερακέναι.

32 Σεκουνδιανοί, οἷς συνάπτεται Ἐπιφάνης καὶ Ἰσίδωρος, ταῖς αὐταῖς κεχρημένοι συζυγίαις, τὰ ὅμοια Οὐαλεντίνῳ πεφρονηκότες, ἕτερα δὲ παρ᾿ αὐτὸν ποσῶς διηγούμενοι. Προστιθέασι τὰ τῆς αἰσχρουργίας διδάσκοντες. Ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν σάρκα.

33 Πτολεμαῖοι, μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ ὄντες Οὐαλεντίνου, οἷς συνάπτεται ἡ Φλώρα· τὰ αὐτὰ δὲ περὶ τῶν συζυγιῶν καὶ

[18] Este vorba de împerecheri ale eonilor gnostici.

28. Kirinthienii, care se mai numesc şi mirinthieni. Aceştia, care îşi trag obârşia de la Kirinth şi Mirinth, erau nişte iudei ce se mândreau cu tăierea împrejur, dar spuneau că lumea a fost făcută de îngeri, iar Iisus a ajuns la numele de Hristos în virtutea sporirii Sale.

29. Nazoreii, care Îl mărturisesc pe Hristos Iisus a fi Fiu al lui Dumnezeu, dar în toate privinţele petrec potrivit Legii.

30. Evioneii, care sînt foarte apropiaţi de kirinthienii şi nazoreii sus-pomeniţi; în anumite privinţe coincide [cu învăţătura acestora] eresul sampseilor şi elcheseilor, care zic că Hristos şi Sfântul Duh au fost zidiţi în cer, că Hristos S-a sălăşluit în Adam, şi că la o vreme Se dezbrăca de Adam şi [apoi] iarăşi, la o vreme, Se îmbrăca în el, şi zic că El a săvârşit aceasta la venirea Sa în trup. Iudei fiind, se folosesc de Evanghelii, dar se îngreţoşează de mâncarea cărnii, au apa în loc de Dumnezeu şi [cred că] Hristos S-a îmbrăcat în om la venirea Lui cea în trup. Se botează mereu în ape, fie vară, fie iarnă – chipurile spre curăţire, la fel ca samaritenii.

31. Valentinienii, care tăgăduiesc învierea trupului şi resping Vechiul Testament, dar citesc prorocii şi acceptă toate celelalte lucruri din el care pot fi interpretate alegoric în potrivire cu eresul lor. Aceştia vin cu alte basme, vorbind de treizeci de eoni hermafrodiţi, cum că aceştia – pe care ei îi socot a fi şi dumnezei, şi eoni – au luat naştere de la Tatăl tuturor, iar de Hristos [spun că] Şi-a adus din cer trupul şi că a trecut prin Maria ca printr-o ţeavă.

32. Secundienii, cu care sînt înhăitaţi Epifan şi Isidor, folosindu-se de aceleaşi conjugări[18], cugetând la fel ca Valentin, numai că povestesc întrucâtva alte lucruri decât el – adaugă, învăţând cele ale lucrării de ruşine. Şi aceştia resping carnea.

33. Ptolemeii, şi aceştia ucenici ai lui Valentin, cu care este înhăitată şi Flora. Şi aceştia spun despre conjugări ace-

οὗτοι λέγουσι καθάπερ Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Σεκουνδιανοί, κατά τι δὲ καὶ οὗτοι διαφέρονται.

Αὕτη καὶ ἡ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν δεκατριῶν αἱρέσεων ἀνακεφαλαίωσις.

Τάδε ἔνεστι καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τοῦ πρώτου βιβλίου τόμῳ, ἐν ᾧ εἰσιν αἱρέσεις δεκατρεῖς.

34 Μαρκωσαῖοι. Μάρκος τις γεγένηται Κολορβάσου συμφοιτητής, δύο ἀρχὰς καὶ οὗτος παρεισάγων. Ἀθετεῖ δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν, φαντασίας δέ τινας δι᾽ ἐκπωμάτων ἐξ ἐπαοιδῆς εἰς κυάνεον χρῶμα καὶ πορφυραῖον μεταβάλλων ἐμυσταγώγει τὰς ἀπατωμένας γυναῖκας. Καὶ αὐτὸς δὲ τῶν εἴκοσι τεσσάρων στοιχείων βούλεται τὰ πάντα ἡγεῖσθαι ὁμοίως Οὐαλεντίνῳ.

35 Κολορβασαῖοι. Καὶ οὗτος ὁ Κολόρβασος ὡσαύτως τὰ αὐτὰ διηγούμενος, κατά τι δὲ διαφερόμενος πρὸς ἄλλας αἱρέσεις—φημὶ δὴ πρὸς τὰς περὶ Μάρκον καὶ Οὐαλεντῖνον—τὰς προβολὰς καὶ ὀγδοάδας ἑτέρως ἐδίδαξεν.

36 Ἡρακλεωνῖται· καὶ οὗτοι τῇ τῶν ὀγδοάδων φαίνονται μυθολογίᾳ στοιχοῦντες, ἑτέρως παρὰ τὸν Μάρκον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Οὐαλεντῖνον καὶ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῇ τελευτῇ τοὺς παρ᾽ αὐτῶν τελευτῶντας ὁμοίως τῷ Μάρκῳ λυτροῦνται δι᾽ ἐλαίου, ὀποβαλσάμου καὶ ὕδατος, ἐπικλήσεις τινὰς Ἑβραϊκαῖς λέξεσιν ἐπιλέγοντες τῇ κεφαλῇ τοῦ δῆθεν λυτρουμένου.

37 Ὀφῖται, οἱ τὸν ὄφιν δοξάζοντες καὶ τοῦτον Χριστὸν ἡγούμενοι, ἔχοντες δὲ φύσει ὄφιν τὸ ἑρπετὸν ἐν κίστῃ τινί.

38 Καϊανοὶ ἅμα ταῖς ἄλλαις ὡσαύτως ταῖς τὸν νόμον ἀθετούσαις αἱρέσεσιν καὶ τὸν λαλήσαντα ἐν νόμῳ τὰ αὐτὰ φρονοῦσι. Σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, τὸν δὲ Κάϊν δοξάζουσι λέγοντες αὐτὸν τῆς ἰσχυροτέρας εἶναι δυνάμεως. Ἅμα δὲ καὶ τὸν Ἰούδαν ἐκθειάζουσιν, ὁμοῦ καὶ

[19] Epifanie ne precizează că era vorba de pahare din sticlă albă, ce conţineau vin alb, precum şi că uneori culoarea vinului respectiv devenea „roşie ca sângele" (v. *Epiphanius, Bände 13: Ancoratus und Panarion*, vol. 2, p. 5, rr. 21-22, p. 6, rr. 1-2, în *GCS* 31, Leipzig, 1922).

[20] După numărul literelor alfabetului grecesc.

leaşi lucruri ca valentinienii şi secundienii, dar în anumite privinţe se deosebesc de ei.

Acesta e sumarul celor treisprezece eresuri din partea a doua a cărţii întâi.

Următoarele sînt din a treia parte a cărţii întâi, unde se află [alte] treisprezece eresuri.

34. Marcoseii. A fost un oarecare Marcu, tovarăş de ucenicie al lui Colorvas, care introduce şi acesta două principii. Respinge învierea morţilor şi, lucrând nişte năluciri (preschimbarea prin descântec a culorii cuprinsului unor pahare[19] în albastru închis şi purpuriu), „iniţia" femeile înşelate. Şi acesta pretinde, asemenea lui Valentin, că toate sînt [alcătuite] din cele douăzeci şi patru de elemente[20].

35. Colorvaseii. Şi acest Colorvas, aşijderea aceleaşi lucruri povestind, dar în oarecare privinţă deosebindu-se de celelalte eresuri – vorbesc de ale lui Marcu şi Valentin –, fiindcă a învăţat într-un alt fel despre „emanaţii" şi „ogdoade".

36. Iracleoniţii. Şi aceştia par a urma basmelor despre „ogdoade", dar în alt fel decât Marcu, şi Ptolemeu, şi Valentin, şi ceilalţi; însă şi pe aceia dintre dânşii care trag să moară îi „răscumpără" asemenea lui Marcu, când se săvârşesc din această viaţă, prin untdelemn, opobalsam[21] şi apă, rostind anumite invocaţii cu cuvinte ebraice asupra capului celui ce este, chipurile, răscumpărat.

37. Ofiţii [„şerparii"], care, slăvind şarpele şi pe acesta socotindu-l a fi Hristosul, ţin un şarpe adevărat într-un fel de coş.

38. Caianeii cugetă aceleaşi lucruri ca celelalte eresuri ce resping legea [lui Moisí] şi pe Cel care a grăit prin lege. Tăgăduind învierea trupului, îl slăvesc pe Cain, zicând că acesta e al puterii mai tari. Totodată, îl divinizează pe Iuda, ca şi

---

[21] Extras din arborele de balsam (*Balsamodendron opobalsamum*).

τοὺς περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρών, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς Σοδομίτας.

39 Σηθιανοί. Οὗτοι πάλιν τὸν Σὴθ δοξάζουσιν φάσκοντες αὐτὸν εἶναι ἐκ τῆς ἄνω μητρὸς μεταμεληθείσης, ἐφ᾽ οἷς τοὺς περὶ Κάϊν προεβάλετο, εἶτα μετὰ τὸ τὸν Κάϊν ἀποβληθῆναι καὶ τὸν Ἀβὲλ ἀποκτανθῆναι συνελθούσης τῷ ἄνω πατρὶ καθαρὸν σπέρμα τὸν Σὴθ ποιῆσαι, ἐξ οὗπερ λοιπὸν κατήχθη τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καί, ὅσα οἱ ἄλλοι δογματίζουσιν.

40 Ἀρχοντικοί. Οὗτοι πάλιν εἰς πολλοὺς ἄρχοντας τὸ πᾶν ἀναφέρουσι καὶ τὰ γινόμενα ἐκ τούτων γεγενῆσθαι λέγουσιν· ἁλίσκονται δὲ καὶ ἐπ᾽ αἰσχρότητί τινι. Σαρκὸς δὲ ἀνάστασιν ἀθετοῦσι καὶ παλαιὰν διαθήκην ἀποβάλλουσι. Κέχρηνται δὲ παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ, ἑκάστην λέξιν πρὸς τὸν ἑαυτῶν νοῦν μεθοδεύοντες.

41 Κερδωνιανοί, ἀπὸ Κέρδωνος τοῦ Ἡρακλέωνα διαδεξαμένου τὴν μετοχὴν τῆς πλάνης, προσθέντος δὲ τῇ ἀπάτῃ· ὃς ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς τὴν Ῥώμην μεταστὰς τὸ κήρυγμα ἑαυτοῦ ἐξέθετο ἐν χρόνοις Ὑγίνου ἐπισκόπου. Δύο δὲ ἀρχὰς κηρύττει οὗτος ἐναντίας ἀλλήλαις, μὴ εἶναί τε τὸν Χριστὸν γεννητόν· ὁμοίως τε νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖ καὶ τὴν παλαιὰν διαθήκην.

42 Μαρκιωνισταί. Μαρκίων ἀπὸ Πόντου ὁρμώμενος ἐπισκόπου μὲν ἦν υἱός, φθείρας δὲ παρθένον ἀπέδρα διὰ τὸ ἐξεῶσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Οὗτος ἀνελθὼν ἐν Ῥώμῃ, εἶτα αἰτήσας μετάνοιαν τοὺς κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ ἡγουμένους τῆς ἐκκλησίας καὶ μὴ τυχὼν ἐπήρθη κατὰ τῆς πίστεως καὶ ἐδογμάτισεν τρεῖς ἀρχάς, ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ φαῦλον, εἶναί τε τὴν καινὴν διαθήκην ἀλλοτρίαν τῆς παλαιᾶς καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ λαλήσαντος. Οὗτός τε καὶ οἱ ἀπ᾽ αὐτοῦ Μαρκιωνισταὶ ἀνάστασιν σαρκὸς ἀθετοῦσι, βάπτισμα διδόασιν οὐ μόνον ἕν, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρία μετὰ τὸ παραπεσεῖν, ὑπὲρ δὲ τῶν τεθνεώτων καὶ κατηχουμένων ἄλλοι παρ᾽ αὐτοῖς βαπτίζονται. Ἀδεῶς δὲ παρ᾽ αὐτοῖς καὶ γυναῖκες ἐπιτρέπον ται λουτρὸν διδόναι.

pe alde Core, şi Dathan, şi Aviron, dar şi pe înşişi locuitorii Sodomei.

39. Sithienii. Aceştia, la rândul lor, îl slăvesc pe Sith, zicând că acesta este [născut] din Maica cea de Sus după ce aceasta s-a căit că a produs pe alde Cain. După ce Cain a fost lepădat şi Abel – ucis, ea s-a împreunat cu Tatăl cel de Sus ca să facă sămânță curată – pe Sith, din care s-a tras tot neamul omenesc. Şi aceştia dogmatizează începătorii, şi stăpâniri, şi toate câte dogmatizează ceilalți [gnostici].

40. Arhonticii. Aceştia, la rândul lor, atribuie universul [mai] multor arhonți şi spun că cele ce s-au făcut, de către aceştia s-au făcut; mai sînt vinovați şi de oarece lucru ruşinos. Resping învierea trupului şi resping Vechiul Testament. Folosesc Vechiul şi Noul Testament răstălmăcind potrivit socotinței lor fiecare cuvânt.

41. Cherdonienii, de la Chérdon, care a moştenit împărtăşirea de rătăcirea lui Iracléon, dar a adăugat la înşelare; acesta, mutându-se din Siria la Roma, a expus propovăduirea sa în vremurile episcopului Ighín. Acesta propovăduieşte două principii contrare şi că Hristos nu este născut; aşijderea, tăgăduieşte învierea morților şi Vechiul Testament.

42. Marchioniții. Marchíon, de obârşie pontică, era fiu de episcop, dar după ce a stricat o fecioară a fugit, fiind alungat din Biserică chiar de tatăl său. El, ducându-se la Roma şi apoi cerând pocăință de la mai-marii de atunci ai Bisericii, dar neprimind, s-a răzvrătit împotriva credinței şi a dogmatizat trei principii: binele, şi dreptul, şi răul, precum şi că Noul Testament e străin de cel Vechi şi de Cel care a grăit prin acela. El şi marchioniții, ce de la el îşi trag obârşia, resping învierea trupului, botează nu doar o dată, ci şi de două, şi de trei ori după căderea în păcat, iar pentru cei care au murit catehumeni se botează la ei alții – iar la ei şi femeilor li se îngăduie, fără nici o împiedicare, să boteze.

43 Λουκιανισταί. Λουκιανός τις, οὐχ ὁ νῦν ἐν χρόνοις Κωνσταντίνου γενόμενος, ἀλλ᾽ ἀρχαιότερος, πάντα κατὰ τὸν Μαρκίωνα ἐδογμάτισε, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερά τινα παρὰ τὸν Μαρκίωνα δῆθεν δογματίζει.

44 Ἀπελλιανοί. Καὶ οὗτος Ἀπελλῆς τὰ ὅμοια Μαρκίωνι καὶ Λουκιανῷ δογματίζει, κακίζει τὴν πᾶσαν ποίησιν καὶ τὸν πεποιηκότα. Οὐχ ὁμοίως δὲ τούτοις τρεῖς ἀρχὰς ὑφηγήσατο, ἀλλὰ μίαν μὲν ἀρχὴν καὶ ἕνα θεὸν ὄντα ἀνώτατον καὶ ἀκατονόμαστον, τοῦτον δὲ τὸν ἕνα πεποιηκέναι ἄλλον. Καὶ οὗτος, φησίν, ὁ γεγονὼς πονηρὸς εὑρεθεὶς τῇ αὐτοῦ φαυλότητι τὸν κόσμον ἐποίησεν.

45 Σευηριανοί. Σευῆρός τις πάλιν τῷ Ἀπελλῇ ἐποχούμενος τὸν οἶνον ἀποβάλλεται καὶ τὴν ἄμπελον ἐκ τοῦ δρακοντοειδοῦς Σατᾶν καὶ γῆς μυθολογῶν πεφυκέναι, συνελθόντων ἀλλήλοις. Γυναῖκα δὲ παραιτεῖται φάσκων ἀριστερᾶς δυνάμεως αὐτὴν ὑπάρχειν. Ὀνομασίας δέ τινας ἀρχόντων καὶ βίβλους ἀποκρύφους παράγει. Ὁμοίως δὲ τοῖς ἄλλοις τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν ἀθετεῖ καὶ παλαιὰν διαθήκην.

46 Τατιανοί. Τατιανὸς οὗτος συνήκμασεν Ἰουστίνῳ τῷ ἁγιωτάτῳ μάρτυρι καὶ φιλοσόφῳ, μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου τελευτὴν προσεφθάρη τοῖς τοῦ Μαρκίωνος δόγμασιν καὶ ἴσα αὐτῷ ἐδογμάτισεν προσθεὶς καὶ ἕτερα παρ᾽ ἐκεῖνον. Ἐλέγετο δὲ ἀπὸ Μεσοποταμίας ὁρμᾶσθαι.

Ταῦτα τὰ κεφάλαια τῶν τριῶν τοῦ πρώτου βιβλίου τόμων περὶ τῶν τεσσαράκοντα ἓξ αἱρέσεων.

Ἀνακεφαλαίωσις τοῦ δευτέρου βιβλίου τόμου τετάρτου, ἐν ᾧ εἰσιν αἱρέσεις ιη.

47 Ἐγκρατῖται, οἳ ἀπόσπασμα τυγχάνοντες Τατιανοῦ τὸν γάμον ἀποβάλλονται, τοῦ Σατανᾶ φάσκοντες εἶναι τοῦτον, πᾶσαν δὲ ἀπαγορεύοντες ἐμψυχοφαγίαν.

48 Οἱ Καταφρυγαστῶν καὶ Μοντανιστῶν καὶ Ἀσκοδρουγγητῶν, οἵτινες παλαιὰν καὶ καινὴν διαθήκην δέχονται, ἑτέρους δὲ προφήτας παρεισάγοντες, Μοντανόν τινα αὐχοῦντες καὶ Πρίσκιλλαν.

43. Luchianiştii. Un oarecare Luchian (nu acesta de acum, din vremurile lui Constantin, ci unul mai vechi) a dogmatizat toate în potrivire cu Marchíon, iar pe lângă acestea dogmatizează şi altele decât Marchíon, pare-se.

44. Apellienii. Şi acest Apellís dogmatiza lucruri asemănătoare cu Marchíon şi cu Luchian, defaimă întreaga zidire şi pe Ziditor. Nu propovăduia trei principii, ca aceştia, ci un singur principiu şi un singur dumnezeu, suprem şi nenumit, şi că acesta, cel unul, a făcut un altul. Şi acela, zice el, odată făcut, s-a dovedit a fi rău şi, în răutatea sa, a făcut lumea.

45. Sevirienii. Un oarecare Sevíros, întrecându-l pe Apellís, respinge vinul şi via, băsmuind că acestea vin din împreunarea lui Satan în chip de balaur cu pământul. Şi de partea femeiască se leapădă, zicând că este de la puterea cea de-a stânga, şi vine cu nişte nume de oarecare arhonţi şi cu cărţi apocrife. Asemenea celorlalţi, respinge învierea trupului şi Vechiul Testament.

46. Tatienii. Acest Tatián a ajuns la apogeul lucrării sale odată cu Iustin, preasfântul mucenic şi filosof, dar după sfârşitul sfântului Iustin s-a lăsat momit de dogmele lui Marchíon şi la fel ca acesta a dogmatizat, adăugând şi alte lucruri. Se spunea că e de obârşie din Mesopotamia.

Acestea sînt capetele celor trei părţi ale cărţii întâi, despre cele patruzeci şi şase de eresuri.

Sumarul părţii a patra din cartea a doua, în care sînt optsprezece eresuri.

47. Encratiţii [„înfrânaţii"], care, fiind ramură a [eresului lui] Tatian, resping căsătoria, zicând că aceasta este satanică, şi interzic mâncarea celor însufleţite.

48. Ai catafrigaştilor, şi montaniţilor, şi ascodrunghiţilor, care acceptă Vechiul şi Noul Testament, dar vin şi cu alţi „proroci", sumeţindu-se cu un oarecare Montan şi cu Prischilla.

49 Πεπουζιανοί, οἱ καὶ Κυϊντιλλιανοί, οἷς συνάπτονται Ἀρτοτυρῖται, αἱρέσεις δύο. Ἐξ αὐτῶν μέν εἰσι τῶν Καταφρυγαστῶν, ἕτερα δὲ παρ᾿ ἐκείνους δογματίζουσι, Πέπουζαν πόλιν τινὰ ἔρημον ἀνὰ μέσον Γαλατίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Φρυγίας ἐκθειάζοντες καὶ δὴ ταύτην Ἱερουσαλὴμ ἡγούμενοι—ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Πέπουζα—, γυναιξὶ δὲ ἀποδιδόντες τὸ ἄρχειν καὶ ἱερατεύειν. Μυοῦνται δέ τινα κατακεντοῦντες νέον παῖδα ῥαφίσι χαλκαῖς ὥσπερ οἱ Καταφρυγαστῶν καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ ἄλευρον φυράσαντες καὶ ἀρτοποιήσαντες προσφορὰν μεταλαμβάνουσι. Καὶ δὴ τῇ Κυϊντίλλῃ ἢ Πρισκίλλῃ Χριστὸν ἐκεῖσε ἐν Πεπούζῃ ἀποκεκαλύφθαι ἐν εἴδει θηλείας μυθολογοῦσι. Κέχρηνται δὲ ὡσαύτως παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ κατὰ τὸν νοῦν τὸν ἴδιον μεταποιούμενοι.

50 Τεσσαρεσκαιδεκατῖται. Οὗτοι μίαν ἡμέραν τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ πάσχα ἐκτελοῦντες, ἐν ὁποίᾳ ἂν ἡμέρᾳ ἐμπέσοι ἡ τῆς σελήνης τεσσαρεσκαιδεκαταία, ἤτοι ἐν σαββάτῳ ἤτοι ἐν κυριακῇ, ἐκείνην τε νηστεύοντες καὶ ἅμα ἀγρυπνοῦντες ἑορτάζουσιν.

51 Ἄλογοι, ἀφ᾿ ἡμῶν κληθέντες, οἱ τὸ εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀθετοῦντες καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν αὐτοῦ διὰ τὸ τὸν ἐλθόντα ἐκ τοῦ πατρὸς θεὸν λόγον ὄντα ἀεὶ μὴ δέχεσθαι.

52 Ἀδαμιανοὶ παρά τινος Ἀδὰμ ζῶντος καλουμένου χλεύης μᾶλλον ἢ ἀληθείας τὸ δόγμα ἔχουσι. Γίνεται δέ τι τοιοῦτον· Γυμνοὶ συνάγονται ὡς ἐκ μητρὸς ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ οὕτως τὰς ἀναγνώσεις καὶ τὰς εὐχὰς καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἐκτελοῦσι, δῆθεν μονάζοντές τε καὶ ἐγκρατευόμενοι καὶ γάμον μὴ δεχόμενοι τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν παράδεισον ἡγοῦνται.

53 Σαμψαῖοι καὶ Ἐλκεσαῖοι, ἔτι δεῦρο τὴν Ἀραβίαν κατοικοῦντες καθύπερθεν τῆς νεκρᾶς θαλάσσης κειμένην· οἵτινες ἀπὸ τοῦ Ἠλξαΐ τινος ψευδοπροφήτου ἠπατημένοι,

---

[22] Cunoscuți în literatura teologică românească și sub numele de „cvartodecimani".

49. Pepuzienii, numiți și cvintilieni, cu care sînt înhăitați artotiriții – două eresuri. Ei provin din catafrigaşti, însă dogmatizează alte lucruri decât aceia, divinizând Pepuza – un oraş pustiu aflat între Galatia şi Capadocia şi Frigia (mai este şi o altă Pepuză) – şi pe aceasta o socotesc Ierusalim, iar unor femei le dau cârmuirea şi preoţia. „Iniţiază" pe cineva împungând un copil mic cu ace de aramă, asemenea catafrigaştilor, şi cu sângele lui frământă făină, şi, cocând pâine, se împărtăşesc [din ea]. Şi băsmuiesc că Hristos S-a descoperit acolo, în Pepuza, Cvintillei sau Prischillei, în chip femeiesc. Se folosesc, aşijderea, de Vechiul şi de Noul Testament, răstălmăcindu-le după socotinţa lor.

50. Paisprezeciţii[22]. Aceştia săvârşesc Paştile într-o singură zi din an – cea în care cade a paisprezecea zi a lunii, oricare ar fi ea, fie că este sâmbătă, fie că este duminică, şi în aceea prăznuiesc postind şi totodată priveghind.

51. Cei pe care îi numim alóghi [„cei fără-de-Cuvânt"], care tăgăduiesc Evanghelia după Ioan şi Apocalipsa lui, deoarece nu acceptă că Dumnezeu Cuvântul vine din Dumnezeu Tatăl şi fiinţează pururea.

52. Adamienii, care îşi trag numele de la un oarecare Adam viu[23], au dogmă mai degrabă de batjocură decât adevărată. [La ei] se întâmplă ceva de felul următor: se adună goi, cum au ieşit din pântecele mamei, bărbaţi şi femei, şi aşa săvârşesc citirile, şi rugăciunile, şi orice altceva; petrecând, chipurile, monahal, şi înfrânându-se, şi neprimind căsătoria, socot „Biserica" lor a fi paradis.

53. Sampseii şi elcheseii, care până în ziua de astăzi locuiesc în acea parte a Arabiei care se află mai sus de Marea Moartă, fiind înşelaţi de un oarecare proroc mincinos numit Ilcsaí, din

[23] Ceea ce poate însemna atât „un om pe nume Adam, aflat în viaţă (la momentul scrierii cărţii)", fie „un om zis «Adam cel viu»". Oricum, Epifanie arată că ei se numeau pe sine însuşi „Adami", pe motiv că erau în „Biserica" lor ca Adam şi Eva în rai (v. *Epiphanius, Bände 13: Ancoratus und Panarion*, vol. 2, p. 313, rr. 8-12, în *GCS* 31, Leipzig, 1922).

οὗ ἔτι δεῦρο ἐκ τῆς συγγενείας ὑπῆρχεν Μαρθοῦς καὶ Μαρθῖνα γυναῖκες προσκυνούμεναι ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ὡς θεαί, παραπλησίως τῶν Ἐβιωναίων τὰ πάντα ἔχοντες.

54 Θεοδοτιανοί, οἱ ἀπὸ Θεοδότου τοῦ σκυτέως ἀπὸ Βυζαντίου. Οὗτος ἐν παιδείᾳ Ἑλληνικῇ ἄκρος γενόμενος, ἅμα δὲ ἄλλοις τῶν ἐν ἡμέραις τοῦ τότε διωγμοῦ μόνος ἐκπεσὼν μαρτυρησάντων ἐκείνων διὰ θεόν. Ἐπειδὴ οὖν οὗτος φυγὼν ὠνειδίσθη, ἐπενόησε, ψιλὸν ἄνθρωπον λέγειν τὸν Χριστόν, διὰ τὸ ἔγκλημα, ὅτι θεὸν ἠρνήσατο.

55 Μελχισεδεκιανοί. Οὗτοι τὸν Μελχισεδὲκ γεραίροντες, τινὰ δύναμιν αὐτὸν φάσκοντες καὶ μὴ ἄνθρωπον ψιλὸν καὶ εἰς τὸ τούτου ὄνομα πάντα ἀνάγειν καὶ λέγειν τετολμηκότες.

56 Βαρδησιανισταί. Βαρδησιάνης οὗτος ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὡρμᾶτο· τὰ πρῶτα μὲν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ὑπάρχων καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ διαπρέπων, ἐκκλίνας δὲ τῆς ἀληθείας παραπλησίως Οὐαλεντίνῳ ἐδογμάτισε χωρὶς ἐνίων, ὧν διαφέρεται πρὸς Οὐαλεντῖνον.

57 Νοητιανοί. Νόητος οὗτος ἀπὸ Σμύρνης ὑπῆρχεν τῆς Ἀσίας. Ἐφ᾽ ἅρματι δὲ ἐνεχθεὶς σὺν ἄλλοις φησὶν υἱοπάτορα τὸν Χριστόν· ἐδίδαξε τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα. Ἑαυτὸν δὲ ἔλεγεν εἶναι Μωσέα καὶ τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Ἀαρών.

58 Οὐαλήσιοι. Οὗτοι, καθὼς ὑπειλήφαμεν, εἰσὶν οἱ τὴν Βάκαθον κατοικοῦντες, μητροκωμίαν τῆς Ἀράβων Φιλαδελφίας, οἱ τοὺς παρεντυγχάνοντας καὶ ἐπιξενουμένους παρ᾽ αὐτοῖς εὐνουχίζοντες· οἱ πλείους δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς εὐνοῦχοι ὑπάρχουσιν ἀποτετμημένοι. Τινὰ δὲ ἕτερα διδάσκουσιν αἱρέσεως ἔμπλεα, ἀφηνιάζοντες τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ ἑτέρας τινὰς αἰσχρουργίας παρεισφέροντες.

---

[24] Sensul exact al termenului μητροκωμία („sat-mamă" în trad. românească) este obiect de dispută între istorici: unii presupun că este vorba de treapta cea mai înaltă a unei ierarhii a aşezărilor rurale, alţii – că avem de-a face cu o etapă intermediară între sat şi oraş în procesul

a cărui spiță trăiesc până în ziua de azi două femei, Marthús și Marthína, cărora eresul li se închină ca unor dumnezee. La ei toate seamănă foarte mult cu ale evioniților.

54. Theodotienii, care își trag obârșia de la Theodot cizmarul din Bizanț. Acesta, fiind foarte înaintat în instruirea elinească, împreună cu alții [fiind prins] în zilele prigoanei de atunci, singur a căzut, aceia mărturisind pentru Dumnezeu. Așadar, întrucât, fugind, a fost certat, a născocit a spune despre Hristos că este simplu om, din pricina învinuirii că s-a lepădat de Dumnezeu.

55. Melhisedecienii. Aceștia, cinstindu-l pe Melhisedéc, spun că acesta este o anumită putere, nu om simplu, și cutează a atribui toate numelui său.

56. Vardisianiștii. Acest Vardisián era de obârșie din Mesopotamia. La început se ținea de credința adevărată și excela în filosofie, dar abătându-se de la adevăr a dogmatizat în chip foarte asemănător cu Valentin, în afara câtorva privințe în care se deosebește de acesta.

57. Noitienii. Acest Nóit era din Smirna Asiei, și mânat de trufie a zis că Hristos este Fiu-Tată – a învățat că Tatăl, și Fiul, și Sfântul Duh, sînt unul și același, iar despre sine spunea că este Moisí și că fratele lui este Aaron.

58. Ualisienii. Aceștia, din câte am înțeles, sînt locuitorii Vácathonului, mitrocomie a Filadelfiei Arabiei[24], care pe cei ce se întâmpla să ajungă în părțile lor și pe vizitatori îi jugăneau, ba și dintre ei cei mai mulți sînt eunuci, scopiți. Învață și alte lucruri pline de eres, nesupunându-se legii [lui Moisí] și prorocilor și venind cu alte lucrări de rușine.

---

de urbanizare, iar alții – că termenul respectiv semnifică anumite așezări situate pe domeniile imperiale. În orice caz, o serie de „mitrocomii" aveau episcopi în secolul al IV-lea, ceea ce arată că e vorba de localități relativ importante (v. Kevin Butcher, *Roman Syria and Near East*, J. Paul Getty Museum, 2004, pp. 160-161). În cazul de față, avem de-a face cu o așezare din *hinterlandul* Filadelfiei, care era unul dintre principalele orașe ale provinciei romane Arabia (acum Amman, capitala Iordaniei).

59 Καθαροί, οὗτοι ἅμα Ναυάτῳ συναφθέντες τῷ Ῥωμαίῳ καὶ τοὺς διγάμους παντελῶς ἀποβάλλονται καὶ μετάνοιαν οὐ δέχονται.

60 Ἀγγελικοί. Οὗτοι παντελῶς ἐξέλιπον, αὐχοῦντες ἀγγελικὴν ἔχειν τάξιν ἢ διὰ τὸ ἀγγέλοις προσκεκλῆσθαι.

61 Ἀποστολικοί, οἱ καὶ Ἀποτακτικοί. Καὶ οὗτοι περὶ τὴν Πισιδίαν, μόνον ἀποτακτικοὺς δεχόμενοι. Παραπλησιάζουσι δὲ τοῖς Ἐγκρατίταις, ἄλλα δὲ παρ᾽ αὐτοὺς φρονοῦσι.

62 Σαβελλιανοί, οἱ τὰ ὅμοια Νοήτου δοξάζοντες παρὰ τὸ μὴ τὸν πατέρα λέγειν πεπονθέναι, λέγοντες προφορικὸν καὶ πάλιν ἀναχεόμενον τὸν λόγον.

63 Ὠριγενιανοί, οἱ ἀπό τινος Ὠριγένους· αἰσχροποιοὶ δὲ οὗτοί εἰσιν, ἀρρητοποιοῦντες καὶ τὰ ἑαυτῶν σώματα φθορᾷ παραδιδόντες.

64 Ὠριγενιανοὶ ἄλλοι, Ὠριγένους τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου τοῦ συντάκτου, οἱ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀποβαλλόμενοι, Χριστὸν δὲ κτίσμα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσηγούμενοι, παράδεισόν τε καὶ οὐρανοὺς καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἀλληγοροῦντες, Χριστοῦ δέ ποτε πεπαῦσθαι τὴν βασιλείαν ληροῦντες καὶ ὁμοῦ τοὺς ἀγγέλους παυθήσεσθαι, Χριστὸν δὲ σὺν διαβόλῳ βασιλευθησόμενον καὶ δαίμοσι σταυρωθέντα Χριστὸν τερατεύονται.

Αὗται τοῦ τετάρτου τόμου, δευτέρου δὲ βιβλίου αἱρέσεις ιη.

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ, δευτέρου δὲ βιβλίου, αἱρέσεις πέντε.

65 Παυλιανισταί, ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως. Οὗτος ὁ Παῦλος ἀνύπαρκτον τὸν Χριστὸν ὀλίγου δεῖν διαβεβαιοῦται, λόγον προφορικὸν αὐτὸν σχηματίσας, ἀπὸ Μαρίας δὲ καὶ δεῦρο εἶναι, προ καταγγελτικῶς μὲν τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς εἰρημένα ἔχοντος μέν, μὴ ὄντος δέ, ἀλλ᾽ ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἔχειν τὴν ὕπαρξιν.

59. Catharii [„curații"]. Aceştia erau înhăitați cu Novat romanul; ei îi resping cu desăvârşire pe cei căsătoriți a doua oară şi nu acceptă pocăința.

60. Angelicii [„îngereştii"]. Aceştia au dispărut cu desăvârşire. Ei [îşi trag numele de la faptul că] se lăudau că au rânduială îngerească ori că invocau îngeri.

61. „Apostolicii" sau „cei ce s-au lepădat". Şi aceştia sînt în Pisidia. Ei primesc doar pe cei ce s-au lepădat [de bunurile pământeşti]. Sînt foarte apropiați [ca învățătură] de encratiți, dar sînt şi lucruri pe care le cugetă altfel decât aceştia.

62. Savelienii, care au păreri asemănătoare cu ale lui Nóit, însă nu zic că Tatăl a pătimit, şi zic că Cuvântul a fost rostit şi pe urmă reabsorbit.

63. Origeniştii, care îşi trag obârşia de la un oarecare Origen. Aceştia sînt făcători de lucruri ruşinoase, săvârşind [spurcăciuni] de negrăit şi dând trupurile lor stricăciunii.

64. Alți origenişti, ai lui Origen Adamantie, alcătuitorul de scrieri, care tăgăduiesc învierea morților, învață că Hristos şi Sfântul Duh sînt zidiri, interpretează alegoric şi raiul, şi cerurile, şi toate celelalte, aiurează că Hristos a încetat cândva să împărățească, că şi îngerii vor înceta cândva, vin cu poveşti aberante că Hristos va fi împreună cu diavolul sub aceeaşi stăpânire împărătească şi că a fost răstignit de draci.

Acestea sînt cele optsprezece eresuri din partea a patra a cărții a doua.

În partea a cincea a cărții a doua sînt cuprinse următoarele cinci eresuri.

65. Pavlianiştii, numiți după Pavel al Samosatei. Acest Pavel mai că nu spune că Hristos e inexistent, prezentându-L ca pe un cuvânt rostit, care a început să existe de la Maria încoace, şi afirmă că cele spuse despre El în dumnezeieştile Scripturi sînt prevestitoare, iar El Îşi are existența de la Maria încoace, [abia] din momentul venirii în trup.

66 Μανιχαῖοι, οἱ καὶ Ἀκονῖται. Οὗτοι Μάνη τοῦ Πέρσου μαθηταὶ Χριστὸν μὲν σχήματι λέγοντες, ἥλιον δὲ σέβοντες καὶ σελήνην ἄστροις τε καὶ δυνάμεσι καὶ δαίμοσιν εὐχόμενοι, ἀρχὰς δύο εἰσηγούμενοι, πονηράν τε καὶ ἀγαθήν, ἀεὶ οὔσας· Χριστὸν δὲ δοκήσει πεφηνέναι καὶ πεπονθέναι, παλαιὰν διαθήκην βλασφημοῦντες καὶ τὸν ἐν αὐτῇ λαλήσαντα θεόν, κόσμον οὐ τὸν πάντα, ἀλλὰ μέρος ἐκ θεοῦ γεγενῆσθαι ὁριζόμενοι.

67 Ἱερακῖται. Οὗτοι ἀπὸ Ἱέρακος τοῦ Λεοντοπολίτου τῆς Αἰγύπτου, ἐξηγητοῦ τινος, σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀθετοῦντες, χρώμενοι δὲ παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ, ἀπαγορεύοντες γάμον παντελῶς, μονάζοντας δὲ καὶ παρθένους καὶ ἐγκρατευομένους δεχόμενοι καὶ χήρους, λέγοντες τὰ μηδέπω ἐν ἡλικίᾳ γεγονότα παιδία μὴ μετέχειν βασιλείας διὰ τὸ μὴ ἠθληκέναι.

68 Μελετιανοί, οἱ ἐν Αἰγύπτῳ σχίσμα ὄντες, οὐχ αἵρεσις, μὴ συνευχόμενοι τοῖς ἐν τοῖς διωγμοῖς παραπεπτωκόσι, νῦν δὲ Ἀρειανοῖς συναφθέντες.

69 Ἀρειανοί, οἱ καὶ Ἀρειομανῖται καὶ Διατομῖται, οἱ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ κτίσμα λέγοντες καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα κτίσματος, σάρκα μόνον τὸν σωτῆρα ἀπὸ Μαρίας εἰληφέναι διαβεβαιούμενοι, οὐχὶ δὲ καὶ ψυχήν.

Αὗται τοῦ πέμπτου τόμου, δευτέρου δὲ βιβλίου, αἱρέσεις πέντε.

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ βιβλίου τρίτου, αἱρέσεις ἑπτά.

70 Αὐδιανοί, σχίσμα καὶ ἀφηνιασμός, οὐ μέντοι αἵρεσις. Οὗτοι διαγωγὴν μὲν καὶ βίον εὖ τεταγμένον κέκτηνται, εἰσὶν δὲ κατὰ πάντα τὴν πίστιν ἔχοντες ὡς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ἐν μοναστηρίοις οἱ πλείους οἰκοῦντες καὶ οὐ πᾶσι συνευχόμενοι. Καὶ μάλιστα τοῖς ἀποκρύφοις κέχρηνται, κατακόρως ψέγοντες τοὺς παρ᾽ ἡμῖν ἐπισκόπους πλουσίους, καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα. Τὸ πάσχα δὲ ποιοῦσιν ἰδιαζόντως μετὰ

[25] „Înfrânaţii" reprezentau unul dintre aşa-zisele cinuri ale creştinismului antic, separat de cele ale monahilor, văduvelor şi fecioarelor. Erau, probabil, un fel de „călugări în lume".

66. Maniheii, numiți și aconiți. Aceștia sînt ucenicii persului Mani, care zic că Hristos a fost [doar] o arătare, venerează soarele și luna, se roagă stelelor și puterilor și demonilor, vin cu două principii, unul rău și unul bun, care sînt eterne, iar cu privire la Hristos [susțin] că S-a arătat și a pătimit [numai] aparent. Hulesc Vechiul Testament și pe Dumnezeu, Care grăiește în acesta, și consideră că nu tot universul a fost făcut de Dumnezeu, ci doar o parte.

67. Ierachiții. Aceștia sînt numiți după Iérax, un oarecare tâlcuitor din Leontopolea Egiptului. Ei tăgăduiesc învierea trupului, folosesc Vechiul și Noul Testament, interzic cu desăvârșire căsătoria, acceptă monahi, și fecioare, și înfrânați[25], și văduve, zic că pruncii care nu au ajuns încă la vârsta maturității n-au parte de Împărăție, fiindcă nu s-au nevoit.

68. Meletienii, care sînt schismatici – nu eretici – din Egipt, și nu se roagă cu cei ce au căzut în prigoane, iar acum s-au unit cu arienii.

69. Arienii, ziși și ariomaniaci, și diatomiți [„cei ce scindează"], care spun că Fiul lui Dumnezeu este zidire și că Duhul Sfânt este zidire a unei zidiri, afirmă că Mântuitorul a luat din Maria numai trup, nu și suflet.

Acestea sînt cele cinci eresuri din prima parte a cărții a doua.

În prima parte a cărții a treia sînt cuprinse următoarele șapte eresuri.

70. Avdienii, [ce reprezintă] nu un eres, ci o schismă și răzvrătire. Aceștia au petrecere și viață bine rânduită și în toate privințele țin credința la fel ca soborniceasca Biserică, cei mai mulți locuind în mănăstiri, și nu se roagă cu toată lumea. Se folosesc foarte mult de apocrife, peste măsură învinuindu-i pe episcopii noștri bogați, și pe alții pentru alte pricini. Fac Paștile într-un fel aparte, împreună cu iudeii.

Ἰουδαίων. Ἔχουσι δὲ ἰδιωτικόν τι καὶ φιλόνεικον τὸ "κατ' εἰκόνα" ξηρότατα ἑρμηνεύοντες.

71 Φωτεινιανοί. Φωτεινὸς οὗτος ἀπὸ Σιρμίου ὁρμώμενος τὰ ὅμοια Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ ἐφρόνησεν, κατά τι δὲ πρὸς αὐτὸν διηνέχθη. Καὶ οὗτος δὲ ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο τὸν Χριστὸν διαβεβαιοῦται.

72 Μαρκελλιανοί, οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου τοῦ ἀπ' Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας. Οὗτος ἐν ἀρχῇ παραπλησίως Σαβελλίῳ φρονήσας διεφημίσθη· εἰς ἀπολογίαν δὲ πολλάκις ἐλθὼν καὶ ἐγγράφως ἀπολογησάμενος παρ' ἄλλων τοῖς αὐτοῖς ἐμμένειν κατηγορήθη. Ἴσως δὲ μεταγνοὺς τάχα ἑαυτὸν διωρθώσατο ἢ οἱ αὐτοῦ μαθηταί. Ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ λόγων ὀρθόδοξοί τινες μέσοι ὑπεραπελογήσαντο.

73 Ἡμιάρειοι· οἱ Χριστὸν μὲν κτίσμα ὁμολογοῦντες, εἰρωνείᾳ δὲ κτίσμα αὐτὸν φάσκοντες οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. Ἀλλά, φασίν, υἱὸν αὐτὸν λέγομεν, διὰ δὲ τὸ μὴ πάθος προσάψαι τῷ πατρὶ διὰ τοῦ γεγεννηκέναι κτιστὸν αὐτὸν λέγομεν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου κτίσμα παντελῶς ὁρίζονται, παρεκβάλλοντες τοῦ υἱοῦ τὸ ὁμοούσιον, ὁμοιούσιον δὲ θέλουσι λέγειν. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ὁμοιούσιον παρεξέβαλον.

74 Πνευματομάχοι. Οὗτοι μὲν περὶ Χριστοῦ καλῶς λέγουσι παρά τι, τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι, κτιστὸν αὐτὸ ὁριζόμενοι καὶ οὐκ ὂν ἐκ τῆς θεότητος, μᾶλλον δὲ καταχρηστικῶς δι' ἐνέργειαν αὐτὸ κεκτίσθαι, ἁγιαστικὴν δύναμιν αὐτὸ φάσκοντες εἶναι μόνον.

75 Ἀεριανοί. Οὗτος ὁ Ἀέριος ἀπὸ Πόντου ὡρμᾶτο· ἔτι δὲ δεῦρο πειρασμός ἐστιν οὗτος τῷ βίῳ. Γέγονε δὲ πρεσβύτερος τοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου τοῦ ἐν Ἀρειανοῖς διαβληθέντος· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς Ἀέριος οὐ κατέστη ἐπίσκοπος, πολλὰ κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐδογμάτισε, τῇ μὲν πίστει ὢν Ἀρειανὸς τελειότατος, περιττότερον δὲ δογματίζει. Μὴ δεῖν φησιν προσφέρειν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, νηστεύειν δὲ τετράδα καὶ προσάββατον καὶ τεσσαρακοστὴν καὶ πάσχα κωλύει·

[26] Al Sevastiei Armeniei. Secta lui Aerie a proliferat pentru o vreme în respectivul oraş, dar s-a stins la scurtă vreme după moartea fondatorului ei.

Într-o anumită privință sînt ignoranți și gâlcevitori, tâlcuind extrem de literal [expresia] „după chip[ul lui Dumnezeu]".

71. Fotinienii. Acest Fotinó, de obârșie din Sirmium, cugeta lucruri asemănătoare cu Pavel al Samosatei, dar într-o anumită privință se deosebea de acesta. Și el afirma că Hristos există [numai] de la Maria încoace.

72. Marchellienii, ce își trag numele de la Marchel din Anghira Galatiei. La început, acestuia i-a mers vestea că gândește într-un chip foarte apropiat de al lui Savellie, și cu toate că în numeroase rânduri s-a dezvinovățit până și în scris, unii l-au învinuit că a rămas în aceleași. Poate că totuși, pocăindu-se, s-a îndreptat – el sau ucenicii lui (unii ortodocși moderați i-au luat apărarea).

73. Semiarienii, care pe de o parte mărturisesc că Hristos este zidire, dar pe de alta spun cu fățărnicie că nu este o zidire ca celelalte zidiri, ci zic: „Îl numim Fiu, dar spunem că e zidit, ca nu cumva în virtutea nașterii să atribuim Tatălui pătimirea". Așijderea și despre Duhul Sfânt afirmă că este, fără îndoială, zidire, și, respingând deoființimea Fiului, vor să spună „de ființă asemănătoare" – ba unii dintre ei au respins până și [expresia] „de ființă asemănătoare".

74. Pnevmatomahii [„luptătorii împotriva Duhului"]. Aceștia vorbesc bine despre Hristos (în afara unei anumite privințe), dar Îl hulesc pe Duhul Sfânt, afirmând că este zidit și că nu este din Dumnezeire, ci [Se numește astfel] doar prin abuz, în virtutea lucrării Sale, și zic că El este doar o putere sfințitoare.

75. Aerienii. Acest Aerie era de obârșie din Pont, și până în ziua de astăzi e în viață, făcând ispită. A fost presviter al episcopului Efstathie[26], care a fost învinuit de arianism – și întrucât acest Aerie n-a fost făcut episcop, a dogmatizat multe împotriva Bisericii. Cu credința fiind arian întru totul desăvârșit, dogmatizează chiar mai multe [răutăți] decât aceștia: spune că nu trebuie aduse prinoase pentru adormiți, interzice postitul miercurea și vinerea și în Patruzecime,

ἀποταξίαν ἀποκηρύττει, σαρκοφαγίαις παντοίαις κέχρηται καὶ τροφαῖς ἀδεῶς. Εἰ δέ τις τῶν αὐτοῦ βούλοιτο νηστεύειν, μὴ ἐν ἡμέραις τεταγμέναις, φησίν, ἀλλ᾽ ὅτε βούλῃ· οὐ γὰρ εἶ, φησίν, ὑπὸ νόμον. Φάσκει δὲ μηδὲν διαφέρειν πρεσβυτέρου ἐπίσκοπον.

76 Ἀετιανοὶ οἱ ἀπὸ Ἀετίου τοῦ Κίλικος διακόνου γενομένου ὑπὸ Γεωργίου τοῦ τῶν Ἀρειανῶν ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι καλούμενοι, παρά τισι δὲ Εὐνομιανοὶ δι᾽ Εὐνόμιόν τινα μαθητὴν Ἀετίου γενόμενον· οἷς συνῆν καὶ Εὐδόξιος, ἀλλὰ δῆθεν διὰ τὸν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον φόβον ἀφώρισεν ἑαυτόν, καὶ μόνον τὸν Ἀέτιον ἐξώρισεν. Ἔμεινε μέντοι ὁ Εὐδόξιος ἀρειανίζων, οὐ μέντοι γε κατὰ τὸν Ἀέτιον. Οὗτοι οἱ Ἀνόμοιοι καὶ οἱ Ἀετιανοὶ παντάπασι Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀπαλλοτριοῦσι θεοῦ πατρός, κτιστὸν αὐτὸν διαβεβαιούμενοι, καὶ οὐδὲ ὁμοιότητά τινα ἔχειν λέγουσιν. Ἐκ συλλογισμῶν Ἀριστοτελικῶν καὶ γεωμετρικῶν τὸν θεὸν παριστᾶν βούλονται, καὶ Χριστὸν δῆθεν μὴ δύνασθαι εἶναι ἐκ θεοῦ διὰ τοιούτων τρόπων. Οἱ δὲ ἀπ᾽ αὐτῶν Εὐνομιανοὶ ἀναβαπτίζουσι πάντας τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἐρχομένους, οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἀρειανῶν κατὰ κεφαλῆς ἄνω τοὺς πόδας στρέφοντες τῶν βαπτιζομένων, ὡς πολὺς ᾄδεται λόγος. Τὸ δὲ σφαλῆναι ἔν τινι, πορνείᾳ ἢ ἑτέρᾳ ἁμαρτίᾳ οὐδὲν δεινὸν εἶναί φασιν· οὐδὲν γὰρ ζητεῖ ὁ θεός, ἀλλ᾽ ἢ τὸ εἶναί τινα ἐν ταύτῃ μόνον τῇ νομιζομένῃ αὐτῶν πίστει.

Αὗταί εἰσιν ὁμοίως τοῦ ἕκτου τόμου, τρίτου δὲ βιβλίου αἱρέσεις ἑπτά.

Τάδε ἔνεστι ἐν τῷ ἑβδόμῳ τόμῳ, τρίτου δὲ βιβλίῳ, αἱρέσεις τέσσαρες.

77 Διμοιρῖται, οἱ καὶ Ἀπολλινάριοι, οἱ μὴ τελείαν τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἤγουν ἐνανθρώπησιν ὁμολογοῦντες,

---

[27] Împăratul Constantin.
[28] Hristos.
[29] De la Apolinarie al Laodiceii, întemeietorul respectivei secte.

precum şi prăznuirea Paştilor; propovăduieşte lepădarea de lume, însă mănâncă fără teamă tot felul de cărnuri şi [alte] bucate, iar dacă cineva dintre ai lui voieşte să postească, îi spune să n-o facă în zilele rânduite, ci când voieşte, că „nu eşti", zice, „sub lege". Mai spune că presviterul nu se deosebeşte întru nimic de episcop.

76. Aetienii, ce îşi trag numele de la Aetius cilicianul, care a fost făcut diacon de către Gheorghe, episcopul arian al Alexandriei, mai sînt numiţi de unii şi anómii [„cei ce spun că Hristos nu este de fire asemănătoare cu a Tatălui"], şi evnomieni, după un oarecare Evnomie, care a fost ucenic al lui Aetie. Împreună cu aceştia era şi Evdoxie, dar acesta, zice-se, de frica împăratului Constantin s-a distanţat [de el], şi [acesta][27] numai pe Aetie l-a exilat. Evdoxie a rămas arian, dar nu în acelaşi fel ca Aetie. Aceşti anómii şi aetieni înstrăinează cu totul de Dumnezeu Tatăl pe Hristos şi pe Sfântul Duh, afirmând că El[28] este zidit, şi zic că nu este asemănător în nici un fel [cu Tatăl]. Vor să-L demonstreze pe Dumnezeu prin silogisme aristotelice şi geometrice, şi prin mijloace de acest soi [dovedesc], chipurile, că Hristos nu are cum să fie din Dumnezeu. Iar evnomienii, care din ei îşi trag obârşia, îi rebotează pe toţi cei ce vin la dânşii – chiar şi pe arieni –, întorcându-i cu picioarele în sus, peste cap, potrivit unui zvon foarte răspândit. Ei spun că nu e nimic dacă greşeşti în vreo privinţă, prin curvie sau printr-un alt păcat, că nimic alta nu cere Dumnezeu decât să fie omul în această „credinţă" a lor.

Acestea, aşijderea, sînt cele şapte eresuri din partea a şasea a cărţii a treia.

În partea a şaptea a cărţii a treia sînt cuprinse următoarele patru eresuri.

77. Dimiriţii [„cei ce recunosc numai două părţi"], numiţi şi apolinarişti[29], ce nu mărturisesc deplină venirea lui Hristos,

ὡς τινὲς ὁμοούσιον τὸ σῶμα τῇ θεότητι ἐτόλμησαν εἰπεῖν ποτέ, τινὲς δὲ ποτέ, ὅτι καὶ ψυχὴν εἴληφεν, καὶ τοῦτο ἠρνοῦντο, τινὲς δὲ διὰ τοῦ ῥητοῦ τοῦ "ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο" ἐπερειδόμενοι ἠρνοῦντο ἀπὸ κτιστῆς σαρκός, τουτέστιν ἀπὸ Μαρίας, σάρκα αὐτὸν εἰληφέναι· μόνον δὲ φιλονείκως ἔλεγον τὸν λόγον σάρκα γεγενῆσθαι, ὕστερον δὲ διανοούμενοι, τί οὐκ οἶδα εἰπεῖν, νοῦν αὐτόν φασι μὴ εἰληφέναι.

78 Ἀντιδικομαριαμῖται, οἱ τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν ἀειπαρθένον μετὰ τὸ τὸν σωτῆρα γεννῆσαι τῷ Ἰωσὴφ συνῆφθαι λέγοντες.

79 Κολλυριδιανοί, οἱ εἰς ὄνομα τῆς αὐτῆς Μαρίας ἐν ἡμέρᾳ τινὶ τοῦ ἔτους ἀποτεταγμένῃ κολλυρίδα τινὰ προσφέροντες, οἷς ἐπεθέμεθα Κολλυριδιανοί.

80 Μασσαλιανοί, οἱ ἑρμηνευόμενοι Εὐχῆται. Συνάπτονται δὲ τούτοις καὶ τῶν ἀπὸ Ἑλλήνων ἐπιτετηδευμένων αἱρέσεων οὗτοι οἱ λεγόμενοι Εὐφημῖται καὶ Μαρτυριανοὶ καὶ Σατανιανοί.

Αὕτη τοῦ ἑβδόμου τόμου ἀνακεφαλαίωσις.

{Κεφάλαια τοῦ τῶν Μασσαλιανῶν δυσσεβοῦς δόγματος ἀναληφθέντα ἐκ τοῦ βιβλίου αὐτῶν.}

Ὅτι συνοικεῖ τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυποστάτως ὁ σατανᾶς καὶ κατὰ πάντα κυριεύει αὐτοῦ. Ὅτι ὁ σατανᾶς καὶ οἱ δαίμονες κατέχουσι τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων κοινωνική ἐστι τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας. Ὅτι συνοικοῦσιν ὁ σατανᾶς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι καθαροὶ ἦσαν τῆς ἐνεργουμένης ἐνεργείας καὶ ὅτι οὐδὲ τὸ βάπτισμα τελειοῖ τὸν ἄνθρωπον οὔτε ἡ τῶν θείων μυστηρίων μετάληψις καθαρίζει τὴν ψυχήν, ἀλλὰ μόνη ἡ παρ' αὐτοῖς σπουδαζομένη εὐχή. Ὅτι συμπέφυρται ὁ ἄνθρωπος τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ μετὰ τὸ

[30] *Ioan* 1:14.

[31] De la cuvântul siriac **msallyane**, *care înseamnă, exact cum spune autorul, „rugători".*

altfel spus Întruparea, întrucât unii dintre ei au cutezat a spune că trupul [Lui] este de o fiinţă cu Dumnezeirea, alţii au tăgăduit până şi că a luat suflet, iar alţii, sprijinindu-se pe spusa: *şi Cuvântul trup S-a făcut*[30], tăgăduiau că El a luat trup din trup zidit, adică din Maria. Spuneau, îndărătnicindu-se, că doar trup S-a făcut Cuvântul, iar mai târziu, având în minte nu ştiu să spun ce, au zis că El nu a luat minte.

78. Antidicomarianiţii [„potrivnicii Mariei"], care spun că după ce a născut pe Mântuitorul, Pururea-Fecioara Maria s-a împreunat cu Iosif.

79. Collyridienii [„turtarii"], care în numele aceleiaşi Marii, într-o zi din an rânduită în acest scop aduc prinos un soi de turtă (κολλυρίς), drept care le-am şi pus numele de „turtari".

80. Massalienii[31], numire ce se tâlcuieşte „rugătorii". Cu aceştia se înrudesc şi unele dintre eresurile practicate la elini – aşa-numiţii evfimiţi, şi martyrieni, şi satanieni.

Acesta a fost sumarul părţii a şaptea.

Capete ale rău-cinstitoarei dogme a massalienilor, luate din cartea lor[32]

Că satana convieţuieşte cu omul în mod enipostatic şi stăpâneşte peste el în toate privinţele.

Că satana şi demonii posedă mintea omului şi firea/natura oamenilor are împărtăşire cu duhurile răutăţii.

Că satana şi Duhul Sfânt convieţuiesc în om, şi că nici apostolii nu erau curaţi de lucrarea drăcească, şi că nici botezul nu-l desăvârşeşte pe om, nici împărtăşirea dumnezeieştilor Taine nu curăţă sufletul, ci numai rugăciunea cu care se sârguiesc ei.

Că omul este amestecat cu păcatul şi după botez.

---

[32] Greu de spus exact despre ce carte este vorba – poate că aşa-numitul *Asketikon*.

βάπτισμα. Ὅτι οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνει τὸ ἄφθαρτον καὶ θεῖον ἔνδυμα ὁ πιστός, ἀλλὰ δι᾽ εὐχῆς. Ὅτι δεῖ καὶ ἀπάθειαν λαβεῖν καὶ μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν αἰσθήσει πάσῃ καὶ πληροφορίᾳ ἔσεσθαι. Ὅτι δεῖ τὴν ψυχὴν τοιαύτης αἰσθέσθαι τῆς κοινωνίας τοῦ οὐρανίου νυμφίου, οἵας αἰσθάνεται ἡ γυνὴ ἐν τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρός. Ὅτι οἱ πνευματικοὶ ὁρῶσιν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν χάριν ἐνεργουμένην καὶ ἐνεργοῦσαν. Ὅτι ἐστὶν ἀποκάλυψις γινομένη ἐν αἰσθήσει καὶ ὑποστάσει θεϊκῇ ὡς δόγματι. Ὅτι τὸ πῦρ δημιουργόν ἐστιν. Ὅτι ἡ ψυχὴ ἡ μὴ ἔχουσα τὸν Χριστὸν ἐν αἰσθήσει καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ οἰκητήριόν ἐστιν ἑρπετῶν καὶ ἰοβόλων θηρίων, τουτέστι πάσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Ὅτι φύσει τὰ κακά. Ὅτι καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως ἀπαθῶς ἐκοινώνησεν ὁ Ἀδὰμ τῇ Εὔᾳ. Ὅτι σπέρμα καὶ λόγος ἔπεσεν εἰς τὴν Μαρίαν. Ὅτι δύο δεῖ κτήσασθαι τὸν ἄνθρωπον ψυχάς, φασί, μίαν τὴν κοινὴν ἀνθρώποις καὶ μίαν τὴν ἐπουράνιον. Ὅτι δυνατόν, φησί, δέξασθαι αἰσθητῶς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸν ἄνθρωπον ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ. Ὅτι τοῖς εὐχομένοις δύναται φανεροῦσθαι ὁ σταυρὸς ἐν φωτὶ καὶ κατά τινα καιρὸν εὑρεθῆναι ἄνθρωπον παρεστῶτα τῷ θυσιαστηρίῳ καὶ προσηνέχθαι αὐτῷ τρεῖς ἄρτους δι᾽ ἐλαίου πεφυρμένους.

Ἔτι δὲ ἀποστρέφονται καὶ τὴν ἐκ τῶν χειρῶν ἐργασίαν ὡς οὐ πρέπουσαν χριστιανοῖς. Κατὰ μέρος δὲ καὶ τὴν περὶ τοὺς πτωχοὺς ἀπανθρωπίαν εἰσάγοντες φάσκοντες, ὡς οὐχὶ τοῖς δημοσίᾳ προσαιτοῦσιν ἢ ταῖς καταλελειμμέναις χήραις οὐδὲ τοῖς διαφόροις περιστάσεσι χρησαμένοις ἢ λώβῃ σωμάτων ἢ νόσοις ἢ πικροῖς δανεισταῖς ἢ λῃστῶν ἢ βαρβάρων ἐπιδρομαῖς ἤ τισι τοιαύταις συμφοραῖς περιπεπτωκόσιν ἐπαρκεῖν

[33] Sensul nu este foarte clar. Este, poate, vorba de faptul că mesallienii considerau „descoperirile" primite de ei „întru simțire" ca fiind de același nivel cu revelația dogmatică.
[34] Nu este clar dacă se referă la „cuvânt" sau „Cuvânt".

Că nu prin botez primeşte credinciosul haina nestricăcioasă şi dumnezeiască, ci prin rugăciune.

Că trebuie şí să fie dobândită nepătimirea, şí ca împărtăşirea de Sfântul Duh să fie întru toată simţirea şi încredinţarea.

Că trebuie ca sufletul să simtă împărtăşirea Mirelui Ceresc aşa cum simte femeia când se împreunează cu bărbatul.

Că cei duhovniceşti văd dinăuntru şi dinafară păcatul şi harul lucrat şi lucrător.

Că există descoperire care se face întru simţire şi ipostas dumnezeiesc [la fel] ca în dogmă[33].

Că focul este demiurg.

Că sufletul care nu-L are pe Hristos în chip simţit şi întru toată lucrarea este sălaş de târâtoare şi de fiare veninoase, adică a toată puterea potrivnică.

Că relele sînt fireşti/naturale.

Că Adam şi Eva s-au împreunat, în chip nepătimaş, şi înainte de călcarea poruncii.

Că sământă şi cuvânt[34] a căzut în Maria.

Că două suflete trebuie să dobândească omul, unul fiind cel omenesc obişnuit, iar celălalt – cel ceresc.

Că este cu putinţă ca omul să primească în chip simţit Ipostasul Sfântului Duh, cu toată încredinţarea şi cu toată lucrarea.

Că celor care se roagă li se poate arăta crucea în lumină, şi că într-o vreme a fost aflat un om stând la jertfelnic, şi i-au fost aduse prinos trei pâini frământate cu untdelemn.

Şi de rucodelie se feresc, pe temei că nu li se cuvine creştinilor. În particular, introduc neomenia faţă de săraci, zicând că nu pe cei care cerşesc în public, ori pe văduvele părăsite, ori pe cei loviţi de felurite restrişti (de schilodirea trupului, ori de boli, ori de creditori amarnici, ori de năvăliri de tâlhari sau barbari), ori pe cei căzuţi în [alte] necazuri

ἁρμόττον τοὺς ἀποταττομένους ἢ τοὺς ὅλως ἀγαθοεργεῖν ἀρχομένους, ἀλλ᾽ αὐτοῖς ἅπαντα χορηγεῖν· ἑαυτοὺς γὰρ ἔφασκον εἶναι τοὺς ἀληθῶς πτωχεύοντας τῷ πνεύματι.

Τούτοις προσετίθεσαν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θυσιαστηρίων ὑπεροψίαν, ὡς δέον τοὺς ἀσκητὰς ἐκκλησιαστικαῖς μὲν μὴ παραμένειν συνάξεσιν, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν τοῖς εὐκτηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς· τοσαύτην γὰρ ἔλεγον εἶναι τῆς προσευχῆς αὐτῶν δύναμιν, ὥστε αὐτοῖς τε καὶ τοῖς παρ᾽ αὐτῶν μαθητευθεῖσιν αἰσθητῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιφαίνεσθαι. Τερατεύονται γάρ, ὡς χρὴ τοὺς σωθῆναι βουλομένους ἐπὶ τοσοῦτον προσεύχεσθαι, οὐδὲν τὸ παράπαν ἕτερον διαπραττομένους, ἕως ἂν τῆς μὲν ἁμαρτίας αἴσθωνται καθάπερ καπνοῦ τινος ἢ πυρὸς ἢ δράκοντος ἤ τινος τοιούτου θηρίου διὰ τῆς προσευχῆς ἐξελαυνομένης καὶ αἰσθητῶς διὰ τῶν προσευχῶν ἐξιούσης, τοῦ πνεύματος δὲ τοῦ ἁγίου πάλιν τὴν εἴσοδον αἰσθητῶς ὑποδέξωνται καὶ φανερὰν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχωσιν αἴσθησιν τῆς εἰσόδου τοῦ πνεύματος. Καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἀληθινὴν χριστιανῶν κοινωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἐκκλησίας ἢ ταῖς τῶν κληρικῶν χειροτονίαις ἁγίου πνεύματος πάντως μεταλαμβάνειν τοὺς βαπτιζομένους, εἰ μὴ ταῖς αὐτῶν προσευχαῖς φιλοπονώτερον κοινωνήσειεν, καὶ λαβεῖν ἄν τινα καὶ δίχα τοῦ βαπτίσματος ἁγίου πνεύματος κοινωνίαν, εἰ παραμένειν αὐτοῖς ἐθελήσειε καὶ τοῖς ἐκείνων μαθητεύεσθαι δόγμασιν, ὡς καὶ πρεσβυτέρων τινῶν εἰπόντων αὐτοῖς, ὅτι ἐν πίστει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογοῦμεν ἔχειν καὶ οὐκ αἰσθήσει, ἐπαγγείλασθαι καὶ αὐτοῖς διὰ τῆς σὺν αὐτοῖς προσευχῆς μεταδοθήσεσθαι τῆς αἰσθήσεως τοῦ πνεύματος. Τοσοῦτος δέ ἐστιν αὐτῶν τῆς ἀλαζονείας ὁ τῦφος, ὡς τοὺς μετασχόντας παρ᾽ αὐτοῖς δῆθεν τῆς τοῦ πνεύματος αἰσθήσεως μακαρίζεσθαι ὑπ᾽ αὐτῶν ὡς τελείους καὶ πάσης ἁμαρτίας ἐλευθέρους καὶ κρείττονας καὶ περιέπειν καὶ σέβεσθαι ὡς μὴ ὑποκειμένους ἔτι κινδύνοις ἁμαρτίας, ἀλλὰ λοιπὸν ἄνεσιν καὶ βρωμάτων ἄδειαν καὶ πᾶσαν ὑπάρχειν αὐτοῖς δορυφορίαν καὶ τιμὴν καὶ τρυφήν, ὧν πολλοὶ καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην παρ᾽ αὐτοῖς μαρτυρίαν τῆς τελειότητος εἰς τοὺς ἐκτὸς ὄντας οὔτε χριστιανοὺς

de acest fel, este potrivit să-i îndestuleze cei ce s-au lepădat de lume ori măcar au început să lucreze binefaceri, deoarece ziceau despre sine că ei sînt adevărații săraci cu duhul.

La acestea au adăugat disprețuirea bisericilor şi jertfelnicelor, pe motiv că asceții nu trebuie să stea în adunările bisericeşti, ci să se mulțumească cu rugăciunile săvârşite în locaşurile lor de rugăciune, deoarece ziceau că puterea rugăciunii lor este atât de mare încât Duhul Sfânt li Se arată în chip simțit lor şi ucenicilor lor; căci – aberează ei – trebuie ca cei ce vor să se mântuiască să se roage, nefăcând nimic altceva, până când simt că păcatul este gonit prin rugăciune ca un fel de fum, sau foc, sau balaur, sau altă fiară de acest fel, şi iese în chip simțit prin rugăciuni, şi, pe de altă parte, că primesc în chip simțit intrarea Duhului Sfânt şi au în suflet simțirea limpede a intrării Lui – şi zic că aceasta este adevărata împărtăşire a creştinilor, fiindcă cei botezați nu se împărtăşesc deloc de Sfântul Duh prin botezul Bisericii, nici prin hirotoniile clericilor, dacă nu iau parte cu multă sârguință la rugăciunile lor, şi că cineva poate primi împărtăşirea Sfântului Duh şi fără botez, dacă voieşte să rămână cu ei şi să fie învățat dogmele lor; aşa încât şi când le-au spus nişte preoți că mărturisim a avea Duhul Sfânt cu credința, nu cu simțirea, le-au făgăduit şi acestora că prin rugăciunea împreună cu ei li se va împărtăşi simțirea Duhului. Atât de mare este înfumurarea îngâmfării lor încât pe aceia dintre dânşii care s-au împărtăşit, chipurile, de simțirea Duhului îi fericesc ca pe unii ce sînt desăvârşiți, şi liberi de orice păcat, şi superiori, şi îi cinstesc, şi îi venerează ca pe unii ce nu mai sînt supuşi primejdiilor păcatului, şi de atunci încolo aceia au parte de toată îngăduința, şi mănâncă fără teamă [orice vor], şi se bucură de toată slujirea, şi cinstea, şi desfătarea; mulți dintre aceştia, şi după o asemenea recunoaştere a „desăvârşirii" lor de către ai lor, de către cei din afara [eresului lor], pe care nu-i socot vrednici nici a se numi creştini, au

προσαγορεύειν ἀξιοῦσιν· αἰσχρουργίαις διαφόροις καὶ χρημάτων κλοπαῖς καὶ πορνείαις περιπεσόντες ὤφθησαν.

Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα πρὸς τοῖς εἰρημένοις τερατεύονται, ὡς καὶ γάμους ἐνθέσμους ἀδιαφορώτατα διαλύειν αὐτοὺς καὶ τοὺς τῶν γάμων ἀφισταμένους ὡς ἀσκητὰς προσλαμβάνεσθαι καὶ μακαρίζειν, καὶ πατέρας καὶ μητέρας τεκνοτροφίας ἀμελεῖν πείθουσιν, αὐτοῖς δὲ προσκομίζειν πάντα κατεπᾳδοντες. Δούλους δὲ δεσποτῶν ἀποδιδράσκοντας ἑτοίμως παραδέχονται καὶ τοὺς ἀπὸ διαφόρων ἁμαρτημάτων αὐτοῖς προσιόντας ἄνευ καρποῦ τινος μετανοίας, ἄνευ ἱερέων αὐθεντίας, ἄνευ βαθμῶν τῶν τοῖς κανόσι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς διηγορευμένων τάχιστα καθαίρειν παντὸς ἁμαρτήματος ἐπαγγέλλονται, μόνον εἴ τις τὴν πολυθρύλλητον αὐτῶν προσευχὴν παρ᾽ αὐτοῖς μελετήσας μύστης σχέδιος τῆς ἐκείνων κυβείας ἐγένετο, ὡς καί τινας τῶν τοιούτων πρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἄγειν αὐτοὺς εἰς κληρικῶν χειροτονίας δολερῶς πείθοντες τοὺς ἐπισκόπους ἐπιτιθέναι χεῖρας αὐτοῖς τῇ παρὰ τῶν νομιζομένων παρ᾽ αὐτοῖς ἀσκητῶν μαρτυρίᾳ δελεαζομένους. Τοῦτο δὲ σπουδάζουσιν οὐχ ὡς τοὺς τῶν κληρικῶν βαθμοὺς τιμίους κρίνοντες οἵ γε καὶ αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων καταφρονοῦντες, ὅταν ἐθέλωσι, ἀλλὰ δυναστείαν τινὰ καὶ αὐθεντίαν ἑαυτοῖς πραγματευόμενοι. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν μήτε κοινωνῆσαί ποτε τῶν μυστηρίων λέγουσιν, εἰ μὴ τῆς παρουσίας τοῦ πνεύματος αἰσθητῶς αἴσθονται, γενομένης κατ᾽ ἐκείνην τὴν ὥραν. Ἐπιτρέπουσι δέ τινες αὐτῶν τοῖς βουλομένοις ἀποτέμνειν τὰ ἑαυτῶν φυσικὰ μόρια.

Καταφρονοῦσι δὲ ῥᾳδίως καὶ ἀφορισμῶν. Ὀμνύουσι δὲ ἀδεῶς καὶ ἐπιορκοῦσιν, ἀναθεματίζουσί τε ὑπούλως τὴν αἵρεσιν αὐτῶν.

---

[35] Forțând întrucâtva, textul poate fi înțeles şi astfel: „...De către cei din afara [eresului lor] nici nu mai sînt socotiți vrednici a se numi creştini, [căci] s-au arătat căzând în felurite lucruri de ruşine, şi în furtişaguri, şi în curvii". Oricum, această interpretare ni s-a părut mai puțin probabilă.

fost văzuți căzând în tot felul de lucruri rușinoase, și în furtișaguri, și în curvii[35].

Pe lângă cele sus-pomenite, mai fac și multe alte grozăvii, încât și căsătorii legiuite desfac fără să țină seama de nimic, și pe cei ce își părăsesc căsniciile îi primesc și îi fericesc ca pe niște asceți, îi conving pe tați și pe mame să neglijeze creșterea copiilor, ținând-o întruna că lór trebuie să li se dea de toate. Primesc cu plăcere robi care au fugit de la stăpânii lor și promit că pe cei care din tot felul de păcate vin la ei îi vor curăți de tot păcatul cu cea mai mare repeziciune, fără vreo roadă de pocăință, fără dezlegare de la preoți, fără [să treacă prin] treptele pe care le rânduiesc canoanele Bisericii, cu singura condiție ca omul, sârguindu-se la ei cu multtrâmbițata lor rugăciune, să se facă „inițiat" îndeaproape al potlogăriei lor, așa încât pe unii dintre cei de acest fel îi duc să fie hirotoniți întru clerici înaintea slobozirii de păcate, înduplecându-i pe episcopi, în chip viclean, să-și pună asupra lor mâinile, înșelându-i prin mărturia celor ce sînt socotiți la dânșii asceți – iar pentru aceasta se silesc nu întrucât ar socoti de cinste treptele clericilor (ei, care și pe înșiși episcopii îi disprețuiesc când vor), ci străduindu-se să capete pentru sine o anumită autoritate și stăpânire. Iar unii dintre dânșii spun că nici nu se împărtășesc vreodată de Taine dacă nu simt în chip simțit venirea Duhului făcânduse în ceasul acela. Alții le îngăduie doritorilor să își reteze mădularele firești.

Disprețuiesc fără păs și afurisaniile; se jură (chiar și strâmb) fără nici o teamă și dau anatemei în chip prefăcut eresul lor.

Ἔτι περὶ τῆς εἰρημένης αἱρέσεως τῶν Μασσαλιανῶν τῶν ἐν μοναστηρίοις μάλιστα εὑρισκομένων ἐκ τῆς ἱστορίας Θεοδωρήτου.

Κατὰ τοὺς χρόνους Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ἐβλάστησεν ἡ τῶν Μασσαλιανῶν αἵρεσις· Εὐχήτας αὐτοὺς προσαγορεύουσιν οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὔνομα μεταβάλλοντες. Ἔχουσι δὲ καὶ ἑτέραν προσηγορίαν ἐκ τοῦ πράγματος γινομένην· Ἐνθουσιασταὶ καλοῦνται, δαίμονός τινος ἐνέργειαν εἰσδεχόμενοι καὶ πνεύματος ἁγίου ταύτην ὑπολαμβάνοντες. Οἱ δὲ τέλειον τὴν νόσον εἰσδεδεγμένοι ἀποστρέφονται μὲν τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν ὡς πονηράν, ὕπνῳ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ἐκδιδόντες ἐνθουσιασμὸν τὰς τῶν ὀνείρων φαντασίας ἀποκαλοῦσι. Ταύτης ἐγένοντο τῆς αἱρέσεως ἀρχηγοὶ Δαδόης τε καὶ Σάβας καὶ Ἀδέλφιος καὶ Ἑρμᾶς καὶ Συμεὼν καὶ ἄλλοι πρὸς τούτοις, οἳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀπέστησαν, οὐδὲν οὔτε ὀνινάναι οὔτε λωβᾶσθαι φάσκοντες τὴν θείαν τροφήν, περὶ ἧς ὁ κύριός φησιν· «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.» Κρύπτειν δὲ πειρώμενοι καὶ μετ᾿ ἐλέγχους ἀναιδῶς ἐξαρνοῦνται καὶ ἀποκηρύττουσι τοὺς ταῦτα φρονοῦντας, ἅπερ ἐν ταῖς ψυχαῖς περιφέρουσι.

Λητώιος μέντοι, ὁ τὴν Μελιτηνῶν ἐκκλησίαν ἰθύνων, ζήλῳ θείῳ κοσμούμενος, πολλὰ τῆς νόσου ταύτης σπάσαντα θεασάμενος μοναστήρια, μᾶλλον δὲ σπήλαια ληστρικά, ἐνέπρησεν ταῦτα καὶ τοὺς λύκους ἐκ τῆς ποίμνης ἐξήλασεν. Ἀμφιλόχιος δέ, ὁ πανεύφημος ὡσαύτως τὴν Λυκαόνων μητρόπολιν πεπιστευμένος καὶ ἅπαν ἰθύνων τὸ ἔθνος, ἐπισκήψασαν αὐτόθι τὴν λύμην ταύτην μαθὼν ἐξανέστη πάλιν καὶ τὰ ὑπ᾿ αὐτοῦ νεμόμενα τῆς λώβης ἐκείνης ἠλευθέρωσε ποίμνια. Φλαβιανὸς δέ, ὁ πολυθρύλλητος τῆς Ἀντιοχέων ἀρχιερεύς, ἐν Ἐδέσσῃ τούτους διάγειν μαθών, τὸν οἰκεῖον τοῖς πελάζουσιν ἐγχεῖν προιεμένους ἰόν, συμμορίαν μοναχῶν ἀποστείλας ἤγαγεν εἰς Ἀντιόχειαν καὶ τὴν νόσον ἐξαρνουμένους τόνδε τὸν τρόπον διήλεγξεν. Τοὺς μὲν γὰρ κατηγόρους ἔφη τυγχάνειν καὶ τοὺς μάρτυρας ψεύδεσθαι·

Încă ceva despre sus-pomenitul eres al massalienilor, care se află cu precădere în mănăstiri, din Istoria lui Theodorit

În vremea lui Valentinian şi Valens a odrăslit eresul massalienilor, cărora cei ce le tălmăcesc numele în elină le spun „efhiţi" (mai au şi un alt nume întemeiat pe fapte, fiindcă primind o anumită lucrare drăcească şi socotind că aceasta e a Duhului Sfânt, sînt numiţi „enthusiaşti"). Cei ce au primit deplin [în ei înşişi] această boală fug de rucodelie ca de ceva rău, şi dedându-se somnului numesc „enthusiasm" (insuflare dumnezeiască) nălucirile viselor. Începători ai eresului acestuia s-au făcut Dadoe, şi Sava, şi Adelfie, şi Ermá, şi Simeon, şi pe lângă aceştia alţii, care s-au înstrăinat de împărtăşirea bisericească, spunând că nu poate nici să aducă folos, nici să vatăme, Dumnezeiasca Hrană, despre care Domnul zice: *Cel ce mănâncă Trupul Meu şi bea Sângele Meu va trăi în veac*[36]; iar încercând a [se] tăinui, când sînt învinuiţi fără ruşine se dezic şi se leapădă de cei care cugetă aceleaşi lucruri pe care ei înşişi le rumegă în inimile lor.

Litoi, cârmuitorul Bisericii melitenilor, împodobit cu dumnezeiasca râvnă, văzând că multe mănăstiri – mai bine zis peşteri de tâlhari – sînt prinse de această boală, le-a ars cu foc şi a izgonit lupii din turmă; la fel şi Amfilohie prealăudatul, căruia îi fusese încredinţată mitropolia licaonilor şi care cârmuia tot neamul: aflând că stricăciunea cu pricina s-a abătut asupra locurilor acelora, s-a ridicat[37], iarăşi, şi a slobozit de vătămarea aceea turmele încredinţate lui. Iar Flavian, multvestitul arhiereu al antiohienilor, aflând că aceştia petrec în Edessa şi toarnă otrava lor în cei ce se apropie de dânşii, a trimis o ceată de monahi şi i-a adus în Antiohia – şi tăgăduindu-şi ei cu înverşunare boala, i-a dat în vileag în felul următor: a zis că pârâşii sînt nedrepţi şi martorii sînt mincinoşi, şi,

[36] *Ioan* 6, 56, 58.

[37] Termenul elin respectiv poate însemna şi „s-a ridicat", şi „a alungat".

τὸν δὲ Ἀδέλφιον ἄγαν ὄντα πρεσβύτατον ἠπίως κελεύσας πλησίον καθεσθῆναι· Ἡμεῖς, ἔφη, ὦ πρεσβῦτα, τὸν πλείω βεβιωκότες βίον ἀκριβέστερον καὶ τὴν ἀνθρωπείαν ἐμάθομεν φύσιν καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων δαιμόνων ἔγνωμεν μηχανήματα, πείρᾳ δὲ καὶ τὴν τῆς χάριτος ἐδιδάχθημεν χορηγίαν. Οὗτοι δὲ νέοι ὄντες καὶ τούτων οὐδὲν ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι πνευματικώτερον ἀκοῦσαι λόγον οὐ φέρουσι. Τοιγάρτοι εἰπέ μοι, πῶς φατε καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐναντίον ὑποχωρεῖν καὶ τοῦ παναγίου πνεύματος τὴν χάριν ἐπιφοιτᾶν; Τούτοις ὁ πρεσβύτης ἐκεῖνος καταθελχθεὶς ἐξήμεσεν ἅπαντα τὸν κεκρυμμένον ἰὸν καί φησι, μηδε μίαν μὲν ἐκ τοῦ βαπτίσματος ὠφέλειαν τοῖς ἀξιουμένοις ἐγγίνεσθαι, μόνην δὲ τὴν σπουδαίαν εὐχὴν τὸν δαίμονα τὸν ἔνοικον ἐξελαύνειν. Ἕλκειν γὰρ ἕκαστον τῶν τικτομένων ἔλεγεν ἐκ τοῦ προπάτορος ὥσπερ τὴν φύσιν, οὕτω δὴ καὶ τὴν τῶν δαιμόνων δουλείαν· τούτων δὲ ὑπὸ τῆς σπουδαίας εὐχῆς ἐλαυνομένων ἐπιφοιτᾶν λοιπὸν τὸ πανάγιον πνεῦμα αἰσθητῶς καὶ ὁρατῶς τὴν οἰκείαν παρουσίαν σημαῖνον καὶ τὸ σῶμα τῆς τῶν παθῶν κινήσεως ἐλευθεροῦν καὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἐπὶ τὰ χείρω ῥοπῆς παντελῶς ἀπαλλάττον, ὡς μηκέτι δεῖσθαι λοιπὸν μήτε νηστείας πιεζούσης τὸ σῶμα μήτε διδασκαλίας χαλινούσης καὶ βαίνειν εὔτακτα παιδευούσης. Οὐ μόνον δὲ ὁ τούτων τετυχηκὼς τῶν τοῦ σώματος ἀπαλλάττεται σκιρτημάτων, ἀλλὰ καὶ σαφῶς τὰ μέλλοντα προορᾷ, καὶ τὴν τριάδα τὴν θείαν τοῖς ὀφθαλμοῖς θεωρεῖ. Οὕτως ὁ θεῖος Φλαβιανὸς τὴν δυσώδη διορύξας πηγὴν καὶ γυμνῶσαι παρασκευάσας τὰ νάματα πρὸς τὸν δυσσεβῆ πρεσβύτην ἔφη· «Πεπαλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν, ἐλέγξαι σε τὸ σὸν στόμα, καὶ οὐκ ἐγώ· τὰ δὲ χείλη σου καταμαρτυρῆσαι σάν σου.» Δήλης δὲ ταύτης τῆς νόσου γενομένης τῆς μὲν Συρίας ἐξηλάσθησαν, εἰς δὲ Παμφυλίαν ἀνεχώρησαν καὶ ταύτην τῆς λώβης ἐνέπλησαν.

Αὗται μὲν ἕως Μαρκιανοῦ αἱ αἱρέσεις· ἀπὸ δὲ Μαρκιανοῦ μικρὸν πρὸς καὶ δεῦρο καὶ ἐπὶ Λέοντος ἀνεφύησαν αἱ αἱρέσεις αὗται.

---

[38] Termenul elin respectiv poate însemna şi „îmbelşugarea".
[39] În sensul de „a vomat".

poruncindu-i lui Adelfie, care era foarte înaintat în vârstă, să șadă lângă el, a zis: „Noi, bătrâne, care am trăit cea mai mare parte din viață cu acrivie, am aflat slăbiciunea firii omenești și am cunoscut vicleșugurile vrăjmașilor draci, iar prin cercare am fost învățați și dăruirea[38] harului, pe când aceștia, tineri fiind și neștiind cu acrivie nimic dintre acestea, nu suferă să audă cuvânt mai duhovnicesc. Așadar, spune-mi: cum ziceți voi că dă înapoi duhul potrivnic și se pogoară harul Preasfântului Duh?". Bătrânul, fiind încântat de aceste spuse, a vărsat[39] îndată toată otrava ascunsă [în el] și a zis: „Nici un folos nu au de pe urma botezului cei învredniciți [de el], ci numai rugăciunea osârdnică alungă demonul încuibat, căci după cum fiecare dintre cei ce se nasc", zicea, „a moștenit firea de la strămoșul[40], așijderea a moștenit și robia dracilor; și fiind goniți aceștia de rugăciunea osârdnică, de acum Se pogoară Preasfântul Duh, însemnând în chip sfințit și văzut venirea sa, și slobozind trupul de mișcarea patimilor, și izbăvind desăvârșit sufletul de aplecarea spre cele rele, așa încât nu mai este nevoie nici de postire care să strâmtoreze trupul, nici de învățătură care să [ne] țină în frâu și să [ne] învețe a umbla cu bună rânduială; și cel ce a primit acestea nu doar că este izbăvit de săltările trupului, ci prevede limpede cele ce au să vină, și vede cu ochii Treimea Dumnezeiască". Astfel săpând dumnezeiescul Flavian până a țâșnit izvorul cel puturos și făcând să se dezgolească undele lui, a grăit către bătrânul răucinstitor: „Învechitule în zile rele[41], te osândește gura ta, nu eu; buzele tale mărturisesc împotriva ta". Dată fiind în vileag această boală, [ereticii] au fost alungați din Siria, s-au bejenit în Pamfilia și au umplut-o pe aceasta de vătămare.

Acestea sînt eresurile de până la Marchian – iar de la Marchian ceva mai încoace și în vremea lui Leon au răsărit eresurile următoare.

---

[40] Adam.

[41] V. *Istoria Susanei* 52.

81 Νεστοριανοί, οἱ ἰδίως καὶ κεχωρισμένως ὑπάρχειν τὸν θεὸν λόγον δογματίζοντες καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ καὶ τὰ μὲν ταπεινότερα τῶν πραχθέντων ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημίᾳ αὐτοῦ μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ αὐτοῦ προσάπτοντες, τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ θεοπρεπῆ μόνῳ τῷ θεῷ λόγῳ καὶ μὴ τὰ συναμφότερα ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ προσάγοντες.

82 Εὐτυχιανισταί, οἱ ἀπὸ Εὐτυχέως τοὔνομα τῆς αἱρέσεως ἐσχηκότες, οἱ μὴ λέγοντες ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας εἰληφέναι τὴν σάρκα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ θειότερόν πως σεσαρκῶσθαι ἀποφαινόμενοι, μὴ εἰληφότες κατὰ νοῦν, ὅτι τὸν τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ προπάτορος αὐτῶν Ἀδὰμ ὑπεύθυνον τυγχάνοντα ἄνθρωπον, τοῦτον ἥνωσεν ἑαυτῷ ὁ θεὸς λόγος ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας, ἐξ οὗ καὶ «τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἀπεκδυσάμενος ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ», ὡς γέγραπται, «θριαμβεύσας» ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἃς διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ πρωτοπλάστου ἦν ἐνδεδυκώς.

83 Αἰγυπτιακοί, οἱ καὶ Σχηματικοί, μονοφυσῖται, οἱ προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγματος τοῦ τόμου ἀποσχίσαντες τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Αἰγυπτιακοὶ δὲ προσείρηνται διὰ τὸ πρώτους Αἰγυπτίους κατάρξασθαι τούτου τοῦ σχήματος ἐπὶ Μαρκιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τῶν βασιλέων, τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες. Οὗτοι δὲ προσπαθείᾳ τῇ πρὸς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Διόσκορον ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καθαιρεθέντα ὡς τῶν Εὐτυχοῦς δογμάτων συνήγορον ἀντεπάθησαν τῇ συνόδῳ καὶ μυρίας τότε ἐπ᾽ αὐτοῖς μέμψεις κατ᾽ αὐτῆς ἀνεπλάσαντο, ἃς προλαβόντως ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ ἱκανῶς διελύσαμεν σκαιοὺς αὐτοὺς καὶ ματαιόφρονας ἀποδείξαντες. Ὧν ἀρχηγοὶ Θεοδόσιος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ἐξ οὗ Θεοδοσιανοί, Ἰάκωβος ὁ Σύρος, ἐξ οὗ Ἰακωβῖται. Τούτων δὲ συνίστορες καὶ βεβαιωταὶ καὶ ὑπέρμαχοι

---

[42] Omenitatea Mântuitorului.

[43] Este vorba, evident, de prima Lui venire.

[44] V. *Coloseni* 2, 15.

81. Nestorienii, care dogmatizează că Dumnezeu Cuvântul există aparte şi separat, şi Omul Lui[42] există tot aparte, şi că lucrurile mai smerite pe care le-a făcut Domnul în vremea venirii Sale la noi[43] le atribuie doar Omului Său, iar pe cele mai înalte şi potrivite Dumnezeirii le atribuie numai lui Dumnezeu Cuvântul, dar nu le atribuie pe amândouă Uneia şi Aceleiaşi Persoane.

82. Eftihianiştii, care îşi trag numirea de la eresul lui Eftih. Aceştia nu recunosc că Domnul nostru Iisus Hristos a luat trup din Sfânta Fecioară Maria, ci declară că El S-a întrupat într-un mod mai dumnezeiesc, nepricepând că [tocmai] pe om, care este răspunzător pentru păcatul strămoşului Adam, pe acesta l-a unit Sieşi Dumnezeu Cuvântul din Fecioara Maria, de unde şi *dezbrăcând începătoriile şi stăpâniile, le-a dat de ocară în văzul tuturor*, precum este scris, *biruind pe Cruce*[44] [aceste începătorii şi stăpânii], cu care [omul] era îmbrăcat prin căderea celui întâi-zidit[45].

83. Egiptiacii, care se mai numesc şi „schimatici", monofiziţi, care sub pretextul definiţiei Tomului de la Calcedon s-au rupt de Biserica Ortodoxă. „Egiptiaci" sînt numiţi fiindcă nişte egipteni au pus început, în vremea împăraţilor Marchian şi Valentinian, acestei forme [de eres], iar în toate celelalte privinţe sînt ortodocşi. Aceştia, ţinând pătimaş cu Dioscor cel din Alexandria, care a fost caterisit de Soborul de la Calcedon ca sprijinitor al dogmelor lui Eftih, s-au împotrivit Soborului şi potrivit acelora[46] au plăsmuit împotriva lui, pe cât le-a stat în putere, nenumărate învinuiri, pe care în cartea de faţă, mai sus, le-am destrămat îndestul, dovedind că sînt strâmbi şi cugetători de cele deşarte. Întemeietorii lor sînt Theodosie alexandrinul, de la care se trag theodosienii, [şi] Iacob sirul, de la care se trag iacobiţii. Complici, şi chezaşi, şi apărători ai acestora sînt

[45] V. şi comentariul sfântului Ioan Gură de Aur la pasajul respectiv.
[46] Este vorba, probabil, de dogmele eutihiene.

Σευῆρος, ὁ τῆς Ἀντιοχέων φθορεύς, καὶ ὁ τὰ μάταια πονέσας Ἰωάννης ὁ Τριθεΐτης, οἱ τὸ τῆς κοινῆς ἀρνούμενοι σωτηρίας μυστήριον. Πολλὰ μὲν τῆς ἐν Χαλκηδόνι θεοπνεύστου τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα πατέρων διδασκαλίας κατέγραψαν, πολλὰ δὲ τοῖς ἀπολλυμένοις ἐπολέθρῳ ἑαυτῶν ἐχόμενα τρίβου τεθείκασι σκάνδαλα, καὶ μερικὰς δὲ δογματίζοντες οὐσίας τὸ τῆς οἰκονομίας συγχέουσι μυστήριον.

{Περὶ φύσεως καὶ ὑποστάσεως, ὅπως οἱ ἐκ Σευήρου δοξάζουσι καὶ πῶς τὰς μερικὰς δογματίζουσιν οὐσίας. Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ τριθεΐτου τοῦ λεγομένου Φιλοπόνου ἐκ τοῦ δ λόγου τοῦ Διαιτητοῦ.}

Ὁ γὰρ κοινὸς καὶ καθόλου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως λόγος, εἰ καὶ αὐτὸς καθ᾿ ἑαυτὸν εἷς ἐστιν, ἀλλ᾿ οὖν ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος πολλὰ γίνεται, ὁλόκληρος ἐν ἑκάστῳ καὶ οὐκ ἀπὸ μέρους ὑπάρχων, ὥσπερ καὶ ὁ ἐν τῷ ναυπηγῷ τοῦ πλοίου λόγος εἷς ὢν πληθύνεται ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ διδασκάλῳ θεώρημα ἓν ὂν τῷ ἰδίῳ λόγῳ, ὅταν ἐν τοῖς διδα σκομένοις γίνηται, συμπληθύνεται αὐτοῖς ὅλον ἐν ἑκάστῳ γινόμενον. Προσέτι δὲ καὶ ὁ ἐν τῷ δακτυλίῳ τύπος εἷς ὢν ἐν πλείοσιν ἐκμαγείοις ὅλος ἐν ἑκάστῳ γινόμενος πολλὰ λοιπὸν ἔστι τε καὶ λέγεται. Ὥστε τὰ πολλὰ πλοῖα καὶ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τὰ πολλὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς πλείοσι μαθηταῖς νοήματα τοῖς μὲν ἀτόμοις πλείονα τυγχάνει κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ ταύτῃ διῃρημένα ἐστὶ καὶ οὐχ ἡνωμένα, τῷ κοινῷ δὲ εἴδει οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι εἷς τυγχάνουσι καὶ τὰ πολλὰ πλοῖα ἓν καὶ τὰ νοήματα δὲ ὡσαύτως καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τῇ ταυτότητι τοῦ ἐκτυπώμα τος τὸ ἓν ἔχουσιν. Ὥστε ταῦτα κατ᾿ ἄλλο μὲν πολλά ἐστι καὶ διῃρημένα, κατ᾿ ἄλλο δὲ ἡνωμένα καὶ ἕν. Ἀλλὰ κἂν ἐπὶ τῶν συνεχῶν πολλάκις φέρωμεν τὸν ἀριθμόν, δύο φέρε πήχεων εἶναι τὸ ξύλον λέγοντες, ἀλλὰ δυνάμει δύο φαμὲν εἶναι τὸ ἕν, οὐκ ἐνεργείᾳ, ἐπεί τοί γε ἕν ἐστιν ἐνεργείᾳ καὶ οὐ δύο· τῷ δὲ

Sevir, stricătorul[47] Bisericii antiohienilor, şi Ioan triteitul, ostenitorul întru cele deşarte[48], care au tăgăduit taina mântuirii celei de obşte. Multe au scris împotriva de Dumnezeu însuflatei învăţături a celor şase sute treizeci de Părinţi de la Calcedon, şi multe *sminteli lângă cărare*[49] au pus celor ce pier prin pierzătorul lor [eres], şi dogmatizând „firile/naturile parţiale" fac talmeş-balmeş taina iconomiei.

Despre fire/natură şi ipostas aşa cum opinează severienii, şi cum dogmatizează ei firile/naturile parţiale, [pasaj] al lui Ioan grămăticul, triteitul, zis şi „iubitorul de osteneală", din cuvântul *Arbitrul*

...Întrucât logosul comun şi universal al naturii omului, deşi e, ca atare, unul singur, totuşi, ajungând în subiecţi multipli, se multiplică, subzistând întreg în fiecare, nu parţial, precum şi logosul cel din constructorul de nave, unul fiind, se multiplică ajungând în subiecţi multipli; la fel şi ştiinţa din învăţător este una în ce priveşte logosul care îi este propriu, dar când ajunge în învăţăcei se multiplică corespunzător numărului lor, ajungând întreagă în fiecare. Şi imaginea peceţii de pe inel, una fiind, ajunge întreagă în fiecare dintre multiplele bucăţi de ceară întipărite: din acel moment şi este, şi se numeşte multiplă. Prin urmare, şi multiplele nave, şi multiplii oameni, şi multiplele bucăţi de ceară întipărite, şi înţelegerile din multiplii elevi, sînt multiple numeric în indivizi, şi în virtutea acestui fapt sînt aparte şi nu unite, dar în virtutea speciei comune multiplii oameni sînt una, şi multiplele nave sînt una, şi înţelegerile la fel, şi bucăţile de ceară au caracter unitar. Aşadar, dintr-un punct de vedere acestea sînt multiple şi aparte, iar din alt punct de vedere sînt unite. Deşi atribuim număr [lucrurilor] continue, zicând, de

[47] În sensul de „corupător, seducător".
[48] Aluzie batjocoritoare la porecla lui Ioan, care era numit şi ὁ φιλόπονος, adică „iubitorul de osteneală".
[49] *Psalmi* 139, 6.

δύνασθαι τομὴν ὑπομένον δύο γενέσθαι, ταύτῃ φαμὲν αὐτὸ δύο τινῶν εἶναι.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Διαιτητοῦ κεφάλαιον ζ.

Ἕβδομος ἔστω λόγος ὁ, ἐξ ὧν οἱ τἀναντία πρεσβεύοντες ὑποτίθενται, τὴν ἰδίαν ἐπισφραγίζειν ἀλήθειαν· δύο γὰρ εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις ὑποτιθέμενοι μίαν αὐτοῦ καὶ μόνην ἀξιοῦσιν εἶναι τὴν ὑπόστασιν ἤγουν πρόσωπον, ὁμοίως ἀποσκευαζόμενοι τοὺς ἢ μίαν εἶναι τὴν Χριστοῦ φύσιν μετὰ τὴν ἕνωσιν ἢ δύο τούτου τὰς ὑποστάσεις πρεσβεύοντας.

Ἀλλὰ πρὶν εἰς τοὺς ἐλέγχους ἡμᾶς ἐμβαλεῖν ταύτης τῆς ὑποθέσεως, εὔλογον οἶμαι πρότερον ἀφορίσασθαι, τί μὲν τὸ τῆς φύσεως ἡ τῶν ἐκκλησιῶν διδασκαλία σημαίνειν βούλεται ὄνομα, τί δὲ τὸ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως.

Φύσιν μὲν οὖν οἴεται τὸν κοινὸν τοῦ εἶναι λόγον τῶν τῆς αὐτῆς μετεχόντων οὐσίας, ὡς ἀνθρώπου παντὸς τὸ ζῷον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· τούτῳ γὰρ οὐδεὶς ἀνθρώπων διενήνοχεν. Οὐσίαν δὲ καὶ φύσιν εἰς ταυτὸν ἄγει. Ὑπόστασιν δὲ ἤγουν πρόσωπον τὴν ἰδιοσύστατον τῆς ἑκάστου φύσεως ὕπαρξιν καί, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, περιγραφὴν ἐξ ἰδιοτήτων τινῶν συγκειμένην, καθ᾽ ἃς ἀλλήλων οἱ τῆς αὐτῆς κεκοινωνηκότες φύσεως διαφέρουσι καί, συντόμως εἰπεῖν, ἅπερ ἄτομα προσαγορεύειν τοῖς ἐκ τοῦ Περιπάτου φίλον, ἐν οἷς ἡ τῶν κοινῶν γενῶν τε καὶ εἰδῶν ἀποτελευτᾷ διαίρεσις, ταῦτα οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι ὑποστάσεις, ἔσθ᾽ ὅτε καὶ πρόσωπα προσηγόρευσαν. Τοῦ γὰρ ζῴου εἰς τὸ λογικὸν διαιρουμένου καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τοῦ λογικοῦ πάλιν εἰς ἄνθρωπον καὶ ἄγγελον καὶ δαίμονα, τὰ εἰς ἃ λοιπὸν ὑποτέμνεται ἐσχάτων τῶν εἰδῶν τούτων ἕκαστον, οἷον ἄνθρωπος μὲν εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον, ἄγγελος δὲ εἰς Γαβριὴλ καὶ Μιχαὴλ φέρε καὶ τῶν λοιπῶν ἀγγέλων ἕκαστον, ἄτομα προσαγορεύουσι, διότι μὴ οἷόν τε τούτων ἕκαστον ὑποτέμνεσθαι λοιπὸν εἰς ἕτερα τὴν φύσιν αὐτῶν μετὰ τὴν τομὴν διασῴζοντα. Ἡ μὲν γὰρ εἰς

exemplu, „lemnul are doi coți", spunem că unul este doi la modul potențial, nu actual, întrucât actual este unul, nu doi; iar întrucât suferind diviziune poate deveni două „ceva"-uri, spunem că este doi.

[Pasaj] al aceluiaşi, din capitolul 7 al *Arbitrului*

Al şaptelea cuvânt va pecetlui adevărul său pe temeiul celor afirmate de către cei care susțin cele contrare – deoarece afirmând ei că două sînt firile/naturile lui Hristos, consideră că unul şi singur este Ipostasul – adică Persoana – [Lui], respingându-i, de asemenea, pe cei care susțin că una este firea/natura lui Hristos după unire ori că două sînt ipostasurile Lui.

Înainte de a mă lansa însă în argumentele prin care voi respinge teza lor, consider că este oportun să definesc mai întâi ce consideră învățătura Bisericilor că înseamnă denumirea „fire/natură", ce înseamnă cea de „persoană"şi cea de „ipostas".

Ei bine, [această învățătură] consideră firea/natura a fi logosul comun al existenței celor care participă la aceeaşi ființă/substanță: de pildă, orice om este vietate rațională, muritoare, capabilă de gândire şi de cunoaştere, fiindcă nici un om nu reprezintă o excepție în această privință. Ea consideră identice ființa/substanța şi firea/natura, iar în ipostas sau persoană vede existența aparte-constituită a fiecărei firi/naturi şi, ca să zic aşa, o circumscriere alcătuită din anumite proprietăți, potrivit cărora cei ce participă la aceeaşi fire/natură diferă între ei; şi, pe scurt, învățătorii Bisericii au numit „ipostasuri", iar câteodată şi „persoane", cele pe care le place peripateticienilor să le numească „netăiați/indivizi", cu care se sfârşeşte diviziunea genurilor şi speciilor comune – căci divizându-se vietatea în rațională şi irațională, iar cea rațională, la rândul său, în om, şi înger, şi demon, pe cele în care se subdivide fiecare dintre aceste ultime specii (de exemplu, [specia] „om" – în Petru şi Pavel [şi aşa mai departe], [specia] înger – în Gavriil şi Mihail şi fiecare dintre ceilalți îngeri) le numesc „netăiați/indivizi", fiindcă nici una dintre acestea nu se poate subdivide în

ψυχὴν καὶ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου διαίρεσις τοῦ παντὸς ζῴου φθορὰν ἐργάζεται. Ἔνθεν ἄτομα ταῦτα καλεῖν ἐκείνοις φίλον. Ὑποστάσεις δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὠνόμασε λόγος, διότι ἐν τούτοις τὰ γένη καὶ εἴδη λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν. Εἰ γὰρ καὶ ἴδιον ἔχει τὸν τοῦ εἶναι λόγον τὸ ζῷον, φέρε καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὧν τὸ μέν ἐστι γένος, τὸ δὲ εἶδος, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς ἀτόμοις τὴν ὕπαρξιν ἔχουσιν, οἷον Πέτρῳ καὶ Παύλῳ, χωρὶς τούτων οὐχ ὑφιστάμενα. Τί μὲν οὖν ὑπόστασίς ἐστι καὶ τί φύσις κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑφήγησιν, εἴπομεν.

Αὕτη δὴ οὖν ἡ κοινὴ φύσις, ἡ ἀνθρώπου, καθ᾽ ἣν οὐδεὶς ἄνθρωπος οὐδενὸς διενήνοχεν, ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀτόμων γινομένη ἰδία λοιπὸν ἐκείνου καὶ οὐδενὸς ἑτέρου κοινὴ γίνεται, καθὼς ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ὡρισάμεθα. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῷον λογικὸν θνητὸν οὐδενὸς ἄλλου κοινόν ἐστιν. Ἀμέλει παθόντος ἀνθρώπου τινὸς ἢ βοὸς ἢ ἵππου ἀπαθῆ μένειν τὰ ὁμοειδῆ τῶν ἀτόμων οὐκ ἀδύνατον. Καὶ γὰρ Παύλου τεθνεῶτος μηδένα τεθνάναι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐνδέχεται, καὶ γενομένου Πέτρου καὶ εἰς τὸ εἶναι παρενεχθέντος οἱ ἐσόμενοι μετ᾽ αὐτὸν ἄνθρωποι οὔπω τῶν ὄντων εἰσίν. Οὐκοῦν ἑκάστη φύσις οὐ μοναχῶς λέγεται τοῦθ᾽ ὅπερ ἐστίν, ἀλλὰ διχῶς. Καθ᾽ ἕνα μὲν τρόπον, ὅταν τὸν κοινὸν ἑκάστης φύσεως λόγον αὐτὸν ἐφ᾽ ἑαυτοῦ θεωρῶμεν, οἷον τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἢ τὴν ἵππου ἐν οὐδενὶ τῶν ἀτόμων γινομένην, καθ᾽ ἕτερον δέ, ὅταν αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν κοινὴν φύσιν ἐν τοῖς ἀτόμοις γινομένην κατίδωμεν καὶ μερικωτάτην ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν λαμβάνουσαν ὕπαρξιν, οὐδενὶ ἄλλῳ πλὴν ἐκείνῳ καὶ μόνῳ λοιπὸν ἐφαρμόζουσαν. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῷον λογικὸν θνητὸν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐστὶ κοινὸν οὐδὲ ἡ ἐν τῷδε τῷ ἵππῳ τοῦ ζῴου φύσις ἐν ἄλλῳ τινὶ γένοιτ᾽ ἄν, ὡς ἀρτίως δεδείχαμεν. Ὅτι δὲ ταύτας τὰς ἐννοίας περί τε φύσεων ἔχει καὶ ὑποστάσεων ἡ τῆς ἐκκλησίας διδασκαλία, δῆλον ἐξ ὧν μίαν μὲν φύσιν πατρός τε καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος

[50] Peripateticienilor.

altele care să păstreze după diviziune natura lor (fiindcă împărțirea omului în suflet și trup duce la distrugerea întregii vietăți). De aceea le place acelora[50] *să le numească „netăiați/indivizi" – însă celor de acest fel cuvântul Bisericii le-a pus numele de „ipostasuri", fiindcă în ele își primesc existența genurile și speciile (că deși vietatea și, să zicem, omul își au propriul logos al existenței, vietatea fiind gen, iar omul specie, nu altundeva decât în indivizi – precum Petru și Pavel – își au existența, nesubzistând separat de aceștia). Așadar, am spus ce este ipostasul și ce este firea/natura potrivit interpretării bisericești.*

Ei bine, această fire/natură umană comună, în privința căruia nici un om nu se deosebește de ceilalți oameni, când ajunge să existe în fiecare dintre netăiați/indivizi devine din momentul respectiv proprie aceluia și nu comună cu a vreunui altuia, precum am definit în capitolul patru, fiindcă nu am în comun cu altcineva vietatea rațională din mine. Fără îndoială, când un om, sau un bou, sau un cal pătimește, nu e cu neputință ca netăiații/ indivizii de aceeași specie să rămână nepătimitori, și dacă a murit Pavel este posibil să nu fi murit nici unul dintre ceilalți oameni, și când se naște Petru și este adus în existență oamenii care au să fie după el nu fac încă parte dintre cele ce sînt. Așadar, fiecare fire/natură nu într-un singur sens e definită ca atare, ci în două sensuri: într-unul dintre sensuri, atunci când considerăm ca atare logosul comun al fiecărei firi/naturi (de exemplu, firea omului sau a calului nerealizată în vreun individ); în celălalt, când considerăm însăși această fire/natură comună realizată în netăiați/ indivizi și primind existență particularizată la maxim în fiecare dintre ei, nepotrivindu-se nimănui altcuiva, ci doar singur aceluia (pentru că nu am în comun cu vreun alt om vietatea rațională și muritoare din mine, nici firea/natura de vietate din cutare cal nu poate fi în vreun altul, după cum tocmai am arătat); iar că acestea sînt concepțiile pe care le are învățătura Bisericii cu privire la firi/naturi și la ipostasuri se vede din aceea că mărturisim o singură fire/natură a Tatălui, și a Fiului, și a Sfântului Duh, dar

ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ τὰς τούτων ὑποστάσεις ἤγουν τὰ πρόσωπα δογματίζομεν, καθ᾽ ἃς ἕκαστον ἰδιότητί τινι ἐκ τῶν λοιπῶν διακρίνεται. Τί γὰρ ἂν εἴη μία φύσις θεότητος ἢ ὁ κοινὸς τῆς θείας φύσεως λόγος αὐτὸς καθ᾽ ἑαυτὸν θεωρούμενος καὶ τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἑκάστης ὑποστάσεως ἰδιότητος κεχωρισμένος;

Ὅτι δὲ καὶ ἰδικώτερον πάλιν τὸ τῆς φύσεως γινώσκομεν ὄνομα, τὸν κοινὸν λόγον τῆς φύσεως ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν ἀτόμων ἤγουν τῶν ὑποστάσεων ἑκάστης ἴδιον γενόμενον θεωροῦντες καὶ οὐδενὶ λοιπὸν ἑτέρῳ τῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν εἶδος ἐφαρμόζειν δυνάμενον, δῆλον πάλιν ἐξ ὧν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἕνωσιν, τῆς θείας φημὶ καὶ τῆς ἀνθρωπείας, πρεσβεύομεν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν κοινὴν ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος νοουμένην τῆς θεότητος σεσαρκῶσθαί φαμεν· οὕτω γὰρ ἂν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατηγοροῦμεν τὴν ἐνανθρώπησιν. Ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν κοινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον ἡνῶσθαι τῷ θεῷ λόγῳ πρεσβεύομεν· οὕτω γὰρ πάλιν καὶ τοῖς πρὸ τῆς τοῦ λόγου ἐπιδημίας γενομένοις ἀνθρώποις καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτὴν ἐσομένοις ἅπασιν ἡνῶσθαι ἂν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος δικαίως ἐλέγετο.

Ἀλλὰ δῆλον, ὅτι φύσιν θεότητος ἐνταῦθά φαμεν τὴν ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ λόγου τῆς κοινῆς θεότητος ἐξιδιασθεῖσαν φύσιν. Ὅθεν καὶ μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν, αὐτῷ τῷ προσθεῖναι τοῦ θεοῦ λόγου ἀποκρίναντες αὐτὴν τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ὥστε κἀνταῦθα τὸν κοινὸν τῆς θείας φύσεως λόγον ἴδιον λοιπὸν τοῦ θεοῦ λόγου νενοηκότες σεσαρκῶσθαί φαμεν τοῦ λόγου τὴν φύσιν. Καὶ φύσιν πάλιν ἀν θρωπότητος λέγομεν ἡνῶσθαι τῷ λόγῳ τὴν μερικωτάτην ἐκείνην ὕπαρξιν, ἣν μόνην ἐκ πασῶν ὁ λόγος προσείληφεν. Ὥστε σχεδὸν κατὰ τοῦτο τῆς φύσεως τὸ σημαινόμενον ταυτὸν ἂν εἴη φύσις καὶ ὑπόστασις, πλὴν ὅτι τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα συνεπινοουμένας ἔχει καὶ τὰς ἐπιγινομένας παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἑκάστῳ τῶν ἀτόμων ἰδιότητας, καθ᾽ ἃς ἀλλήλων κεχώρισται. Ἔνθεν τῶν ἡμετέρων πολλοὺς δια

dogmatizăm Trei Ipostasuri – altfel spus Persoane – ale acestora, din a căror perspectivă Fiecare se distinge de Celelalte printr-o anumită proprietate: că ce altceva ar putea să fie unica fire/natură a Divinității decât logosul comun al firii/naturii divine, considerat ca atare și distins intelectual de proprietatea fiecărui ipostas?

Iar că știm și o denumire mai particulară a firii/naturii, considerând logosul comun al firii/naturii ca fiind particular în fiecare dintre indivizi – adică în fiecare dintre ipostasuri – și imposibil de aplicat altuia dintre [ceilalți indivizi] subordonați speciei comune, asta se vede, iarăși, din aceea că afirmăm cu privire la Hristos unirea a două firi/naturi – vorbesc de cea divină și cea umană –, deoarece nu spunem că s-a întrupat [firea/natura] Divinității în sensul de cea comună Sfintei Treimi (că atunci am afirma întruparea Tatălui și a Sfântului Duh), dar nici nu afirmăm că logosul comun al firii/naturii umane s-a unit cu Dumnezeu Cuvântul, fiindcă atunci s-ar spune, pe bună dreptate, că Cuvântul lui Dumnezeu S-a unit și cu oamenii care au fost înaintea venirii Lui, și cu cei care aveau să fie după ea.

Este vădit însă că aici numim „fire/natură a Divinității" firea/natura Divinității comune particularizată în Ipostasul Cuvântului, drept care și mărturisim o singură fire/natură întrupată a lui Dumnezeu Cuvântul, prin însuși adaosul „a lui Dumnezeu Cuvântul" distingând-o de cea a Tatălui și de cea a Sfântului Duh.

Prin urmare, când spunem că s-a întrupat firea/natura Cuvântului avem în vedere și aici logosul comun al firii/naturii divine propriu de acum lui Dumnezeu Cuvântul; și, iarăși, când zicem că firea/natura omenității s-a unit cu Cuvântul vorbim de acea singură existență particularizată la maxim pe care Cuvântul a asumat-o dintre toate, așa încât potrivit acestui înțeles al termenului „fire/natură" firea/natura și ipostasul ar fi aproximativ unul și același lucru, cu excepția că termenul „ipostas" include și proprietățile adăugate la firea/natura comună în fiecare dintre indivizi, prin care acesta se distinge de ceilalți. De aceea îi aflăm pe mulți dintre ai noștri în mod diferit spunând că s-a făcut unirea

φόρως εὑρεῖν ἔστι λέγοντας φύσεων ἤγουν ὑποστάσεων ἕνωσιν γεγονέναι. Εἰ γὰρ ἡ ὑπόστασις, ὡς ἐδείξαμεν, τὴν ἰδικὴν ἑκάστου καὶ ἄτομον σημαίνει ὕπαρξιν. Ἐκ παραλλήλου δὲ τούτοις πολλάκις κέχρηνται τοῖς ὀνόμασι, δῆλον, ὡς καὶ τὴν ἰδικωτάτην φύσιν σημαίνειν ἡμῖν διὰ τούτων ἐθέλουσιν, ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρα ὁμιλίᾳ καὶ ἐν τῇ χρήσει τῶν τὰ τοιαῦτα πεφυσιολογηκότων ἔθος ἅπασι καὶ τὸν κοινὸν τῆς φύσεως λόγον ἄνθρωπον προσαγορεύειν, ὡς ὅταν λέγωσιν εἶδος εἶναι τοῦ ζῴου τὸν ἄνθρωπον, εἴπερ μηδὲν τῶν ἀτόμων μήτε ἔστιν εἶδος τὸ ὑπὸ τὸ γένος μήτε λέγεται. Ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον ἵππου διαφέρειν λέγομεν, αὐτὰς δηλονότι τὰς καθόλου λέγοντες φύσεις. Καὶ πάλιν Πέτρον ἄνθρωπον εἶναί φαμεν καὶ Παῦλον καὶ Ἰωάννην καὶ γεγονέναι ἄνθρωπον καὶ τεθνάναι, τὸν καθ᾽ ἕκαστα δηλονότι, καὶ τοῦ κοινοῦ λόγου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ὡσαύτως ἔχοντος. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν εὔλογον προδιαστείλασθαι, ὡς τὸ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα πολλάκις μὲν τῆς αὐτῆς ἐστι παρ᾽ ἡμῖν σημασίας δηλωτικόν, ὡσεὶ καὶ ξίφος τις τὸ αὐτὸ καλοίη καὶ μάχαιραν. Οὕτω γοῦν ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος ἀδιαφόρως πρόσωπά τε τρία καὶ ὑποστάσεις τρεῖς προσαγορεύομεν, τῷ ἐκ παραλλήλου τρόπῳ δι᾽ ἑκατέρου ταυτὸν σημαίνοντες. Πολλάκις δὲ τὸ πρόσωπον τῆς ὑποστάσεως διακρίνουσι, πρόσωπον καλοῦντες τήν τινων σχέσιν πρὸς ἄλληλα, οὐκ ἀγνοούσης οὐδὲ τῆς συνήθους χρήσεως τοῦτο τοῦ προσώπου τὸ σημαινόμενον· φαμὲν γὰρ τὸ ἐμὸν ἀνειληφέναι πρόσωπον τὸν δεῖνα, καὶ εἰς πρόσωπον τοῦδε τὴν δίκην εἰσαγαγεῖν τὸν δεῖνα, καὶ τὸν ὕπαρχον δὲ πρόσωπον ἔχειν τοῦ βασιλέως λέγομεν. Ἔνθεν καὶ οἱ τῶν Νεστορίου δογμάτων κατήκοοι οὔτε φύσιν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ οὔτε ὑπόστασιν λέγειν ἀνεχόμενοι, ἐπεὶ μήτε τῶν φύσεων μήτε τῶν ὑποστάσεων καθ᾽ αὐτὰς πρεσβεύουσιν ἕνωσιν, ἄνθρωπον δὲ εἶναι τὸν ἐκ Μαρίας ψιλὸν ὑποτίθενται, ὅλην ἐν ἑαυτῷ τὴν θείαν χωρήσαντα ἔλλαμψιν καὶ ταύτῃ

[51] Cum s-ar spune în limbajul contemporan, „și în terminologia de specialitate".

firilor/naturilor sau a ipostasurilor – că de vreme ce termenul „ipostas" semnifică, aşa cum am arătat, existenţa particulară şi individuală a fiecăruia, iar ei utilizează frecvent în paralel termenii aceştia, prin urmare vor, în mod evident, să ne indice prin ei şi firea/natura de ordinul cel mai particular (deoarece şi în vorbirea curentă, şi în uzajul celor ce au studiat natura lucrurilor de acest fel[51] *toţi au obiceiul să numească „om" şi logosul comun al firii/naturii, ca atunci când zic că omul este o specie de vietate, cu toate că nici unul dintre indivizi nu este, nici nu se numeşte specie subordonată genului; dar spunem şi că omul diferă de cal – numind, evident, [„om", respectiv „cal",] înseşi firile/naturile universale). Şi iarăşi, spunem că Petru este om, şi Pavel, şi Ioan, că s-a născut om, şi că a murit (evident, unul particular), deşi logosul comun al naturii umane nu se modifică; şi este, iarăşi, oportun să precizăm din capul locului că la noi denumirea de „persoană" şi cea de „ipostas" au în mod frecvent aceeaşi semnificaţie, la fel cum unul şi acelaşi lucru poate fi numit „spadă" şi „paloş". Astfel, în privinţa Sfintei Treimi vorbim, nediferenţiat, de „Trei Persoane" şi „Trei Ipostasuri", ambilor termeni atribuindu-li-se aceeaşi semnificaţie, însă în mod frecvent ei fac distincţie între „persoană" şi „ipostas", „persoană" numindu-se relaţia reciprocă a unora cu alţii – şi această semnificaţie a termenului „persoană" nu e necunoscută nici în uzajul obişnuit, întrucât zicem: „cutare a asumat persoana mea"*[52]*, şi „cutare a intentat proces persoanei acestuia"*[53]*, şi spunem că prefectul „are*[54] *persoana împăratului". De aceea şi cei care ascultă de dogmele lui Nestorie nu suportă să se vorbească nici de o unică fire/natură la Hristos, nici de un unic ipostas, deoarece nu recunosc nici unirea firilor/naturilor, nici pe cea a ipostasurilor ca atare, ci cred că om simplu este Cel din Maria, dar a încăput în Sine toată strălucirea dumnezeiască*

[52] Altfel spus, „joacă rolul meu", „vorbeşte/acţionează în numele meu", „mi se substituie".
[53] Într-un anumit registru al limbii eline, această formulare se poate înţelege şi ca „a intentat proces persoanei mele".
[54] Adică reprezintă.

τῶν ἄλλων ἁπάντων θεοφόρων ἀνθρώπων διαφέροντα, μερικωτέρας ἐν ἐκείνων ἑκάστῳ τῆς θείας γενομένης ἐλλάμψεως, ὅμως θαρρούντως ἓν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσωπον διισχυρίζονται, τὴν σχέσιν τοῦ θεοῦ λόγου πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον μίαν οὖσαν πρόσωπον ἓν λέγοντες, ἐπεὶ πᾶσαν ἐκεῖνος τὴν θείαν οἰκονομίαν εἰς πρόσωπον ἐποιεῖτο τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Ὅθεν δικαίως καὶ τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὕβριν εἰς θεὸν ἀναφέρεσθαι, ἐπεὶ καὶ ἡ ἐκ τῶν ὑπηκόων εἰς τὸν ὕπαρχον γινομένη τιμή τε καὶ ὕβρις εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν βασιλέα.

Ταύτης γοῦν τῆς σχέσεως καὶ τὴν Χριστός προσηγορίαν κυρίως δηλωτικὴν εἶναί φασιν, ὅθεν καὶ Χριστὸν ἕνα καλεῖν ἀξιοῦσιν, ἐπεὶ καὶ ἡ σχέσις, ὡς εἴρηται, μία, κἂν πλείονα εἴη τὰ ταύτης μετέχοντα. Δῆλον οὖν οἶμαι τοῖς εὐσεβοῦσι περὶ τὴν τοῦ σωτῆρος ἐνανθρώπησιν, ὡς ἓν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσωπον λέγοντες ἡμεῖς οὐχ, ὡς τοῖς Νεστορίου φίλοις ἔδοξεν, ἐπ᾽ αὐτῆς ψιλῆς τῆς σχέσεως τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὸ τοῦ προσώπου φέρομεν ὄνομα, ἀλλ᾽ ἐκ παραλλήλου τῇ τῆς ὑποστάσεως καὶ τῇ τοῦ προσώπου προσηγορίᾳ χρώμεθα, οὕτω λέγοντες ἓν εἶναι τὸ Χριστοῦ πρόσωπον, ὡς ἀνθρώπου μίαν ὑπόστασιν, Πέτρου τυχὸν ἢ Παύλου.

Προδιηγείσθω δὲ ἡμῖν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, ὡς εἰ καὶ τὰ μάλιστα μηδὲ τὸν τυχόντα χρόνον χωρὶς τῆς πρὸς τὸν λόγον ἑνώσεως τὸ ἀνθρώπινον ὑπέστη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ᾽ ἅμα τε τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸ εἶναι παρόδου καὶ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀνείληφεν ἕνωσιν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀνυπόστατον εἶναί φαμεν τὴν φύσιν ἐκείνην, εἴπερ ἰδιοσύστατον εἶχε παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους καὶ ἰδιοπερίγραφον τὴν ὕπαρξιν ἰδιώμασί τισι παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἁπάντων διακρινομένην· τοῦτο γὰρ σημαίνειν ἀρτίως τὸ τῆς ὑποστάσεως ἐδείξαμεν ὄνομα. Οὐκοῦν ὡς ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ φύσιν αὐτῆς καὶ ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν, οὕτω δήπου καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ὥσπερ φύσιν, οὕτω καὶ τὴν ἰδικὴν ταύτην ὑπόστασιν

[55] Adică „în numele" - *v. supra*.

şi prin aceasta se deosebeşte de toţi ceilalţi oameni purtători de Dumnezeu (strălucirea fiind doar parţială în fiecare dintre toţi aceia), şi totuşi afirmă cu îndrăzneală că una este Persoana lui Hristos, numind relaţia dintre Dumnezeu Cuvântul şi Omul Cel din Maria „o singură Persoană", întrucât acesta din urmă făcea[, chipurile,] toată iconomia dumnezeiască întru persoana[55] *dumnezeirii Cuvântului. Din această perspectivă, este just ca şi ofensa adusă omului să cadă asupra lui Dumnezeu, deoarece şi onorurile, respectiv ofensa aduse prefectului de către supuşi cad asupra împăratului.*

Ei spun că şi numele de „Hristos" indică, propriu-zis, tocmai această relaţie, şi ca atare consimt să-L cheme pe Hristos „unul", deoarece, după cum s-a spus, una este relaţia, deşi participă la ea mai mulţi. Aşadar, cred că pentru cei ce au evlavie faţă de întruparea Mântuitorului este evident că noi, vorbind de o singură Persoană a lui Hristos, nu aplicăm denumirea de „Persoană" cu privire la simpla relaţie a lui Dumnezeu cu omul, aşa cum li s-a părut [că este drept] prietenilor lui Nestorie, ci utilizăm denumirea de „Persoană" în acelaşi sens ca pe cea de „Ipostas", spunând că una este Persoana lui Hristos în sensul în care spunem că unul este ipostasul omenesc (al lui Petru, să zicem, sau al lui Pavel).

Pe lângă celelalte, să spunem din capul locului şi următorul lucru: deşi omenitatea lui Hristos n-a existat nici măcar cel mai mic interval de timp fără a fi unită cu Cuvântul, ci chiar de la începutul venirii lui întru existenţă a primit unirea cu Cuvântul, nu spunem însă că firea/natura aceea a fost anipostatică, deoarece avea existenţă autonomă faţă de ceilalţi oameni şi aparte-circumscrisă prin anumite proprietăţi, distingându-se astfel de firea/natura comună a celorlalţi oameni (întrucât tocmai am demonstrat că asta semnifică denumirea de „ipostas"). Aşadar, după cum în privinţa dumnezeirii lui Hristos mărturisim atât firea/natura, cât şi ipostasul ei, aşa şi în privinţa omenităţii Lui trebuie a se mărturisi precum natura, aşa şi ipostasul particular al acesteia, pentru a nu fi obligaţi, după cum am zis, să spunem

ὁμολογεῖν ἀνάγκη, ἵνα μὴ ἀνυπόστατον, ὅπερ εἴρηκα, τὴν φύσιν ἐκείνην λέγειν ἀναγκαζώμεθα· ἓν γὰρ δηλονότι τῶν ὑπὸ τὴν κοινὴν φύσιν τελούντων ἀτόμων τὸ τοῦ σωτῆρος ὑπῆρχεν ἀνθρώπινον.

Τούτων οὕτω διευκρινημένων σαφῶς καὶ ὑπὸ πάντων, οἶμαι, συμφωνουμένων, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δύο εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν ὑποτιθέμενοι, ἐπειδὴ τῶν ἑνωθέντων ἑκάτερον φύσιν τε ἅμα καὶ ὑπόστασιν ἐξ ἀνάγκης εἶχεν, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, πότερον ὁμοτίμως τῶν τε φύσεων καὶ τῶν ὑποστάσεων ὁμολογοῦσι γεγονέναι τὴν ἕνωσιν, ἢ μᾶλλον ἡνῶσθαι τὰς ὑποστάσεις οἴονται, ἐπεὶ καὶ μία ἐξ ἀμφοῖν ὑπόστασις γέγονεν, ἧττον δὲ τὰς φύσεις, ὅθεν καὶ δύο μετὰ τὴν ἕνωσιν μεμενήκασι.

Καὶ μεθ᾽ ἕτερα πάλιν, ἐν οἷς γυμνάζει, ὅτι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἡ οὐσία οὐκ ἐπιδέχεται, φησὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ οὕτως·

Μίαν μὲν γὰρ φύσιν πλειόνων ὑποστάσεων γεννητικὴν ἐναργὲς οἶμαι τυγχάνειν ἅπασιν. Οὕτω γοῦν μίαν εἶναι φύσιν τῆς θεότητος ὁμολογοῦντες τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς πρεσβεύομεν. Καὶ ἀνθρώπων δὲ μία ἐστὶν ἡ φύσις τῶν ὑπ᾽ αὐτὴν ὑποστάσεων ἐπ᾽ ἄπειρον σχεδὸν ἐκτεινομένων τῷ πλήθει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Δύο δὲ φύσεις σῳζούσας κατ᾽ ἀριθμὸν τὴν δυάδα μίαν ἀποτελέσαι ὑπόστασιν ἀδύνατον. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῆς τῶν κατὰ μέρος ἁπάντων ἐπαγωγῆς ἔστι πιστώσασθαι—πῶς γὰρ ἂν εἴη λίθου καὶ ξύλου μία ὑπόστασις, τουτέστιν ἄτομον ἕν, ἢ βοὸς καὶ ἵππου; —, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ λόγου ἐνεργείας. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς ὑποστάσεσι—ταυτὸν δὲ εἰπεῖν ἐν τοῖς ἀτόμοις—ἑκάστη φύσις λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν, ἀνάγκη πᾶσα δύο τῶν φύσεων οὐσῶν δύο τοὐλάχιστον καὶ τὰς ὑποστάσεις εἶναι, ἐν αἷς τὴν ὕπαρξιν αἱ φύσεις ἔλαβον· ἀδύνατον γὰρ φύσιν ὑποστῆναι καθ᾽ αὑτὴν μὴ ἐν ἀτόμῳ τινὶ θεωρουμένην, ἄτομον δὲ ταυτὸν εἶναι καὶ ὑπόστασιν ἀρτίως δεδείχαμεν.

că firea/natura aceea este anipostatică, deoarece, în mod evident, omenitatea Mântuitorului a fost unul dintre indivizii subordonați firii/naturii comune.

Ei bine, fiind acestea elucidate cu toată claritatea și încuviințate, cred eu, de toată lumea, îi invităm pe cei care cred că două sînt firile/naturile lui Hristos, dar unul Ipostasul Lui, să ne spună: de vreme ce ambele [elemente] ale unirii aveau în mod necesar și fire/natură, și ipostas, așa cum am demonstrat, ei mărturisesc că firile/naturile s-au unit în aceeași măsură ca ipostasurile, ori sînt de părere că ipostasurile s-au unit mai mult – fiindcă din două s-a făcut unul singur –, iar firile/naturile mai puțin – drept care au și rămas două după unire?

Și mai încolo, după ce explică el că firea/natura nu admite mai multul și mai puținul[56], zice iarăși, în același capitol, așa:

Căci este evident, cred eu, pentru toată lumea că o singură fire/natură naște mai multe ipostasuri: astfel, mărturisind că una este firea/natura Dumnezeirii, afirmăm că Trei sînt Ipostasurile Acesteia; și la oameni una este firea/natura ipostasurilor subordonate ei, a căror mulțime se extinde aproape la infinit, și dacă luăm alte [specii] – la fel. Iar ca două firi/naturi care rămân numeric diadă să constituie un singur ipostas este cu neputință – și asta se poate demonstra cu certitudine nu numai prin inducție pornind de la toate cazurile particulare (căci cum ar putea piatra și lemnul să constituie un singur ipostas, adică un singur individ, sau boul și calul?), ci prin însăși lucrarea [elementară a] rațiunii: că dacă în ipostasuri (sau, cu alte cuvinte, în indivizi) își primește existența [concretă] fiecare fire/natură, în mod necesar acolo unde sînt două firi/naturi trebuie să fie minimum două ipostasuri în care firile/naturile să-și primească existența [concretă], căci este imposibil ca firea/natura să subziste autonom, fără a fi considerată într-un individ – și tocmai am demonstrat că individul este

[56] Adică nu se poate participa mai mult sau mai puțin la o anumită natură, ci toți indivizii de aceeași natură participă la ea în mod egal.

Ὥστε, ὅσοι μὲν μὴ μόνον τὴν ὑπόστασιν μίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν διὰ τὴν ἕνωσιν γεγονέναι φασί, σύμφωνοι καὶ ἑαυτοῖς καὶ τῇ ἀληθείᾳ φαίνονται, ὅσοι δὲ τὴν μὲν ὑπόστασιν μίαν, τὰς δὲ φύσεις δύο φασὶν εἶναι, καὶ ἑαυτοῖς ἀσύμφωνοι καὶ τῇ ἀληθείᾳ πεφήνασιν.

Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ, φασίν, ἐν τῷ λόγῳ τὴν ὑπόστασιν ἔσχε καὶ οὐ προϋπέστη τῆς τοῦ λόγου ἑνώσεως, διὰ τοῦτο μίαν φαμὲν εἶναι τὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασιν. Πότερον οὖν φαίημεν ἂν καὶ ἡμεῖς ἓν καὶ ταυτὸν ἡγεῖσθαι σημαίνειν τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν, ὡς ὀνόματα μόνον εἶναι διάφορα καθ᾽ ἑνὸς σημαινομένου πίπτοντα, ὡς μάχαιρα καὶ ξίφος, ἢ ἕτερον καὶ ἕτερον; Εἰ μὲν οὖν ταυτόν, μιᾶς τῆς ὑποστάσεως οὔσης μίαν εἶναι καὶ τὴν φύσιν ἀνάγκη, ὡς, εἰ τὸ ξίφος ἓν εἴη, καὶ τὴν μάχαιραν μίαν εἶναι ἀνάγκη, ἢ εἰ αἱ φύσεις δύο, καὶ ὑποστάσεις ἐξ ἀνάγκης δύο ἔσονται. Εἰ δὲ ἄλλο μὲν σημαίνει τὸ τῆς φύσεως ὄνομα, ἄλλο δὲ τὸ τῆς ὑποστάσεως, αἴτιον δὲ τοῦ μίαν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπόστασιν ἡγοῦνται τὸ μὴ προϋπάρξαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασιν ἤγουν πρόσωπον τῆς πρὸς τὸν λόγον ἑνώσεως, οὐκοῦν καὶ τοῦ δύο τοῦ Χριστοῦ τὰς φύσεις εἶναι αἴτιον ἂν εἴη τὸ προϋπάρξαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τῆς πρὸς τὸν λόγον ἑνώσεως. Ἀλλ᾽ εἰ προϋπέστη ἡ ἑνωθεῖσα τῷ λόγῳ μερικὴ φύσις, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν ταύτης προϋποστῆναι ὑπόστασιν. Τούτων γὰρ οὐκ ἐνδέχεται θάτερον εἶναι τοῦ λοιποῦ μὴ ὄντος, τὴν μερικὴν λέγω φύσιν ἄνευ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἢ τὴν μερικὴν ὑπόστασιν ἄνευ τῆς ἰδίας φύσεως· ἓν γάρ ἐστιν ἄμφω τῷ ὑποκειμένῳ, εἰ καὶ εἰς ταυτὸν πολλάκις συντρέχουσι παρὰ τοῖς χρησαμένοις, ὡς μικρῷ πρόσθεν ἐδείξαμεν. Εἰ τοίνυν ὥσπερ ἡ ὑπόστασις, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἡ τῷ λόγῳ ἑνωθεῖσα οὐ προϋπέστη τῆς πρὸς αὐτὸν ἑνώσεως, διόπερ ἄρα μίαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀξιοῦσιν ὑπόστασιν, διὰ τοῦτο καὶ φύσιν αὐτοῦ μίαν ἀξιούτωσαν εἶναι· μὴ διαφέρουσαι γὰρ κατὰ τὸ ἡνῶσθαι οὐδὲ κατὰ τοῦτο ἂν διαφέροιεν.

totuna cu ipostasul. Aşa încât toţi cei ce zic că prin unire a rezultat nu doar un singur ipostas, ci şi o singură fire/natură, se arată a fi în acord cu ei înşişi şi cu adevărul, pe când toţi cei ce zic că prin unire numai ipostasul a devenit unul, nu şi firea/natura, s-au dovedit a se contrazice şi pe ei înşişi, şi adevărul.

„Dar întrucât omenitatea lui Hristos", zic ei, „şi-a avut ipostasul în Cuvântul şi nu a existat anterior unirii cu Cuvântul, de aceea spunem că unul e ipostasul lui Hristos". Atunci le-am putea spune şi noi: „Credeţi că [termenul de] fire/natură şi [cel de] ipostas semnifică unul şi acelaşi lucru, fiind doar denumiri diferite ale aceluiaşi semnificat, cum ar fi „spadă" şi „paloş", sau două lucruri diferite? Ei bine, dacă sînt unul şi acelaşi lucru, unul fiind ipostasul este necesar ca şi firea/natura să fie una (de exemplu, dacă spada este una, şi paloşul este, în mod necesar, tot unul), sau, dacă firile/naturile sînt două, şi ipostasurile vor fi, în mod necesar, tot două; iar dacă denumirea de „fire/natură" înseamnă una, iar cea de „ipostas" altceva, şi ei văd cauza pentru care ipostasul lui Hristos este unul în faptul că ipostasul omului (adică persoana lui) nu e preexistent unirii cu Cuvântul, aşadar şi cauza faptului că firile/naturile lui Hristos sînt două ar fi aceea că firea/natura omului este preexistentă unirii cu Cuvântul; dar dacă firea/natura parţială care s-a unit cu Cuvântul este preexistentă, în mod absolut necesar este preexistent şi ipostasul acesteia, căci nu se poate ca unul dintre acestea două să existe în lipsa celuilalt, adică firea/natura parţială [nu poate să existe] fără ipostasul propriu, ori ipostasul parţial fără firea/natura proprie, fiindcă în privinţa subiectului ele sînt una şi [termenii corespunzători] converg adesea ca sens în limbajul celor ce îi utilizează, precum am arătat puţin mai înainte. Aşadar, dacă precum ipostasul, aşa şi firea/natura cea unită cu Cuvântul nu a preexistat unirii cu El, şi exact acesta este motivul pentru care ei cred că unul e ipostasul lui Hristos, din acelaşi motiv să creadă şi că una este firea/natura Lui, fiindcă cele ce nu se deosebesc din perspectiva unirii n-ar avea de ce să fie deosebite nici din perspectiva aceasta.

84 Ἀφθαρτοδοκῆται, οἱ ἀπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἁλικαρνασέως καὶ Γαϊανοῦ τοῦ Ἀλεξανδρέως, οἱ καὶ Γαϊανῖται λεγόμενοι, ἐν τοῖς ἄλλοις μὲν ἅπασι τοῖς ἐκ Σευήρου συμφερόμενοι, ἐν τούτῳ δὲ διαφερόμενοι, ἐν τῷ τοὺς μὲν διαφορὰν ἐπὶ τῆς ἑνώσεως τοῦ Χριστοῦ τὸ δοκεῖν λέγειν, τούτους δὲ ἄφθαρτον ἐξ αὐτῆς διαπλάσεως τὸ σῶμα τοῦ κυρίου πρεσβεύειν. Καὶ τὰ μὲν πάθη ὑπομεῖναι τὸν κύριον ὁμολογοῦσι, πεῖνάν φημι καὶ δίψαν καὶ κόπον, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἡμῖν ταῦτα αὐτὸν ὑπομεμενηκέναι φασίν· ἡμᾶς γὰρ ἐξ ἀνάγκης φυσικῆς, τὸν δὲ Χριστὸν ἑκουσίως ὑπομεῖναι λέγουσι καὶ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις μὴ δουλεῦσαι.

85 Ἀγνοῆται, οἱ καὶ Θεμιστιανοί, οἱ ἀγνοεῖν ἀσεβῶς καταγγέλοντες τὸν Χριστὸν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ δειλίαν αὐτοῦ καταγράφοντες. Οὗτοι δὲ ἀπόσχισμα τῶν Θεοδοσιανῶν εἰσιν· ὁ γὰρ Θεμίστιος, ὃς ἐγένετο αὐτῶν αἱρεσιάρχης, μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν σύνθετον ἐπρέσβευεν.

86 Βαρσανουφῖται, οἱ καὶ Σεμιδαλῖται, σύμφρονες μὲν τῶν Γαϊανιτῶν καὶ τῶν Θεοδοσιανῶν, ἔχουσι δέ τι καὶ πλέον· σεμίδαλιν γὰρ προστιθέασι τοῖς ἀπὸ Διοσκόρου δῆθεν προσκομισθεῖσι καὶ τῷ ἄκρῳ δακτύλῳ ἐφαπτόμενοι γεύονται τοῦ ἀλεύρου καὶ τοῦτ᾽ ἀντὶ μυστηρίου δέχονται προσκομιδὴν καθόλου μὴ ποιούμενοι. Ἐάσαντες γὰρ τάς, ὡς εἴρηται, Διοσκόρου κοινωνίας προστιθέασι τὴν σεμίδαλιν, καθότε δαπανηθείη παρὰ βραχύ, καὶ τοῦτ᾽ αὐτοῖς ἀντὶ κοινωνίας λελόγισται.

87 Ἠϊκέται, οἵτινες ἀσκηταὶ μὲν ὑπάρχουσιν, ὀρθόδοξοι ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὄντες, συναγόμενοι δὲ ἅμα γυναιξὶν ἀσκητρίαις ἐν μοναστηρίοις ὕμνους τῷ θεῷ προσφέρουσι μετὰ χορείας τινὸς καὶ ὀρχήσεως, μιμούμενοι ὡσανεὶ τὸν χορὸν ἐκείνων ἐπὶ Μωσέως συστάντα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων τῇ ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ γεγονυίᾳ.

88 Γνωσιμάχοι, οἱ πάσῃ γνώσει τοῦ χριστιανισμοῦ ἀντιπίπτοντες ἐν τῷ λέγειν αὐτούς, ὅτι περισσόν τι ποιοῦσιν οἱ γνώσεις τινὰς ἐκζητοῦντες ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς· οὐδὲν

[57] Sever afirma că în „unica fire compusă" a lui Hristos se păstrează, totuşi, diferenţa dintre dumnezeire şi omenitate.
[58] Probabil neatinsă.

84. Afthartodocheții, care își trag obârșia de la Iulian al Halicarnasului și Gaian al Alexandriei, numiți și gaianiți, în toate privințele sînt de acord cu sevirienii, deosebindu-se printr-un singur lucru: în vreme ce aceia par a vorbi de o distincție în privința unirii lui Hristos[57], ei susțin că trupul Domnului a fost nestricăcios chiar de la formarea sa; și mărturisesc că Domnul a răbdat patimile (vorbesc de foame, și de sete, și de oboseală), însă nu în același fel ca noi, fiindcă noi răbdăm din fireasca nevoie, zic ei, pe când Hristos a răbdat de bunăvoie, nefiind supus legilor firii.

85. Agnoiții [„cei ce cred că Hristos este neștiutor"], care se mai cheamă și themistieni, proclamă în chip necinstitor de Dumnezeu că Hristos nu știe când va fi Ziua Judecății și Îi atribuie frică. Aceștia sînt o sectă desprinsă din theodosieni, fiindcă Themistie, de la care a început eresul lor, afirma o singură fire/natură compusă în Hristos.

86. Varsanufiții, care se mai numesc și semidaliți [„făinari"], pe de o parte cugetă la fel ca gaianiții și theodosienii, dar au ceva în plus față de aceștia, fiindcă adaugă făină din cea mai fină la cele sfințite, chipurile, de Dioscor, și luând [ei] cu vârful degetului gustă din făină, și primesc asta în locul Tainelor, fără să mai facă deloc sfințire, fiindcă lăsând[58], după cum am spus, „împărtășania" lui Dioscor, adaugă făină câte puțin, pe măsură ce se consumă, și asta ține la ei loc de împărtășanie.

87. Iicheții, care sînt asceți și în toate celelalte privințe sînt ortodocși, adunându-se laolaltă cu femei ascete în mănăstiri aduc lui Dumnezeu prinos de cântări însoțit de dănțuire și joc, urmând, chipurile, dănțuirii ce s-a făcut în vremea lui Moisí pentru pieirea egiptenilor în Marea Roșie.

88. Gnosimahii [„luptătorii împotriva cunoașterii"], care se împotrivesc oricărei cunoașteri creștinești, zicând că cei ce caută cunoștințe în dumnezeieștile Scripturi fac un lucru de prisos, fiindcă Dumnezeu nu cere de la creștin altceva

γὰρ ἄλλο ζητεῖ ὁ θεὸς παρὰ χριστιανοῦ εἰ μὴ πράξεις καλάς. Ἀγαθὸν οὖν ἐστι μᾶλλον ἁπλουστέρως τινὰ πορεύεσθαι καὶ μηδὲν δόγμα γνωστικῆς πραγματείας πολυπραγμονεῖν.

89 Ἡλιοτροπῖται, οἱ τὰς λεγομένας ἡλιοτροπίους βοτάνας ταῖς ἀκτῖσι τοῦ ἡλίου συμπεριφερομένας λέγοντες δύναμίν τινα θείαν ἔχειν, τὴν τὰς τοιαύτας περιφορὰς ἐργαζομένην ἐν αὐταῖς, καὶ ὡς διὰ τοῦτο τιμᾶν αὐτὰς ἐθέλοντας, μὴ συνιέντες τὴν μηνυθεῖσαν κίνησιν αὐτῶν φυσικήν τινα ὑπάρχειν.

90 Θνητοψυχῖται, οἱ τὴν ἀνθρωπείαν ψυχὴν εἰσάγοντες ὁμοίαν τῆς τῶν κτηνῶν καὶ τῷ σώματι λέγοντες συναπόλλυσθαι αὐτήν.

91 Ἀγονυκλῖται, οἱ ἐν παντὶ καιρῷ τῶν προσευχῶν αὐτῶν γόνυ μὴ θέλοντες κλίνειν, ἀλλ᾽ ἑστῶτες ἀεὶ τὰς προσευχὰς ποιούμενοι.

92 Θεοκαταγνῶσται, οἱ καὶ Βλάσφημοι, οἱ ἔν τισι λόγοις καὶ πράγμασι τοῦ δεσπότου ἡμῶν θεοῦ τῶν τε ἀνακειμένων αὐτῷ ἁγίων προσώπων καὶ τῶν θείων γραφῶν πειρώμενοι καταγινώσκειν, τολμηροί τινες καὶ βλάσφημοι ὑπάρχοντες.

93 Χριστολύται, οἱ λέγοντες τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τὸ ἔμψυχον σῶμα αὐτοῦ κάτω λελοιπέναι καὶ γυμνῇ τῇ θεότητι ἀνεληλυθέναι εἰς τοὺς οὐρανούς.

94 Ἐθνόφρονες, οἱ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἐπακολουθοῦντες, χριστιανοὶ τἄλλα ὑπάρχοντες, οἵτινες παρεισάγουσι γένεσιν καὶ τύχην καὶ εἱμαρμένην, πᾶσάν τε τὴν ἀστρονομίαν καὶ ἀστρολογίαν παραδεχόμενοι καὶ πᾶσαν μαντείαν καὶ ὀρνιθοσκοπίαν, καὶ οἰωνισμοῖς καὶ ἀποτροπιασμοῖς καὶ κληδονισμοῖς καὶ τερατοσκοπίαις καὶ ἐπαοιδαῖς καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῶν καὶ ἑτέροις μύθοις ἀσεβῶν τῇ τε λοιπῇ συνηθείᾳ τῶν ἐθνῶν προσανέχοντες

[59] Formă de divinație care constă în interpretarea zborului păsărilor.
[60] În original οἰωνισμοί – este vorba de o disciplină mantică care consta în interpretarea zborului sau cântării păsărilor; aşadar, avem de-a face cu un echivalent (cel puțin parțial) al ornitoscopiei.

decât fapte bune. Aşadar, este mai bine să vieţuiască omul cât mai simplu şi să nu fie curios în privinţa vreunei învăţături rezultate din activitatea [intelectuală] cognitivă.

89. Iliotropiţii [„închinătorii la heliotrop"], care zic că planta heliotrop, care se roteşte după razele soarelui, are o anumită putere dumnezeiască, ce este lucrată în el de rotirile acelea, şi vor, din această pricină, s-o cinstească, nepricepând că mişcarea ce se observă la ea este una firească/naturală.

90. Thnitopsihiţii [„cei ce susţin că sufletul este muritor"], care zic că sufletul omenesc e la fel cu al dobitoacelor şi că el piere odată cu trupul.

91. Agonicliţii [„cei ce nu-şi pleacă genunchii"], care nu vor să-şi plece genunchii niciodată când se roagă, ci totdeauna fac rugăciunile în picioare.

92. Theocatagnoştii [„osânditorii de Dumnezeu"], care se mai numesc şi „hulitori". Aceştia încearcă să găsească lucruri condamnabile în anumite cuvinte şi fapte ale Stăpânului nostru Dumnezeu, precum şi în ale sfintelor persoane închinate Lui şi în dumnezeieştile Scripturi, fiind nişte obraznici şi hulitori.

93. Hristoliţii [„disociatorii de Hristos"], care zic despre Domnul nostru Iisus Hristos că după Învierea din morţi trupul Lui însufleţit a rămas jos şi El S-a înălţat la ceruri doar cu dumnezeirea.

94. Ethnofronii [„cei care cugetă ca neamurile"], care urmează obiceiurilor neamurilor [păgâne], fiind creştini în celelalte privinţe. Aceştia introduc lucruri străine: ursită, şi soartă, şi predestinare, acceptând toată astronomia, şi astrologia, şi toată divinaţia, şi ornitoscopia[59], şi ţinându-se de auspicii[60], şi sacrificii expiatorii, şi auguri, şi teratoscopii[61], şi farmece, şi de basmele păgâneşti asemănătoare acestora, precum şi de altele, şi de tot obiceiul neamurilor, şi cinstind

[61] Este vorba (cel puţin în sensul originar) de divinaţia prin interpretarea unor monstruozităţi (în general fetuşi sau nou-născuţi cu malformaţii).

καὶ ἑορτάς τινας Ἑλληνικὰς τιμῶντες ἡμέρας τε αὖθις καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτοὺς παρατηρούμενοι.

95 Δονατικοί, ἀπὸ Δονάτου τινὸς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐναρξάμενοι, τοῦ παραδεδωκότος αὐτοῖς ὀστοῦν τι, ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν κρατοῦντας τοῦτο πρότερον ἀσπάζεσθαι καὶ τηνικαῦτα τῆς προσφορᾶς τῶν ἁγιασμάτων μετέχειν, ἡνίκα μέλλει ταῦτα προσκομίζεσθαι.

96 Ἠθικοπροσκόπται, οἱ ἐν τῇ ἠθικῇ ἤγουν πρακτικῇ προσκόπτοντες καὶ ἔνια μὲν δόγματα αὐτῆς ἐπαινετὰ ὑπάρχοντα διαβάλλοντες, τινὰ δὲ ψεκτὰ ὄντα ὡς χρηστὰ μετιόντες.

97 Παρερμηνευταί, οἵ τινα κεφάλαια τῶν θείων γραφῶν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης παρερμηνεύοντες καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ταῦτα μεθοδεύοντες· ἐμφιλονείκως δὲ παρὰ τὰς πολλὰς τῶν ἀκριβῶν καὶ ἀνεπιλήπτων ἑρμηνειῶν διακείμενοι, ἐξ ἰδιωτείας τινὸς καὶ ἀδιακρισίας τοῦτο πάσχοντες, βεβαιοῦν δὲ ἐντεῦθεν αὐτοὺς καὶ ἔνια τῶν αἱρετικῶν δογμάτων μὴ ἐπιστάμενοι.

98 Λαμπετιανοί, οἱ ἀπὸ Λαμπετίου τινὸς οὕτω προσαγορευόμενοι, οἵτινες τοῖς βουλομένοις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ζῆν καὶ ἐν κοινοβίοις διάγειν ἐπιτρέπουσιν ἑκάστῳ, οἵαν ἐθέλει καὶ δοκιμάζει πολιτείαν, ταύτην μετιέναι καί, ὃ προαιρεῖται σχῆμα, ἀμφιέννυσθαι· οὐ δεῖ γάρ, φησίν, ἠναγκασμένως ποιεῖν τι τὸν χριστιανόν, ὅτι γέγραπται· "Ἑκουσίως θύσω σοι", καὶ πάλιν· "Ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ." Ἐπιτρέπουσι δέ, ὥς φασί τινες, καὶ φυσικοῖς πάθεσι χώραν διδόναι καὶ μὴ ἀνθίστασθαι αὐτοῖς ὡς τῆς φύσεως οὕτως ἀπαιτούσης· καὶ ἕτερά τινα παραπλησίως τῶν ὀνομαζομένων Ἀεριανῶν λέγονται φρονεῖν.

99 Μονοθελῆται, οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κύρου τὴν ἀρχὴν εἰληφότες, ὑπὸ δὲ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου βεβαιωθέντες. Οὗτοι δύο μὲν ἐπὶ Χριστοῦ φύσεις πρεσβεύουσι καὶ μίαν ὑπόστασιν, ἓν δὲ θέλημα καὶ μίαν

---

[62] În sensul sfințirii lor.
[63] *Psalmi* 53, 6.
[64] *Psalmi* 27, 10.

anumite praznice elineşti, şi ţinând zile, şi luni, şi anotimpuri, şi ani.

95. Donatiştii, care îşi trag obârşia de la un oarecare Donat din Africa, care le-a predat lor un oarecare os; ţinându-l pe acesta în mână, mai întâi îl sărută şi abia pe urmă se împărtăşesc de sfintele [Daruri], atunci când au a se aduce prinos[62] acestea.

96. Ithicoproscopţii [„ofensatorii moralei"], care păcătuiesc în privinţa moralei, altfel spus a făptuirii: pe unele învăţături de lăudat ale acesteia le defaimă, iar pe altele, care sînt vrednice de mustrare, le urmează socotindu-le bune.

97. Parermeneuţii [„răstălmăcitorii"], care răstălmăcesc unele capete din dumnezeieştile Scripturi ale Vechiului şi Noului Testament şi le aduc din condei ca să se potrivească scopului lor; şi împotrivindu-se cu încăpăţânare celor mai multe dintre tâlcuirile precise şi fără cusur, păţesc aceasta dintr-o anumită ignoranţă şi lipsă de dreaptă socotinţă, fără să îşi dea seama că întăresc astfel şi unele dintre dogmele ereticilor.

98. Lampetienii, care de la un oarecare Lampetie îşi trag numirea. Aceştia îngăduie celor ce vor să vieţuiască în comun şi să-şi ducă traiul în chinovii petrecerea pe care o voieşte şi o socoate de cuviinţă fiecare şi să se îmbrace după bunul plac, fiindcă nu se cuvine, zic ei, să facă creştinul ceva de silă, că scris este: *De bunăvoie jertfi-voi Ţie*[63], şi: *De voia mea mă voi mărturisi Lui*[64]. Îngăduie, după cum zic unii, şi să se dea loc patimilor fireşti şi să nu li se ţină piept, sub motiv că firea/natura cere aşa; se spune că ei cugetă şi alte lucruri foarte apropiate de învăţătura aşa-numiţilor aerieni.

99. Monoteliţii, care îşi trag obârşia de la Chir al Alexandriei şi au fost întăriţi de Serghie al Constantinopolei. Aceştia afirmă două firi/naturi şi un singur ipostas la Hristos, însă dogmatizează o singură voinţă şi o singură lucrare,

ἐνέργειαν δογματίζουσιν, ἀναιροῦντες διὰ τούτου τὴν τῶν φύσεων δυάδα καὶ τοῖς Ἀπολιναρίου δόγμασιν ἰσχυρῶς ἀντιποιούμενοι.

100 Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσα λαοπλανὴς θρησκεία τῶν Ἰσμαηλιτῶν πρόδρομος οὖσα τοῦ ἀντιχρίστου. Κατάγεται δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰσμαὴλ τοῦ ἐκ τῆς Ἄγαρ τεχθέντος τῷ Ἀβραάμ· διόπερ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλῖται προσαγορεύονται. Σαρακηνοὺς δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν ὡς ἐκ τῆς Σάρρας κενοὺς διὰ τὸ εἰρῆσθαι ὑπὸ τῆς Ἄγαρ τῷ ἀγγέλῳ· Σάρρα κενήν με ἀπέλυσεν.

Οὗτοι μὲν οὖν εἰδωλολατρήσαντες καὶ προσκυνήσαντες τῷ ἑωσφόρῳ ἄστρῳ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν δὴ καὶ Χαβὰρ τῇ ἑαυτῶν ἐπωνόμασαν γλώσσῃ, ὅπερ σημαίνει μεγάλη.

Ἕως μὲν οὖν τῶν Ἡρακλείου χρόνων προφανῶς εἰδωλολάτρουν, ἀφ᾽ οὗ χρόνου καὶ δεῦρο ψευδοπροφήτης αὐτοῖς ἀνεφύη Μάμεδ ἐπονομαζόμενος, ὃς τῇ τε παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ περιτυχών, ὁμοίως ἀρειανῷ προσομιλήσας δῆθεν μοναχῷ ἰδίαν συνεστήσατο αἵρεσιν. Καὶ προφάσει τὸ δοκεῖν θεοσεβείας τὸ ἔθνος εἰσποιησάμενος, ἐξ οὐρανοῦ γραφὴν ὑπὸ θεοῦ κατενεχθῆναι ἐπ᾽ αὐτὸν διαθρυλλεῖ. Τινὰ δὲ συντάγματα ἐν τῇ παρ᾽ αὐτοῦ βίβλῳ χαράξας γέλωτος ἄξια τὸ σέβας αὐτοῖς οὕτω παραδίδωσι.

Λέγει ἕνα θεὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὅλων, μήτε γεννηθέντα μήτε γεγεννηκότα. Λέγει τὸν Χριστὸν λόγον εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ πνεῦμα αὐτοῦ, κτιστὸν δὲ καὶ δοῦλον, καὶ ὅτι ἐκ Μαρίας, τῆς ἀδελφῆς Μωσέως καὶ Ἀαρών, ἄνευ

---

[65] Altfel spus, „m-a făcut să plec cu mâna goală". Aceste cuvinte nu se regăsesc ca atare în Scriptură (v. *Facere* 16).

[66] Probabil că este vorba de cuvântul arab *kabir*, care înseamnă, într-adevăr, „mare".

[67] Este vorba, pare-se, de zeița al-Uzzá, care împreună al-Lāt şi Manāt constituia triada principalelor divinități feminine din religia arabă preislamică aşa cum era ea practicată la Mekka. Desigur, avem de-a face cu o prezentare extrem de simplificată a acestei religii – ceea ce, de altfel, corespunde manierei foarte sumare în care ereziile sînt tratate în lucrarea de față.

[68] V. sura 112 (*Al-Ikhlā*, „a Sincerității"), 1-3.

distrugând prin aceasta doimea firilor/naturilor şi urmând cu tărie dogmelor lui Apolinarie.

100. Există şi religia rătăcitoare de norod a ismailitenilor, care până în ziua de astăzi are putere şi care este înaintemergătoare lui Antihrist. Ea îşi trage obârşia de la Ismail, care s-a născut lui Avraam din Agar: de aceea ismailitenii se mai numesc şi agareni. Ei sînt numiţi şi „saracini" de la spusa „Σάρρα κενούς", că Agar i-ar fi zis îngerului: „Sarra m-a slobozit pe mine deşartă (Σάρρα κενήν με ἀπέλυσεν)"[65].

Aceştia erau idololatri şi se închinau luceafărului şi Afroditei, pe care o numeau în limba lor Havar[66], ceea ce înseamnă „mare"[67].

Ei bine, până în vremurile lui Iraclie au fost vădit închinători la idoli, dar între timp a apărut la ei un proroc mincinos pe nume Mámed, care, după ce a dat peste Vechiul şi Noul Testament şi a vorbit cu un călugăr – chipurile – arian, a alcătuit un eres al său – şi băgându-se sub pielea poporului prin păruta cucernicie, a dat sfoară în ţară că s-a pogorât asupra lui carte din cer, şi după ce a scris în cartea sa nişte alcătuiri caraghioase, aşa le-a predat închinarea.

Zice că Dumnezeul tuturor este unul singur, nici născut, nici născător[68]. Zice că Hristos este cuvântul lui Dumnezeu şi duhul Lui[69], zidit[70] însă şi rob[71], şi că din Maria[72], sora lui Moisí şi Aaron[73], s-a născut fără de sământă[74], deoarece

[69] V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor"), 171.

[70] V. sura 3 (*Al 'Imran*, „a Familiei lui Imran"), 59.

[71] V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor"), 172.

[72] V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor"), 171; 19 (*Maryam*, „a Mariei"), 34; 43 (*Az-Zukhruf*, „a Podoabelor din aur"), 57.

[73] Aici avem de-a face cu o confuzie datorată faptului că în tradiţia coranică Imran este atât numele tatălui Fecioarei Maria, cât şi cel al tatălui lui Moisí. În plus, în sura 19 (*Maryam*, „a Mariei"), versetul 28, Maria este numită „soră a lui Aaron" (teologii islamici interpretează, evident, această denumire în sensul de „soră de credinţă a lui Aaron", „soră în duh a lui Aaron").

[74] V. sura 19 (*Maryam*, „a Mariei"), 16-22.

σποράς ἐτέχθη. Ὁ γὰρ λόγος, φησί, τοῦ θεοῦ καὶ τὸ πνεῦμα εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μαρίαν, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν προφήτην ὄντα καὶ δοῦλον τοῦ θεοῦ. Καὶ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι παρανομήσαντες ἠθέλησαν αὐτὸν σταυρῶσαι καὶ κρατήσαντες ἐσταύρωσαν τὴν σκιὰν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐσταυρώθη, φησίν, οὔτε ἀπέθανεν· ὁ γὰρ θεὸς ἔλαβεν αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τὸ φιλεῖν αὐτόν. Καὶ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἀνελθόντος εἰς τοὺς οὐρανούς, ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ θεὸς λέγων· Ὦ Ἰησοῦ, σὺ εἶπας, ὅτι υἱός εἰμι τοῦ θεοῦ καὶ θεός; Καὶ ἀπεκρίθη, φησίν, ὁ Ἰησοῦς· Ἵλεώς μοι, κύριε· σὺ οἶδας, ὅτι οὐκ εἶπον οὐδὲ ὑπερηφανῶ εἶναι δοῦλός σου· ἀλλ᾽ οἱ ἄνθρωποι οἱ παραβάται ἔγραψαν, ὅτι εἶπον τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ἐψεύσαντο κατ᾽ ἐμοῦ, καί εἰσι πεπλανημένοι. Καὶ ἀπεκρίθη, φησίν, αὐτῷ ὁ θεός· Οἶδα, ὅτι σὺ οὐκ ἔλεγες τὸν λόγον τοῦτον.

Καὶ ἄλλα πολλὰ τερατολογῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ συγγραφῇ γέλωτος ἄξια, ταύτην πρὸς θεοῦ ἐπ᾽ αὐτὸν κατενεχθῆναι φρυάττεται. Ἡμῶν δὲ λεγόντων· Καὶ τίς ἐστιν ὁ μαρτυρῶν, ὅτι γραφὴν αὐτῷ δέδωκεν ὁ θεός, ἢ τίς τῶν προφητῶν προεῖπεν, ὅτι τοιοῦτος ἀνίσταται προφήτης, καὶ διαπορούντων αὐτοῖς, ὡς ὁ Μωσῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ Σινὰ ὄρος ἐπόψεσι παντὸς τοῦ λαοῦ, ἐν νεφέλῃ καὶ πυρὶ καὶ γνόφῳ καὶ θυέλλῃ φανέντος ἐδέξατο τὸν νόμον, καὶ ὅτι πάντες οἱ προφῆται ἀπὸ Μωσέως καὶ καθεξῆς περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας προηγόρευσαν καὶ ὅτι θεὸς ὁ Χριστὸς καὶ θεοῦ υἱὸς σαρκούμενος ἥξει καὶ σταυρωθησόμενος θνήσκων καὶ ἀναστησόμενος καὶ ὅτι κριτὴς οὗτος ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ λεγόντων ἡμῶν, πῶς οὐχ οὕτως ἦλθεν ὁ προφήτης ὑμῶν, ἄλλων μαρτυρούντων περὶ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ οὐδὲ παρόντων ὑμῶν ὁ θεός, ὡς τῷ Μωσεῖ βλέποντος παντὸς τοῦ λαοῦ, καπνιζομένου τοῦ ὄρους δέδωκε τὸν νόμον, κἀκείνῳ τὴν γραφήν, ἥν φατε, παρέσχεν, ἵνα καὶ ὑμεῖς τὸ βέβαιον ἔχητε, ἀποκρίνονται, ὅτι ὁ θεός, ὅσα θέλει, ποιεῖ. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς, φαμέν, οἴδαμεν, ἀλλ᾽, ὅπως ἡ γραφὴ κατῆλθεν εἰς τὸν προφήτην ὑμῶν, ἐρωτῶμεν. Καὶ ἀποκρίνονται, ὅτι, ἐν ὅσῳ κοιμᾶται, κατέβη ἡ γραφὴ ἐπάνω αὐτοῦ. Καὶ τὸ γελοιῶδες πρὸς

[75] V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor"), 171.

„cuvântul şi duhul lui Dumnezeu", zice, „a intrat în Maria şi a născut pe Iisus, care a fost proroc şi rob al lui Dumnezeu"[75]. Mai zice că iudeii, săvârşind călcare de lege, au vrut să-L răstignească şi, punând mâna pe El, au răstignit numai umbra Lui, dar Hristos Însuşi nu a fost răstignit, nici nu a murit, fiindcă Dumnezeu L-a luat pe El la Sine în cer, fiindcă Îl iubea. Zice şi că după ce S-a înălţat Hristos la ceruri L-a întrebat Dumnezeu, zicând: „O, Iisuse, ai zis tu: «Sînt Fiul lui Dumnezeu şi Dumnezeu?»", la care Iisus a răspuns: «Fie-Ţi milă de mine, Doamne; Tu ştii că nu am zis [aşa ceva], nici nu mă simt înjosit a fi rob al Tău, însă oamenii cei călcători de lege au scris că am zis cuvântul acesta, şi au minţit împotriva mea, şi sînt rătăciţi». Şi I-a răspuns Lui Dumnezeu", zice: „«Ştiu că tu n-ai zis cuvântul acesta»".

Şi multe altele lucruri de râs îndrugând în acea scriere, se sumeţeşte că ea s-a pogorât asupra lui – iar când noi zicem: „Şi cine dă mărturie că Dumnezeu i-a dat lui scrierea [aceasta], sau care dintre proroci a prezis că se va scula asemenea proroc?", şi punându-i noi în încurcătură prin aceea că atunci când Moisí a primit Legea arătându-Se Dumnezeu pe muntele Sinai în văzul a tot poporul, în nor, şi foc, şi vifor, şi că toţi prorocii, de la Moisí încolo, au prezis Venirea lui Hristos şi că Dumnezeu este Hristos, şi că va veni Fiul lui Dumnezeu întrupat, şi că va muri răstignit, şi că va învia, şi că va judeca viii şi morţii, şi zicându-le noi: „De ce „prorocul" vostru nu a venit aşa, [adică] având pe alţii martori cu privire la el, şi de ce Dumnezeu nu în faţa voastră, ca să aveţi încredinţare, i-a dat lui scriptura de care vorbiţi voi, aşa cum i-a dat Legea lui Moisí – sub privirile a tot poporul, fumegând muntele?", ei răspund că Dumnezeu câte voieşte, face. „Asta ştim şi noi", zicem, „dar întrebăm cum a venit scriptura [voastră] la prorocul vostru" – şi ei răspund că scriptura a venit asupra lui atunci când dormea, la care noi le spunem în derâdere: „Întrucât dormind a primit

αὐτοὺς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι λοιπόν, ἐπειδὴ κοιμώμενος ἐδέξατο τὴν γραφὴν καὶ οὐκ ᾔσθετο τῆς ἐνεργείας, εἰς αὐτὸν ἐπληρώθη τὸ τῆς δημώδους παροιμίας. Πάλιν ἡμῶν ἐρωτώντων· Πῶς αὐτοῦ ἐντειλαμένου ὑμῖν ἐν τῇ γραφῇ ὑμῶν μηδὲν ποιεῖν ἢ δέχεσθαι ἄνευ μαρτύρων, οὐκ ἠρωτήσατε αὐτόν, ὅτι πρῶτον αὐτὸς ἀπόδειξον διὰ μαρτύρων, ὅτι προφήτης εἶ καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθες, καὶ ποία γραφὴ μαρτυρεῖ περὶ σοῦ, σιωπῶσιν αἰδούμενοι. Πρὸς οὓς εὐλόγως φαμέν· Ἐπειδὴ γυναῖκα γῆμαι οὐκ ἔξεστιν ὑμῖν ἄνευ μαρτύρων οὐδὲ ἀγοράζειν οὐδὲ κτᾶσθαι, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοὶ καταδέχεσθε ὄνους ἢ κτῆνος ἀμάρτυρον ἔχειν, ἔχετε μὲν καὶ γυναῖκας καὶ κτήματα καὶ ὄνους καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μαρτύρων, μόνην δὲ πίστιν καὶ γραφὴν ἀμάρτυρον ἔχετε· ὁ γὰρ ταύτην ὑμῖν παραδοὺς οὐδαμόθεν ἔχει τὸ βέβαιον οὐδέ τις προμάρτυς ἐκείνου γνωρίζεται, ἀλλὰ καὶ κοιμώμενος ἐδέξατο ταύτην.

Καλοῦσι δὲ ἡμᾶς ἑταιριαστάς, ὅτι, φησίν, ἑταῖρον τῷ θεῷ παρεισάγομεν λέγοντες εἶναι τὸν Χριστὸν υἱὸν θεοῦ καὶ θεόν. Πρὸς οὕς φαμεν, ὅτι τοῦτο οἱ προφῆται καὶ ἡ γραφὴ παραδέδωκεν· ὑμεῖς δέ, ὡς διισχυρίζεσθε, τοὺς προφήτας δέχεσθε. Εἰ οὖν κακῶς λέγομεν τὸν Χριστὸν θεοῦ υἱόν, ἐκεῖνοι ἐδίδαξαν καὶ παρέδωκαν ἡμῖν. Καί τινες μὲν αὐτῶν φασιν, ὅτι ἡμεῖς τοὺς προφήτας ἀλληγορήσαντες τοιαῦτα προστεθείκαμεν, ἄλλοι δέ φασιν, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μισοῦντες ἡμᾶς ἐπλάνησαν ὡς ἀπὸ τῶν προφητῶν γράψαντες, ἵνα ἡμεῖς ἀπολώμεθα. Πάλιν δέ φαμεν πρὸς αὐτούς· Ὑμῶν λεγόντων, ὅτι ὁ Χριστὸς λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ πνεῦμα, πῶς λοιδορεῖτε ἡμᾶς ὡς ἑταιριαστάς; Ὁ γὰρ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα ἀχώριστόν ἐστι τοῦ ἐν ᾧ πέφυκεν· εἰ οὖν ἐν τῷ θεῷ ἐστιν ὡς λόγος αὐτοῦ, δῆλον, ὅτι καὶ θεός ἐστιν. Εἰ δὲ ἐκτός ἐστι τοῦ θεοῦ, ἄλογός ἐστι καθ' ὑμᾶς ὁ θεὸς καὶ ἄπνους. Οὐκοῦν φεύγοντες

---

[76] Nu este clar despre ce proverb este vorba aici.

[77] În sensul de confirmare.

[78] De aici se vede clar că în islamul timpuriu, al cărui contemporan a fost sfântul Ioan, termenul de *mushrikūn* („asociatori/întovărăşitori" – persoane care din punct de vedere coranic sînt vinovate de *shirk*, altfel

scriptura şi n-a simţit lucrarea, s-a împlinit asupra lui vorba din popor[76]". Şi întrebându-i noi iarăşi: „Cum de atunci când v-a poruncit în scriptura voastră să nu faceţi, nici să nu primiţi ceva fără martori, voi nu i-aţi cerut: «Mai întâi arată-ne tu cu martori că eşti proroc, şi că de la Dumnezeu ai ieşit, şi care Scriptură dă mărturie despre tine», tac ruşinaţi – şi atunci le spunem cu bun temei: „Fără martori nu puteţi să vă luaţi femeie, nici să cumpăraţi, nici să dobândiţi bunuri; nu îngăduiţi să aibă cineva fără martori asin ori [alt] dobitoc, ci şi femei, şi bunuri, şi asini, şi celelalte le aveţi numai cu martori, ci doar credinţa şi scriptura le aveţi fără martori? Fiindcă cel care v-a predat-o vouă n-are întărire[77] de nicăieri, nici nu e cunoscut cineva care să fi dat dinainte mărturie despre ea, ba, pe deasupra, a primit-o în somn".

Ei ne numesc „întovărăşitori"[78], fiindcă, după spusele lor, zicând că Hristos este Fiul lui Dumnezeu şi Dumnezeu noi introducem un tovarăş al lui Dumnezeu[79] – la care spunem: „Lucrul acesta ni l-au predat prorocii şi Scriptura, iar voi, după cum spuneţi sus şi tare, pe proroci îi primiţi. Aşadar, dacă rău facem spunând că Hristos este Fiul lui Dumnezeu, [să ştiţi că] aceia ne-au învăţat şi ne-au predat [asta]". Şi unii dintre ei zic că noi am adăugat unele ca acestea tâlcuindu-i pe proroci în chip alegoric, pe când alţii zic că evreii, din ură faţă de noi, ne-au rătăcit scriind în numele prorocilor, ca să pierim – şi iarăşi le grăim: „De vreme ce ziceţi că Hristos este cuvântul şi duhul lui Dumnezeu, cum se face că ne ocărâţi ca pe nişte „întovărăşitori"? Că doar cuvântul şi duhul sînt nedespărţite de cel în care ele fiinţează în chip firesc. Aşadar, dacă El este în Dumnezeu ca cuvânt al Lui, este vădit că este şi Dumnezeu, iar dacă este în afara lui Dumnezeu, atunci fără de cuvânt este Dumnezeu, după

spus de politeism) era aplicat şi creştinilor, deşi mulţi teologi musulmani mai noi au încercat să nege acest fapt.

[79] V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor"), 171-172.

εταιριάζειν τὸν θεὸν ἐκόψατε αὐτόν. Κρεῖσσον γὰρ ἦν λέγειν ὑμᾶς, ὅτι ἑταῖρον ἔχει, ἢ κόπτειν αὐτὸν καὶ ὡς λίθον ἢ ξύλον ἤ τι τῶν ἀναισθήτων παρεισάγειν. Ὥστε ὑμεῖς μὲν ἡμᾶς ψευδηγοροῦντες ἑταιριαστὰς καλεῖτε· ἡμεῖς δὲ κόπτας ὑμᾶς προσαγορεύομεν τοῦ θεοῦ.

Διαβάλλουσι δὲ ἡμᾶς ὡς εἰδωλολάτρας προσκυνοῦντας τὸν σταυρόν, ὃν καὶ βδελύττονται. Καί φαμεν πρὸς αὐτούς· Πῶς οὖν ὑμεῖς λίθῳ προστρίβεσθε κατὰ τὸν Χαβαθὰν ὑμῶν καὶ φιλεῖτε τὸν λίθον ἀσπαζόμενοι; Καί τινες αὐτῶν φασιν, ἐπάνω αὐτοῦ τὸν Ἀβραὰμ συνουσιάσαι τῇ Ἄγαρ, ἄλλοι δέ, ὅτι ἐπ᾽ αὐτὸν προσέδησε τὴν κάμηλον μέλλων θύειν τὸν Ἰσαάκ. Καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀποκρινόμεθα· Τῆς γραφῆς λεγούσης, ὅτι ὄρος ἦν ἀλσῶδες καὶ ξύλα, ἀφ᾽ ὧν καὶ εἰς τὴν ὁλοκάρπωσιν σχίσας ὁ Ἀβραὰμ ἐπέθηκε τῷ Ἰσαάκ, καὶ ὅτι μετὰ τῶν παίδων τὰς ὄνους κατέλιπεν. Πόθεν οὖν ὑμῖν τὸ ληρεῖν; Οὐ γὰρ ἐκεῖσε ξύλα δρυμώδη κεῖται οὔτε ὄνοι διοδεύουσιν. Αἰδοῦνται μέν, ὅμως φασὶν εἶναι τὸν λίθον τοῦ Ἀβραάμ. Εἶτά φαμεν· Ἔστω τοῦ Ἀβραάμ, ὡς ὑμεῖς ληρεῖτε· τοῦτον οὖν ἀσπαζόμενοι, ὅτι μόνον ὁ Ἀβραὰμ ἐπ᾽ αὐτὸν συνουσίασε γυναικὶ ἢ ὅτι τὴν κάμηλον προσέδησεν, οὐκ αἰδεῖσθε, ἀλλ᾽ ἡμᾶς εὐθύνετε, ὅτι τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προσκυνοῦμεν, δι᾽ οὗ δαιμόνων ἰσχὺς καὶ διαβόλου καταλέλυται πλάνη. Οὗτος δέ, ὅν φασι λίθον, κεφαλὴ τῆς Ἀφροδίτης ἐστίν, ᾗ προσεκύνουν, ἣν δὴ καὶ Χαβὰρ προσηγόρευον, ἐφ᾽ ὃν καὶ μέχρι νῦν ἐγγλυφίδος ἀπο σκίασμα τοῖς ἀκριβῶς κατανοοῦσι φαίνεται.

Οὗτος ὁ Μάμεδ πολλάς, ὡς εἴρηται, ληρωδίας συντάξας ἑκάστῃ τούτων προσηγορίαν ἐπέθηκεν, οἷον ἡ γραφὴ "τῆς γυναικὸς" καὶ ἐν αὐτῇ τέσσαρας γυναῖκας προφανῶς λαμβάνειν νομοθετεῖ καὶ παλλακάς, ἐὰν δύνηται, χιλίας, ὅσας ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατάσχῃ ὑποκειμένας ἐκ τῶν τεσσάρων γυναικῶν. Ἣν δ᾽ ἂν βουληθῇ ἀπολύειν, ἣν ἐθελήσειε, καὶ κομίζεσθαι

[80] Celebra Ka'ba din Mekka.
[81] V. *Facere* 22, 3, 5-6.
[82] *V. supra*, nota 66.
[83] Este vorba de celebra „Piatră Neagră" (*al-ajar al-Aswad*), care era, indubitabil, obiect de venerație încă din perioada preislamică.

părerea voastră, şi fără duh. Prin urmare, ferindu-vă să-L „întovărăşiţi" pe Dumnezeu, L-aţi ciuntit, că mai bine era să ziceţi că are tovarăş decât să Îl ciuntiţi şi să-L înfăţişaţi ca pe o piatră, sau un lemn, sau ceva dintre cele neînsufleţite. Aşa încât voi în chip mincinos ne spuneţi „întovărăşitori", iar noi vă numim „ciuntitori" ai lui Dumnezeu.

Ne mai clevetesc că sîntem idolatri, fiindcă ne închinăm la Cruce, de care ei se şi îngreţoşează – şi le zicem: „Cum, dar, vă frecaţi de piatră în Havathá[80] voastră şi vă place să sărutaţi piatra?". Şi unii dintre ei spun că pe aceea s-a împreunat Avraam cu Agar, iar alţii că de ea şi-a legat cămila când urma să îl jertfească pe Isaac – şi noi le răspundem: „De vreme ce Scriptura spune că muntele era împădurit şi avea copaci, din care tăind Avraam a pus asupra lui Isaac ca să aducă ardere de tot, şi că el a lăsat asinii cu slugile[81], de unde aţi scos asemenea aiureli? Că acolo nu-i pădure, şi nici nu trec asini. Se ruşinează, şi zic că totuşi e piatra lui Avraam. Atunci noi spunem: „Să zicem că e a lui Avraam, cum aiuraţi voi; aşadar, sărutând-o pentru singura pricină că Avraam s-a împreunat pe ea cu femeie sau că şi-a legat de ea cămila, nu vă ruşinaţi, dar pe noi ne trageţi la socoteală că ne închinăm Crucii lui Hristos, prin care s-au destrămat vârtutea dracilor şi rătăcirea diavolului". Iar această piatră de care vorbesc ei este un cap al Afroditei, la care se închinau, pe care o mai numeau şi Havar[82], pe care cei ce iau seama bine pot vedea până în ziua de astăzi urmă de cioplitură[83].

Acest Mámed, alcătuind, după cum am spus, multe aiureli, a pus numire fiecăreia dintre acestea, cum ar fi cartea „Femeii", în care legiuieşte învederat să ia omul patru neveste şi ţiitoare, de va putea, chiar mii, dintre cele pe care le ţine supuse mâna lui[84], pe lângă cele patru neveste[85]. A

---

[84] În Islam, concubinele erau sclave. Odată cu abolirea sclaviei în ţările musulmane, instituţia concubinajului (*as-sirr*) a dispărut.
[85] V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor"), 3.

ἄλλην, ἐκ τοιαύτης αἰτίας νομοθετήσας. Σύμπονον ἔσχεν ὁ Μάμεδ Ζεῒδ προσαγορευόμενον. Οὗτος γυναῖκα ὡραίαν ἔσχεν, ἧς ἠράσθη ὁ Μάμεδ. Καθημένων οὖν αὐτῶν φησιν ὁ Μάμεδ· Ὁ δεῖνα, ὁ θεὸς ἐνετείλατό μοι τὴν γυναῖκά σου λαβεῖν. Ὁ δὲ ἀπεκρίθη· Ἀπόστολος εἶ· ποίησον, ὥς σοι ὁ θεὸς εἶπε· λάβε τὴν γυναῖκά μου. Μᾶλλον δέ, ἵνα ἄνωθεν εἴπωμεν, ἔφη πρὸς αὐτόν· Ὁ θεὸς ἐνετείλατό μοι, ἵνα ἀπολύσῃς τὴν γυναῖκά σου. Ὁ δὲ ἀπέλυσε. Καὶ μεθ᾽ ἡμέρας ἄλλας φησίν· Ἵνα κἀγὼ αὐτὴν λάβω, ἐνετείλατο ὁ θεός. Εἶτα λαβὼν καὶ μοιχεύσας αὐτὴν τοιοῦτον ἔθηκε νόμον· Ὁ βουλόμενος ἀπολυέτω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ μετὰ τὸ ἀπολῦσαι ἐπ᾽ αὐτὴν ἀναστρέψῃ, γαμείτω αὐτὴν ἄλλος. Οὐ γὰρ ἔξεστι λαβεῖν αὐτήν, εἰ μὴ γαμηθῇ ὑφ᾽ ἑτέρου. Ἐὰν δὲ καὶ ἀδελφὸς ἀπολύσῃ, γαμείτω αὐτὴν ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ βουλόμενος. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ γραφῇ τοιαῦτα παραγγέλλει· Ἔργασαι τὴν γῆν, ἣν ἔδωκέ σοι ὁ θεός, καὶ φιλοκάλησον αὐτήν, καὶ τόδε ποίησον καὶ τοιῶσδε, ἵνα μὴ πάντα λέγω ὡς ἐκεῖνος αἰσχρά.

Πάλιν γραφὴ τῆς καμήλου τοῦ θεοῦ, περὶ ἧς λέγει, ὅτι ἦν κάμηλος ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἔπινεν ὅλον τὸν ποταμὸν καὶ οὐ διήρχετο μεταξὺ δύο ὀρέων διὰ τὸ μὴ χωρεῖσθαι. Λαὸς οὖν, φησίν, ἦν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τὴν μὲν μίαν ἡμέραν αὐτὸς ἔπινε τὸ ὕδωρ, ἡ δὲ κάμηλος τῇ ἑξῆς. Πίνουσα δὲ τὸ ὕδωρ ἔτρεφεν αὐτοὺς τὸ γάλα παρεχομένη ἀντὶ τοῦ ὕδατος. Ἀνέστησαν οὖν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, φησί, πονηροὶ ὄντες καὶ ἀπέκτειναν τὴν κάμηλον· τῆς δὲ γέννημα ὑπῆρχεν μικρὰ κάμηλος, ἥτις, φησί, τῆς μητρὸς ἀναιρεθείσης ἀνεβόησε πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν. Πρὸς οὕς φαμεν· Πόθεν ἡ κάμηλος ἐκείνη· Καὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκ θεοῦ. Καί φαμεν· Συνεβιβάσθη ταύτῃ κάμηλος ἄλλη; Καὶ λέγουσιν· Οὐχί. Πόθεν οὖν, φαμέν, ἐγέννησεν; Ὁρῶμεν γὰρ τὴν κάμηλον

---

[86] V. sura 2 (*Al-Baqara*, „a Vacii"), 226-232.

[87] Sursa este, probabil, sura 2, 223. În versiunea receptă a Coranului nu există însă vreo descriere a unor „lucruri de ruşine" ca cele la care face aluzie sfântul Ioan.

[88] În forma actualmente receptă, Coranul nu cuprinde o sură dedicată aşa-zisei „cămile a lui Salih", dar în el se face aluzie la această poveste în mai multe

legiuit şi ca dacă va voi cineva să-şi lase nevasta, este îndestulă pricină ca s-o lase şi să ia alta. Mámed a avut un împreună-ostenitor pe nume Zeíd. Acesta avea nevastă frumoasă, care i-a picat cu tronc lui Mámed – şi odată, când şedeau ei [împreună], zice Mámed: „Măi cutare, Dumnezeu mi-a poruncit s-o iau pe nevasta ta". Acela a răspuns: „Apostol eşti; fă cum ţi-a zis Dumnezeu: ia-o pe nevasta mea". Mai bine zis – ca să o luăm de la început – [Mámed] a zis către dânsul: „Dumnezeu mi-a poruncit s-o laşi pe nevasta ta", iar acela a lăsat-o. După câteva zile i-a zis: „Dumnezeu a poruncit şi s-o iau eu". Pe urmă, după ce a luat-o şi a preacurvit-o, a pus următoarea lege: cine vrea, poate să-şi lase femeia, iar dacă după ce o lasă se va întoarce la dânsa, [mai întâi] să se însoare cu ea altul, că nu e voie să o ia dacă nu va fi [mai întâi] luată în căsătorie de altul; iar dacă cineva îşi lasă nevasta, să o ia, dacă voieşte, un frate de-al lui[86]. În aceeaşi carte porunceşte următoarele: „Lucrează pământul pe care ţi l-a dat ţie Dumnezeu, şi împodobeşte-l, şi fă cutare lucru, şi fă aşa şi pe dincolo" (ca să nu spun toate lucrurile de ruşine pe care le spune el)[87].

Şi iarăşi, cartea „Cămilei lui Dumnezeu"[88], despre care zice că a fost o cămilă de la Dumnezeu şi că aceasta bea tot râul şi nu putea să treacă printre doi munţi, fiindcă nu încăpea. Şi era popor în locul acela, zice, şi o zi beau ei apa, o zi bea cămila, iar bând apa îi hrănea cu laptele pe care îl dădea în locul apei. Ei bine, s-au sculat bărbaţii aceia, zice, răi fiind, şi au omorât cămila. Ea avea însă o odraslă, o cămilă mică, care, zice, atunci când mama ei a fost omorâtă, a strigat către Dumnezeu, şi Dumnezeu a luat-o la El. La care noi le zicem: „De unde era cămila aceea?" – şi ei zic că de la Dumnezeu. Şi zicem: „S-a împreunat cu aceasta altă cămilă?" – şi ei zic: „Nu". „Şi atunci", zicem noi, „de unde a născut? Că vedem

---

sure: 7 (*Al-A'raf*, „a Înălţimilor"), 73-79; 17 (*Al-Isra'*, „a Călătoriei de noapte), 59; 26 (*Ash-Shu'ara'*, „a Poeţilor"), 141-158; 54 (*Al-Qamar*, „a Lunii"), 23-31.

ὑμῶν ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα καὶ ἀγενεαλόγητον, γεννήσασα δὲ κακὸν ἔπαθεν. Ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁ βιβάσας φαίνεται, καὶ ἡ μικρὰ κάμηλος ἀνελήφθη. Ὁ οὖν προφήτης ὑμῶν, ᾧ, καθὼς λέγετε, ἐλάλησεν ὁ θεός, διὰ τί περὶ τῆς καμήλου οὐκ ἔμαθε, ποῦ βόσκεται καὶ τίνες γαλεύονται ταύτην ἀμέλγοντες; Ἢ καὶ αὐτὴ μή ποτε κακοῖς ὡς ἡ μήτηρ περιτυχοῦσα ἀνηρέθη ἢ ἐν τῷ παραδείσῳ πρόδρομος ὑμῶν εἰσῆλθεν, ἀφ᾽ ἧς ὁ ποταμὸς ὑμῖν ἔσται, ὃν ληρεῖτε, τοῦ γάλακτος; Τρεῖς γάρ φατε ποταμοὺς ὑμῖν ἐν τῷ παραδείσῳ ῥέειν· ὕδατος, οἴνου καὶ γάλακτος. Ἐὰν ἐκτός ἐστιν ἡ πρόδρομος ὑμῶν κάμηλος τοῦ παραδείσου, δῆλον, ὅτι ἀπεξηράνθη πείνῃ καὶ δίψῃ ἢ ἄλλοι τοῦ γάλακτος αὐτῆς ἀπολαύουσι, καὶ μάτην ὁ προφήτης ὑμῶν φρυάττεται ὡς ὁμιλήσας θεῷ· οὐ γὰρ τὸ μυστήριον αὐτῷ ἀπεκαλύφθη τῆς καμήλου. Εἰ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐστί, πάλιν πίνει τὸ ὕδωρ, καὶ ἀνυδρίᾳ ξηραίνεσθε ἐν μέσῳ τῆς τρυφῆς τοῦ παραδείσου. Κἂν οἶνον ἐκ τοῦ παροδεύοντος ἐπιθυμήσητε ποταμοῦ, μὴ παρόντος ὕδατος—ἀπέπιε γὰρ ὅλον ἡ κάμηλος— ἄκρατον πίνοντες ἐκκαίεσθε καὶ μέθῃ παραπαίετε καὶ καθεύδετε· καρηβαροῦντες δὲ καὶ μεθ᾽ ὕπνον καὶ κεκραιπαληκότες ἐξ οἴνου τῶν ἡδέων ἐπιλανθάνεσθε τοῦ παραδείσου. Πῶς οὖν ὁ προφήτης ὑμῶν οὐκ ἐνενοήθη ταῦτα, μήποτε συμβῇ ὑμῖν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, οὐδὲ περὶ τῆς καμήλου πεφρόντικεν, ὅπου νῦν διάγει; Ἀλλ᾽ οὐδὲ ὑμεῖς ἠρωτήσατε αὐτόν, ὡς ὑμῖν περὶ τῶν τριῶν διηγόρευσεν ὀνειροπολούμενος ποταμῶν. Ἀλλ᾽ ἡμεῖς σαφῶς τὴν θαυμαστὴν ὑμῶν κάμηλον εἰς ψυχὰς ὄνων, ὅπου καὶ ὑμεῖς μέλλετε διάγειν ὡς κτηνώδεις, προδραμοῦσαν ὑμῶν ἐπαγγελλόμεθα. Ἐκεῖσε δὲ σκότος ἐστὶ τὸ ἐξώτερον καὶ κόλασις ἀτελεύτητος, πῦρ ἠχοῦν, σκώληξ ἀκοίμητος καὶ ταρτάριοι δαίμονες.

Πάλιν φησὶν ὁ Μάμεδ· ἡ γραφὴ "τῆς τραπέζης" λέγει δέ, ὅτι ὁ Χριστὸς ᾐτήσατο παρὰ τοῦ θεοῦ τράπεζαν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ. Ὁ γὰρ θεός, φησίν, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι δέδωκά σοι καὶ τοῖς σοῖς τράπεζαν ἄφθαρτον.

[89] V. sura 5 (*Al-Ma'ida*, „a Mesei"), 114.

cămila voastră fără tată, şi fără mamă, şi fără spiţă de neam, şi că născătoarea ei a păţit-o, dar cine a împerecheat-o nu se arată, şi cămila cea mică a fost... luată. Aşadar, „prorocul" vostru, căruia ziceţi că i-a grăit Dumnezeu, de ce nu a aflat despre cămilă unde paşte şi cine capătă lapte mulgându-o? Sau nu cumva şi aceasta, la fel ca mama ei, a dat de bucluc şi a fost omorâtă, sau a intrat ca înainte-mergătoare a voastră în rai, ca să aveţi de la ea râul de lapte despre care aiuraţi? Deoarece ziceţi că trei râuri vă curg în rai: de apă, de vin şi de lapte. Dacă înainte-mergătoarea voastră, cămila, e în afara raiului, este vădit că s-a uscat de foame şi de sete sau că alţii au parte de laptele ei, şi în deşert se sumeţeşte prorocul vostru că a vorbit cu Dumnezeu, fiindcă Acesta nu i-a descoperit nici măcar taina cămilei; iar dacă este în rai, iarăşi bea apă, şi [atunci] vă uscaţi de secetă în mijlocul desfătării raiului; dacă în lipsa apei – că a băut-o cămila pe toată – veţi pofti vin din râul care trece pe acolo, bând vin neamestecat veţi fi pârjoliţi, şi o veţi lua razna din pricina beţiei, iar după ce vă veţi trezi, ameţiţi şi mahmuri din pricina vinului, veţi uita de plăcerile raiului. Cum, dar, nu s-a gândit prorocul vostru că o să vi se întâmple aşa ceva în raiul desfătării şi nici nu s-a îngrijit [să afle] unde petrece acum [cămila]? Însă nici voi nu l-aţi întrebat când v-a povestit nălucirile lui despre cele trei râuri. Noi însă vă vestim limpede că minunata voastră cămilă a mers înaintea voastră între suflete de măgari, unde şi voi o să petreceţi ca nişte dobitoace – iar acolo este întunericul cel mai dinafară şi pedeapsa fără sfârşit, foc care vuieşte, vierme neadormit şi draci de tartar.

Iarăşi zice Mámed: cartea „Mesei" spune că Hristos a cerut de la Dumnezeu masă, şi s-a dat Lui, fiindcă Dumnezeu, zice [Mámed], i-a spus: „Ţi-am dat Ţie şi alor Tăi masă nestricăcioasă"[89].

Πάλιν γραφὴν "βοιδίου" λέγει καὶ ἄλλα τινὰ ῥήματα γέλωτος ἄξια, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παραδραμεῖν οἴομαι δεῖν. Τούτους περιτέμνεσθαι σὺν γυναιξὶ νομοθετήσας καὶ μήτε σαββατίζειν μήτε βαπτίζεσθαι προστάξας, τὰ μὲν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ἐσθίειν, τῶν δὲ ἀπέχεσθαι παραδούς· οἰνοποσίαν δὲ παντελῶς ἀπηγόρευσεν.

Iarăşi, are o carte „a Juncii"[90] şi alte spuse vrednice de râs, care socot că trebuie lăsate deoparte, din pricina mulţimii lor. Legiuind ca aceştia[91] să se taie împrejur cu femei cu tot[92], şi poruncind nici să sâmbăteze, nici să se boteze, le-a lăsat predanie ca pe unele dintre cele oprite de lege[a lui Moisí] să le mănânce, iar de la altele să se înfrâneze, însă băutul vinului l-a oprit cu totul[93].

---

[90] Este vorba de sura 2.

[91] Adepţii religiei sale.

[92] Cu privire la circumcizie în Coran nu se menţionează nimic explicit, însă în tradiţia islamică circumcizia masculină este un lucru general acceptat, iar cea feminină este admisă şi chiar recomandată. De exemplu, dintre cele patru şcoli tradiţionale de jurisprudenţă islamică shafiiţii consideră obligatorie circumcizia femeilor, hanbaliţii şi malikiţii o recomandă, iar hanafiţii o consideră permisă, dar nu şi virtuoasă.

[93] Cu privire la interzicerea alcoolului în Coran v., de exemplu, sura 2, 219; 5, 90.

Bibliografie selectivă

A. IZVOARE

Ammonios Hermeiou, *Introducere la Isagoga lui Porfiriu, în In Porphyrii isagogen sive quinque voces*, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.3, Berlin, 1891.

Anastasie Sinaitul, *Viae Dux, Călăuza*, ed. K.H. Uthemann, CCSG 8, 1981.

Antisthene, *Antisthenis fragmenta*, Milan, 1966.

Aristotel, *Fizicele*, ed. Ross, *Oxford Classical Text*, 1950. *Metafizicele*, ed. Ross, Clarendon Press, 1924. *Topicele*, ed. Ross, *Oxford Classical Text*, 1958.

Dionisie Areopagitul, *Opere, Corpus Dionysiacum*, ed. Ritter, Heil, Suchla, vol. I-II, PTS 33, 36, ed. De Gruyter, Berlin-New York, 1990-91.

Elias, *Comentariu la Isagoga lui Porfiriu, în Eliae in Porphyrii isagogen et Aristotelis categorias commentaria*, în *Commentaria in Aristotelem graeca* 18.1, Berlin, 1900.

Euclid, *Phainomena*, în *Euclidis opera omnia*, Leipzig, 1916.

Galen, , *De elementis ex Hippocrate libri ii*, în *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 1, Leipzig, 1821; *In Hippocratis de natura hominis librum commentarii iii*, în *Claudi Galeni opera omnia*, vol. 15, Leipzig, 1821.

Grigorie al Nyssei, *Opere*, în BEPES, vol. 65, 66, 67. *Gregorii Nysseni opera*, vol. 3.1, Leiden, 1958 şi vol. 1.1, 1960.

Epifanie, *Panarion*, ed. Holl, vol. I-III, *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller* GCS 25, 31, 37, 1915-1933.

Ioan Damaschin, *Opera Completă, Patrologia Graeca*, vol. 94, 95, 96. Ed. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. I, II, II, IV, V, *Patristische Texte und Studien* 7, 12, 17, 22, 29, de Gruyter, Berlin, New York, 1969-1988. *Ioan Damaschin, Opere Complete*, vol. I-XII, ed. Meretakis, Thessalonic.

Ioan Filopon, *Comentariu la Categoriile aristotelice*, în *Philoponi (olim Ammonii) in Aristotelis categorias commentarium*, seria *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 13.1, Berlin, 1898.

Ioan Lydianul, *Despre luni*, în *Ioannis Lydi liber de mensis*, cartea a 4-a, secțiunea 116, Leipzig, 1898.

Maxim Mărturisitorul, *Capetele despre iubire, Patrologia graeca* vol. 90. Ed. A.C.Gastaldo, în *Verba Seniorum* 3, Roma, 1963.

Meletios, *De natura hominis*, în *Anecdota graeca e codd. manuscriptis bibliothecarum Oxoniensium*, Oxford, 1936.

Olympiodoros, *Comentariul la aceleași Categorii*, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 12.1, Berlin, 1902.

Porfirie, *Isagoga*, în *Porphyrii isagogen sive quinque voces*, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.3, Berlin, 1891.

Ptolemeu, *Hypotheseis*, în *Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia*, vol. 2, Leipzig, 1907.

Teodor din Raith, Opusculul *Pregătirea*, ed. Diekamp, OCA 117-222.

B. STUDII

Aryeh Kosman, *The Activity of Being*, Harvard University Press, 2013.

George Blair, *Energeia kai Entelecheia: "Act" in Aristotle*, University of Ottawa Press, 1992.

Robert S. Blake, *Deux lacunes comblées dans la Passio XX monachorum Sabaitarum*, *Analecta Bollandiana*, 38, 26-43.

Frederich Dölger, *Der Griechische Barlaam Roman, ein Werk des Johannes von Damaskos*, Ettal, 1953.

Bonifa ius Kotter, *Ioan Damaschin*, în *Theologische Realenzyklopaidia*, XVII, de Gruyter, Berlin, New York, 1988, 127-132.

Klaus Oehler, *Aristotle in Byzantiu* , p. 144, în Greek, Roman and Byzantine Studies, vol. 5, nr. 2 1964.

Andrew Louth, *Ioan Damaschinul*, trad. I.Ică jr., ed. Deisis, 2010.

Gabriel Mândrilă, *Estetica în elocința Bisericii*, Thessalonic 2007.

Deborah K. W. Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, Cambridge University Press, 2001.

Joseph Nasrallah, *Saint Jean de Damas, Son Epoque-Sa Vie-Son Oe vre*, Harissa, 1950.

Daniel Sahas, *John of Damascus on Islam*, Leiben, 1992.

Sim on Vailh , *Viața sfântului Ștefan Făcătorul de minuni*, *Échos d'Orient* 9.

Sofronie E s ratiadis, *Sfântul Ioan Damaschin și opera sa poetică*, *Neos Sion*, 26, 27, 28, 1931, 1932, 1933.

Theodoros Zisis, *Introducere* în volumul EPE 1, *Ioan Damaschin, Opere Complete*, ed. Meretakis, Thessalonic, 1976.